

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БУЯНОВСЬКА ЛЕСЯ ЮРІЇВНА

УДК 911.3:314]-047.44:35.071.5-048.76(477.74)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ГЕОДЕМОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ
ЗМІНИ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ

106 «Географія»
Природничі науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л.Ю.Буяновська

Науковий керівник Яворська Вікторія Володимирівна, доктор географічних наук, професор

Одеса – 2025

АНОТАЦІЯ

Буяновська Л.Ю. Геодемографічний аналіз Одеського регіону в умовах зміни адміністративно-територіального устрою. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 «Географія» – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова – Одеса, 2025.

У роботі розглядаються теоретичні засади суспільно-географічного дослідження геодемографічних процесів, аналізуються адміністративно-територіальний устрій, чинники та передумови формування Одеського регіону, оцінюється геодемографічна ситуація в Одеському регіоні. Особлива увага приділяється просторовому аналізу геодемографічного районування Одеського регіону на засадах нового адміністративно-територіального устрою.

У першому розділі дисертації представлено теоретичні засади суспільно-географічного дослідження геодемографічних процесів. Висвітлено особливості дослідження геодемографічних процесів у світовій практиці. Проаналізовано вплив адміністративно-територіального устрою на формування геодемографічних процесів на регіональному рівні.

Другий розділ роботи присвячено історії заселення Одеського регіону як передумову формування сучасної демографічної ситуації, проаналізовано ретроспективу змін адміністративно-територіального устрою Одеського регіону, вивчено системи розселення та щільність населення, проаналізовані геодемографічні процеси і структурно-вікові деформації населення Одеського регіону.

У третьому розділі проаналізовано динаміку чисельності населення, етно-національний склад населення Одеського регіону, проведено оцінку геодемографічної ситуації в регіоні, висвітлено стан та тенденції геодемографічного розвитку регіону.

Четвертий розділ присвячено просторовому аналізу геодемографічних показників та геодемографічному районуванню Одеського регіону на засадах нового адміністративно-територіального устрою, виявленню взаємозв'язку категорій геодемографічного процесу та геодемографічної ситуації у структурі геодемографічного районування. За результатами дослідження обґрунтовано загальні методологічні і методичні положення геодемографічного районування, проаналізовано часткове геодемографічне районування та проведено комплексне інтегральне геодемографічне районування в Одеському регіоні на новій адміністративно-територіальній основі.

Для вирішення основних завдань дослідження використано загальнонаукові (аналіз, порівняння, історичний підхід) та спеціально-географічні (історико-географічний, порівняльно-географічний, картографічний, районування) методи дослідження.

При виконанні дисертаційного дослідження були використані статистичні дані та матеріали Державної служби статистики України, різні нормативно-правові документи, вітчизняні та міжнародні наукові праці, тощо.

Наукова новизна одержаних результатів

вперше:

- ✓ здійснено комплексний геодемографічний аналіз та геодемографічне районування Одеського регіону на засадах нового адміністративно-територіального устрою із урахуванням просторових відмінностей геодемографічного процесу та геодемографічної ситуації Одеського регіону;

- ✓ розроблено методику виділення геодемографічних кластерів, геодемографічних груп та геодемографічних осередків в геодемографічному районуванні регіону, що дозволяє використовувати їх як просторову основу для формування регіональної демографічної політики;

✓ виявлено просторові розбіжності у формуванні геодемографічних кластерів, районів та осередків в межах Одеського регіону, що виникають внаслідок невідповідності між сучасними адміністративними межами районів і фактичними ареалами поширення демографічно однорідних територій;

вдосконалено:

✓ теоретико-методологічні підходи до аналізу геодемографічних процесів та геодемографічної ситуації в умовах адміністративно-територіальних трансформацій;

✓ наукове розуміння впливу адміністративно-територіального устрою на просторову організацію та динаміку геодемографічних процесів регіону;

отримали подальший розвиток:

✓ підходи до аналізу взаємозв'язку між адміністративно-територіальним устроєм та геодемографічними процесами;

✓ підходи до вивчення регіональної та мікрорегіональної геодемографічної ситуації, що базуються на врахуванні динаміки чисельності населення, його етно-національної та статеві-вікової структури, щільності та структури розселення;

✓ концептуальні засади використання категорій «геодемографічна ситуація», «геодемографічний процес» та «геодемографічне районування» як аналітичного інструментарію для просторової диференціації демографічного розвитку територій;

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні закономірностей трансформації геодемографічних процесів Одеського регіону в умовах зміни адміністративно-територіального устрою. Уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження та поглиблено уявлення про вплив геодемографічних процесів в контексті змін адміністративно-територіального устрою. Розкрито механізми взаємозв'язку між адміністративно-територіальними змінами та динамікою геодемографічної

ситуації на регіональному рівні. Отримані положення можуть бути використані для подальшого теоретичного узагальнення геодемографічних процесів в умовах трансформації адміністративно-територіального устрою. Теоретичні та практичні положення роботи знайшли впровадження в наукових звітах кафедри економічної та соціальної географії і туризму Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за кафедральною науковою тематикою. Результати дисертаційного дослідження впроваджені в навчальний процес кафедри економічної та соціальної географії і туризму ОНУ імені І.І. Мечникова при викладанні навчальних дисциплін «Основи суспільної географії», «Основи регіоналістики» та «Основи просторового планування».

Результати дослідження можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування при формуванні та реалізації демографічної, соціальної та регіональної політики, зокрема в аспектах територіального планування, оптимізації мережі соціальної інфраструктури та управління міграційними процесами; виділені геодемографічні кластери, геодемографічні райони та геодемографічні осередки можуть бути використані як аналітична основа для виявлення регіональних диспропорцій у демографічному розвитку, прогнозування трансформацій у структурі розселення та підвищення ефективності управління демографічним потенціалом територій (громад і регіону загалом); результати дослідження можуть бути використані у процесі вдосконалення адміністративно-територіального устрою, зокрема для обґрунтування меж територіальних громад та адміністративних районів на основі реальних демографічних і просторових відмінностей. Практичне застосування результатів дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, приватних підприємств в частині просторового планування, розробки регіональних стратегій розбудови і відновлення териорій, програм соціально-економічного розвитку, соціального забезпечення, охорони здоров'я, тощо.

Особистий внесок дисертантки.

Дисертаційне дослідження виконане авторкою самостійно та містить наукові положення, розроблені особисто здобувачкою. У роботі використані авторські розрахунки, аналітичні узагальнення, а також ілюстративний матеріал у вигляді картограм, схем, графіків і таблиць, створених під час проведення досліджень самостійно. Авторка самостійно виконала збір та обробку статистичних і картографічних матеріалів, узагальнення літературних та інтернет-джерел, визначила концептуальні підходи та сформулювала висновки. Запозичені з різних джерел поняття, положення та заключення подані з відповідними посиланнями на авторів.

Ключові слова: геодемографічні процеси, Одеський регіон, адміністративно-територіальний устрій, децентралізація, геодемографічна ситуація, геодемографічний аналіз, відтворення населення, повоєнне майбутнє, геодемографічні трансформації, демографічна політика, населення, система розселення, сталий розвиток, якість життя населення, суспільно-географічні дослідження.

ABSTRACT

Buianovska L.Y. Geodemographic Analysis of the Odesa Region in the Context of Changes in Administrative-territorial structure.

Dissertation submitted as a manuscript in fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Geography (specialty 106). – Odesa I.I. Mechnikov National University, Odesa, 2025.

The study examines the theoretical foundations of socio-geographical research on geodemographic processes, analyzes the administrative-territorial structure, key factors, and prerequisites for the formation of the Odesa region, and evaluates its current geodemographic situation. Emphasis is placed on the spatial analysis of geodemographic zoning of the Odesa region under the new administrative and territorial framework.

The first chapter of the dissertation presents the theoretical framework of socio-geographical studies of geodemographic processes. It highlights methodological approaches to demographic process studies in global practice and analyzes the impact of the administrative and territorial structure on the formation of geodemogeographical patterns at the regional level.

The second chapter examines the history of settlement in the Odesa region as a prerequisite for shaping its modern demographic situation. It provides a retrospective analysis of changes in the administrative and territorial structure of the Odesa region, explores settlement systems and population density, and analyzes geodemographic processes as well as structural and age-related deformations of the population in the Odesa region.

The third chapter examines population dynamics and the ethnonational composition of the Odesa region's population providing an assessment of its current geodemographic situation. It outlines key trends and the present state of the region's geodemographic development.

The fourth chapter focuses on the spatial analysis of geodemographic indicators and the geodemographic zoning of the Odesa region under its new

administrative-territorial structure. It investigates the relationship between geodemographic processes and regional conditions within the zoning framework. The chapter substantiates methodological principles for geodemographic zoning and analyzes partial zoning schemes. Finally, it presents a comprehensive, integrated geodemographic zoning of the Odesa region based on the updated administrative-territorial divisions.

To address the main research objectives, general scientific methods (analysis, comparison, historical approach) and specific geographical methods (historical-geographical, comparative-geographical, cartographic, zoning) were employed.

In conducting this dissertation research, statistical data and materials from the State Statistics Service of Ukraine were used, along with various regulatory and legal documents, domestic and international scientific works, etc.

Scientific Novelty of the Obtained Results.

For the first time:

- a comprehensive geodemographic analysis and geodemographic regionalization of the Odesa region have been conducted based on the new administrative-territorial structure, taking into account the spatial differences in the geodemographic process and the geodemographic situation of the Odesa region.
- a methodology has been developed for identifying geodemographic clusters, geodemographic groups, and geodemographic centers within the geodemographic regionalization of the region, allowing their use as a spatial basis for the formation of regional demographic policy.
- spatial discrepancies in the formation of geodemographic clusters, districts, and centers within the Odesa region have been identified, arising from the mismatch between the current administrative boundaries of districts and the actual areas of distribution of demographically homogeneous territories.

Improved:

- Theoretical and methodological approaches to the analysis of geodemographic processes and the geodemographic situation in the context of administrative-territorial transformations.
- The scientific understanding of the influence of the administrative-territorial structure on the spatial organization and dynamics of geodemographic processes in the region.

Further Developed:

- Approaches to the analysis of the relationship between the administrative-territorial structure and geodemographic processes.
- Approaches to the study of the regional and micro-regional geodemographic situation, based on taking into account the dynamics of population size, its ethno-national and age-sex structure, density, and settlement structure.
- Conceptual foundations for the use of the categories "geodemographic situation," "geodemographic process," and "geodemographic regionalization" as analytical tools for the spatial differentiation of the demographic development of territories.

Theoretical and Practical Significance of the Obtained Results.

The theoretical significance of the obtained results lies in substantiating the patterns of transformation of geodemographic processes in the Odesa region under conditions of changes in the administrative-territorial structure. The conceptual and categorical apparatus of the research has been refined, and the understanding of the influence of geodemographic processes in the context of changes in the administrative-territorial structure has been deepened. The mechanisms of the relationship between administrative-territorial changes and the dynamics of the geodemographic situation at the regional level have been revealed. The obtained propositions can be used for further theoretical generalization of geodemographic processes in the context of the transformation of the administrative-territorial structure. The theoretical and practical propositions of the work have been

implemented in the scientific reports of the Department of Economic and Social Geography and Tourism of Odesa I. I. Mechnikov National University under the departmental scientific topic.

The results of the dissertation research have been implemented in the educational process of the Department of Economic and Social Geography and Tourism of ONU named after I.I. Mechnikov in the teaching of the academic disciplines "Fundamentals of Social Geography," "Fundamentals of Regional Studies," and "Fundamentals of Spatial Planning.

The research results can be utilized by bodies of state power and local self-government in the formation and implementation of demographic, social, and regional policies, particularly in aspects of territorial planning, optimization of the social infrastructure network, and management of migration processes. The identified geodemographic clusters, geodemographic districts, and geodemographic centers can serve as an analytical basis for identifying regional disparities in demographic development, forecasting transformations in the settlement structure, and enhancing the efficiency of managing the demographic potential of territories (communities and the region as a whole). The research findings can be applied in the process of improving the administrative-territorial structure, specifically for substantiating the boundaries of territorial communities and administrative districts based on real demographic and spatial differences.

The practical application of the dissertation research results has been reflected in the activities of state authorities, local self-government bodies, and private enterprises in the areas of spatial planning, the development of regional strategies for the development and recovery of territories, socio-economic development programs, social security, healthcare, and other areas.

Personal Contribution of the Dissertation Author.

This dissertation research was conducted independently by the author and contains scientific propositions developed personally by the candidate. The work utilizes the author's calculations, analytical generalizations, and illustrative material in the form of cartograms, diagrams, graphs, and tables, created

independently during the research process. The author independently carried out the collection and processing of statistical and cartographic materials, the synthesis of literary and internet sources, determined the conceptual approaches, and formulated the conclusions. Concepts, propositions, and conclusions borrowed from various sources are presented with appropriate references to the authors.

Keywords: geodemographic processes, Odesa region, administrative-territorial structure, decentralization, geodemographic situation, geodemographic analysis, population reproduction, post-war future, geodemographic transformations, demographic policy, population, settlement system, sustainable development, quality of life of the population, socio-geographical research.

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження (* - особистий внесок здобувача)

Публікації у наукових фахових виданнях України (категорії Б):

1. **Буяновська Л.Ю., Григорьев О.В., Яворська В.В.** Сучасний стан геодемографічних процесів в Одеському регіоні на засадах нового адміністративного устрою. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. Т. 27. Вип. 2(41). 2022. С. 137-146. [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2022.2\(41\).268712](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2022.2(41).268712) (*проаналізовано передумови формування геодемографічних процесів в Одеському регіоні на засадах нового адміністративного устрою, встановлено чинники, які впливають на геодемографічні процеси в регіоні та реалізацію реформи децентралізації в громадах регіону).
2. **Буяновська Л.Ю., Яворська В.В., Безуглий В. В.** Демографічний потенціал Одещини: регіональні особливості. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки*. Т. 28. Вип. 2(43). 2023. С. 25-36. [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2023.2\(43\).292731](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2023.2(43).292731) (*висвітлено питання демографічної ситуації та демографічного потенціалу Одеського регіону як провідних компонент його розвитку та розробки відповідних регіональних стратегій і програм, встановлено регіональні особливості та проведено внутрішньорегіональний аналіз демографічного потенціалу в умовах адміністративно-територіального реформування).
3. **Буяновська Л.Ю., Яворська В.В.** Географічні аспекти сучасної демографічної трансформації Одеського регіону. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. Т.29. Вип. 2(45). 2024. С. 56-64. [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2024.2\(45\).318031](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2024.2(45).318031) (*висвітлені та проаналізовані питання демографічної трансформації в Одеському регіоні, виявлені причини та встановлені географічні передумови трансформацій, запропоновані заходи щодо поглиблення розробок і

регіональних цільових програм демографічної політики в регіоні в умовах воєнного стану та поствоєнної відбудови країни).

4. **Буяновська Л.Ю., Яворська В.В.** Система розселення в Одеському регіоні в умовах нового адміністративного устрою. *Науковий вісник Чернівецького університету : Географія*. Вип. 849. 2024. С. 184-197. <https://doi.org/10.31861/geo.2024.849.184-197> (*проаналізовані показники розселення населення в Одеському регіоні, які засвідчують загалом врахування демографічних показників для обґрунтування адміністративного-територіального поділу районного рівня та є важливим в підготовці геодемографічного районування Одеського регіону та подальшого удосконалення планування територій громад, реформи децентралізації (дооб'єднання) на рівні районів і громад, тощо).

Публікації в наукометричних виданнях (категорії А):

5. Bezugly, V., KostaschukI., Kisil, R., Yavorska, V., & **Buyanovska, L.** (2024). World Heritage: features, composition, and tourist significance. *Journal of Geology, Geography and Geocology*, 33(3), 440-452. <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112441> (*встановлені передумови формування об'єктів культурної спадщини Одеського регіону в світовому надбанні, які базуються на історико-географічному аналізі культурного розвитку в межах адміністративних утворень).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

Тези в збірниках матеріалів наукових конференцій:

6. Яворська В. В., **Буяновська Л. Ю.**, Медведников Б. В. Геодемографічні дослідження при підготовці географів-здобувачів вищої освіти в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова. Ґрунти в сучасному світі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції до 55-річчя кафедри географії України, ґрунтознавства і земельного кадастру Одеського

національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 23-24 грудня 2022 р.). Одеса: ОНУ, 2022. С. 95-99.

7. Яворська В. В., **Буяновська Л. Ю.** Теоретичні і методичні підходи геодемографічних досліджень. Моделі міждисциплінарних та міжгалузевих освітніх та освітньо-наукових програм в умовах військового стану: виклики та варіанти впровадження: Матеріали III міжнар. конф. (Одеса, 8-9 вересня 2023 р.). Одеса: ОНУ, 2023. С. 169-173.

8. **Буяновська Л. Ю.**, Яворська В. В. Геодемографічні процеси в Одеському регіоні: ресурсний підхід оцінки потенціалу. Ґрунтово-земельні ресурси України: мат-ли всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 24-25 листопада 2023 року). Одеса: ОНУ, 2023. С. 22-24.

9. **Буяновська Л. Ю.**, Яворська В. В. Методика суспільно-географічного дослідження геодемографічних процесів регіонального рівня. Географічна наука: виклики, проблеми та інновації: мат-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті та 85-річчю з Дня народження професора О.Г. Топчієва (м. Одеса, 22 липня 2024 року). Одеса: ОНУ, 2024. С. 18-23.

10. **Буяновська Л. Ю.**, Яворська В.В. Геодемографічний аналіз Одеського регіону за нового адміністративного устрою: стан та прогнози. Ґрунтово-земельні ресурси України: мат-ли II всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 22-23 листопада 2024 року). Одеса: ОНУ, 2024. С. 19-21.

ЗМІСТ

	стор.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ.....	27
1.1. Поняття геодемографічних досліджень регіону у суспільній географії.....	27
1.2. Вивчення геодемографічних процесів у світовій практиці.....	38
1.3. Вплив адміністративно-територіального устрою на формування геодемографічних процесів регіону.....	52
Висновки до розділу 1.....	57
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ: ЧИННИКИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ.....	58
2.1. Історія заселення Одеського регіону.....	58
2.2. Історія формування адміністративно-територіального устрою Одеського регіону.....	64
2.3. Системи розселення в Одеському регіону.....	73
2.4. Аналіз геодемографічних процесів і структурно-вікових деформацій населення Одеського регіону.....	111
Висновки до розділу 2.....	122
РОЗДІЛ 3. ГЕОДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ.....	124
3.1. Динаміка чисельності населення Одеського регіону.....	124
3.2. Етно-національний склад населення Одеського регіону	132
3.3. Стан та тенденції геодемографічного розвитку регіону.....	136
Висновки до розділу 3.....	164
РОЗДІЛ 4. ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ГЕОДЕМОГРАФІЧНОГО РАЙОНУВАННЯ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ НА ЗАСАДАХ НОВОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ.....	165
4.1. Взаємозв'язок категорій геодемографічного процесу та геодемографічної ситуації у структурі геодемографічного районування на засадах нового адміністративно-територіального устрою.....	165
4.2. Загальні методологічні і методичні положення геодемографічного районування.....	166
4.3. Часткове геодемографічне районування.....	174
4.3.1. Індикатор народжуваності населення.....	174

4.3.2. Показник життєвості.....	181
4.3.3. Показник смертності населення.....	187
4.3.4. Показник природного приросту / скорочення населення.....	193
4.3.5. Показник міграційного приросту / скорочення населення.....	199
4.3.6. Показники вікової структури населення.....	205
4.3.7. Територіальна диференціація показників демографічного навантаження на працездатне населення.....	225
4.4. Інтегральне геодемографічне районування.....	240
Висновки до розділу 4.....	247
ВИСНОВКИ.....	249
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	254
ДОДАТКИ.....	267
Додаток А.....	268
Додаток Б.....	269
Додаток В.....	270
Додаток Г.....	271
Додаток Д.....	272
Додаток Е.....	273
Додаток Ж.....	275
Додаток К.....	282
Додаток Л.....	285
Додаток М.....	286
Додаток Н.....	293

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТУ – Адміністративно-територіальний устрій

ГДГ – Геодемографічна група

ГДК – Геодемографічний кластер

ГДН – Геодемографічне навантаження

ГДО – Геодемографічний осередок

ГДП – Геодемографічний процес

ГДР – Геодемографічне районування

ГДС – Геодемографічна ситуація

ГІС – Геоінформаційні системи

МВФ – Міжнародний валютний фонд

ОТГ – об'єднана територіальна громада

СВД – статеві-вікова деформація

ТГ – територіальна громада

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні трансформаційні процеси в Україні, зокрема адміністративно-територіальна реформа, суттєво впливають на територіальну організацію суспільства, систему управління та розміщення населення. Зміна адміністративно-територіального устрою, що запроваджена у 2020 році, вплинула не лише на функціональну структуру регіонів, а й соціально-демографічні процеси на місцевому рівні. У цьому контексті вивчення геодемографічних характеристик, динаміки та структурних змін населення Одеського регіону набуває особливої ваги.

Одеська область, як одна з найбільших за площею та етнокультурною різноманітністю, є гарним прикладом для аналізу впливу реформованого АТУ на формування геодемографічних процесів. Як наслідок реформи та історичного поступу в регіональному контексті спостерігаються суттєві відмінності у природному й механічному русі населення, структурі зайнятості, урбанізаційних тенденціях та віковій структурі населення в межах новостворених громад і районів. У зв'язку з цим виникає потреба у комплексному геодемографічному аналізі, що дозволить не лише оцінити сучасні тенденції, а й спрогнозувати подальший розвиток демографічної ситуації в умовах нової територіальної організації.

Актуальність теми зумовлена також необхідністю наукового обґрунтування регіонального розвитку та прийняття управлінських рішень, заснованих на реальних демографічних даних. Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності соціально-економічного розвитку територій та зменшенню диспропорцій між центром і периферією в регіоні.

Таким чином, дослідження геодемографічних змін в Одеському регіоні в умовах нової адміністративно-територіальної реформи є вкрай актуальним як у науковому, так і в прикладному вимірі, оскільки забезпечує необхідну базу для формування сучасної регіональної політики, адаптованої до умов реформування системи територіального управління.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до плану і тематики науково-дослідної роботи кафедри економічної та соціальної географії і туризму ОНУ імені І.І. Мечникова «Особливості формування регіональних рекреаційних комплексів в Українському Причорномор'ї» (тема № 316, номер державної реєстрації НДР 0121U113483).

Метою дослідження є комплексне вивчення геодемографічної ситуації в Одеському регіоні на засадах нового адміністративно-територіального устрою з урахуванням особливостей розселення, динаміки населення, етнонаціонального складу та виявлених структурно-вікових деформацій. У межах дослідження передбачено здійснення геодемографічного районування з виділенням геодемографічних кластерів, груп та осередків в межах існуючих адміністративних районів та з урахуванням 50-ти кілометрових зон тяжіння до центру (м. Одеса), що може стати науково-методичною основою для формування ефективної демографічної та регіональної політики, а також для вдосконалення підходів формування адміністративно-територіального устрою з урахуванням соціально-географічної диференціації території.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено наступні наукові завдання:

- ✓ Розкрити теоретико-методологічні засади геодемографічних досліджень у системі суспільної географії та узагальнити світовий досвід аналізу геодемографічних процесів;
- ✓ Встановити вплив адміністративно-територіального устрою на формування геодемографічних процесів у регіоні;
- ✓ Встановити наслідки зміни адміністративно-територіального устрою Одеського регіону в історико-географічному ракурсі та проаналізувати етапи й наслідки децентралізаційної реформи;
- ✓ Проаналізувати сучасні тенденції розселення населення, виявити характерні риси природного й механічного руху, а також структурно-вікові

деформації населення Одеського регіону з урахуванням нового адміністративно-територіального устрою;

- ✓ Оцінити динаміку чисельності населення, дослідити етно-національний склад і сформувати узагальнену характеристику геодемографічної ситуації в регіоні;

- ✓ Визначити зміст та взаємозв'язки категорій «геодемографічна ситуація», «геодемографічний процес» і «геодемографічне районування» в контексті нового адміністративно-територіального устрою;

- ✓ Виявити регіональні та мікрорегіональні особливості геодемографічних процесів і стану геодемографічної ситуації в межах Одеського регіону, що може бути використано при розробці конкретних засад і заходів демографічної політики;

- ✓ Обґрунтувати методичні підходи до геодемографічного районування, здійснити часткове та інтегральне районування території Одеського регіону на основі аналізу множини демографічних показників та аналізу сучасної геодемографічної ситуації в розрізі територіальних громад на засадах нового АТУ;

- ✓ Порівняти особливості геодемографічного районування регіонального рівня на засадах нового АТУ та категорії центр-периферія;

- ✓ Оцінити відповідність між геодемографічним районуванням на основі нового адміністративно-територіального устрою та просторовою організацією типу «центр–периферія» для виявлення функціональних дисбалансів у територіальній структурі населення та формування науково обґрунтованих підходів до подальшого вдосконалення адміністративно-територіального устрою регіону;

- ✓ Обґрунтувати ефективність нового АТУ з позицій зменшення периферійності та посилення внутрішньорегіональної інтеграції.

Об'єкт дослідження – територіальна організація населення Одеського регіону в контексті розвитку геодемографічних процесів.

Предметом дослідження є геодемографічні процеси та просторові закономірності їх розвитку в умовах зміни адміністративно-територіального устрою Одеського регіону.

Методологія та методи дослідження, використані джерела. Методологічну основу дисертаційного дослідження становлять сучасні положення суспільної географії, демографії, регіоналістики, що розглядають населення як соціальну систему. Дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує концепції демографічного розвитку, просторової організації населення та впливу адміністративно-територіальних трансформацій на демографічну динаміку.

У дослідженні застосовано поєднання загальнонаукових, статистичних та спеціальних географічних (зокрема геодемографічних) методів. Системний підхід дав змогу охопити геодемографічні процеси в цілісному взаємозв'язку з соціально-економічними та просторово-адміністративними структурами. Історико-географічний метод застосовано для аналізу етапів розвитку геодемографічних процесів у контексті зміни адміністративного устрою. Порівняльно-географічний метод дозволив виявити регіональні відмінності й диспропорції у зміні геодемографічних показників. У рамках спеціалізованих методів використано: демографічний аналіз – для оцінки природного руху населення, міграційної динаміки, віково-статевої структури; методи математичної статистики – темпи приросту, варіації, індекси; типологізацію та класифікацію адміністративних одиниць за демографічними показниками; ГІС-аналіз – для просторового аналізу, візуалізації та картографування геодемографічних процесів; елементи прогнозного аналізу – для оцінки можливих сценаріїв трансформацій ГДП в регіоні.

Теоретичною основою дослідження стали наукові праці українських і зарубіжних учених. Вагомий внесок у розробку теоретичних і методичних основ геодемографії в Україні зробили О. Топчієв (територіальна організація населення), І. Прибиткова (дослідження демографічної кризи, депопуляції, народжуваності й міграції), Л. Тарангул (етнодемографічні аспекти розвитку

населення), М. Фащевський (методика дослідження географії населення), В. Джаман, Н. Заблотовська (регіональні особливості демографічних процесів), О. Заставецька та Ф. Заставний (структурна трансформація населення, розвиток демографічних потенціалів). В. Яворська (теоретико-методологічні засади геодемографічного аналізу), Л. Немець та К. Сегіда (сформовано концепцію соціогеосистемного підходу, що дозволяє комплексно аналізувати взаємозв'язки між населенням, ландшафтним середовищем, просторовою структурою розселення та чинниками соціального впливу). Праці І. Гукалової, Л. Руденка, О. Лейберюка зробили вагомий внесок у вивчення просторової організації населення, картографування демографічних характеристик і якості життя. Ці дослідження мають суспільно-географічну спрямованість і формують методичну базу для візуалізації територіальних диспропорцій. Сучасні зарубіжні дослідження значно розширили теоретико-методологічну базу геодемографії, впровадивши нові підходи до аналізу демографічних процесів у просторовому вимірі. Одним із фундаментальних напрямків є концепція демографічного переходу, яку розвивали Дж. Колдуелл (J. Caldwell), В. Лутц (W. Lutz) і Н. Гейлі (N. Gailey). Важливу роль відіграє геопросторовий підхід, представлений у працях С. Меттьюса (S. Matthews), D. Parker, J. Raymer і F. Willekens, де акцентується увага на просторовому моделюванні міграції та урбанізації з метою прогнозування змін структури населення. У свою чергу, Diez Modino та Pardo Fanjul зосереджують увагу на демографічній сталості та проблемах депопуляції в країнах Південної та Східної Європи.

Інформаційна база дослідження. При виконанні дисертаційного дослідження були використані статистичні дані та матеріали Державної служби статистики України та Одеської області, нормативно-правові документи, вітчизняні та міжнародні наукові праці.

Наукова новизна одержаних результатів знаходить своє відображення в тому, що:

вперше:

- ✓ здійснено комплексний геодемографічний аналіз та геодемографічне районування Одеського регіону на засадах нового адміністративно-територіального устрою із урахуванням просторових відмінностей геодемографічного процесу та геодемографічної ситуації Одеського регіону;

- ✓ розроблено методику виділення геодемографічних кластерів, геодемографічних груп та геодемографічних осередків в геодемографічному районуванні регіону, що дозволяє використовувати їх як просторову основу для формування регіональної демографічної політики;

- ✓ виявлено просторові розбіжності у формуванні геодемографічних кластерів, груп та осередків в межах Одеського регіону, що виникають внаслідок невідповідності між сучасними адміністративними межами районів і фактичними ареалами поширення демографічно однорідних територій;

вдосконалено:

- ✓ теоретико-методологічні підходи до аналізу геодемографічних процесів та геодемографічної ситуації в умовах адміністративно-територіальних трансформацій;

- ✓ наукове розуміння впливу адміністративно-територіального устрою на просторову організацію та динаміку геодемографічних процесів регіону;

отримали подальший розвиток:

- ✓ підходи до аналізу взаємозв'язку між адміністративно-територіальним устроєм та геодемографічними процесами;

- ✓ підходи до вивчення регіональної та мікрорегіональної геодемографічної ситуації з урахуванням динаміки чисельності населення, його етно-національної та статеві-вікової структури, щільності та конфігурації розселення;

- ✓ концептуальні засади використання категорій «геодемографічна ситуація», «геодемографічний процес» та «геодемографічне районування» як

аналітичного інструментарію для просторової диференціації демографічного розвитку територій;

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні закономірностей трансформації геодемографічних процесів Одеського регіону в умовах зміни адміністративно-територіального устрою. Уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження та поглиблено уявлення про вплив ГДП в контексті змін АТУ. Розкрито механізми взаємозв'язку між адміністративно-територіальними змінами та динамікою геодемографічної ситуації на регіональному рівні. Отримані положення можуть бути використані для подальшого теоретичного узагальнення ГДП в умовах трансформації АТУ. Теоретичні та практичні положення роботи знайшли впровадження в наукових звітах кафедри економічної та соціальної географії і туризму Одеського національного університету імені І.І. Мечникова за кафедральною науковою тематикою. Також результати дисертаційного дослідження впроваджені в навчальний процес кафедри економічної та соціальної географії і туризму ОНУ імені І.І. Мечникова при викладанні навчальних дисциплін («Основи суспільної географії», «Основи регіоналістики» та «Основи просторового планування»).

Результати дослідження можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування при формуванні та реалізації демографічної, соціальної та регіональної політики, зокрема в аспектах територіального планування, оптимізації мережі соціальної інфраструктури та управління міграційними процесами. Виділені геодемографічні кластери, геодемографічні групи та геодемографічні осередки можуть бути використані як аналітична основа для виявлення регіональних диспропорцій у демографічному розвитку, прогнозування трансформацій у структурі розселення та підвищення ефективності управління демографічним потенціалом територій. Також результати дослідження можуть бути використані у процесі вдосконалення адміністративно-територіального

устрою, зокрема для обґрунтування меж територіальних громад та адміністративних районів на основі реальних демографічних і просторових відмінностей.

В практичній діяльності результати наукового дослідження впроваджено в роботі органів державної влади, органів місцевого самоврядування та приватних підприємств, на що є відповідні акти впроваджень (Департамент цифрового розвитку, інформаційної політики та туризму Одеської обласної державної (військової) адміністрації, Агенство транскордонного співробітництва «Єврорегіон Нижній Дунай» Одеської обласної ради, Березівська районна рада, Арцизька міська рада, ПП «Терра Інжиніринг»).

Особистий внесок дисертантки. Дисертаційне дослідження виконане авторкою роботи самостійно та містить наукові положення, розроблені особисто здобувачкою. У роботі використані авторські розрахунки, аналітичні узагальнення, а також ілюстративний матеріал у вигляді картограм, схем, графіків і таблиць, створених на основі проведених досліджень. Авторка самостійно зробила збір та обробку статистичних, картографічних і літературних джерел, визначила концептуальні підходи, узагальнила результати та сформулювала висновки. Запозичені з наукових джерел положення подані з відповідними посиланнями на авторів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації та матеріали досліджень, отримані під час її підготовки, доповідались та обговорювались на 5 конференціях національного та міжнародного рівнів, а також на щорічних наукових конференціях студентів та аспірантів ОНУ імені І.І. Мечникова.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 10 наукових праць, з яких 4 – в наукових фахових виданнях категорії Б, 1 – в наукометричному виданні категорії А, 5 – тези доповідей на міжнародних та всеукраїнських конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів і висновків. Загальний обсяг роботи становить 253 сторінок тексту. Список використаних джерел містить 118 найменувань. Робота містить 29 таблиць і 69 рисунків, у тому числі 27 картосхем, 11 додатків, які поглиблюють сутність розкриття теми дослідження.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Поняття геодемографічних досліджень регіону у суспільній географії

Сучасний розвиток суспільства неможливий без вивчення населення, процесів його розвитку та формування. Актуальність даного напрямку дослідження зумовила широкий спектр наукових напрямів, які в тій чи іншій мірі звертаються до вивчення населення. Зрозуміло, що суспільна географія, наука комплексна та конструктивна, стала тим флагоманом дослідження геодемографічних (синонім – демогеографічних) процесів, який дає розуміння хоролого-хронологічних тенденцій досліджуваного явища. Саме це й зумовило виділення окремого напрямку геодемографічних досліджень. Аналіз численних наукових праць дає підстави узагальнити розуміння, що геодемографія – це наукова дисципліна, що займається дослідженням просторових аспектів демографічних процесів, їхнього розвитку та взаємозв'язку із суспільними та економічними процесами [1, 2]. Вона аналізує динаміку чисельності населення, його розселення, міграцію, вікову та статеву структуру, а також вплив природних, економічних і соціальних факторів на демографічну ситуацію в різних регіонах. Враховуючи спектр досліджуваних складових, вона поєднала максимально можливий комплекс напрямів вивчення формування населення. Кожен із яких є важливим, а в сукупності доповнює один одного. Геодемографічні дослідження передбачають: аналіз динаміки чисельності населення та його розподілу по території на основі природного та механічного руху населення; дослідження взаємозв'язків між демографічними процесами та територіальною організацією населення; оцінку впливу демографічних змін на економічний розвиток регіонів, ринок праці, соціальну інфраструктуру; розгляд

демографічних процесів як елементів єдиної суспільної системи, що взаємодіє з природним та соціальним середовищем; займається моделюванням демографічного розвитку, прогнозуванням змін чисельності населення, міграційних процесів та вікової структури.

Геодемографія є міждисциплінарною галуззю науки, що поєднує методологічні засади демографії та географії населення [1, 2]. Вона досліджує просторово-часові закономірності змін чисельності, складу, розміщення та міграційної мобільності населення у взаємозв'язку з природними, економічними, соціальними та політичними чинниками. Як бачимо «геодемографія» активно взаємодіє з іншими дослідницькими напрямками. То ж завдяки інтеграції знань вона забезпечує формування комплексного розуміння територіальних особливостей демографічних процесів досліджуваного регіону.

Завдяки міждисциплінарному підходу геодемографія не лише пояснює існуючі демографічні тенденції, а й дає можливість прогнозувати майбутні зміни у складі та розміщенні населення, що є важливим акцентом для розробки ефективної державної політики у сфері демографії та регіонального розвитку. Таким чином, геодемографічні дослідження передбачають інтеграцію знань з різних сфер з метою глибокого аналізу демографічних процесів і їх впливу на розвиток досліджуваного регіону.

Цією метою, прямо чи опосередковано, керувалися вчені в різні часи. Геодемографія як наукова дисципліна пройшла довгий шлях розвитку – від перших спроб аналізу просторових аспектів демографічних процесів у XVIII–XIX століттях до сучасного міждисциплінарного підходу, що використовує великі обсяги даних та статистики, ГІС-технології та математичне моделювання. Від класичних теорій демографічного переходу до концепцій геодемографічних трансформацій – усі вони сприяли формуванню комплексного розуміння взаємозв'язку демографічних та соціально-економічних процесів.

Історія демографічних досліджень бере свій початок ще в античні часи, коли мислителі, такі як Арістотель та Платон, обговорювали оптимальну чисельність населення та його вплив на державу [1, 3].

Перші спроби аналізу просторових аспектів демографічних процесів сягають XVIII–XIX століття, коли вчені почали вивчати розселення населення та його динаміку у взаємозв'язку з економічними та природними факторами. Одним із перших учених, хто розглядав демографічні процеси в контексті простору, був Т. Мальтус. У своїй праці «Дослідження про закон народонаселення» (1798) він висунув тезу про обмеженість природних ресурсів та їхній вплив на зростання чисельності населення, що стало підґрунтям для подальших досліджень взаємозв'язку між демографічними та географічними процесами [4].

У XIX столітті значний внесок у розвиток геодемографії зробив німецький географ Ф. Ратцель, який заклав основи політичної географії та сформулював концепцію географічного детермінізму. Він розглядав територіальну експансію держав як природний наслідок зростання населення, що заклало основи для майбутніх досліджень просторових аспектів міграції та розселення [5].

А уже на початку XX століття вчені почали активно використовувати статистичні методи для аналізу демографічних тенденцій. Французький географ П. Відаль де ла Блаш запропонував ідею «географічного можливізму», згідно з якою людська діяльність та демографічні процеси можуть адаптуватися до природного середовища, а не лише підкорятися його законам. Ця концепція відіграла важливу роль у формуванні підходів до вивчення демографічних регіональних особливостей [6].

З розвитком статистики та картографії в першій половині XX століття геодемографічні дослідження набули більш аналітичного характеру. З'явилися моделі прогнозування демографічних змін, які дозволили оцінювати майбутні зміни у чисельності та розміщенні населення. Особливу

роль у цьому відіграли роботи Дж. Бодера та В. Зелінського, які розробили концепції міграційних переходів та циклічності міграцій [7].

Французький демограф Адольф Ландрі розвинув концепцію демографічного переходу, яка пояснює зміну народжуваності та смертності в різних фазах соціально-економічного розвитку суспільства. Ця модель стала основою для подальших досліджень демографічної динаміки [8].

Концепція демографічного переходу стало широко відома після робіт американського демографа Френка Ноутстейна у 1945 році, який запропонував чотири основні фази демографічного переходу [9].

А вже на противагу попереднім, сучасні демографічні моделі, такі як «когортно-компонентний аналіз» та «агентне моделювання», дозволяють прогнозувати майбутні зміни в структурі населення, враховуючи різні фактори, включаючи економічні, міграційні та соціокультурні аспекти [10,11].

Зауважимо, що до середини XX сторіччя у науковій термінології переважають поняття демогеографія і географія населення, які з плином часу трансформувались у дефініцію «геодемографія», терміном якого і послуговуються нині більшість вітчизняних науковців суспільно-географічного спрямування.

Безумовно, що міжнародні наукові школи відіграли ключову роль у становленні та розвитку демографічних досліджень. Європейська школа демографії, зокрема французькі та німецькі дослідники, розвинули концепцію демографічного переходу, яка пояснює зміну народжуваності та смертності в процесі соціально-економічного розвитку суспільства [1]. У США, починаючи з середини XX століття, активно досліджувалися міграційні процеси, урбанізація та їхній вплив на соціально-економічну стабільність регіонів. Британські науковці зосереджували увагу на впливі державної політики на демографічну ситуацію, зокрема у сфері соціального забезпечення, сімейної підтримки та охорони здоров'я. На основі цих

досліджень були розроблені моделі державного регулювання народжуваності та смертності [12].

Таким чином, історичний розвиток геодемографії відображає еволюцію наукових підходів – від простих теоретичних концепцій до комплексних моделей аналізу та прогнозування демографічних процесів у просторовому контексті. То ж у радянський період геодемографічні дослідження вже стають тісно пов'язані з економічним плануванням, управлінням трудовими ресурсами та соціальними програмами. Було створено наукові школи, що спеціалізувалися на аналізі динаміки населення, внутрішніх і зовнішніх міграційних процесів, урбанізаційних змін та перспектив розвитку промислових і сільськогосподарських територій. Значну увагу приділяли плановій політиці розселення, що мало на меті рівномірний розподіл населення відповідно до виробничих потреб та адміністративного поділу [1].

Особливу роль у радянських геодемографічних дослідженнях відігравала політика освоєння нових територій, що включала масове переселення трудових ресурсів до індустріальних центрів, будівництво нових міст, а також розширення аграрного сектору через організацію радгоспів і колгоспів. Ці процеси мали значний вплив на демографічний баланс регіонів, сприяли зростанню чисельності міського населення та викликали диспропорції між урбанізованими та депресивними регіонами [13, 14].

Геодемографічні дослідження території України та її регіонів, в контексті розвитку радянських геодемографічних досліджень, активно розвивалися у 60-70-х роках XX століття та наступних десятиліттях. Багато аспектів цього напряму розглянуті в роботах таких науковців, як Ф. Заставного, В. Стешенко, Б. Заставецького, С. Іщука, О. Заставецької, М. Фащевського, В. Джамана, Л. Тарангул, О. Топчієва, Л. Немець та інших. Важливо зазначити, що поняття «геодемографічний процес» та «життєдіяльність населення» тісно пов'язані, зокрема, коли розглядаються динамічні зміни цього процесу. Що є важливим при вивченні

геодемографічного процесу і можуть бути застосовані до оцінки змін у геодемографічній ситуації на регіональному рівні [15].

У пострадянський період геодемографічні дослідження змінили свої акценти, зосередившись на проблемах демографічної кризи, депопуляції та зменшення природного приросту населення. Розпад СРСР призвів до значних змін у міграційних потоках – масова еміграція з пострадянських країн до Західної Європи, США та Канади, а також зростання внутрішньої міграції у межах країн колишнього Радянського Союзу. Важливим об'єктом досліджень стали наслідки економічної трансформації 1990-х років, які призвели до соціальної нестабільності, безробіття та зміни життєвих стратегій населення.

У пострадянських країнах, зокрема в Україні, значна увага приділяється вивченню впливу міграційних потоків, старіння населення та політичних трансформацій на демографічну ситуацію [16].

Сучасні геодемографічні дослідження зосереджені на аналізі впливу демографічних змін на економічний розвиток, оцінці рівня міграційної безпеки, вивченні проблем старіння населення та скорочення трудових ресурсів. Використання ГІС-технологій та математичних моделей дозволяє прогнозувати майбутні тенденції та розробляти заходи щодо стабілізації демографічної ситуації. Сучасні геодемографічні дослідження орієнтовані на інтеграцію великих баз статистичних даних, ГІС-технологій та математичного моделювання для прогнозування змін чисельності та розселення населення. Використання аналітики великих даних дозволяє досліджувати демографічні процеси як на глобальному так і на локальному рівнях, виявляти просторові закономірності у перебігу народжуваності, смертності та міграційних переміщень населення [14, 17].

Значний інтерес викликають питання нерівномірного розподілу населення, формування глобальних демографічних центрів та проблеми депопуляції в окремих регіонах [1, 16, 18]. В Україні основна увага приділяється аналізу внутрішньої міграції, регіональних диспропорцій у

розподілі населення, а також впливу зовнішніх чинників, таких як війна, економічна нестабільність та соціальні трансформації, на демографічні процеси. Важливим напрямом досліджень є оцінка демографічних наслідків військових конфліктів, аналіз внутрішньо переміщених осіб та їх інтеграції в регіональні громади. Фактори, що впливають на ці процеси, включають економічні можливості регіонів, соціальну адаптацію мігрантів та рівень інфраструктурної забезпеченості [13, 14, 17].

Сучасні дослідження демографічних процесів в Україні охоплюють широкий спектр питань, серед яких особливу увагу приділяють кризовим явищам у сфері народжуваності, смертності, міграції та соціально-економічного впливу на демографічну ситуацію. Аналіз наукових робіт демонструє, що головними проблемами є депопуляція, старіння населення, трудова міграція та низька народжуваність [19].

Значний внесок у розробку теоретичних і методичних основ геодемографії в Україні зробили представники Одеської наукової геодемографічної школи О. Топчієв, В. Яворська та ін. Головні їх наукові праці присвячені дослідженням територіальної організації населення, теоретико-методологічним засадам геодемографічного аналізу, регіональному розвитку на основі геодемографічного прогнозування, тощо [1, 2].

Важливим аспектом досліджень є оцінка рівня народжуваності, смертності, міграції та природного приросту населення. Українські вчені, такі як І. Прибиткова та Т. Медіна, підкреслюють важливість аналізу демографічних процесів у контексті кризових явищ, зокрема економічних спадів, воєнних конфліктів та пандемій [11, 16]. Дослідження також акцентують увагу на територіальних відмінностях демографічних показників, що є критично важливим для регіонального планування та управління. Роботи Л. Буяновської, В. Яворської та В. Безуглого зосереджуються на регіональних особливостях демографічної кризи, аналізуючи відмінності між різними адміністративними одиницями України [20].

Окремим напрямом досліджень є аналіз демографічної безпеки та впливу державної політики на стабілізацію населення. Наприклад, І. Курило [13] розглядає державні механізми впливу на демографічну ситуацію, а Р. Яковенко [21] пропонує методологічні підходи для оцінки демографічного потенціалу регіонів. Також важливим є дослідження О. Авраменка, яке аналізує демографічні проблеми Херсонської області, підкреслюючи особливості природного та механічного руху населення в умовах регіональної нерівності [18]. Доцільно виділити дослідження геодемографічного спрямування обласних регіонів України проведених науковцями Львівської, Київської, Харківської, Чернівецької наукових демографічних шкіл. Цілий ряд наукових досліджень напрямку суспільно-географічного вивчення населення вийшов під керівництвом професора М. Дністрянського та професора Ф. Заставного [22-24]. Структурним трансформаціям населення, розвитку демографічного потенціалу регіонів присвячено роботи також О. Заставецької та ін. [25, 26].

Окремо варто зауважити на дослідженнях геодемографічного спрямування що проводяться при Інституті географії НАН України. Де не лише детально проводяться вивчення демографічних характеристик населення, але й його картографування, вивчення якості життя населення та планування розвитку. Тут варто вказати на дослідження Л. Руденка, І. Гукалової, О. Лейберюка та ін. [27-30].

В останні роки, представниками Харківської геодемографічної школи під керівництвом Л. Немець, К. Немець, широко вживаним став термін соціогеосистеми. Під нею розуміють простір ландшафтного середовища, де формується та розвивається соціум, із врахуванням його властивостей, взаємозв'язків, впливу чинників котрі залежать від соціуму. Інший напрям геодемографічних досліджень присвячений визначенню процесів урбанізації та трансформації систем розселення регіонального рівня (К. Сегіда та ін.) [31,32].

І. Косташук та Н. Заблотовська займаються вивченням формування демогеографічних процесів областей Карпато-Подільського регіону. Із врахуванням впливу на демографічний розвиток території не лише класичних суспільно-географічних чинників, але й поліетнічності в поселеннях етноконтактних регіонів [33, 34].

Загалом, сучасні наукові публікації демонструють глибину та комплексність проблем, що стоять перед демографічною наукою в Україні, і пропонують як теоретичні, так і практичні шляхи їх вирішення. Зокрема цілий доробок праць щодо вивчення геодемографічних процесів належить професору В. Джаману. Він детально дослідив особливості формування демографічних процесів в областях західного регіону України, та України загалом [34, 35].

Демографічна безпека є ключовим фактором сталого розвитку будь-якої країни, оскільки вона визначає стабільність чисельності населення, його вікову структуру, міграційні потоки та загальні соціально-економічні умови. В Україні демографічна безпека зазнає серйозних викликів через скорочення населення, високу смертність, зниження народжуваності та міграційні тенденції. Особливо актуальним даний напрям став після 2022 року на фоні війни в Україні [37,38].

Очевидно, що геодемографічні дослідження відіграють важливу роль у формуванні перспективних планів розвитку держави, зокрема державної політики у сфері соціального забезпечення, охорони здоров'я, житлової політики, трудової зайнятості та економічного розвитку регіонів. Вони забезпечують обґрунтовані демографічні оцінки й прогнози, що допомагають урядам приймати стратегічні рішення для забезпечення сталого розвитку населення та територій. В умовах сучасних демографічних викликів важливою є координація між науковцями та управлінцями для прийняття рішень на основі об'єктивного аналізу демографічної ситуації. Використання геодемографічних прогнозів дозволяє забезпечити ефективне довгострокове планування та збалансований розвиток регіонів.

Державна демографічна політика спрямовується на пом'якшення наслідків демографічної кризи шляхом підтримки народжуваності, регулювання трудової міграції та впровадження соціальних програм для збереження трудового потенціалу країни. Наприклад, дослідження В. Яворської [39] показують, що ефективність демографічної політики значною мірою залежить від економічної стабільності, рівня соціального забезпечення та доступності медичних послуг.

Демографічна політика також включає заходи щодо підвищення якості життя населення, поліпшення умов праці та підтримки сімей з дітьми. Крім того, особливу увагу приділяють інтеграції внутрішньо переміщених осіб, що є актуальним у контексті збройного конфлікту в Україні.

Таким чином, дослідження демографічної безпеки та демографічної політики дозволяють оцінити актуальні проблеми та знайти шляхи їхнього вирішення, що має критичне значення для збереження соціально-економічного потенціалу країни. Зростає значення міждисциплінарних підходів, що поєднують геодемографічний аналіз із соціально-економічними дослідженнями. Вони дозволяють оцінювати взаємозв'язок демографічних процесів із ринком праці, освітніми перспективами, рівнем урбанізації та якістю життя населення. Сучасні дослідження акцентують увагу на комплексному підході до прогнозування демографічних змін та адаптації регіональних стратегій розвитку відповідно до демографічних викликів [10,16].

Окремим напрямом геодемографічних досліджень (зокрема і на регіональному рівні) в українській суспільній географії стало вивчення наслідків військових дій на формування людського потенціалу регіонів України та країни загалом. Військові конфлікти суттєво впливають на демографічну ситуацію, спричиняючи масові міграційні потоки, депопуляцію, порушення статево-вікової структури населення та соціально-економічні кризи. Найпоширенішим наслідком збройних конфліктів є вимушена міграція, що змушує мільйони людей залишати свої домівки та

переселятися в інші країни або регіони, створюючи серйозні виклики для приймаючих держав та міжнародної спільноти.

Війна в Україні спричинила багатомільйонну хвилю внутрішньо переміщених осіб та міжнародних біженців, що суттєво змінює соціально-економічний ландшафт країни. Основні особливості впливу війни на демографічну ситуацію України включають: масові міграційні переміщення населення як у межах України, так і за кордон, що стало чи не найбільшою міграційною кризою в Європі з часів Другої світової війни; зміну демографічної структури населення, що простежується у диспропорціях у віковій та статевій структурі; важливим аспектом є подальша інтеграція внутрішньо переміщених осіб у нові громади; зміни у поселенському малюнку регіонів та територій. А відповідно й виникатимуть довгострокові наслідки, що потребують нагального вивчення та науково обґрунтованих розробок регіональних напрямів демографічної політики [17].

Із проведеного аналізу суспільно-географічних досліджень геодемографічних процесів бачимо, що такі дослідження відіграють ключову роль у визначенні тенденцій розвитку населення, розробці державної політики у сфері демографії, економіки та регіонального планування. Вони допомагають прогнозувати зміну чисельності населення, вікової структури, міграційних потоків та їх вплив на соціально-економічний розвиток територій. Сучасний аналіз ГДП дає змогу виявляти регіональні диспропорції, визначати фактори ризику та формулювати стратегії для забезпечення демографічної стабільності та загалом сталого розвитку регіонів і громад.

Як бачимо, дослідження ГДП стали невід'ємною складовою суспільної географії, оскільки вони дозволяють оцінити вплив соціально-економічних, політичних та екологічних факторів на розвиток та якість життя населення. Вивчення таких процесів допомагає прогнозувати майбутні зміни, оцінювати ефективність демографічної політики та розробляти стратегії управління трудовими ресурсами. Таким чином, геодемографічні дослідження у

суспільній географії відіграють ключову роль у формуванні ефективної державної політики, дозволяючи приймати обґрунтовані рішення щодо соціально-економічного розвитку та територіального управління.

1.2. Вивчення геодемографічних процесів у світовій практиці

У світовій науковій практиці використовується різноманіття підходів до визначення базових термінів та концепцій геодемографічних процесів, що зумовлено історичними, економічними, культурними та науковими традиціями окремих країн і регіонів. Власне така багатогранність вивчення даного явища й зумовлює широкий спектр термінологічного апарату. Це і «демографічна ситуація» із урахуванням етапів її змін, «демографічний розвиток», «демографічне явище», «демографічна подія», «демографічний процес» та інші. А із активними дослідженнями даних явищ та процесів згадані терміни ускладнюють приставкою «гео», що власне й обумовлює прив'язку до територіального (просторового) сприйняття предмету дослідження.

Оскільки, демографічна ситуація є комплексним показником, що характеризує динаміку народжуваності, смертності, природного приросту та міграційного балансу в певному регіоні протягом певного періоду [39], то в контексті територіальних особливостей доречно застосовувати поняття «геодемографічна ситуація» (ГДС). Важливість аналізу ГДС полягає в її здатності відображати стан соціально-економічного розвитку території. Наприклад, зростання рівня народжуваності може свідчити про економічну стабільність, тоді як підвищена смертність або від'ємний міграційний баланс вказують на потенційні соціальні проблеми.

Оцінка ГДС є важливою не лише для прогнозування змін чисельності населення, але й для стратегічного планування економічного розвитку територій, соціального захисту населення та міграційної політики в регіонах та країнах. У розвинених країнах, таких як Японія чи Німеччина, низькі

показники народжуваності та старіння населення ведуть до дефіциту робочої сили та необхідності залучення мігрантів, це й лягає в основу стратегій їх розвитку та відповідної демографічної політики. Водночас у країнах, що розвиваються, таких як Індія чи Нігерія, високий рівень народжуваності створює потребу в розбудові інфраструктури, освіти та системи охорони здоров'я, що також потребує комплексних системних управлінських та планувальних заходів.

ГДС формується під впливом ряду факторів, серед яких рівень добробуту, доступність медичних послуг, культурні та релігійні традиції, державна та регіональна політика, тощо. Важливим фактором є і екологічні зміни: кліматичні зміни, забруднення та трансформації навколишнього середовища можуть спричинити міграційні хвилі та зміну демографічної структури регіонів. У цьому контексті зростає значення демографічного моніторингу, що здійснюється через переписи населення, реєстраційні бази даних, аналіз міграційних потоків та ін.

Розвинені країни з низькими показниками народжуваності часто стикаються зі старінням населення, що створює навантаження на систему соціального забезпечення, ринку праці, тощо. Старіння населення викликає необхідність адаптації пенсійної системи, реформування охорони здоров'я та трудового ринку. Зокрема, у Швеції та Канаді уряди розробляють програми підтримки сімей, що сприяють збільшенню народжуваності. Водночас у країнах, що розвиваються, висока народжуваність може супроводжуватися проблемами безробіття та недостатньої інфраструктури, що, наприклад, спостерігається в деяких частинах Африки, де ресурси обмежені, а кількість населення швидко зростає.

Загалом, аналіз демографічної ситуації є критично важливим для формування ефективної соціальної політики, забезпечення сталого економічного розвитку та підтримки якості життя населення. Він допомагає прогнозувати майбутні виклики та розробляти відповідні політичні рішення,

які можуть позитивно вплинути на стабільність держави у довгостроковій перспективі [40].

Аналізуючи динамічні особливості формування демографічних ситуації різних країнах, вченими були відмічено певні статистичні зрушення, що проявляються у кількісних та якісних характеристиках розвитку населення. Таким чином наразі ми можемо оперувати терміном «демографічного переходу». Демографічний перехід – це процес зміни демографічних показників у відповідь на соціально-економічні зміни. Він включає кілька фаз, починаючи від високої смертності та народжуваності до стабільного рівня населення. Цей підхід використовується для прогнозування майбутніх змін у структурі населення та їхнього впливу на економіку [41-44].

У різних регіонах світу демографічний перехід відбувається з різною швидкістю. Наприклад, у країнах Західної Європи перехід завершився в XIX-XX століттях, що призвело до стабільного рівня народжуваності та високої тривалості життя [45]. Водночас у багатьох країнах Африки та Південної Азії цей процес ще триває, оскільки висока народжуваність і зменшення смертності спричиняють значний приріст населення [46].

У сучасних умовах демографічний перехід також супроводжується глобальними змінами, такими як старіння населення, зниження фертильності та міграційні процеси. Наприклад, у Японії та Німеччині спостерігається природне скорочення населення через низький рівень народжуваності, що впливає на ринок праці та пенсійну систему [47].

Розуміння демографічного переходу є ключовим для формування ефективної соціальної та економічної політики, оскільки дозволяє адаптувати стратегії розвитку до змін у структурі населення. Держави, що проходять через цей процес, розробляють різні заходи для стабілізації демографічної ситуації, включаючи підтримку народжуваності, регулювання міграції та покращення системи охорони здоров'я [44, 48].

У міжнародній практиці наукового пізнання демографічної ситуації країн та територій користуються демографічними класифікаціями, що для

нас є важливим з позиції врахування територіальної прив'язки. «Геодемографічні класифікації – це системи, які використовуються для групування територій за подібними соціально-економічними та демографічними характеристиками» [49, 50]. Вони допомагають визначати, які регіони розвиваються швидше, а які – відстають у соціальному та економічному розвитку, що має важливе значення для регіонального планування та соціально-економічного розвитку держави [46, 51, 52].

У даному напрямку можна виділити декілька основних підходів до вивчення геодемографічного аналізу:

- Класичний підхід, який базується на статистичному аналізі соціально-економічних та демографічних показників, таких як рівень народжуваності, смертності, щільність населення, рівень доходів і зайнятості.
- Геостатистичний підхід, що використовує просторове моделювання та ГІС-технології для ідентифікації демографічних утворень (кластерів) та аналізу змін у розподілі населення в часі та просторі.
- Соціально-поведінковий підхід, який враховує особливості поведінки та стилю життя населення в різних регіонах, що дає змогу більш точно прогнозувати зміни в попиті на житло, освітні та медичні послуги.

Геодемографічні класифікації активно використовуються не лише в демографічних дослідженнях, а й у містобудівному плануванні, економічному прогнозуванні, політичних стратегіях та маркетингових дослідженнях. Наприклад, у Великій Британії система класифікації ACORN використовується для аналізу соціальних та економічних характеристик населення на локальному рівні, що сприяє ефективному плануванню міських територій та розробці державних програм [45, 53]. Саме тут варто згадати, результати геодемографічних досліджень лягають у основу розробок стратегій демографічної безпеки держав. Демографічна безпека – це рівень захищеності держави від негативних демографічних змін, таких як старіння населення, низька народжуваність або масова еміграція. Вона є важливим елементом національної безпеки та стратегічного планування держави,

оскільки впливає на економічний розвиток, ринок праці, соціальне забезпечення та рівень життя громадян [54, 55]. Загалом, демографічна безпека потребує комплексного підходу, що включає стимулювання народжуваності, регулювання міграційних потоків, розвиток соціальної політики та впровадження сучасних технологій у сферу праці та охорони здоров'я. Ефективне управління демографічними процесами є запорукою стабільного розвитку держави у довгостроковій перспективі [47, 56].

Основні характеристики населення визначаються демографічним процесом – постійними змінами в соціальних структурах через природний та механічний рух людей. Дослідження геодемографічних процесів (ГДП) передбачає вивчення просторових відмінностей у динаміці кількісних та якісних характеристик населення, а також територіальних особливостях їх розвитку. Основними факторами, які аналізуються у структурі геодемографічного процесу, є природний рух та міграційні потоки населення з відповідними параметрами, що в кількісному вимірі характеризують демографічні показники, такі як народжуваність, смертність, природний приріст, а також механічний рух населення (прибуття, вибуття, міграційне сальдо) [39].

За усіх сценаріїв вивчення демографічного розвитку, класичний демографічний підхід у геодемографічних дослідженнях є найбільш широкоживаним. Заснований на аналізі народжуваності, смертності, природного приросту та міграції, він використовується для прогнозування демографічного розвитку на основі математичних моделей та статистичних даних. Він враховує вивчення взаємозв'язків між населенням і територіальними чинниками, такими як природні ресурси, рівень урбанізації та ін. Особливу увагу приділяють територіальним аспектам демографічних змін, таким як урбанізація, розселення та депопуляція [45]. У сучасних геодемографічних дослідженнях все більшого значення відіграють геоінформаційні системи (ГІС), дозволяючи моделювати зміни населення в просторі та часі. ГІС-аналіз допомагає не лише у відстеженні демографічних

змін, а й у плануванні міських територій, оцінці потреб у соціальній інфраструктурі, прогнозуванні змін у міграційних потоках [46].

Різні країни мають власні підходи до визначення демографічних термінів та концепцій, що зумовлено їхньою історією, соціально-економічним розвитком та рівнем урбанізації. Деякі держави орієнтуються на аналізі урбанізації та міграції, тоді як інші акцентують увагу на показниках народжуваності та старіння населення. Підходи до визначення термінологічного забезпечення геодемографічних процесів постійно розвиваються під впливом наукового прогресу та технологічних інновацій. Світова практика демонструє різноманіття термінологічних підходів, що відображають специфіку демографічних процесів у різних регіонах. Розширене використання статистичних методів, ГІС та прогнозних моделей дозволяє більш точно аналізувати та передбачати зміни в населенні.

США використовують геодемографічний кластерний аналіз, що дозволяє поділяти території на групи за подібними соціально-економічними характеристиками населення. Це застосовується у міському плануванні, маркетингових дослідженнях і політичному управлінні. Наприклад, геодемографічні підходи активно використовуються у визначенні виборчих округів та стратегічному розміщенні бізнесу [41].

Європейські країни зосереджуються на просторовому демографічному аналізі, що базується на регіональних моделях розвитку населення. В ЄС діє система Eurostat, що здійснює моніторинг демографічних змін та їхнього впливу на економічну політику. Особливої уваги приділяють питанням старіння населення та його наслідкам для соціального захисту [50, 51, 53].

Найбільші країни Азії за кількістю населення приділяють особливу увагу дослідженню урбанізації та її впливу на демографічну динаміку. Швидка урбанізація в таких країнах, як Китай та Індія, супроводжується міграційними потоками із сільських до міських районів, що створює значні виклики у сфері інфраструктури та зайнятості. Використовуються великі

масиви даних та алгоритми штучного інтелекту для прогнозування майбутніх міграційних процесів [41].

Східна Європа досліджує депопуляцію та демографічне старіння в контексті трудової міграції. Велика кількість працездатного населення мігрує до країн Західної Європи, що призводить до дефіциту робочої сили у власних державах. Урядові програми спрямовані на стимулювання повернення трудових мігрантів та підвищення народжуваності, проте ефективність таких заходів залишається обмеженою [47, 48].

Загалом, міжнародний досвід демонструє різні підходи до аналізу та управління демографічними процесами, що залежить від економічних, культурних та соціальних особливостей кожної країни. Використання сучасних методів прогнозування та аналізу даних дозволяє державам ефективніше адаптувати свою демографічну політику до нових викликів.

Однак варто зауважити, і на певній однотайності світового співтовариства у розумінні важливості геодемографічних процесів. Спроби міжнародного врегулювання перебігу демографічних процесів на законодавчому рівні розпочалися разом із створенням Організації Об'єднаних Націй, коли були закладені основи цінності людського розвитку. Продовженням ідеї демографічної безпеки стали положення прийняті на Конференції з народонаселення в Бухаресті (1974 р.), Міжнародної Конференції з народонаселення в Мехіко (1984 р.), Міжнародної Конференції з народонаселення і розвитку (МКНР) в Каїрі (1994 р)). Із початком XXI століття міжнародне співтовариство розширило сферу взаємозв'язків демографічних процесів із якістю життя населення, суспільно-географічними чинниками та соціальною безпекою [57]. План задіяння міжнародної спільноти в галузі демографічної безпеки передбачав діяльність у кожній країні відповідного державного органу, який займатиметься проблемами політики народонаселення та оцінкою її ефективності. Власне ці ідеї знайшли своє продовження у програмі «Сталого розвитку» через дотримання прав людини, про збереження репродуктивного здоров'я тощо (Мехіко, 1984 р,

Ріо-де-Жанейро 1992 р., Каїр 1994 р.). В Україні нині необхідність реалізації цих заходів щодо досягнення високих стандартів якості життя населення та досягнення цілей сталого розвитку визначена низкою нормативних документів та регіональними цільовими програмами [58, 59].

Сучасні дослідження геодемографії розглядають важливість питання екологічного впливу на демографічні процеси. Наприклад, у дослідженні Reunaud & Miccoli (2023) аналізується зв'язок між депопуляцією та кліматичними змінами в Італії, показуючи, що зростання середньорічних температур та зменшення кількості опадів впливають на міграційні потоки та скорочення населення в сільських районах. Подібні результати були отримані у роботі Diez Modino & Pardo Fanjul (2020), де доводиться, що екстремальні погодні умови, такі як посухи та урагани, є ключовими чинниками, що впливають на внутрішню міграцію в Європі, аналізуючи, як зміни клімату, природні катастрофи та виснаження природних ресурсів впливають на розміщення та динаміку населення. Зокрема, у регіонах, що потерпають від екстремальних погодних умов, спостерігається підвищена міграційна мобільність населення, що створює нові виклики для соціальної адаптації та економічного розвитку територій [48, 60].

Демографічні дослідження також приділяють увагу впливу пандемій на структуру та розподіл населення. Наприклад, пандемія COVID-19 спричинила значне скорочення рівня народжуваності в багатьох країнах Європи, водночас суттєво збільшивши рівень смертності, особливо серед літнього населення. За даними Eurostat (2021), рівень смертності в Європейському Союзі у 2020 році був на 12% вищим за середній показник попередніх років. Крім того, спостерігалось зростання міграційних потоків через зміну економічних і соціальних умов у багатьох країнах, що потребує адаптації державних політик до нових реалій [46, 51]. Пандемія COVID-19 суттєво вплинула на рівень народжуваності, міграційні процеси та смертність у багатьох країнах світу. Спостерігається тенденція до зменшення

природного приросту населення, що викликає необхідність перегляду соціально-економічної політики [50].

У сучасній науці спостерігається декілька ключових напрямків дослідження геодемографічних процесів, серед яких можна виокремити геопросторовий аналіз, соціально-економічний вплив демографічних змін, дослідження міграційних потоків, демографічне прогнозування, вплив кліматичних змін, пандемій та взаємозв'язок демографії з політичними процесами. Додатково, новітні дослідження акцентують увагу на використанні супутникових даних для оцінки змін у розміщенні населення та моделюванні міських агломерацій. Наприклад, у дослідженні Hardi (2022) аналізується використання супутникових знімків для оцінки зростання міських територій у країнах Центральної Європи. Дослідження Benassi, Marinucci (2022) розглядає роль штучного інтелекту та великих даних у моделюванні демографічних змін, підкреслюючи їхню ефективність у прогнозуванні урбанізаційних процесів. Також у роботі Reynaud, Miccoli (2019) показано, що поєднання геоінформаційних систем (ГІС) та аналізу супутникових знімків дозволяє детальніше вивчати демографічні трансформації на рівні окремих регіонів. Використання штучного інтелекту та великих масивів даних дозволяє прогнозувати демографічні зміни з високою точністю, що особливо важливо для планування інфраструктури та соціальних послуг. Наприклад, аналіз урбанізації у Південній Америці та Азії свідчить про нерівномірний розвиток міст та периферійних районів, що потребує відповідних політичних рішень для збалансованого розвитку територій. Завдяки ГІС-технологіям та статистичним методам, науковці можуть аналізувати просторовий розподіл населення, визначати депопуляційні зони та моделювати майбутні демографічні тренди [49,50,61].

У розвинених країнах використання ГІС дозволяє деталізувати аналіз міграційних потоків, визначаючи, які регіони мають найбільший відтік або приплив населення. Це сприяє оптимізації управлінських рішень та формуванню стратегії розвитку регіонів. Наприклад, дослідження в країнах

Європи показали, що урбанізація відіграє значну роль у перерозподілі населення, створюючи нові демографічні осередки. Крім того, аналітичні підходи дозволяють враховувати вплив природних катастроф, кліматичних змін та економічних криз на міграційні процеси, що має велике значення для сталого розвитку суспільства [54].

Демографічні процеси впливають на економічний розвиток, рівень життя та соціальну структуру суспільства. За даними Eurostat (2021), старіння населення у країнах Європейського Союзу призвело до збільшення навантаження на пенсійні системи та скорочення трудових ресурсів. Дослідження Reynaud, Miccoli (2019) демонструє, що скорочення працездатного населення в регіонах із високим рівнем еміграції негативно впливає на економічне зростання, спричиняючи нестачу кваліфікованих працівників. У країнах Азії зниження рівня народжуваності та швидка урбанізація спричинили значні структурні зміни в економіці, що потребує адаптації державних політик до нових реалій. Зниження народжуваності, старіння населення та міграційні рухи створюють нові виклики для державного управління та економічної стабільності [45, 51, 52].

Особливу увагу приділяють аналізу впливу демографічних змін на ринок праці. У багатьох країнах спостерігається скорочення працездатного населення, що підвищує потребу в залученні мігрантів для заповнення вакансій у ключових секторах економіки. Це, у свою чергу, викликає необхідність адаптації соціальної політики до нових реалій, включаючи підтримку молодих сімей, інтеграцію мігрантів та розвиток програм підвищення кваліфікації [49].

Демографічні зміни мають суттєвий вплив на пенсійну систему та соціальне забезпечення. Наприклад, у країнах Європи проводяться реформи, спрямовані на підвищення пенсійного віку та розширення програм стимулювання працевлаштування літніх людей (Reynaud, Miccoli, 2019). Дослідження Diez Modino, Pardo Fanjul (2020) показують, що держави із розвиненою пенсійною системою адаптують свої політики для зменшення

фінансового навантаження на бюджети через старіння населення. Водночас у країнах, що розвиваються, відбувається впровадження нових моделей пенсійного забезпечення, таких як накопичувальні системи та приватні пенсійні фонди, що має на меті забезпечити фінансову стійкість у довгостроковій перспективі. Старіння населення призводить до зростання навантаження на державні бюджети через збільшення витрат на охорону здоров'я та пенсійне забезпечення. У деяких країнах Європи вже застосовуються реформи, спрямовані на підвищення пенсійного віку та стимулювання активного довголіття серед населення [48, 50].

Зростання нерівності між поколіннями також є наслідком демографічних змін. У деяких країнах, таких як Японія, Німеччина та Італія, спостерігається значний розрив між молодшими і старшими поколіннями щодо доступу до економічних можливостей, пенсійного забезпечення та житлової політики. Дослідження Reynaud, Miccoli (2019) демонструє, що молодь у країнах із швидко старіючим населенням стикається з труднощами у накопиченні фінансових ресурсів, що створює додатковий тиск на соціальні системи [50].

Водночас, уряди деяких країн, таких як Канада та Швеція, впроваджують політики міжпоколінної рівності, спрямовані на забезпечення справедливого розподілу соціальних благ та економічних можливостей для всіх вікових груп. Молоді люди стикаються з труднощами у працевлаштуванні, накопиченні фінансових ресурсів та отриманні доступного житла, що може спричинити соціальну напругу та зміну політичних пріоритетів держав. Зниження народжуваності, старіння населення та міграційні рухи створюють нові виклики для державного управління та економічної стабільності [54].

Міграція населення є важливим фактором у геодемографічних дослідженнях, оскільки вона безпосередньо впливає на чисельність, етнічний склад та економічний розвиток регіонів. Наприклад, дослідження, проведене у Латвії, показало, що внутрішня регіональна міграція відіграє ключову роль

у формуванні населення регіонів, збільшуючи демографічний потенціал західних і південно-західних районів та зменшуючи його в північних і північно-східних регіонах країни. Також було встановлено, що механічний рух населення є головним чинником, який формує регіональну демографічну структуру у сучасних умовах. У цьому контексті вивчення міграційних потоків набуває особливого значення для розробки стратегій розвитку регіонів та ефективного управління ресурсами. Сучасні дослідження розглядають як внутрішню, так і міжнародну міграцію, аналізуючи причини, наслідки та моделі переселення [48, 62].

Окрім традиційних економічних мотивів міграції, дослідники розглядають ще і роль політичних факторів, військових конфліктів та екологічних катастроф у формуванні міграційних потоків. Наприклад, у зв'язку зі змінами клімату все більше людей змушені залишати свої домівки через деградацію земель та нестачу водних ресурсів. Дослідження показують, що в деяких регіонах світу цей процес набуває загрозливих масштабів. Наприклад, у звітах Європейської комісії та ООН підкреслюється, що у 2021 році через зміни клімату переміщено понад 30 мільйонів осіб [63]. Крім того, у дослідженнях підкреслюється значний вплив змін клімату на демографічні процеси в країнах Африки та Південної Азії, де нестача води та опустелювання стають ключовими факторами міграції. Такі демографічні трансформації створюють додаткові навантаження на приймаючі регіони та потребують комплексного підходу до управління міграцією.

Крім того, значний вплив на сучасні міграційні тенденції має розвиток цифрових технологій і глобалізація. Віддалена зайнятість та цифрові платформи сприяють формуванню нових міграційних моделей, зокрема збільшенню мобільності висококваліфікованих фахівців. Це призводить до зростання конкуренції між країнами за залучення талантів і потребує розробки нових політик інтеграції мігрантів.

Окремим аспектом є вплив пандемії COVID-19 на міграційні процеси. Пандемія спричинила значні зміни в міжнародній та внутрішній міграції,

оскільки обмеження на пересування, закриття кордонів та економічні кризи вплинули на мобільність населення. Наприклад, у Латвії пандемія призвела до так званого «урбаністичного виходу» – зменшення кількості мігрантів у великі міста, оскільки віддалена робота стала домінуючою практикою у багатьох секторах економіки [46]. Подібні тенденції спостерігалися в інших європейських країнах, де пандемія вплинула на баланс міської та сільської міграції, спричиняючи переоцінку регіональних економічних стратегій. Обмеження на пересування, закриття кордонів та зміни в економічних умовах суттєво змінили характер міжнародної міграції. Деякі країни спостерігають зниження імміграції та посилення еміграційних тенденцій, що вимагає перегляду стратегій управління демографічними процесами.

З огляду на ці фактори, сучасні дослідження акцентують увагу на необхідності гнучких і адаптивних підходів до регулювання міграційних потоків, враховуючи не лише економічні та демографічні аспекти, але й екологічні та технологічні зміни, які впливають на глобальні демографічні процеси.

Один із найважливіших аспектів геодемографічних досліджень – прогнозування змін населення. Наприклад, дослідження Benassi, Marinucci (2022) демонструє, що застосування штучного інтелекту та великих даних дозволяє досягати точності прогнозів на рівні 95% при моделюванні демографічних тенденцій у містах Європи. Аналогічні результати були отримані у звіті United Nations (2022), де зазначено, що багатofакторні демографічні моделі дозволяють прогнозувати населення з похибкою не більше 2% на десятирічний період. Завдяки сучасним математичним моделям та комп'ютерному моделюванню науковці можуть прогнозувати майбутні демографічні тренди, що допомагає у плануванні соціально-економічного розвитку країн. Подібні підходи застосовуються у роботах United Nations (2022), де використовується штучний інтелект для моделювання змін у віковій структурі населення в довгостроковій перспективі. Використання цих методів дозволяє отримувати точніші прогнози та враховувати широкий

спектр соціально-економічних і екологічних чинників. Використання алгоритмів великих даних дає змогу аналізувати масивні інформаційні набори та виявляти складні закономірності, які важко визначити традиційними методами. Це сприяє створенню більш точних і адаптивних прогнозів, що враховують різноманітні сценарії розвитку суспільства [61].

Крім того, сучасні дослідження наголошують на важливості регіонального аналізу демографічних тенденцій. Використання детальних статистичних моделей дозволяє оцінювати динаміку окремих країн та навіть міст, що дає змогу більш ефективно планувати соціальну політику, урбаністичний розвиток та управління трудовими ресурсами [60].

Наукові моделі прогнозування враховують численні фактори, включаючи рівень народжуваності, смертності, міграції та зміни у структурі домогосподарств. Наприклад, у країнах Європейського Союзу широко використовуються багатofакторні моделі прогнозування, які дозволяють враховувати довгострокові демографічні зміни та їх вплив на економічні показники.

Дослідження геодемографічних процесів є багатовимірним завданням, що охоплює різні аспекти розвитку суспільства. Геопросторовий аналіз, соціально-економічні дослідження, вивчення міграційних потоків та демографічне прогнозування є ключовими напрямками сучасної геодемографії.

Окрему увагу слід приділити аналізу впливу технологічного розвитку на демографічні процеси. Використання штучного інтелекту та великих даних у прогнозуванні населення відкриває нові можливості для адаптації політик і планування розвитку територій. Крім того, глобалізація та цифрова мобільність сприяють появі нових форм трудової міграції та змінам у традиційних демографічних моделях. Важливим фактором є також зміна соціокультурних орієнтацій, які впливають на рівень народжуваності, структуру сім'ї та мобільність населення. У деяких регіонах світу спостерігається перехід до нових моделей сімейного життя, що

відображається на демографічних показниках та потребує адаптації соціальної політики.

Як підсумок аналізу праць із вивчення геодемографічних процесів на міжнародному рівні варто зауважити, що результати цих досліджень мають визначальне значення для формування ефективної державної політики та планування сталого розвитку суспільства, а також сприяють розумінню того, як поєднання демографічних, соціальних та технологічних факторів впливає на світові демографічні тренди. Геопросторовий аналіз, соціально-економічні дослідження, вивчення міграційних потоків та демографічне прогнозування є ключовими напрямками сучасної геодемографії, а їх результати мають вагомим практичне значення, не залежно від економічного розвитку країни чи використання різних наукових підходів до тлумачення.

1.3. Вплив адміністративно-територіального устрою на формування геодемографічних процесів регіону

Адміністративно-територіальний устрій (АТУ) є ключовим чинником просторової організації суспільства та населення та суттєво впливає на формування та динаміку геодемографічних процесів у регіоні. З погляду геодемографії АТУ виступає інструментом управління простором, який задає рамки розселення населення, регулює доступ до інфраструктури і послуг, впливає на природний та механічний рух населення, трансформацію структурно-вікової і етно-національної структури.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники (О. Топчієв, Н. Заблотовська, Friedmann J. та ін.) наголошують, що саме ієрархія адміністративного устрою здатна як посилювати регіональні демографічні диспропорції, так і сприяти їх згладжуванню через формування потужних локальних центрів тяжіння. Адміністративні межі виступають не лише умовними лініями на карті, а й фактичними регуляторами просторової доступності до соціальних благ та можливостей для населення (О. Топчієв). У наукових працях О. Топчієва

доведено, що саме адміністративна структура і просторовий розподіл адміністративних повноважень значною мірою обумовлюють соціально-географічну нерівномірність розвитку регіонів, зокрема впливають на демографічну ситуацію та формування локальних центрів тяжіння. Продовжують дану думку й І. Пилипенко, Д. Мальчикова та В. Яворська, які дослідили ризики геодемографічної деградації периферійних територій в умовах децентралізації, підкресливши небезпеку зміцнення лише «сильних» центрів на фоні посилення депопуляції в сільських громадах [33, 64-66].

З позицій теорії «центр — периферія», запропонованої ще Дж. Фрідманом (Friedmann J., 1966 р.), адміністративно-територіальний поділ визначає ієрархію територій, в основі якої структурна нерівність між центром та периферією. Центр акумулює трудові ресурси та інтелектуальні потоки, тоді як периферійні зони поступово втрачають людський потенціал, стають ареалами депопуляції та старіння населення. У контексті розвитку Одеського регіону ця модель проявляється у вигляді концентрації населення та ресурсів у м. Одеса та формуванні Одеської агломерації, а також прибережної (приморської) смуги, тоді як віддалені сільські території, особливо на крайньому півночі та півдні області, демонструють стійкі депопуляційні тренди [64, 66].

Теорія «дифузії нововведень» (Т. Хегерstrand, 1950 р.) також дозволяє пояснити вплив адміністративно-територіального поділу на геодемографічні процеси. Згідно з нею, найбільші урбанізовані центри виступають як «демографічні магніти», які приваблюють молодь і працездатне населення з периферії, тим самим посилюючи старіння населення в межах останньої [69].

Реформа децентралізації та створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), розпочата в Україні у 2015 році, стала прикладом того, як адміністративні трансформації прямо впливають на демографічну ситуацію. На думку В. Колтун (2021), укрупнення територіальних громад, спрямоване на підвищення їх фінансової спроможності, також може поглиблювати проблему просторової поляризації — укріплюючи центри та послаблюючи

периферію. В умовах реформування адміністративно-територіального устрою особливої ваги набуває врахування геодемографічних особливостей регіону, застосування просторового аналізу та прогнозування для мінімізації ризиків депопуляції периферії та збереження людського потенціалу регіону загалом [20, 70].

Особливо гострою така проблема є для Одеського регіону, де історично склалася мозаїчна етно-національна структура розселення: компактне проживання болгар, гагаузів, молдован, українців, росіян та інших національностей і народностей (більше 130). Адміністративні зміни можуть призвести до нівелювання локальних етнокультурних особливостей, поглиблення асиміляційних процесів і руйнування традиційних форм життя в етнічних поселеннях з одного боку, або ж посилення соціальних криз з іншого.

Важливим також є врахування концепції «полюсів зростання» (Myrdal G., 1957 р.), відповідно до якої адміністративні зміни посилюють існуючі тренди: сильні території стають сильнішими, слабкі – слабшають. Цей ефект уже проявляється в Одеському регіоні, де великі міста зміцнюють свої позиції, тоді як сільські території зіштовхуються з масовим відтоком населення та зростанням демографічних втрат [2, 3, 20, 68, 71].

Таким чином, адміністративно-територіальний устрій є потужним інструментом впливу на геодемографічні процеси регіону. Він формує просторову нерівність, впливає на рівень якості життя та доступності послуг між центром і периферією, впливає на динаміку народжуваності, смертності та міграційних процесів. У регіонах зі складною етно-національною структурою, як Одеський, цей вплив посилюється і може мати незворотні наслідки для демографічної стабільності та збереження етнокультурного різноманіття. На рис.1.1. показано вплив змін АТУ на розвиток ГДП. Як вбачається з рис. 1.1 АТУ визначає структуру територіальної організації, перерозподіл людських ресурсів та управлінських функцій, зміни в етно-національному складі та етнокультурному середовищі.

Титульним полігоном для дослідження, в цьому плані, на території Одеського регіону є південні райони, де адміністративно-територіальні зміни суттєво вплинули на демографічну ситуацію та етнонаціональну структуру [72].

Так, Болградський район після укрупнення втратив частину своєї етнічної однорідності. До укрупнення в бувшому Болградському районі мешкала висока частка болгарського населення, що сприяло збереженню національної ідентичності. До складу ж укрупненого району ввійшли села з домінуванням інших етносів, що призводить до поступової асиміляції та зниження частки болгарського населення.

**розроблено авторкою*

Рис. 1.1. Механізм впливу адміністративно-територіального устрою на геодемографічні процеси

Аналогічна ситуація спостерігається в бувшому Татарбунарському районі, в якому після укрупнення та входження до складу Білгород-Дністровського району спостерігається значний відтік молоді до Одеси та Одеської агломерації. У результаті чого територія колишнього

Татарбунарського району перетворюється на демографічно вразливу зону з високими темпами природного скорочення людського потенціалу. Водночас Ізмаїльський район поки що зберігає функції локального демографічного центру завдяки прикордонному розташуванню, наявності транспортних зв'язків та частково економічної активності. Проте і тут спостерігається зменшення чисельності населення в сільській місцевості, особливо там, де раніше були компактно розселені представники молдавського етносу (села колишнього Ренійського та Ізмаїльського районів).

Загалом адміністративно-територіальні зміни в Одеському регіоні, як і в Україні в цілому, супроводжуються посиленням моделі «центр – периферія» та зростанням регіональних диспропорцій. У контексті багатонаціонального складу регіону такі трансформації можуть спричинити втрату етнокультурних особливостей та посилити асиміляційні процеси.

Як зазначають вітчизняні дослідники [64, 73-75], реформування адміністративно-територіального устрою має враховувати не лише економічні аспекти, а й демографічну, генетично-розселенську та етнонаціональну специфіку регіонів. Недооцінка цих чинників загрожує поглибленням депопуляції окремих територій, руйнуванням соціальної інфраструктури та зростанням соціально-економічної нерівності. В наступних розділах дисертаційної роботи ми розглянемо територіальну деференціацію громад Одеської області як за укрупненими адміністративними районами так і за 50-км смугами віддалі від центру.

Таким чином, адміністративно-територіальна реформа в Одеській області стала фактором посилення регіональних диспропорцій. Для запобігання негативних наслідків цих процесів необхідно посилити регіональну політику з урахуванням етнокультурної специфіки, демографічних ризиків і потреб периферії. Це дозволить забезпечити збалансований просторовий розвиток та зберегти демографічний і етнонаціональний потенціал Одеського регіону.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертаційного дослідження висвітлено теоретичні засади суспільно-географічного дослідження геодемографічних процесів, охарактеризовано особливості дослідження геодемографічних процесів у світовій практиці, проаналізовано вплив адміністративно-територіального устрою на формування геодемогеографічних процесів на регіональному рівні.

Демографія аналізує динаміку чисельності населення, його розселення, міграцію, вікову та статеву структуру, а також вплив природних, економічних і соціальних факторів на демографічну ситуацію в різних регіонах. Наслідком активної взаємодії та методологічної інтеграції з географією стає формування наукового напрямку як геодемографії. Геодемографія вивчає розвиток регіонів не лише як поступову зміну геодемографічних ситуацій, але і як безперервний рух, як геодемографічний процес. Аналіз численної літератури, присвяченій характеристиці сучасної демографічної ситуації в Україні, зокрема в регіональному плані, засвідчує з однієї сторони загальні тренди на депопуляцію, старіння населення, негативне міграційне сальдо, а з іншої сторони – недосконалість адміністративно-територіальної реформи та посилення демографічних розривів у розвитку територій громад і регіону загалом.

На формування демографічної ситуації впливає низка природних та антропогенних факторів, зокрема, рівень добробуту, доступність медичних послуг, етно-національний склад, культурні та релігійні традиції, державна та регіональна політика, розвиненість інфраструктури, екологія, забрудненість довкілля, насамкінець, воєнний стан та його наслідки, які можуть спричинити міграційні хвилі та зміну демографічної структури регіонів та громад.

РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ: ЧИННИКИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ

2.1. Історія заселення Одеського регіону

Одеська область (синонім – Одеський регіон, Одещина) розташована на південному заході України. Вона межує на сході з Миколаївською, на півночі – з Кіровоградською та Вінницькою областями, на заході – з Республікою Молдова, на півдні – з Румунією, на південному сході омивається Чорним морем. Область є найбільшою за площею серед інших регіонів нашої країни – 33,3 тис. км² (5,5% від загальної площі держави) [77].

Територія Одещини дуже витягнута з півночі на південь (від центра майже на 300 км у обох віддалях). Тому окремі її частини помітно відрізняються своїми природними умовами, ресурсами, ступенем освоєності та економічного розвитку.

В кліматичному відношенні територія області знаходиться в помірно континентальному кліматичному поясі, який в межах області утворений двома фаціями – помірно континентальної (на схід від Дністра) та понтичної теплої (в Дунай-Дністерському межиріччі).

В геоморфологічному плані більша частина області лежить в межах Причорноморської низовини, на північному заході Одещини в рельєфі представлені відроги Подільської та частково Придніпровської височин в межиріччі Дністра і Південного Бугу та в південно-західній частині врізається Південномолдавська височина в Причорноморську низовину в Задністер'ї. Загалом поверхня здебільшого рівнинна. Рівнини та низовини розчленовані глибокими долинами річок, ярами та балками, які є важливими у контексті формування розселенської мережі.

Складна історія формування геологічної будови та потенційно високо родючих (переважно чорноземних) ґрунтів області підтверджують досить

значний сільськогосподарський потенціал регіону, обумовлюючи його ретроспективу освоєння. Сформовані ландшафти відповідають фізико-географічному районуванню, де на півночі області представлено лісостепові ландшафтні комплекси, а на півдні – степові комплекси, які розрізняються між собою за ступенем віддаленості від морського узбережжя переважанням типчаку чи ковили та багатством біорізноманіття. Лише на узбережжі Чорного моря у вузькій приморській смузі домінують бідні полиново-типчаково-ковиліві степи. Іншими визначальними для розселення населення є водні ресурси регіону, насамперед, це ріки Дунай і Дністер, їх притоки та Південного Бугу, середні і малі річки Причорномор'я, озера і водосховища, лимани в прибережній частині Чорного моря, тощо [78].

Природно-географічні умови в історичному контексті є визначальними в частині заселення та освоєння регіону.

Первинні ознаки заселення регіону відносяться до епохи палеоліту. На пізніших етапах в результаті процесів суспільного поділу праці землеробство відокремлюється від скотарства, і в північних лісостепових районах формується землеробський устрій та відповідна мережа поселень, а в більш посушливій безлісій степовій – формується тип кочового скотарства.

Більшість поселень пізнього мезоліту (VII-VI тис. до н.е.) гребениківської культури та раннього енеоліту (перша половина IV тис. до н.е.) гумельницьких племен фіксуються на високих берегах прісноводних озер, на берегах Дунаю і на пологих схилах невеликих річок. Площа поселень була незначною – від декількох до десяти га (Болград, Рені). Переважаючим видом зайнятості було землеробство та тваринництво, при цьому землеробство було примітивного типу – мотичним. Однак, зафіксовані початки орного землеробства із застосуванням тяглової сили (биків). Вирощувалися пшениця, ячмінь, овес і просо. У стадах тваринництва переважали корови і бики, в меншій мірі – вівці і кози. Також розводили свиней і коней. Збиральництво і мисливство мало незначне значення [79, 80].

У III тис. до н.е. на територію регіону прийшли племена пізнього етапу трипільської культури, тут фіксуються знахідки ушатівської групи тваринницької спеціалізації (переважно вівчарство, але в практиці господарювання розводили биків, турів, коней, тощо). Окремі знахідки цієї культури засвідчують зайнятість населення землеробством та рибним промислом.

На початку II тис. до н.е. на Одещині з'являються представники катакомбної інгульської культури, головним заняттям яких було напівкочове скотарство, а землеробство і рибальство – доповнюючим. На зміну їм прийшли представники багатоваликової кераміки (друга половина XVII-XV ст. до н.е.), головними заняттями яких були напрямки як і для інгульської культури. Окрім цього, розвивалися різноманітні домашні ремесла: гончарство, ткацтво, різьба, тощо [80].

В пізній бронзі на Одещині виявлені ознаки сабатинівської культури (XIV-XII ст. до н.е.), основу господарства якої складало землеробство, скотарство, в меншій мірі – риболовство. Розвиток білозерської культури в пізній бронзі (середина XII до X ст. до н.е. включно) характеризується традиційним осілим скотарсько-землеробським уклад господарювання з переважанням бронзоливарного виробництва знарядь праці.

Перші осередки заселення території Одещини сягають I тис. до н.е. в епоху панування племен кіммерійців землеробсько-скотарського типу господарства. Пізніше кіммерійці були завойовані скіфами з утворенням т.зв. Малої Скіфії, яких пізніше витіснили до Дунаю сарматські племена [81].

В перші століття нашої ери сармати були асимільовані слов'янськими племенами з осілими землеробськими типами господарювання, що сприяло формуванню тут сталого праслов'янського етносу. Праслов'яни вели активну торгівлю із заморськими країнами і державами-полісами, що обумовило утворення на узбережжі Чорного моря і в гирлах великих судохідних річок грецьких і змішаних поселень (наприклад, грецькі колонії Тіра, Ніконій та ін.).

Розвиток торгівлі на території Одещини обумовлений не тільки винятковим економіко-географічним положенням, але й широко розгалуженими торгівельними зв'язками Київської держави (Русі) з іншими країнами. Через порти північного Причорномор'я проходив великий торгівельний шлях «із варяг у греки», що з'єднував Великий Новгород із Візантією. На нижньому Дунаї перетинались торгові шляхи, що сполучали території Мадяр (Угрів), Чехії, Болгарського царства, Київської Русі [79, 81].

У XIII ст. район Північного Причорномор'я опинився під правлінням Золотої Орди. Задністер'я входило до складу Галицького князівства, а згодом відійшло до Молдавії. Території, розташовані на схід від Дністра, були в залежності Литовського князівства. В цей час міста Північного Причорномор'я виконували переважно торгівельно-транзитні функції, оскільки його заселення і господарське освоєння практично призупинилося, землеробство занепадало.

У другій половині XV ст. значна частина території Одещини потрапила в залежність від Порти (Османської імперії). На цей період припадає формування козацтва в Україні як особливого суспільного феномену, який мав на меті захист своєї рідної землі від тюрсько-татарських, польських, литовських загарбників. Зокрема, в цей період зафіксовані козацькі походи і на територію Одещини, які часто завершувалися заснуванням низки поселень (наприклад, міста Ананьїв, Вилкове та ін.), які слугували в подальшому організаційними осередками освоєння навколишньої території [77-79].

У другій половині XVI сторіччя і до середини XVIII сторіччя у межиріччі Дністра й Дунаю кочували ногайці Єдичкульської орди. З 1728 року від натиску калмиків з Кубані у межиріччя Нижнього Дніпра й Дністра прийшла Єдисанська орда, за ім'ям якої цей край почав називатися Єдисан.

Наступний історичний етап у освоєнні територію краю відзначається перманентною боротьбою між росіянами і турками, наслідком чого стала російсько-турецька війна 1768-1774 рр. За результатами війни був укладений Кючук-Кайнарджійський мирний договір. В подальшому після Яського і

Бухарестського договорів Османська імперія змушена була відмовитися від Лівобережного Придністер'я і території сучасної Ізмаїльщини.

Наприкінці XVIII ст. розпочалося інтенсивне заселення Північно-західного Причорномор'я і Буджаку, у зв'язку з чим тут утворюються болгарські, гагаузькі, французькі і німецькі колонії. На 1794 році проходиться закладення портових споруд міста Одеси. В цей час Північно-Західне Причорномор'я виконує переважно транзитну функцію експорту українського хлібу. Будівництво залізних доріг сприяло розвитку транзиту зерна, насамперед залізничного сполучення Одеса-Балта. Економіко-географічне положення Одеси сприяє перетворенню в головний порт не лише регіону, але й загалом країни із вивозу хліба. Вже в середині XIX ст. Одеса за обсягом вантажообігу обійшла Петербург. До кінця 60-х років XIX ст. Одещина була сполучена залізницею з Херсонщиною через Бірзулу (нині Подільськ), Балту, Єлисаветград (Кропивницький), Голту (Первомайськ Миколаївської обл.), а у 1870 р. – із Кишиневом і Києвом [81].

Напередодні революції 1917 року Одеса була значним торговим центром державного значення з фокусуванням на зовнішньоторгівельні зв'язки. В період визвольних змагань та української революції Одещина за Третім універсалом Центральної Ради (від 20 листопада 1917 р.) входила до складу УНР. Однак на територію України зазіхали іноземні загарбники, що призвело на початку 1919 року до висадки в Одещині іноземного десанту (французів, греків) за часів Директорії. Все ж, до квітня цього року вдалося очистити південь України, зокрема Одещину, від військ Антанти силами загонів отамана Григор'єва і вигнати іноземний десант. Проте територія Ізмаїльщини була окупована Румунією, а інша частина Одещини увійшла до Української РСР, в якій 27 лютого 1932 р. була утворена Одеська область. 28 червня 1940 р. радянські війська увійшли на територію Ізмаїльщини (Південної Бессарабії) і відбулося об'єднання земель з Північною Бессарабією та рештою територій Одещини. В роки перших п'ятирічок проявилася чітка тенденція збільшення мережі малих міст і СМТ, що

пов'язано було з реорганізацією сільського господарства в соціалістичне – колгоспно-радгоспне. Трагічні процеси відбувалися в радянський період в галузі сільськогосподарського виробництва. Наслідки громадянської війни, політика воєнного комунізму, колективізація та розкуркулювання призвели до зубожіння і соціальної кризи в сільській місцевості [78, 81].

Після німецько-румунської окупації (1941-1944 рр.), в регіон повертаються евакуйовані підприємства, навчальні заклади, жителі. Після Другої світової війни відбулося повоєнне відновлення регіону, формується сучасна структура природокористування і системи розселення. Інтенсивний розвиток землеробства і промисловості обумовили будівництво залізничного сполучення, заводів, соціальної інфраструктури. Поряд зі зростаючою урбанізацією та розвитком сільської місцевості поступово формувався аграрно-промисловий комплекс регіону. До середини 80-х років відзначається зростання обсягів сільськогосподарського виробництва, покращення технічної забезпечення агровиробництва, збільшуються площі зрошення. На фоні промислового зростання збільшується роль і значення рекреаційного та оздоровчого статусу регіону, з'являються нові об'єкти та напрями обслуговування населення. В той час збільшується питома вага харчової і легкої промисловості, частка яких майже порівнялась з машинобудівним комплексом [81].

За часів незалежності відбулися суттєві трансформації у економічному розвитку регіону, що обумовлено було зміною планової системи на ринкові механізми. Низки причин внутрішнього і зовнішнього впливів призвели до суттєвих трансформацій і соціальної кризи у більшості сільської місцевості регіону, необхідність адміністративної реформи як імперативну норму.

Нині адміністративно-територіальний устрій Одеської області складається з 7 районів та з 91 територіальної громади. Як уже згадувалось вище, область було утворено у складі УРСР 27 лютого 1932 року.

У рамках реформи децентралізації у 2020 році змінився адміністративно-територіальний поділ області. Так замість 490 сільських,

селищних і міських рад у травні-червні визначили 91 ТГ, замість 26 ліквідованих районів – 7 нових районів [78].

Перейдемо до висвітлення історії формування адміністративно-територіального устрою регіону.

2.2. Історія формування адміністративно-територіального устрою Одеського регіону

Адміністративно-територіальний устрій України має досить складну та довгу геополітичну історію. Ще за часів Київської Русі, яка об'єднала регіональні слов'янські племена полян, дреговичів, волинян, древлян, тиверців, дулібів, уличів та ін., ця історія буда трагічною. Протягом всього свого періоду створення, становлення та розвитку від України-Руси і до незалежної України адміністративно-територіальний устрій часто змінювався за формами та наповненням, головним рушієм при цьому цих змін виступали внутрішні соціально-економічні чинники, в меншій мірі – зовнішні передумови.

Адміністративно-територіальний устрій – це законодавчо закріплена система державного поділу і територіальних підрозділів, згідно з якою утворюється система органів державної влади і місцевого самоврядування [2]. Система адміністративно-територіального устрою визначається розмірами, конфігурацією території країни, особливостями історичного розвитку, національним складом населення, а також політичними чинниками.

Окремі території і населені пункти, які мають певний адміністративний статус, називають адміністративно-територіальними одиницями.

Принципи адміністративно-територіального устрою країни, які визначає Конституція України, є досить тривалими та багатоаспектними [82]:

1. забезпечення цілісності та єдності державної території;

2. поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади;
3. збалансований соціально-економічний розвиток з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних, демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій;
4. надання органам місцевого самоврядування достатніх повноважень та ресурсів для організації якісних та доступних послуг;
5. створення умов для появи нових осередків економічного зростання територій.

Система адміністративно-територіального устрою і організація влади в Україні, до 2015 року викликала багато незгоджень. Наприклад в європейській континентальній моделі місцевого самоврядування, існувало дві системи влади – це державна та самоврядна, але місцеві державні адміністрації мають права управління тими чи іншими територіями і це обмежує повноваження територіальних громад. Тобто така залежність нижніх від вищих рівнів управління досить чітко спостерігалась і в бюджетній формі [2, 83, 84].

Деякі демографи позначають закономірність руху населення та демографічного потенціалу, який залежить від умов проживання та складу населення. У більшості випадків демографічні процеси мають політико-адміністративну та адміністративно-територіальну прив'язку. Її використовують для порівняння різних демографічних ситуацій та демографічних процесів.

Таким чином, територіальний устрій є важливою складовою оцінки демографічного процесу, в більшій мірі – підпорядкований часовим змінам, однак адміністративна (чи територіальна) одиниця – є базовою складовою для аналізу змін.

Останні зміни адміністративно-територіального устрою Української РСР на обласному рівні, які відбулися у 1967 році, сформували каркас адміністративного поділу країни. Поза увагою залишаємо зміни назв

областей (1970-1990 рр. – Ворошиловоградська, сучасна назва – від 04 травня 1990 р. Луганська область). Після здобуття Незалежності у 1991 році АТУ України складався з рівнів областей, районів, міст, районів в містах, селищ і сіл. А з 1993 року з утворенням з Кримської області АР Крим отримав свій сучасний вигляд.

В Конституції України, прийнятої у 1996 році, в IX розділі «Територіальний устрій України» в ст. 132 сформульовано, що «територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій» [82]. Там же в ст. 133 визначено, що «систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села» [82].

Проект Закону України «Про територіальний устрій України», що був внесений до Верховної Ради України в 2010 році так і не був прийнятий. Головним в цьому проєкті було визначено трьохрівневу організацію адміністративно-територіального устрою країни: громада – район – регіон. Головною метою вдосконалення системи адміністративно-територіального устрою є приведення її у відповідність із Конституцією України і на цій основі – підвищення ефективності управління територіями, зниження витрат на утримання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також надання цими органами послуг населенню незалежно від місця проживання на рівні загальнодержавних соціальних стандартів, поліпшення якості життєвого рівня населення [64].

Зупинимось на короткій історії адміністративно-територіального устрою Одеського регіону. Одеська область була утворена 27 лютого 1932 року Постановою IV позачергової сесії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету, яка була опублікована у «Збірнику законів і

розпоряджень Робітничо-селянського Уряду України» від 29.02.1932 №5 [86]. На той час Одеська область включала частини територій нинішніх Кіровоградської, Херсонської та Миколаївської областей. До її складу входили чотири міста, безпосередньо підлеглі області (Одеса, Кіровоград, Миколаїв, Херсон), і 46 районів: Анатоліївський (Тилігуло-Березанський), Андрієво-Іванівський, Антоно-Кодинцівський (Комінтернівський), Арбузинський, Баштанський, Березівський, Бериславський, Біляївський, Благоевський, Бобринецький, Велико-Висківський, Велико-Олександрівський, Вільшанський, Вознесенський, Голованівський, Голо-Пристанський, Гросулівський, Грушківський, Добровеличківський, Доманівський, Жовтневий, Зельцький, Знам'янський, Калініндорфський, Карл-Лібкнехтівський, Каховський, Кривоозерський, Любашівський, Ново-Архангельський, Ново-Бузький, Ново-Миргородський, Ново-Одеський, Ново-Український, Очаківський, Первомайський, Роздільнянський, Скадовський, Снігурівський, Спартаківський, Троїцький, Устинівський, Фрунзівський (Захаріївський), Хмелівський, Хорлівський, Цебриківський та Цюрупинський. У лютому 1932 року Біляївський район був розформований і його територія повністю приєднана до території Одеської міськради. З частини території Бобринецького району (13 сілрад) був утворений Братський район, з частини території Любашівського району (14 сілрад) – Велико-Врадіївський район.

Постановами ВУЦВК від 22 січня і 17 лютого 1935 року ряд районів на Україні були укрупнені. Зокрема, до утворених районів Одеської області додалося ще 20: Афіамський, Біляївський, Благодатнівський, Березнегуватський, Володимирський, Варварівський, Вітязевський, Горностаївський, Гайворонський, Єланецький, Єлізаветградківський, Мостовський, Мало-Висківський, Ново-Воронцовський, Привільнянський, Піщано-Бродський, Тишківський, Чаплинський, Ширяївський, Янівський.

Указами Президії Верховної Ради СРСР від 22 вересня 1937 року та 10 січня 1939 року низка районів була виключена зі складу Одеської області та

передана до Миколаївської і Кіровоградської областей [80]. У 1938 році були скасовані Зельцький район з передачею його території до складу Роздільнянського району, Спартаківський район – до Роздільнянського та Біляївського районів, Благоївський район – до Комінтернівського та Янівського районів, Карл-Лібкнехтівський район – до Березівського району Одеської області та Варварівського району Миколаївської області.

У зв'язку з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 січня 1939 року стосовно утворення Кіровоградської області були передані в новостворену область наступні райони: Тишківський, Хмелівський, Піщано-Бродський, Ново-Архангельський, Добровеличківський, Мало-Висківський, Велико-Висківський, Ровнянський, Ново-Український і Ново-Миргородський.

У серпні 1940 року з утворенням Молдавської Радянської Соціалістичної республіки до Одеської області відійшли такі райони колишньої Автономної Молдавської Радянської Соціалістичної республіки: Ананьївський, Котовський, Піщанський, Балтський, Чорнянський, Валегоцулівський, Кодимський і Красноокнянський.

Таким чином, перед Радянсько-Німецькою війною (як частини Другої світової війни) Одеська область поділялася на такі райони: Андрієво-Іванівський (Андре-Іванівський), Арбузинський, Ананьївський, Балтський, Біляївський, Березівський, Благодатневський, Братський, Велико-Врадіївський, Валегоцуловський, Веселинівський, Вільшанський, Вознесенський, Гайворонський, Голованівський, Гросуловський, Доманівський, Грушківський, Жовтневий, Комінтернівський, Кодимський, Котовський, Красноокнянський, Кривоозерський, Любашівський, Мостовський, Овідіопольський, Одеський, Первомайський, Роздільнянський, Савранський, Троїцький, Фрунзівський, Цебриківський, Чернянський, Ширяївський і Янівський.

30 серпня 1941 року відповідно до німецько-румунського договору на окупований Німеччиною і Румунією території півдня України була утворена

нова адміністративно-територіальна одиниця - Губернаторство Трансністрія, до якої увійшли вся Одеська область, частини Вінницької і Миколаївської областей, лівобережна частина Молдавії [86].

Постановою Президії Верховної Ради СРСР від 30 березня 1944 року Миколаївська область була розділена на Миколаївську і Херсонську, у зв'язку з чим від Одеської до Миколаївської області відійшли райони: Арбузинський, Благодатненський, Братський, Вознесенський та Веселинівський.

У 1944-45 роках Гросулівський район був перейменований на Великомихайлівський, Валегоцулівський – на Долинський, Янівський - на Іванівський. З Андре-Іванівського району було виділено новий район – Миколаївський.

Остаточні межі Одеської області сформувались у лютому 1954 року, коли за Указом Президії Верховної Ради відбулась зміна тодішніх територіальних меж України. Від Одеської області відійшло 9 районів до Миколаївської та Кіровоградської областей, водночас до неї влилися усі райони колишньої Ізмаїльської області. В результаті територія області значно розширилась, зросла чисельність населення та кількість національностей.

У листопаді 1957 року Долинський, Піщанський та Троїцький райони були ліквідовані і їх територія розподілена між районами Ананіївським (9 сілрад), Балтським (3 сілради), Котовським (3 сілради), Любашівським (3 сілради), Савранським (6 сілрад) і Ширяївським (1 сілрада). Райцентр Лиманського району був перенесений з Лиманського в Білгород-Дністровський, який був раніше містом обласного значення, і район отримав назву Білгород-Дністровського. Внаслідок об'єднання Чорнянського і Красноокнянського районів у червні 1958 року було створено Красноокнянський район. Вилкове з обласного значення перейшло до районного і було включене до складу Кілійського району [81]. У січні 1959 року були ліквідовані райони Андрієво-Іванівський з передачею його території до складу Миколаївського району, Жовтневий – з передачею

території у Березівський, Цебриківський і Ширяївський райони. Райцентр Суворівського району був перенесений з с. Суворове в Ізмаїл, який був раніше містом обласного значення, і район отримав назву Ізмаїльського. 7 сілрад, підпорядкованих Ізмаїльській міськраді, були передані в Ізмаїльський район. На 1960 рік Одеська область складалася з 31 району: Ананьївський, Арцизький, Балтський, Біляївський, Березівський, Боградський, Білгород-Дністровський, Бородинський, Великомихайлівський, Іванівський, Ізмаїльський, Кілійський, Кодимський, Комінтернівський, Котовський, Красноокнянський, Любашівський, Миколаївський, Новоіванівський, Овідіопольський, Одеський, Роздільнянський, Ренійський, Савранський, Саратський, Старокозацький, Тарутинський, Татарбунарський, Фрунзівський, Ширяївський, Цебриківський. У січні 1963 року Указом Президії Верховної Ради УРСР місто Котовськ було віднесено до міст обласного значення. Після цього і до здобуття незалежності Україною в межах Одещини адміністративно-територіальних змін не було [87].

В перші роки незалежності України відбулися зміни в адміністративно-територіальному устрої Одеської області: 03.02.1993 р. Постановою Верховної Ради №2989-XII смт Южне Суворовського району м. Одеса віднесено до категорії міст обласного значення, а смт Теплодар Центрального району міста Одеса – Постановою Верховної Ради від 17 червня 1997 року №353/97-ВР [77].

З початку активного процесу децентралізації в Україні стало схвалення у 2014 році Кабінетом Міністрів України Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [88, 89]. Наступним ключовим етапом впровадження реформи децентралізації влади стало прийняття 5 лютого 2015 року Верховною Радою України Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [88, 89]. Було започатковано формування нового базового рівня місцевого самоврядування шляхом об'єднання територіальних громад. У 2020 році виникла необхідність проведення місцевих виборів на новій територіальній основі та

за умови покриття всієї території України спроможними 132 об'єднаними територіальними громадами. З цією метою 16 квітня 2020 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» [90]. Також Законом надано повноваження Кабінету Міністрів України до прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій України визначати адміністративні центри та затверджувати території територіальних громад. Визначення адміністративних центрів територіальних громад та затвердження територій територіальних громад здійснюються на основі затверджених Кабінетом Міністрів України перспективних планів формування територій громад Автономної Республіки Крим, областей. Таким чином, із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» Уряд отримав повноваження в адміністративному порядку визначити територіальну основу для діяльності органів місцевого самоврядування базового рівня та самостійно сформувати територіальні громади в усіх областях України [88].

Також Законом надано повноваження Кабінету Міністрів України до прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій України визначати адміністративні центри та затверджувати території територіальних громад. Визначення адміністративних центрів територіальних громад та затвердження територій територіальних громад здійснюються на основі затверджених Кабінетом Міністрів України перспективних планів формування територій громад Автономної Республіки Крим, областей [88].

На території області у рамках децентралізації утворено 32 об'єднані територіальні громади (ОТГ) в яких відбулися перші місцеві вибори, з них у: 2015 році – 8 ОТГ (Балтська та Біляївська міські ОТГ, Великомихайлівська селищна ОТГ, Маразліївська, Розквітівська, Новокальчевська, Красносільська та Тузлівська сільські ОТГ); 2016 році – 3 ОТГ (Затишанська та Ширяївська селищні ОТГ, Коноплянська сільська ОТГ); 2017 році –

14 ОТГ (Березівська і Вилківська міські ОТГ, Авангардівська, Цебриківська, Таїровська селищні ОТГ, Шабівська, Куяльницька, Лиманська, Маяківська, Старокозацька, Дальницька, Знам'янська, Ясківська, Мологівська сільські ОТГ); 2018 році – 7 ОТГ (Кілійська міська, Любашівська, Зеленогінська, Окнянська, селищні та Визирська, Великобуялицька і Великопосківська сільські ОТГ). З початку 2019 року до чинної міської Балтської ОТГ приєдналася Новописька сільська рада [58].

Слід акцентувати увагу на проблемах територіального устрою як сільських районів, та і міських, але законодавча база з питань адміністративно-територіальної реформи передбачає більш відчутні зміни адміністративного поділу саме сільських районів. Найперше, було запропоновано об'єднання сільських рад у «громади», а також передбачалося укрупнення сільських адміністративних районів [91].

У рамках реформи децентралізації змінився адміністративно-територіальний поділ і Одеської області зі збереженням її загальних меж [92]. З (рис. 2.1), бачимо, що з 490 сільських, селищних і міських рад утворено

**побудовано авторкою за даними[58, 92]*

Рис. 2.1. Динаміка утворення територіальних громад Одеського регіону

91 об'єднану територіальну громаду (нині – територіальну громаду), а замість 26 районів – 7 нових укрупнених. Слід зазначити, що в Одеському регіоні з 91 утвореної громади об'єдналися добровільно 37 громад (8 громад – у 2015 році, 3 громади – у 2016 році, 14 громад – у 2017 році, 3 громади – у 2018 році, 9 громад – у 2019 році) і недобровільно («примусово») 54 громади у 2020 році.

2.3. Системи розселення в Одеському регіоні

Розселенська мережа, що сформувалася під впливом історико-географічних, економічних, політичних та фізико-географічних факторів в Одеському регіоні тісно пов'язана з геодемографічними процесами, які відбуваються в регіоні.

Сучасна розселенська мережа Одеського регіону представлена взаємопов'язаними системами міського і сільського розселення. За даними останніх досліджень, чисельність населення регіону зменшується через природне скорочення та еміграцію. З 1990 року чисельність населення зменшилася з 2,6 мільйона до приблизно 2,34 мільйона осіб у 2022 році [93]. Цей процес негативно вплинув на територіальний розподіл населення: кількість сільських жителів скорочується, тоді як в містах спостерігається коливання чисельності.

Таким чином, геодемографічні процеси в Одеському регіоні є результатом складної взаємодії історичних, економічних та природних чинників, які формують сучасну демографічну ситуацію.

Перш ніж характеризувати розселення Одеського регіону, зазначимо, що на 1 січня 2022 року до складу Одеського регіону входило 7 районів, 91 територіальна громада в яких налічувалось 1174 населені пункти, з яких: 52 – міських, 1122 – сільських, 19 міст, 33 смт, 23 селища і 1099 сіл [94].

Загалом в Одеській області проживало 2351,3 тис. осіб, у тому числі міське населення становило 1581,5 тис. осіб, а сільське – 769,8 тис. осіб,

тобто 67,3% і 32,7% відповідно [95, 96]. При цьому дві третини міського населення проживали в межах одного міста, а саме міста Одеси.

Система міського розселення Одеського регіону за станом на 2022 рік представлена 19 містами і 33 селищами міського типу (СМТ). В міських поселеннях проживало на зазначену дату 1581,536 тис.чол, або 67,3% від всієї чисельності населення Одеського регіону. Статистична характеристика міських поселень за категорією їх людності представлена в таблиці 2.1.

Як бачимо з таблиці 2.1 в Одеському регіоні за своєю кількістю переважають міста, які відносяться до категорії малих (16 одиниць з загальної суми в 19 міст). Їх частка становить 30,8% від міських поселень регіону. Вони досить нерівномірно розміщені по території Одещини.

Таблиця 2.1

Розподіл чисельності населення та кількісні показники міських поселень по містах різних категорій в Одеському регіоні

Категорія міських Поселень	Одеська область				
	Кількість міських поселень	В % до підсумку	Кількість жителів тис.чол	В % до підсумку тільки міста без СМТ	В % до всього міського населення області +СМТ
Великі міста (понад 100 тис.чол.)	1	1,9	1010,537	70,9	63,9
Середні міста (50-100 тис.чол)	2	3,8	127,915	8,9	8,1
Малі міста (до 50 тис.чол.)	16	30,8	286,892	20,2	18,1
Всього міст	19	36,5	1425,344	100,0	90,1
СМТ	33	63,5	156,192		9,9
Підсумок	52	100	1581,536		100,0

**побудовано авторкою за джерелом [95]*

До великого міста (в якій людність перевищує 100 тис. чол.) до цієї категорії ми віднесли обласний центр – Одесу, і категорія середніх міст (50-

100 тис. чол.) їх в області лише 2 – Ізмаїл та Чорноморськ. На їх частку припадає майже $\frac{3}{4}$ від загальної кількості населення регіону.

Найбільша кількість міських поселень в Одеській області представлена селищами міського типу – 33 одиниць, або 63,5 % від всієї кількості міських населених пунктів. Ця категорія поселень розміщена по території Одеської більш-менш рівномірно і є основою формування (опорним каркасом) багатьох районних і місцевих систем розселення.

Стосовно СМТ то хочемо зазначити, що 26 січня 2024 року відбулась зміна класифікації населених пунктів в Україні, а саме скасовано поняття «селище міського типу». Цей тип населених пунктів отримав статус «селище», і його населення більше не класифікується як міське, а прирівнюється до сільського, що має суттєвий вплив на місцеві громади. Відтепер селища міського типу автоматично стали селищами, а їх населення прирівнюється до сільського. Це означає, що громади, які раніше мали статус «селище міського типу», можуть отримати нові можливості та виклики. Під час дії воєнного стану державні органи статистики не надають дані про чисельність населення, тому найостанніша доступна статистична інформація для таких аналізів датована 1 січня 2022 року, таким чином в даному дослідженні ми за СМТ зберігаємо статус міського населення.

Якщо ми звернемося до аналізу розподілу міського населення за категоріями міських поселень, то побачимо протилежну картину. Це відображено статистичними показниками (див. табл. 2.1).

З табл. 2.1 видно, що в обласному центрі Одеса концентрується майже 63,9% міського населення Одеської області. Натомість, в малих містах, які в кількісному відношенні становлять одну третю частину від всіх міських поселень Одеського регіону, проживає лише 18,1% мешканців міського населення області. Особливо контрастна нерівномірність спостерігається в співвідношенні кількості СМТ і питомою вагою їх жителів в міському населенні регіону (див. табл. 2.1). На долю цієї категорії припадає 63,5% від

всієї міської мережі, але в них проживає лише 9,9% міського населення області.

Отже, розподіл міських поселень та, відповідно, міського населення за рангом і чисельністю жителів є вкрай нерівномірним. Зазначені диспропорції також стосуються просторового розподілу міського населення [26]. Більшість міських мешканців зосереджена у великих, середніх і малих містах, а також у селищах міського типу, розташованих у приморській зоні Одещини.

В цілому мережа міських поселень Одеського регіону рідка. На кожні десять тисяч кв.км. території приходить 15 міських поселень (включаючи сюди і СМТ), що значно менше, ніж по Україні в цілому (22 одиниці).

З вищенаведених кількісних показників можна зробити висновок, що опорний каркас міського розселення в Одеській області визначається розрідженою мережею, а сам розселенський процес в багатьох відношеннях знаходиться ще в стадії формування, незавершеності.

Якщо ми проаналізуємо відповідні розселенські показники приморської смуги, то побачимо, що тут вони значно кращі, тут більш густа, більш сформована мережа міських поселень і вони представлені в межах приморської зони не тільки малими і середніми, але і великими містами (Одеса), що сприяло формуванню тут міських агломерацій з широкими розселенськими функціями [10, 36]. Густота міської розселенської сітки в 2,5 рази більша від середніх показників Одеської області, урбаністичні процеси в приморській смузі характеризуються більшою інтенсивністю (табл. 2.2). Все це в минулі періоди впливало і на особливості геодемографічних процесів, на формування більш сприятливої геодемографічної обстановки, зокрема в «молодих містах» приморської смуги (наприклад міста Південне, Теплодар, і в певній мірі Чорноморськ), в зовнішніх зонах міських агломерацій.

Таблиця 2.2

Статистичні показники системи міського розселення Одеського регіону

Показники	Значення	Міста	СМТ
Площа території в тис.км ²	33,3		
Кількість міських поселень в т.ч.	52	19	33
Густота міських поселень на 100 тис.км ² , в т.ч	15,6	5,7	9,9
Середня відстань між міськими поселеннями в т.ч.	25,3	41,9	31,7

**побудовано авторкою за джерелом [95]*

Урбанізація – це динамічний процес, який характеризується, насамперед, високими темпами зростання кількості і частки міського населення. Натомість урбанізованість відображає досягнутий рівень урбаністичного розвитку на даний момент, який можна оцінити за допомогою різноманітних показників, що охоплюють як міське, так і сільське населення, а також мережу населених пунктів. Г. Гольц запропонував термін «реальна урбанізація», яку він рекомендував обчислювати як середню геометричну наступних показників (2.1):

$$I_{\text{реал урб.}} = \sqrt[4]{x_1 * x_2 * x_3 * x_4} \quad (2.1)$$

де x_1 – частка міського населення в населенні регіону; x_2 – частка міських поселень у загальній кількості поселень; x_3 – частка населення міст більше 100 тис. у міському населенні; x_4 – частка міст у загальній кількості міських поселень.

Нами обчислено рівень реальної урбанізації Одеської області (табл. 2.3):

$$I_{\text{реал урб.}} = \sqrt[4]{67,3 * 1,642 * 70,9 * 36,538} = 23,1 \text{ для міст}$$

$$I_{\text{реал урб.}} = \sqrt[4]{67,3 * 4,517 * 63,9 * 36,538} = 29,1 \text{ для міст та СМТ}$$

Таблиця 2.3

Показники для обчислення реальної урбанізації за формулою Г.Гольц для міст та міських поселень Одеської області

Частки	Міста	Міста+СМТ
X_1	67,3	67,3
X_2	1,642	4,517
X_3	70,9	63,9
X_4	36,538	36,538

**розраховано авторкою за джерелом [95]*

Результати обчислень показали, що для міст рівень реальної урбанізації становить приблизно 23,1, тоді як для міст та селищ міського типу (СМТ) цей показник дорівнює 29,1.

Показник 23,1 для міст свідчить про середній рівень розвитку урбанізації в Одеській області. Це значення вказує на певну концентрацію міського населення та інфраструктури, але також може вказувати на проблеми з доступом до соціальних послуг і ресурсів. Водночас підвищений показник 29,1 для міст і СМТ свідчить про більш активний розвиток урбанізації в цих населених пунктах. Це обумовлено наслідком міграційних процесів, коли населення з сільських територій переміщується до міст і селищ, що підвищує загальний рівень урбанізації.

Дослідження також враховує контекст субурбанізації в Одеській області, коли населення мігрує з міст у приміські зони. Цей процес може призводити до збільшення частки міського населення в СМТ, але одночасно викликати проблеми з інфраструктурою та соціальними послугами [98]. Зменшення чисельності сільського населення та зростання частки міського населення свідчать про зміни в економічній структурі регіону та потребу в адаптації політики управління.

Отже, результати обчислень рівня реальної урбанізації Одеської області вказують на важливі тенденції в розвитку міських і сільських територій. Показники 23,1 для міст і 29,1 для міст та СМТ підкреслюють активний процес урбанізації в регіоні, але також вказують на необхідність подальшого аналізу та управлінських заходів для забезпечення сталого розвитку регіону.

Систему сільського розселення регіону Одеського регіону представляють понад 1099 сільських населених пунктів різних рангів людності. Загальні статистичні показники цієї системи представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Показники сільських поселень Одеського регіону

Показники	Одеська область
Площа території в тис. км ²	33,3
Кількість сільського населення тис.чол.	769, 856
Густота сільського населення чол/км ²	23,61
Кількість сільських поселень	1099
Середня людність сільських поселень , чол.	700
Густота сільського розселення: кількість поселень на 100 км ² $D = N/S \times 100$	3,3
Середня відстань між сільськими поселеннями км. $L = 1/\sqrt{D}$	5,5

**розраховано авторкою за джерелом [95]*

Загальна густота сільського населення в Одеської області невисока – 23,61 чол./км². Це значно менший показник щільності сільського населення в порівнянні з середніми по Україні (27 чол./км²). В межах обласного регіону спостерігається досить суттєва диференціація показників сільського розселення. Це стосується і середніх розмірів поселень, і густоти сільської мережі, і середньої відстані між поселеннями.

В цьому відношенні досить суттєво відрізняється розселенська мережа сільських поселень території межиріччя Дністра і Дунаю. Так, в регіоні Придунав'я спостерігаються найбільші за людністю сільські поселення (середня людність одного населеного пункту тут досягає 2,7 тис.чол, що майже в чотири рази більше ніж в середньому по Одеській області). В той же

час тут на кожні 100 км² території припадає лише 1,1 сільських поселень, а середня відстань між ними в середньому складає майже 9 км натомість як по області ці показники становлять 3,3 та 5,5 відповідно.

Для вивчення специфіки розселення населення, також використовують спеціальні математико-статистичні методи. Географи нерідко звертаються до закону «ранг – розмір», який також відомий як правило Зіпфа-Медведкова. Закон був уперше сформований німецьким ученим Феліксом Ауербахом 1913 р., який у процесі аналізу фактичних даних за співвідношенням числа міст різних розмірів виявив закономірність, що людність міста і його порядковий номер перебувають у такій залежності: чисельність населення будь-якого міста дорівнює чисельності мешканців найбільшого міста, поділеного на порядковий номер (ранг) першого. Закон Ф. Ауербаха не набув широкої популярності, однак схожу закономірність невдовзі виявив американський соціолог, географ Джордж Зіпф (в іншій трактовці – Дж. Ципф) для інших видів людської діяльності. Згодом правило було вдосконалене й доповнене радянським дослідником Ю. Медведковим. Згідно з теорією Дж. Зіпфа, людність кожного міста в країні чи регіоні можна виразити через величину найбільшого міста в країні (дуже наближено). Математичну модель відображає рівняння [99] (2.2):

$$H_j = H_1 * j^{-a}, \quad (2.2)$$

де H_j – людність j -го міста; H_1 – людність 1-го за чисельністю мешканців міста; j^{-a} – коефіцієнт контрастності, притаманний для певної системи міст.

У роботі Дж. Зіпфа 1947 р. використовується достатньо спрощена формула [99] (2.3):

$$H_j = H_1 * j^{-1}, \quad (2.3)$$

де H_j – людність j -го міста, H_1 – людність 1-го за чисельністю мешканців міста, j – порядковий номер міста в системі.

Він вважав за можливе не обчислювати значення коефіцієнта міри контрастності a й вважати, що завжди $a = -1$.

Вище наведену формулу можна інтерпретувати так [99] (2.4):

$$P_r = P_1 / r, \quad (2.4)$$

де r – ранг даного міста, P_r – чисельність населення міста рангу r , P_1 – чисельність населення найбільшого міста.

Тобто чисельність населення будь-якого міста зі списку, складеного за зменшенням чисельності населення, повинна дорівнювати чисельності населення найбільшого міста, яка поділена на порядковий номер (тобто ранг) даного міста.

У свою чергу Ю. Медведков звернув увагу на наявність недоліків у формулі Дж. Зіпфа та доопрацював її, запропонувавши новий коефіцієнт [100] (2.5):

$$N_j = K^{-1} N_1 * j^{-a} \quad (2.5)$$

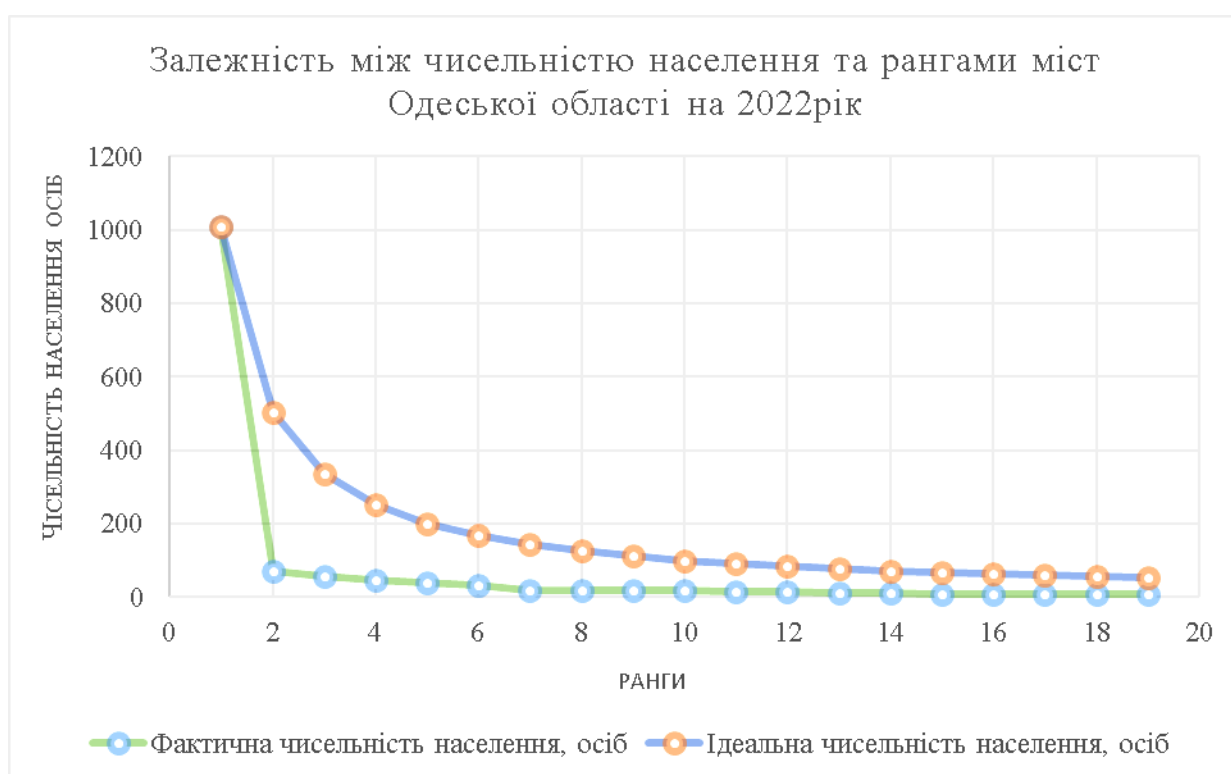
де N_j – обчислювана чисельність населення j -го міста, N_1 – чисельність населення 1-го за кількістю мешканців міста, j – ранг міста за фактичною чисельністю населення, K – «коефіцієнт першості» головного міста системи, який дорівнює відношенню C/N_1 (де C – чисельність населення головного міста, яка теоретично мала б бути за дотримання тенденції розподілу населення міст згідно з гіпотезою Дж. Зіпфа), a – міра контрастності в розмірах міста.

Тобто, чисельність населення певного міста є добутком коефіцієнта першості, чисельності населення першого за чисельністю населення міста та коефіцієнта контрастності певної системи розселення (показник, який відображає ступінь гіпертрофованості головного міста: його порядковий номер, підведений у ступінь контрастності, який характерний для даної системи розселення) [99].

Відхилення розподілу міст від правила «ранг – розмір» пов'язані з історичними особливостями заселення, природними умовами, демографічними та економічними чинниками. Якщо в регіоні є лише одне велике місто, в якому сконцентрована основна частина міського населення, реальна крива буде розташовуватися нижче ідеальної. Якщо для території

характерним є багата кількість міст зі значною щільністю населення, то реальна крива буде розташовуватися вище ідеальної [101].

Проаналізуємо системи розселення Одеської області міста та міста разом з СМТ за формулою Дж. Зіпфа 1947 р. Чисельність населення, його ідеальний розподіл у містах регіону та їх співвідношення представлені в табл. 2.5 та 2.6. Графічне відображення представлено в прямокутній системі координат на рис. 2.2 та рис. 2.3.

**побудовано авторкою за даними [95]*

Рис. 2.2. Залежність між чисельністю населення та рангами міст Одеської області на 2022 р.

Аналізуючи співвідношення фактичної та теоретичної чисельності населення Одеської області можна зробити висновок про недостатню сформованість системи міських поселень в досліджуваному регіоні (табл. 2.4 та 2.5), де чітко домінує м. Одеса. Наступне за чисельністю місто Ізмаїл майже в 7 разів менше від теоретичного показника. Й надалі спостерігається значне розходження між фактичною та теоретичною

чисельністю населення в межах 5,1 та 7,7, що стосується міст та СМТ. Аналізуючи співвідношення фактичної чисельності населення, також бачимо, що домінуючу роль відіграє місто Одеса, яке за чисельністю населення у 14 разів перевищує місто Ізмаїл. Отже, розподіл населення в регіоні можна охарактеризувати як різко моноцентричний, оскільки перше місто домінує над другим більш ніж у 10 разів.

Таблиця 2.5

Фактична та ідеальна (теоретична) чисельність населення міст Одеської області за методом Дж. Зінфа, на 1 січня 2022р

Ранг	Населений пункт	Фактична чисельність населення, осіб	Ідеальна чисельність населення, осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
1	м. Одеса	1010537	1010537	1,000
2	м. Ізмаїл	69932	505269	7,225
3	м. Чорноморськ	57983	336846	5,809
4	м.Білгород-Дністровський	47727	252634	5,293
5	м. Подільськ	39220	202107	5,153
6	м. Южне	32677	168423	5,154
7	м. Кілія	18745	144362	7,701
8	м. Балта	17854	126317	7,075
9	м. Рені	17736	112282	6,331
10	м. Роздільна	17441	101054	5,794
11	м. Болград	14818	91867	6,200
12	м. Арциз	14355	84211	5,866
13	м. Біляївка	12355	77734	6,292
14	м. Татарбунари	10836	72181	6,661
15	м. Теплодар	9958	67369	6,765
16	м. Березівка	9428	63159	6,699
17	м. Кодима	8404	59443	7,073
18	м. Вилкове	7712	56141	7,280
19	м. Ананіїв	7626	53186	6,974

**розраховано авторкою за даними [95]*

За іншими міськими населеними пунктами, які включають СМТ (табл 2.6) спостерігається значне розходження між фактичними і теоретичними

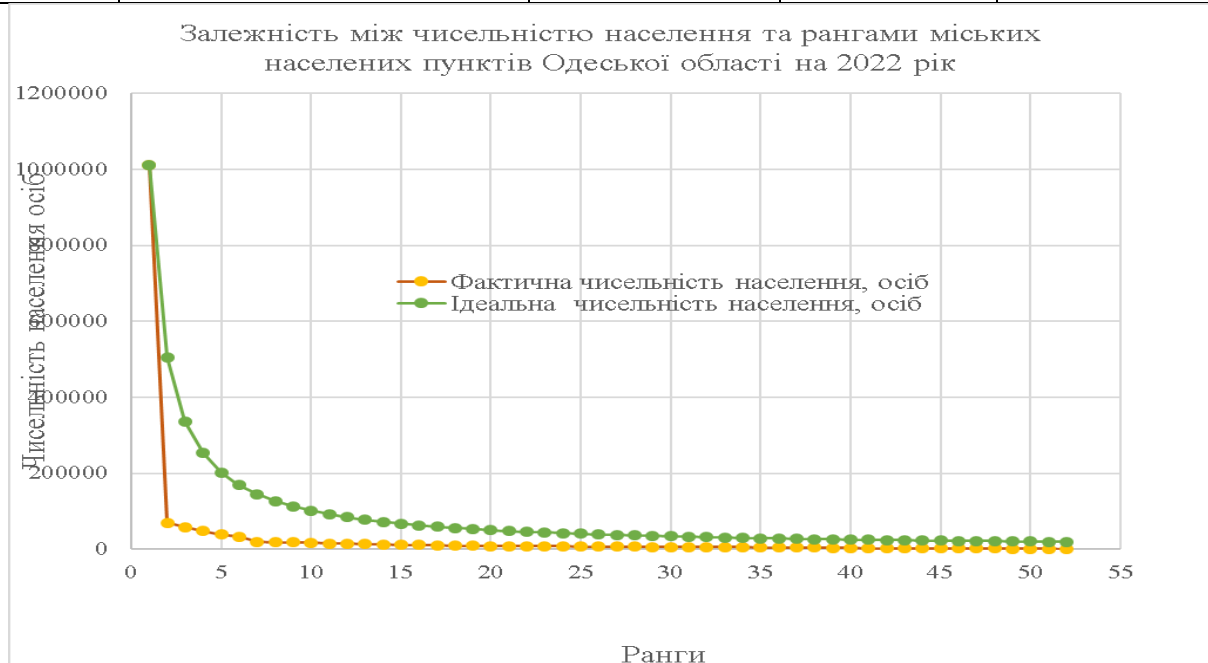
значеннями в межах від 5,15 до 106,78 разів, але якщо із сукупності виключити екстремально мале значення смт Нові Білярі, то верхня межа складатиме 13,98.

Таблиця 2.6

Фактична та ідеальна (теоретична) чисельність населення міст та СМТ Одеської області за методом Дж. Зіпфа, на 1 січня 2022р.

Ранг	Населений пункт	Фактична чисельність населення, осіб	Ідеальна чисельність населення, осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
А	1	2	3	4
1	м. Одеса	1010537	1010537	1
2	м. Ізмаїл	69932	505269	7,225
3	м. Чорноморськ	57983	336846	5,809
4	м. Білгород-Дністровський	47727	252634	5,293
5	м. Подільськ	39220	202107	5,153
6	м. Южне	32677	168423	5,154
7	м. Кілія	18745	144362	7,701
8	м. Балта	17854	126317	7,075
9	м. Рені	17736	112282	6,331
10	м. Роздільна	17441	101054	5,794
11	м. Болград	14818	91867	6,2
12	м. Арциз	14355	84211	5,866
13	смт Великодолинське	14012	77734	5,548
14	м. Біляївка	12355	72181	5,842
15	смт Овідіюполь	11407	67369	5,906
16	м. Татарбунари	10836	63159	5,829
17	м. Теплодар	9958	59443	5,969
18	м. Березівка	9428	56141	5,955
19	смт Любашівка	8729	53186	6,093
20	м. Кодима	8404	50527	6,012
21	м. Вилкове	7712	48121	6,24
22	м. Ананьїв	7626	45934	6,023
23	смт Олександрівка	7495	43936	5,862
24	смт Авангард	7435	42106	5,663
25	смт Лиманське	7119	40421	5,678
26	смт Чорноморське	7016	38867	5,54
27	смт Доброслав	6791	37427	5,511
28	смт Ширяєве	6326	36091	5,705
29	смт Саврань	6074	34846	5,737

30	сmt Тарутине	5692	33685	5,918
31	сmt Велика Михайлівка	5303	32598	6,147
32	сmt Сергіївка	5248	31579	6,017
33	сmt Захарівка	5142	30622	5,955
34	сmt Окни	5089	29722	5,84
35	сmt Суворове	4548	28872	6,348
36	сmt Петрівка	4435	28070	6,329
37	сmt Сарата	4159	27312	6,567
38	сmt Таїрове	3981	26593	6,68
39	сmt Затишшя	3488	25911	7,429
40	сmt Березине	3343	25263	7,557
41	сmt Цебрикове	2709	24647	9,098
42	сmt Раухівка	2626	24060	9,162
43	сmt Миколаївка	2575	23501	9,127
44	сmt Хлібодарське	2555	22967	8,989
45	сmt Іванівка	2362	22456	9,507
46	сmt Слобідка	2239	21968	9,812
47	сmt Затока	1972	21501	10,903
48	сmt Серпневе	1743	21053	12,079
49	сmt Радісне	1496	20623	13,786
50	сmt Бородіно	1484	20211	13,619
51	сmt Зеленогірське	1417	19814	13,983
52	сmt Нові Білярі	182	19433	106,777

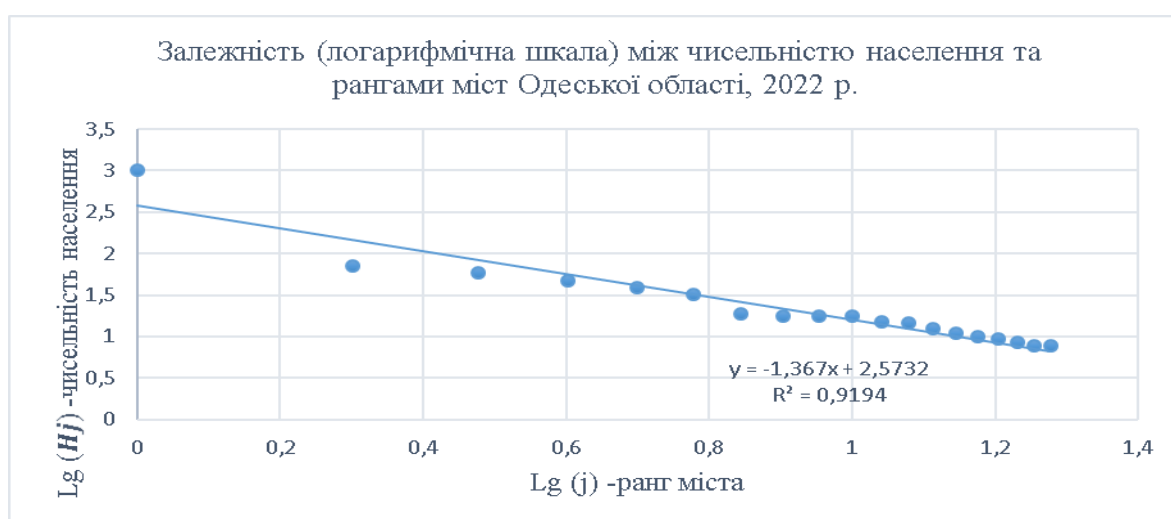
**побудовано авторкою за даними [95]*

Рис. 2.3. Залежність між чисельністю населення та рангами міських населених пунктів Одеської області 2022 р.

Якщо проаналізувати регіональну систему розселення, зосередившись лише на містах, то, як видно з таблиці 2.5 та рисунка 2.2, ситуація дещо покращується, але кардинальних змін не відбувається. Теоретична чисельність населення міст все ще перевищує фактичну у 5,1 – 7,3 рази. Зменшення розбіжностей між теоретичними та фактичними показниками можна пояснити тим, що більше не враховуються дані малих селищ міського типу з рангом 41-52, населення яких становило менше 3000 осіб. Отже, можна зробити висновок, що тип поселення не має суттєвого впливу на визначення системи розселення за правилом Зіпфа в Одеській області, що підтверджується дослідженнями [101].

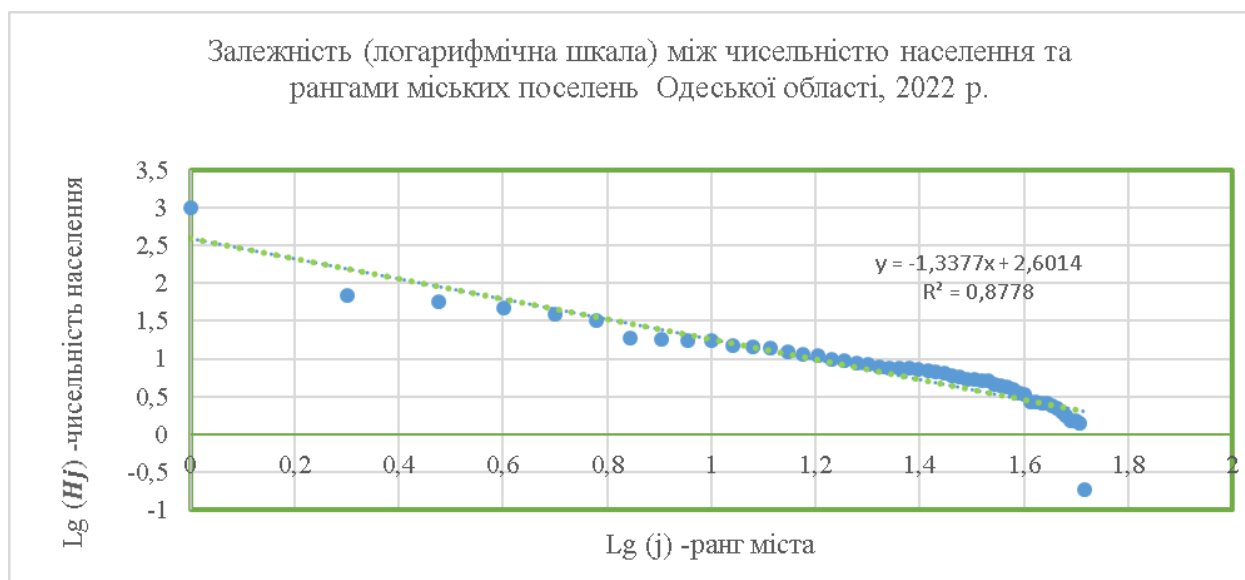
Тепер проведемо аналіз міських систем розселення за формулою, яка доопрацьована й розширена Ю. Медведковим. Варто зазначити, що лінійна шкала на осі ординат для дослідження міст регіону не відображає числових розбіжностей, тому лінійна шкала замінюється логарифмічною, саме цей прийом дає можливість представити залежність між чисельністю населення міста та його рангом в лінійному вигляді табл. 2.7 і табл. 2.8 та рис. 2.4 і рис. 2.5.

Спершу розглянемо систему розселення Одеської області, окремо міста (рис. 2.4) та міські поселення (рис. 2.5).

**побудовано авторкою*

Рис. 2.4. Залежність (логарифмічна шкала) між чисельністю населення та рангами міст Одеської області, 2022 р.

**побудовано авторкою*

Рис. 2.5 Залежність (логарифмічна шкала) між чисельністю населення та рангами міських поселень Одеської області, 2022 р.

Величина апроксимації ($R^2 = 0,919$) свідчить про достатньо високу достовірність результатів і підтверджує висновок про значну підпорядкованість міст області правилу «ранг – розмір», адже коефіцієнт апроксимації наближений до одиниці. Теоретична чисельність населення головного міста системи розселення являє собою 10 у ступені, який дорівнює числовому значенню точки перетину графіка з віссю ординат (M), що для Одеської області становить 2,573. Теоретична чисельність першого міста системи відповідно мала б дорівнювати 374,2 тис. осіб. Коефіцієнт першості (K) системи міського розселення Одеської області становить 0,370380216.

Ступінь контрастності (a) для міст Одеської області становить 1,367. Дані показники дозволяють обчислити теоретичну чисельність населення всіх міст області (Табл. 2.7).

Трохи відмінна ситуація за розрахунками міських поселень Одеської області куди ми влючили СМТ, тому що наявні дані представлені на 01.01. 2022 і СМТ ще існували та відносились до міських поселень (Табл. 2.8, рис. 2.5).

Величина апроксимації (R^2) становить 0,878, що нижче за показник по містах Одеської області і вказує на меншу достовірність результатів та відповідність міст регіону правилу «ранг – розмір». Точка перетину графіка з віссю ординат (M) становить 2,601, що дозволяє обчислити теоретичну чисельність населення головного міста, яка становить 399,4 тис. осіб. Коефіцієнт першості системи міського розселення для міських поселень Одеського регіону становить 0,39522807. Ступінь контрастності (a) дорівнює – 1,338. Вищевказані показники дають змогу обчислити теоретичну чисельність населення всіх міст регіону (Табл. 2.8).

Таблиця 2.7

Фактична та теоретична чисельність населення міст Одеської області за формулою Ю.Медведкова, станом на 1 січня 2022р.

Ранг (j)	Населений пункт	Фактична чисельність населення, осіб	Lg (Hj)	Lg (j)	Теоретична чисельність населення, осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
1	м. Одеса	1010,537	3,0047	0,0000	374,2829	0,3704
2	м. Ізмаїл	69,932	1,8447	0,3010	145,1082	2,0750
3	м. Чорноморськ	57,983	1,7633	0,4771	83,3634	1,4377
4	м.Білгород-Дністровський	47,727	1,6788	0,6021	56,2580	1,1787
5	м. Подільськ	39,220	1,5935	0,6990	41,4675	1,0573
6	м. Южне	32,677	1,5142	0,7782	32,3197	0,9891
7	м. Кілія	18,745	1,2729	0,8451	26,1789	1,3966
8	м. Балта	17,854	1,2517	0,9031	21,8110	1,2216
9	м. Рені	17,736	1,2489	0,9542	18,5674	1,0469
10	м. Роздільна	17,441	1,2416	1,0000	16,0768	0,9218
11	м. Болград	14,818	1,1708	1,0414	14,1129	0,9524
12	м. Арциз	14,355	1,1570	1,0792	12,5302	0,8729
13	м. Біляївка	12,355	1,0918	1,1139	11,2315	0,9091
14	м. Татарбунари	10,836	1,0349	1,1461	10,1495	0,9366
15	м. Теплодар	9,958	0,9982	1,1761	9,2360	0,9275
16	м. Березівка	9,428	0,9744	1,2041	8,4561	0,8969
17	м. Кодима	8,404	0,9245	1,2304	7,7835	0,9262
18	м. Вилкове	7,712	0,8872	1,2553	7,1985	0,9334
19	м. Ананіїв	7,626	0,8823	1,2788	6,6857	0,8767

**розраховано авторкою*

Найбільше розходжень між теоретичними показниками чисельності населення в обох системах спостерігається для міст із високими рангами. Проте, за результатами обчислень, більш сформованою є система міського розселення Одеської області без СМТ. Хоч розвиток міст та їх чисельність залежать від багатьох чинників, а саме: соціально-економічних, транспортно-географічного положення, промислового розвитку, структури господарства, системи розселення загалом, тощо.

Якщо порівняти результати аналізу міст та міст з урахуванням населення селищ міського типу, можна зазначити, що в першому випадку розрахункова чисельність населення міста Одеса (374,2 тис. осіб) є меншою, ніж у другому випадку з СМТ (399,4 тис. осіб), і ще більше віддалена від фактичної чисельності населення (1010,5 тис. осіб). При цьому величина апроксимації виявилася дещо більшою.

Таблиця 2.8

Фактична та теоретична чисельність населення міст та СМТ Одеської області за формулою Ю.Медведкова, станом на 1 січня 2022р.

Ранг (j)	Населений пункт	Фактична чисельність населення, осіб	Lg (Hj)	Lg (j)	Теорет ична чисель ність насе лення, осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
A	1	2	3	4	5	6
1	м. Одеса	1010,537	3,0046	0,0000	399,392 6	0,3952
2	м. Ізмаїл	69,932	1,8447	0,3010	158,020 0	2,2596
3	м. Чорноморськ	57,983	1,7633	0,4771	91,8660	1,5844
4	м. Білгород- Дністровський	47,727	1,6788	0,6021	62,5208	1,3100
5	м. Подільськ	39,220	1,5935	0,6990	46,3861	1,1827
6	м. Южне	32,677	1,5142	0,7782	36,3469	1,1123
7	м. Кілія	18,745	1,2729	0,8451	29,5742	1,5777
8	м. Балта	17,854	1,2517	0,9031	24,7364	1,3855
9	м. Рені	17,736	1,2489	0,9542	21,1305	1,1914
10	м. Роздільна	17,441	1,2416	1,0000	18,3527	1,0523

11	м. Болград	14,818	1,1708	1,0414	16,1558	1,0903
12	м. Арциз	14,355	1,1570	1,0792	14,3807	1,0018
13	сmt Великодолинське	14,012	1,1465	1,1139	12,9205	0,9221
14	м. Біляївка	12,355	1,0918	1,1461	11,7010	0,9471
15	сmt Овідіополь	11,407	1,0572	1,1761	10,6695	0,9353
16	м. Татарбунари	10,836	1,0349	1,2041	9,7870	0,9032
17	м. Теплодар	9,958	0,9982	1,2304	9,0246	0,9063
18	м. Березівка	9,428	0,9744	1,2553	8,3603	0,8868
19	сmt Любашівка	8,729	0,9410	1,2788	7,7770	0,8909
20	м. Кодима	8,404	0,9245	1,3010	7,2613	0,8640
21	м. Вилкове	7,712	0,8872	1,3222	6,8025	0,8821
22	м. Ананьїв	7,626	0,8823	1,3424	6,3921	0,8382
23	сmt Олександрівка	7,495	0,8748	1,3617	6,0231	0,8036
24	сmt Авангард	7,435	0,8713	1,3802	5,6897	0,7653
25	сmt Лиманське	7,119	0,8524	1,3979	5,3874	0,7568
26	сmt Чорноморське	7,016	0,8461	1,4150	5,1120	0,7286
27	сmt Доброслав	6,791	0,8319	1,4314	4,8603	0,7157
28	сmt Ширяєве	6,326	0,8011	1,4472	4,6295	0,7318
29	сmt Саврань	6,074	0,7835	1,4624	4,4172	0,7272
30	сmt Тарутине	5,692	0,7553	1,4771	4,2214	0,7416
31	сmt Велика Михайлівка	5,303	0,7245	1,4914	4,0402	0,7619
32	сmt Сергіївка	5,248	0,7200	1,5051	3,8722	0,7378
33	сmt Захарівка	5,142	0,7111	1,5185	3,7161	0,7227
34	сmt Окни	5,089	0,7066	1,5315	3,5706	0,7016
35	сmt Суворове	4,548	0,6578	1,5441	3,4348	0,7552
36	сmt Петрівка	4,435	0,6469	1,5563	3,3078	0,7458
37	сmt Сарата	4,159	0,6190	1,5682	3,1887	0,7667
38	сmt Таїрове	3,981	0,6000	1,5798	3,0770	0,7729
39	сmt Затишшя	3,488	0,5426	1,5911	2,9719	0,8520
40	сmt Березине	3,343	0,5241	1,6021	2,8729	0,8594
41	сmt Цебрикове	2,709	0,4328	1,6128	2,7796	1,0261
42	сmt Раухівка	2,626	0,4193	1,6232	2,6914	1,0249
43	сmt Миколаївка	2,575	0,4108	1,6335	2,6080	1,0128
44	сmt Хлібодарське	2,555	0,4074	1,6435	2,5290	0,9898
45	сmt Іванівка	2,362	0,3733	1,6532	2,4541	1,0390
46	сmt Слобідка	2,239	0,3501	1,6628	2,3830	1,0643
47	сmt Затока	1,972	0,2949	1,6721	2,3154	1,1742
48	сmt Серпневе	1,743	0,2413	1,6812	2,2511	1,2915
49	сmt Радісне	1,496	0,1749	1,6902	2,1899	1,4638
50	сmt Бородіно	1,484	0,1714	1,6990	2,1315	1,4363
51	сmt Зеленогірське	1,417	0,1514	1,7076	2,0758	1,4649
52	сmt Нові Білярі	0,182	-0,7399	1,7160	2,0226	11,1130

*розраховано авторкою

Метод «ранг-розмір» є надзвичайно важливим для дослідження процесів урбанізації, оскільки його універсальність дозволяє аналізувати розселення не лише на рівні країн та областей, але й на мезорівні. Завдяки цьому методу можна досліджувати не тільки області в цілому, а й окремі райони цих областей, що дозволяє провести більш детальний аналіз, а за умови подальшого вдосконалення, може бути використаний для аналізу інших адміністративних одиниць України з метою створення базових регіонів. Також слід наголошити що, формування майбутніх регіонів України для нового адміністративно-територіального устрою (АТУ) на основі європейських зразків має враховувати історико-генетичний підхід [102].

Аналізуючи область у цілому, ми отримуємо узагальнені результати, що зручно для порівняння між кількома областями, або порівняння субрегіонів. Проте, враховуючи великі розміри територій (Одеська область є найбільшою в Україні за площею та протяжністю з півночі на південь) області та нерівномірність розподілу населення, тому виникає необхідність дослідити цю нерівномірність. Для цього варто звернутися до аналізу районів як менших адміністративних одиниць і оцінити демографічну ситуацію в кожному районі окремо, що нами було і зроблено (табл 2.9). Такий підхід дає нам можливість забезпечити більш глибоке розуміння урбанізаційних процесів у регіоні.

Нагадаємо, що відповідно до адміністративно-територіальної реформи 17 липня 2020 року було ліквідовано 26 попередніх районів та утворено 7 нових укрупнених районів: Березівський, Білгород-Дністровський, Болградський, Ізмаїльський, Одеський, Подільський та Роздільнянський. Райони формувалися таким чином, щоб районним центром було місто, отже, кожен район має принаймні одне місто. Враховуючи, що деякі райони мають лише одне місто, нами було включено до аналізу населення СМТ як міського. Додатковим аргументом на користь такого підходу є те, що на момент проведення реформи це населення вважалося міським.

Таблиця 2.9

Фактична та ідеальна (теоретична) чисельність населення міських поселень за адміністративним районами Одеської області за методом Дж. Зінфа, на 1 січня 2022р.

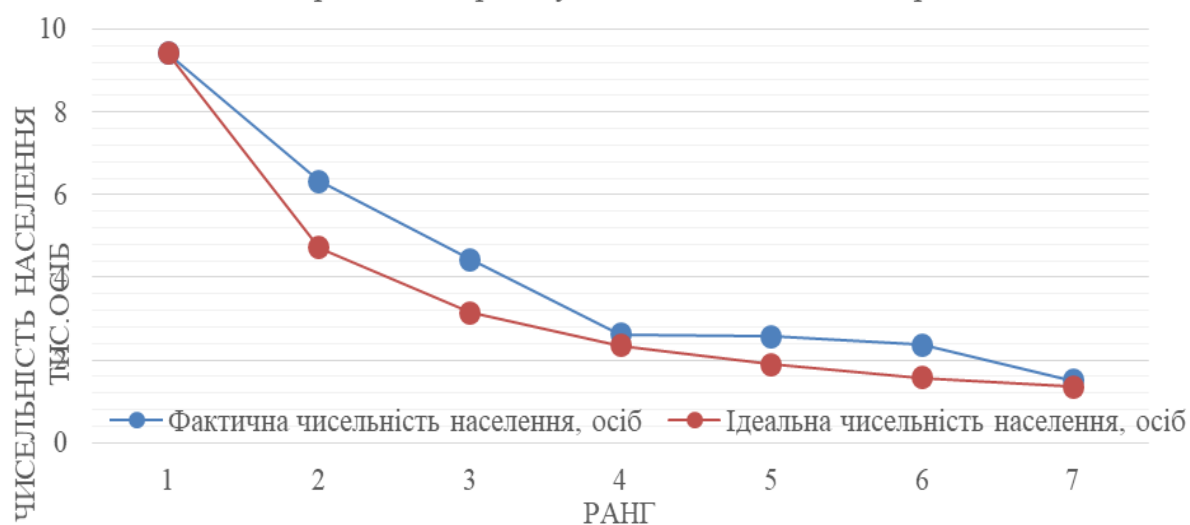
Ранг	Населений пункт	Фактична чисельність населення, осіб	Ідеальна чисельність населення, осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
А	1	2	3	4
Березівський район				
1	м.Березівка	9,428	9,428	1
2	смт Ширяєве	6,326	4,714	0,7452
3	смт Петрівка	4,435	3,1427	0,7086
4	смт Раухівка	2,626	2,357	0,9153
5	смт Миколаївка	2,575	1,8856	0,7181
6	смт Іванівка	2,362	1,5713	0,6653
7	смт Радісне	1,496	1,3469	0,9003
Білгород-Дністровський район				
1	м. Білгород-Дністровський	47,727	47,727	1
2	м. Татарбунари	10,836	23,864	2,2022
3	смт Сергіївка	5,248	15,909	3,0314
4	смт Сарата	4,159	11,932	2,8689
5	смт Затока	1,972	9,5454	4,8405
Болградський район				
1	м. Болград	14,818	14,818	1
2	м. Арциз	14,355	7,409	0,5161
3	смт Тарутине	5,692	4,9393	0,8678
4	смт Березине	3,343	3,7045	1,1081
5	смт Серпнєве	1,743	2,9636	1,7003
6	смт Бородіно	1,484	2,4697	1,6642
Ізмаїльський район				
1	м.Ізмаїл	69,932	69,932	1
2	м. Кілія	18,745	34,966	1,8654
3	м.Рені	17,736	23,311	1,3143
4	м.Вилкове	7,712	17,483	2,267
5	смт Суворове	4,548	13,986	3,0753

Одеський район				
1	м. Одеса	1010,5	1010,5	1
2	м. Чорноморськ	57,983	505,25	8,713761
3	м. Южне	32,677	336,8333	10,30796
4	смт Великодолинське	14,012	252,625	18,02919
5	м. Біляїва	12,355	202,1	16,35775
6	смт Овідіополь	11,407	168,4167	14,76433
7	м. Теплодар	9,958	144,3571	14,4966
8	смт Олександрівка	7,495	112,2778	14,98036
9	смт Авангард	7,435	112,2778	15,10125
10	смт Чорноморське	7,016	101,05	14,40279
11	смт Доброслав	6,791	91,86364	13,52726
12	смт Таїрове	3,981	84,20833	21,15256
13	смт Хлібодарське	2,555	77,73077	30,423
14	смт Нові Білярі	0,182	72,17857	396,5856
Подільський район				
1	м.Подільськ	39,22	39,22	1
2	м.Балта	17,854	19,61	1,098353
3	смт Любашівка	8,729	13,07333	1,49769
4	м. Кодима	8,404	9,805	1,166706
5	м.Ананьїв	7,626	7,844	1,028586
6	смт Саврань	6,074	6,536667	1,076172
7	смт Окни	5,089	5,602857	1,100974
8	смт Слобідка	2,239	4,9025	2,189594
9	смт Зеленогірське	1,417	4,357778	3,075355
Роздільнянський район				
1	м. Роздільна	17,441	17,441	1
2	смт Лиманське	7,119	8,7205	1,225
3	смт Захарівка	5,142	5,8137	1,1306
4	смт Затишся	3,488	4,3603	1,2501
5	смт Цебрикове	2,709	3,4882	1,2876

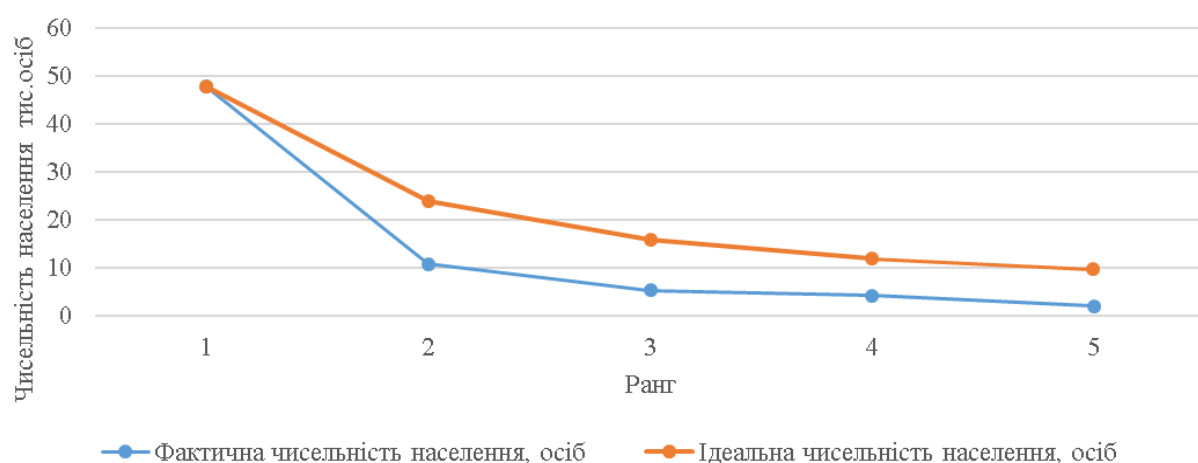
**розраховано авторкою*

Такий підхід дає змогу оцінити правильність формування районів в Одеській області з точки зору оптимального розподілу міського населення, застосовуючи правило «ранг-розмір» (рис. 2.6 і 2.7).

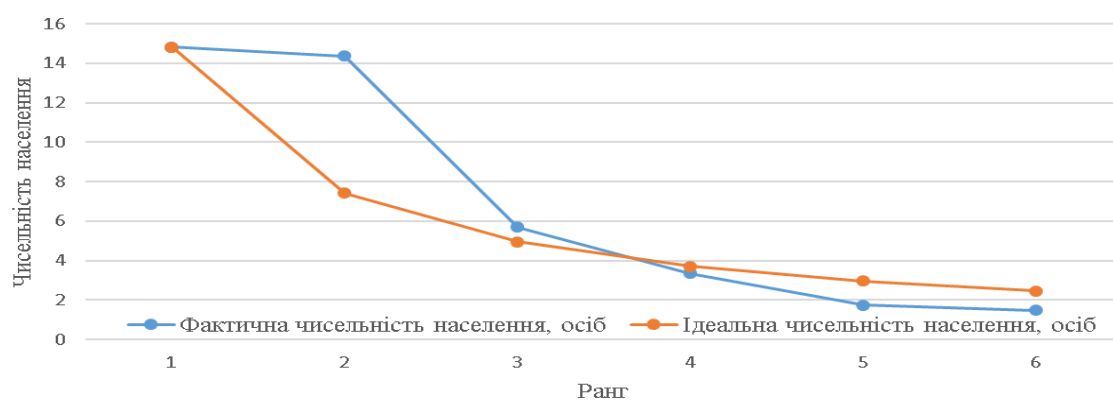
Залежність між чисельністю населення та рангами міських поселень
Березівського району Одеської області на 2022 рік

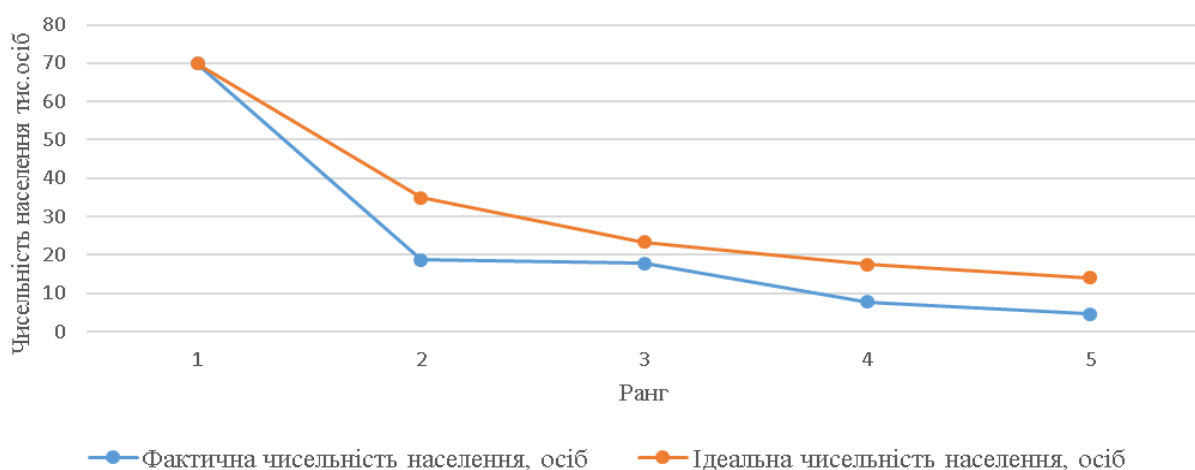
Залежність між чисельністю населення та рангами міських поселень
Білгород-Дністровського району Одеської області на 2022 рік

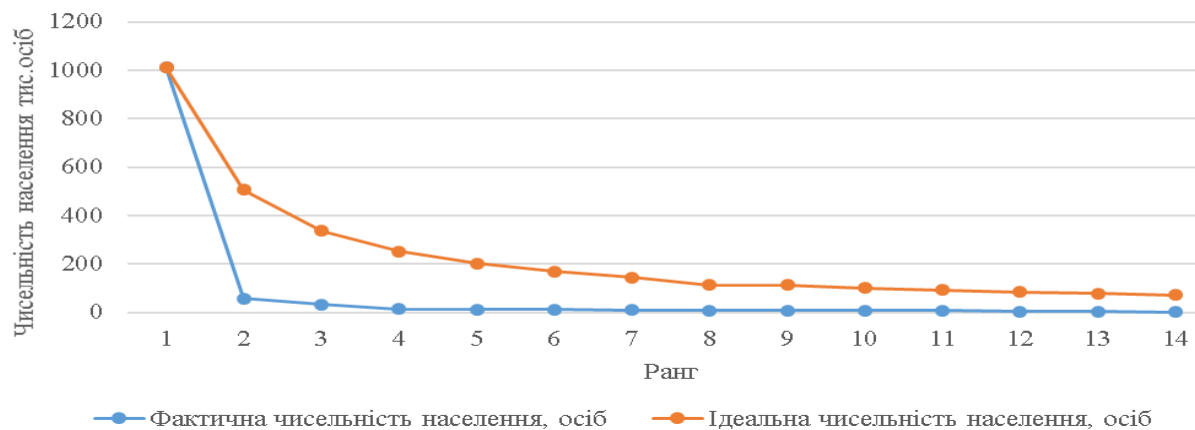
Залежність між чисельністю населення та рангами міських поселень
Болградського району Одеської області на 2022 рік

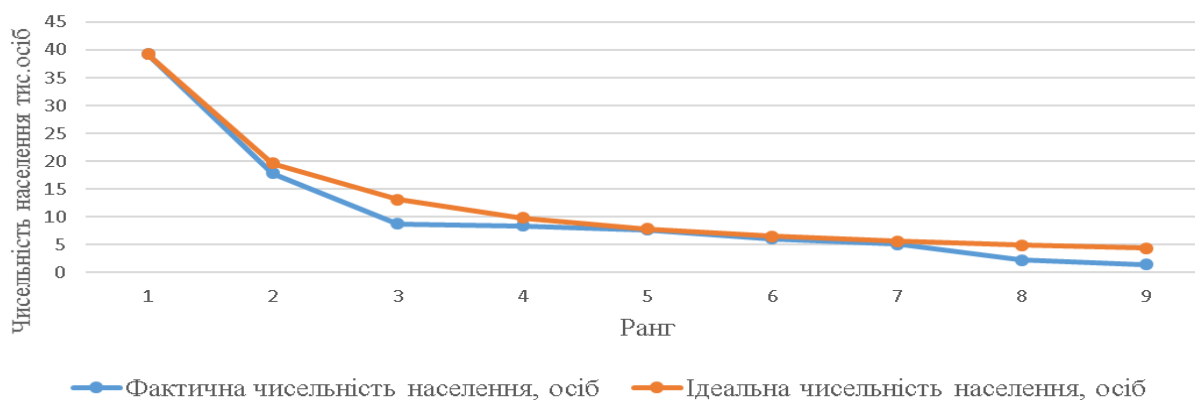
Залежність між чисельністю населення та рангами міських поселень
Ізмайльського району Одеської області на 2022 рік

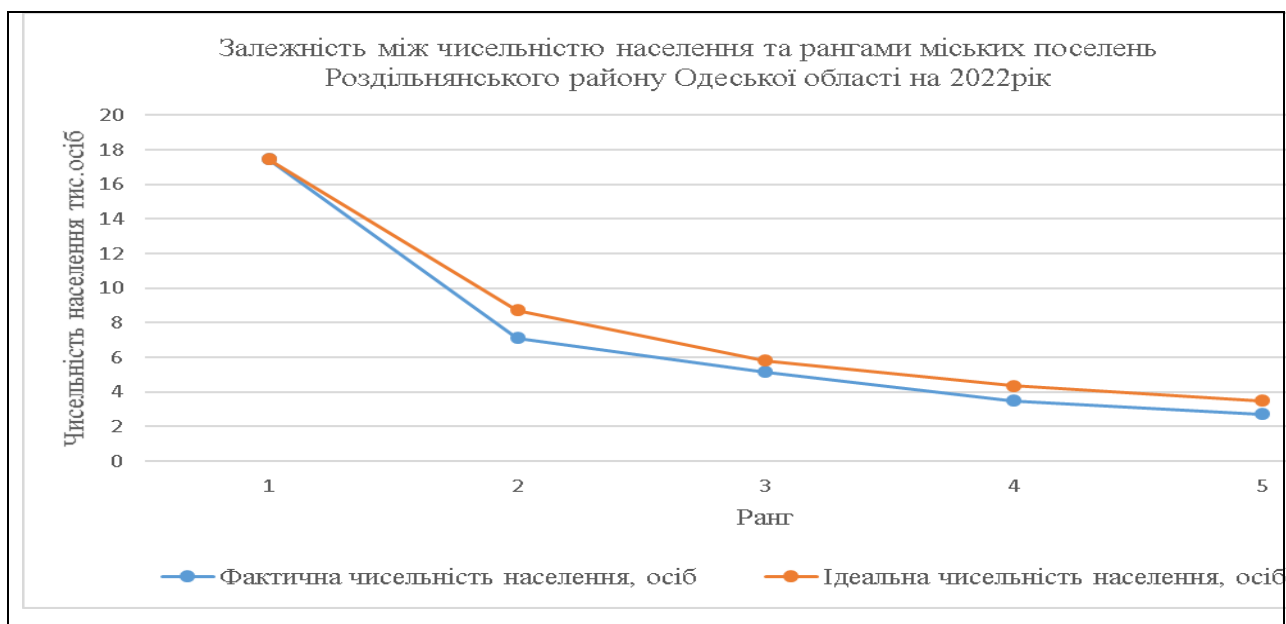

Залежність між чисельністю населення та рангами міських поселень
Одесьького району Одеської області на 2022 рік

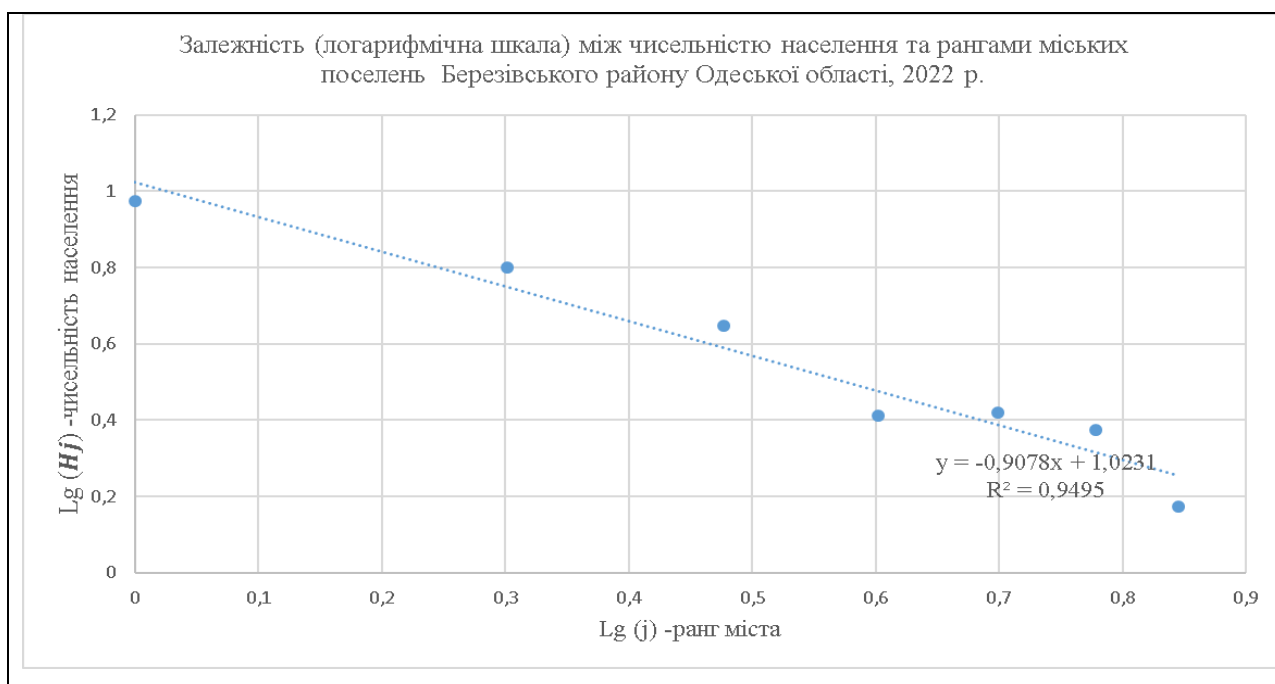
Залежність між чисельністю населення та рангами міських поселень
Подільського району Одеської області на 2022 рік

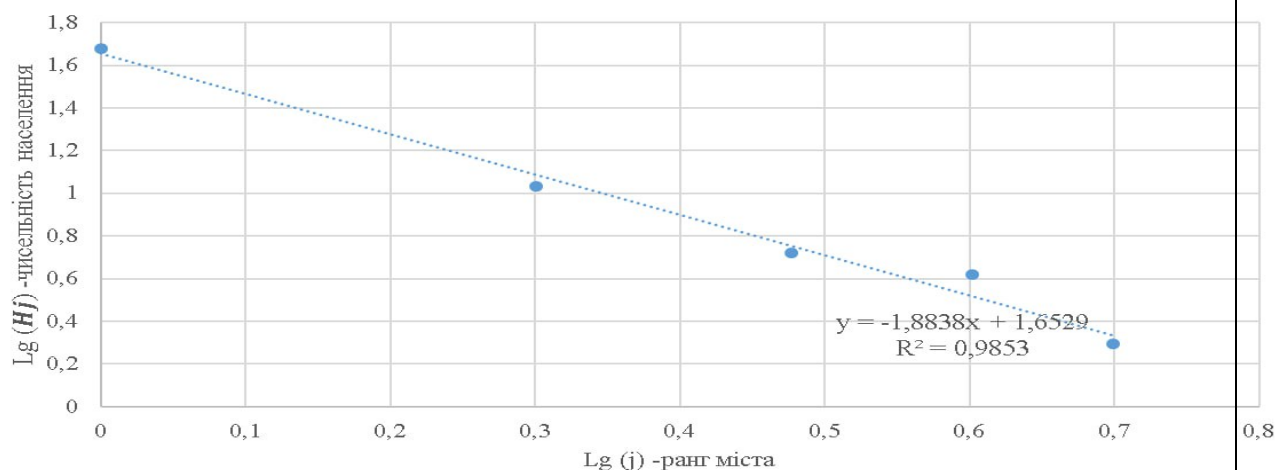

**побудовано авторкою*

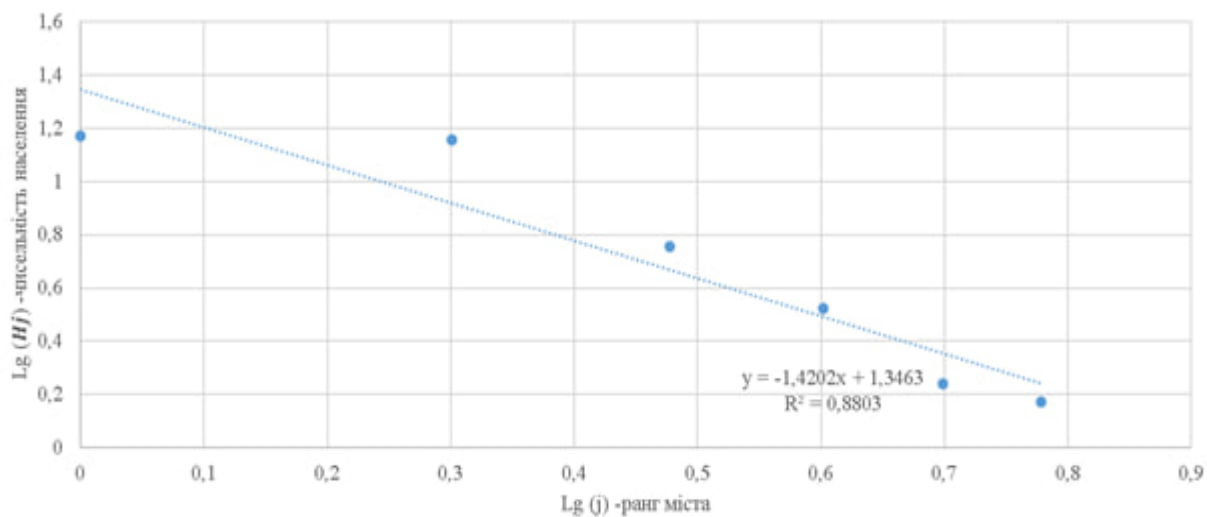
Рис 2.6. Залежність між чисельністю населення та рангами міських поселень з адміністративними районами Одеської області

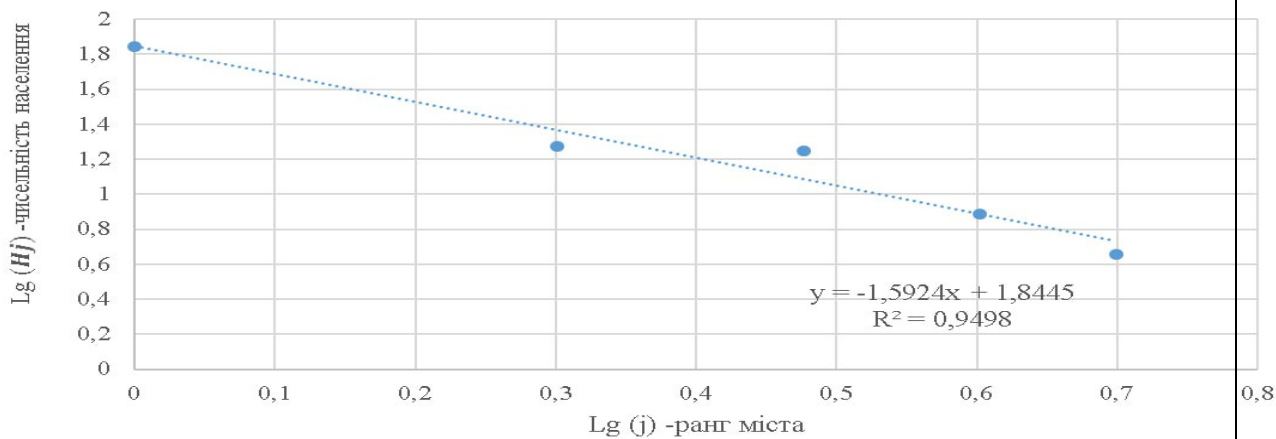
Залежність (логарифмічна шкала) між чисельністю населення та рангами міських поселень Білгород-Дністровського району Одеської області, 2022 р.

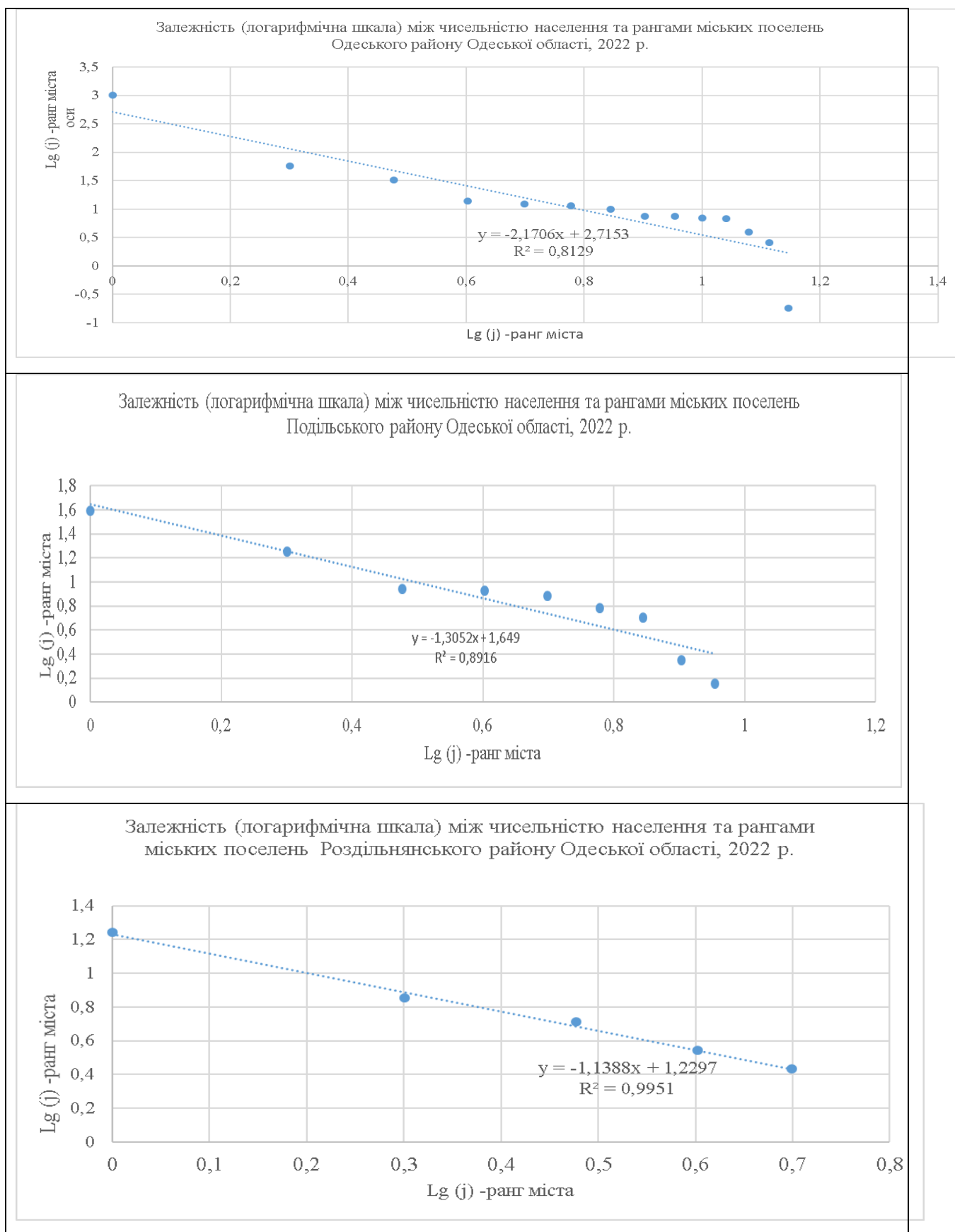

Залежність (логарифмічна шкала) між чисельністю населення та рангами міських поселень Болградського району Одеської області, 2022 р.

Залежність (логарифмічна шкала) між чисельністю населення та рангами міських поселень Ізмайльського району Одеської області, 2022 р.

**побудовано авторкою*

Рис. 2.7. Залежність (логарифмічна шкала) між чисельністю населення та рангами міських поселень за адміністративними районами Одеської області

1	м. Одеса	1010,5	1,763	0,0	519,16	0,51
2	м. Чорноморськ	57,983	1,514	0,301	115,31	1,99
3	м. Южне	32,677	1,147	0,477	47,83	1,46
4	смт Великодолинське	14,012	1,092	0,602	25,61	1,83
5	м. Біляйва	12,355	1,057	0,699	15,78	1,28
6	смт Овідіополь	11,407	0,998	0,778	10,62	0,93
7	м. Теплодар	9,958	0,875	0,845	7,60	0,76
8	смт Олександрівка	7,495	0,871	0,903	5,69	0,76
9	смт Авангард	7,435	0,846	0,954	4,41	0,59
10	смт Чорноморське	7,016	0,832	1,000	3,51	0,50
11	смт Доброслав	6,791	0,600	1,041	2,85	0,42
12	смт Таїрове	3,981	0,407	1,079	2,36	0,59
13	смт Хлібодарське	2,555	-0,740	1,114	1,98	0,78
14	смт Нові Білярі	0,182	-0,740	1,146	1,69	9,28
Подільський район						
1	м.Подільськ	39,22	1,594	0,0	44,57	1,14
2	м.Балта	17,854	1,252	0,301	18,03	1,01
3	смт Любашівка	8,729	0,941	0,477	10,62	1,22
4	м. Кодима	8,404	0,924	0,602	7,30	0,87
5	м.Ананьїв	7,626	0,882	0,699	5,45	0,72
6	смт Саврань	6,074	0,783	0,778	4,30	0,71
7	смт Окни	5,089	0,707	0,845	3,52	0,69
8	смт Слобідка	2,239	0,350	0,903	2,95	1,32
9	смт Зеленогірське	1,417	0,151	0,954	2,53	1,79
Роздільнянський район						
1	м. Роздільна	17,441	1,242	0,0	16,97	0,97
2	смт Лиманське	7,119	0,852	0,301	7,71	1,08
3	смт Захарівка	5,142	0,711	0,477	4,86	0,94
4	смт Затишся	3,488	0,543	0,602	3,50	1,0
5	смт Цебрикове	2,709	0,433	0,699	2,71	1,0

**розраховано авторкою*

Використовуючи методику К. Сегіди [103, 104] ми дослідили міське розселення 7 районів Одеської області відповідно до правила «ранг-розмір» (табл. 2.11). Відповідно до розподілу чисельності міст в області порівняно з «ідеальною» кривою Зіпфа, райони Одеської області умовно поділяються на три основні групи: а саме з системою міського розселення, близькою до «ідеального» розподілу Зіпфа, двоцентричною та моноцентричною [104].

У табл. 2.11 подано результати класифікації районів Одеської області за характеристиками міського розселення та їхньою відповідністю правилу «ранг-розмір».

Таблиця 2.11

Системи міського розселення Одеського регіону

Система міського розселення близька до ідеального розподілу Зіпфа	Система міського розселення є двоцентричною	Система міського розселення є моноцентричною		
		із наближенням до «ідеальної»: головне місто переважає над другим у 3-5 разів	моноцентрична: головне місто переважає над другим у 5-9 разів	різко моноцентрична: головне місто переважає над другим більш ніж у 10 разів
Березівський, Подільський, Роздільнянський,		Білгород-Дністровський, Ізмаїльський		

Згідно з даними таблиці 2.8 та 2.10, райони Одеської області сформовані таким чином, що три з семи районів мають структуру міського розселення, яка близька до ідеальної. Болградський район має двоцентричну систему, де міста Болград і Арциз демонструють майже однакову чисельність населення: 14,8 тис. осіб і 14,4 тис. осіб відповідно. Два райони – Білгород-Дністровський (4,8) та Ізмаїльський (3,1) – мають структуру розселення, наближену до ідеальної. Одеський район, зі свого боку, характеризується різко моноцентричною системою, що дає підстави стверджувати, що формування районів, які складають інтегровану систему розселення області, здійснювалося з урахуванням закону «ранг-розмір». Враховуючи історичні особливості Одеської області, які склалися під впливом багатьох чинників, райони були створені максимально оптимально з цієї точки зору.

Рівень урбанізації та демографічні тенденції в адміністративних районах є важливими показниками соціально-економічного розвитку територій. Аналіз фактичної та теоретичної чисельності населення дозволяє

оцінити ступінь відповідності демографічного зростання прогнозованим даним, а також виявити територіальні диспропорції. У цьому дослідженні проведено порівняльний аналіз чисельності населення в різних районах Одеської області станом на 1 січня 2022 року.

На основі таблиці 2.9 можна здійснити аналіз відповідності фактичної чисельності міського населення населених пунктів Одеської області теоретичним показникам за формулою Ю. Медведкова. Для оцінки рівня відповідності використовувалося відношення теоретичної чисельності до фактичної, що дозволяє визначити райони з демографічним приростом або скороченням. Порівняння фактичної чисельності населення з теоретичною дозволяє оцінити рівень концентрації населення та показати наскільки розподіл відповідає теоретичному закону «ранг-розмір». Слід зазначити, що у деяких районах основне міське населення зосереджено в одному чи двох ключових населених пунктах, що підтверджує тенденцію до моноцентричності або двоцентричності. Як приклад, м. Болград та м. Арциз у Болградському районі мають рівну чисельність, що наближає їх до двоцентричної системи. Водночас м. Одеса значно переважає за чисельністю всіх інших населених пунктів, підкреслюючи моноцентричний характер Одеського району. Зупинимось на короткому аналізі кожного.

Березівський район характеризується відносно низькою фактичною чисельністю населення в межах міських поселень. Найбільший населений пункт – м. Березівка (9 428 осіб), проте його фактична чисельність поступається прогнозованому значенню (10 550 осіб). Значне перевищення теоретичних розрахунків над фактичними спостерігається у смт Радісне (коефіцієнт 10,31), що свідчить про відтік сільського населення.

Білгород-Дністровський район, у цьому районі найбільшим населеним пунктом є м. Білгород-Дністровський (47 727 осіб), що має незначне відхилення від прогнозованого показника (44 970 осіб). Однак у інших населених пунктах, таких як смт Сарата, спостерігається зменшення

фактичної чисельності (коефіцієнт 0,79), що свідчить про тенденцію до депопуляції.

Болградський район демонструє значні розбіжності між фактичними та теоретичними значеннями. Так, м. Болград має фактичну чисельність 14 818 осіб при прогнозованих 22 200 осіб (коефіцієнт 1,50). Натомість у м. Арциз теоретична чисельність удвічі перевищує фактичну (коефіцієнт 0,58), що вказує на інтенсивний відтік населення.

Ізмаїльський район характеризується стабільними демографічними показниками. Найбільший населений пункт – м. Ізмаїл (69 932 осіб) – майже відповідає прогнозованій чисельності (69 900 осіб, коефіцієнт 1,00). Міста Вилкове та Кілія демонструють високий рівень відповідності прогнозним даним, що свідчить про сталий розвиток міських громад.

Одеський район вирізняється найбільшою концентрацією населення. Місто Одеса має значно вищу фактичну чисельність (1 010 500 осіб), ніж теоретично прогнозувалося (519 160 осіб, коефіцієнт 0,51), що пояснюється високою урбанізацією. Водночас такі населені пункти, як м. Чорноморськ (коефіцієнт 1,99) та смт Великодолинське (коефіцієнт 1,83), мають значне перевищення прогнозованих значень, що вказує на зростання міграційного приросту.

Особливістю Одеського району є значна концентрація промислових і торгових об'єктів, що сприяє внутрішній міграції. Окрім Одеси, стабільне зростання населення спостерігається в м. Южне (коефіцієнт 1,46) та м. Біляївка (1,28), що свідчить про атрактивність передмість для постійного проживання. Водночас у таких населених пунктах, як смт Чорноморське (0,50) та смт Доброслав (0,42), фактичне населення значно нижче від прогнозованого рівня, що може свідчити про відтік мешканців.

Особливої уваги заслуговує смт Нові Білярі, яке має один з найвищих показників відхилення між фактичною та теоретичною чисельністю населення (коефіцієнт 9,28). Це свідчить про значне недонаселення селища у порівнянні з очікуваними демографічними показниками. Така ситуація може

бути спричинена міграційними процесами або зниженням економічної привабливості населеного пункту.

Подільський район демонструє високий рівень відповідності фактичної та теоретичної чисельності населення. Наприклад, м. Подільськ має фактичне населення 39 220 осіб, що наближається до прогнозованих 44 570 осіб (коефіцієнт 1,14). Деякі селища, такі як смт Зеленогірське, демонструють суттєве перевищення теоретичних показників (коефіцієнт 1,79), що свідчить про локальні демографічні тенденції.

Роздільнянський район характеризується помірним відхиленням фактичних показників від теоретичних. Місто Роздільна має майже збалансоване співвідношення (коефіцієнт 0,97). Водночас смт Лиманське (коефіцієнт 1,08) та смт Захарівка (0,94) демонструють тенденцію до стабільності.

Порівняльний аналіз демографічної ситуації в районах Одеської області виявив суттєві відмінності у темпах зростання та скорочення чисельності населення. Найбільший приріст фактичного населення порівняно з прогнозованим зафіксовано в Одеському районі, що пояснюється його урбанізаційним та агломераційноформуючим потенціалом. Водночас у низці районів, зокрема в Болградському та Березівському, спостерігається відтік населення, що може бути спричинено соціально-економічними факторами. Загалом рівень відповідності теоретичних і фактичних показників є достатньо високим, що свідчить про передбачуваність демографічних процесів у регіоні.

Додатково проведено аналіз регресійної залежності, зокрема величини апроксимації (R^2), міри контрастності (A) та точки перетину лінії регресії із віссю ординат (C) (див. табл. 2.12).

На основі отриманих результатів спостерігається висока достовірність апроксимації для всіх районів ($R^2 > 0,8$), що підтверджує тенденцію дотримання закону «розмір-ранг».

Роздільнянський район ($R^2 = 0,9951$) демонструє найкращу відповідність цьому закону, що означає гармонійний розвиток поселень у межах району. Водночас Одеський район має найнижчий коефіцієнт апроксимації ($R^2 = 0,8129$), що свідчить про значну нерівномірність у розподілі населення через домінуючий вплив м. Одеси.

Таблиця 2.12

Показники регресійної залежності районів Одеської області за формулою Ю. Медведкова

Райони	величина апроксимації (R^2)	Міра контрастності a	точка перетину лінії регресії із віссю ординат (C)
Березівський	0,9527	- 0,9093	1,0239
Білгород-Дністровський,	0,9853	-1,8838	1,6529
Болградський	0,8803	-1,4202	1,3463
Ізмаїльський	0,9498	-1,5924	1,8445
Одеський	0,8129	-2,1706	2,7153
Подільський,	0,8916	-1,3052	1,649
Роздільнянський	0,9951	-1,1388	1,2297

**розраховано авторкою*

Міра контрастності (A) є найбільш низькою в Одеському районі (-2,1706), що підтверджує його високу концентрацію населення в одному центрі (Одеса), тоді як найнижча контрастність спостерігається в Березівському районі (-0,9093), що вказує на відносно рівномірний розподіл населення між населеними пунктами.

Точки перетину (C) показують найбільш стрімке зростання населення в Одеському районі ($C = 2,7153$), що пояснюється потужним урбанізаційним впливом Одеси та її передмість (приміська та приморська смуги). Натомість найменший приріст населення демонструє Роздільнянський район ($C = 1,2297$), що свідчить про більш стабільну демографічну ситуацію без різких коливань.

Порівняльний аналіз демографічної ситуації в районах Одеської області виявив суттєві відмінності у темпах зростання та скорочення чисельності населення.

Фактична характеристика населених пунктів Одеської області виглядає наступним чином, налічується одне місто мільйонник, два середніх міста та 16 малих, причому 5 з них не подолали поріг населення в 10 тис. осіб, але при цьому зберігають статус міста. У той же час є два смт з населенням понад 10 тис.

Одеський район є найбільш урбанізованим та сконцентрованим навколо м. Одеси, що підтверджується високим значенням міри контрастності та точки перетину регресійної лінії. Водночас рівномірніший розподіл населення характерний для Березівського та Роздільнянського районів, які демонструють стабільний розвиток без домінування окремих населених пунктів.

Загалом, результати аналізу підтверджують відповідність демографічних процесів закону «розмір-ранг», хоча різниця між районами вказує на специфіку їхнього соціально-економічного розвитку та урбанізаційних впливів.

В таблиці 2.13 представлено характеристики населення районів Одеської області. Проведений аналіз вказує на значні диспропорції у рівнях урбанізації. Одеський район має найбільшу концентрацію міського населення (85,9%), що пов'язано з наявністю обласного центру та активним розвитком приміських зон. Також цей район має найвищу частку населення в області (58,6%), що майже вдвічі більше, ніж у найближчого району за цим показником – Подільського (9,4%).

Ізмаїльський район також виділяється значною часткою міського населення (58,0%), що є найбільшим показником серед районів, не пов'язаних безпосередньо з Одесою. Водночас Березівський та Болградський райони демонструють найменшу частку міського населення (27,9% та 28,7% відповідно), що свідчить про збереження сільського характеру цих територій.

Таблиця 2.13

Основні характеристики чисельності населення районів Одеської області

Райони	скільки разів 1 місто ще 2- го	Чисельність населення, % до загальної чисельності населення області	Частка міського населення району, %	Кількість міст районі, Од	Кількість усміт районі, од.
Березівський	1,490	4,5	27,9	1	6
Білгород- Дністровський	4,404485	8,4	35,6	2	3
Болградський	1,032254	6,1	28,7	2	4
Ізмаїльський	3,730702	8,7	58,0	4	1
Одеський	17,42752	58,6	85,9	5	9
Подільський	2,196707	9,4	43,8	4	5
Роздільнянський	2,449923	4,3	40,6	1	5
В цілому по області	14,44975	100,0	67,3	19	33

**розраховано автором на основі [95]*

Загальна тенденція вказує на посилення урбанізаційних процесів, особливо в районах, що межують з Одесою. У той же час райони з меншою чисельністю населення, такі як Березівський та Роздільнянський, зберігають стабільну демографічну структуру, що підтверджує їхню роль у підтримці балансу між міськими та сільськими територіями регіону. Враховуючи представлені дані, можна прогнозувати подальше зміцнення урбанізованих районів, особливо навколо Одеси, та можливе зниження темпів зростання населення в районах, що мають переважно сільське населення.

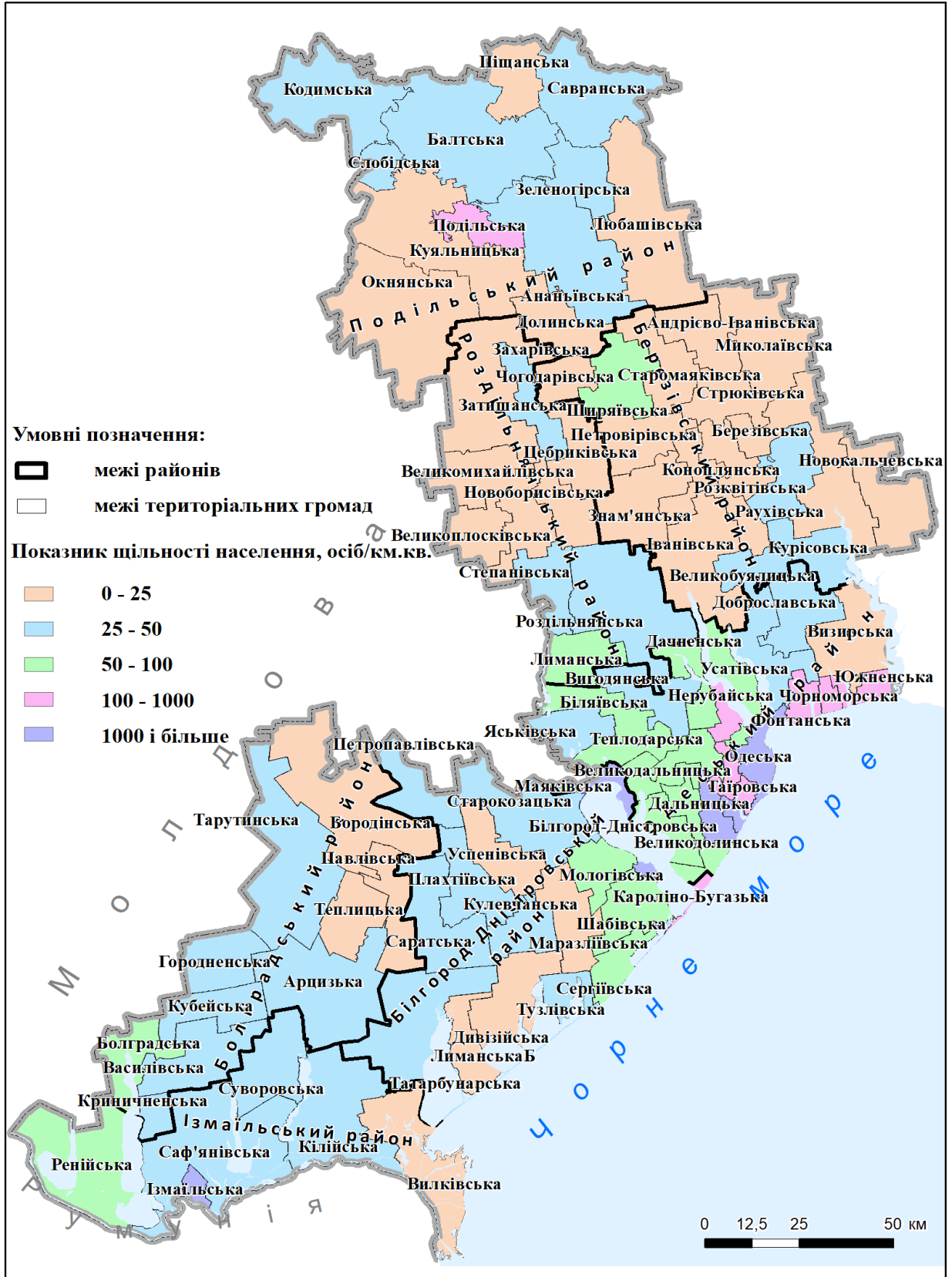
Територіальна система розселення в Одеському регіоні представлена багаторівневою ієрархічною структурою. Перший рівень – регіональний. Його очолює місто-мільйонер Одеса. Це місто виконує функції регіонального опорного центру, впливаючи на три обласні регіони: Одеський, Миколаївський та Херсонський. Одеса також виконує роль обласного центру, центру міської агломерації та центру районної системи розселення.

Другий рівень системи розселення складають районні системи, де опорними центрами зазвичай є середні за чисельністю населення міста або найбільші серед малих міст. Ці населені пункти виконують важливі організаційні функції в розселення, які поширюються на всі населені пункти району. Наразі в Одеському регіоні налічується сім таких районних систем (Березівська, Болградська, Білгород-Дністровська, Ізмаїльська, Одеська, Подільська та Роздільнянська). Вони характеризуються тісними взаємозв'язками між окремими поселеннями та районними центрами в аспектах трудових, побутових, управлінських, соціальних та інших видів взаємодії.

Третій рівень системи розселення складають місцеві системи, які очолюються великими за чисельністю населення сільськими поселеннями або селищами міського типу (наразі – селищами). У регіоні існує 90 таких місцевих систем розселення, за виключенням м.Одеси, де центрами виступають центри громад.

Не менш важливий показник територіальної організації суспільства, що відображає рівень освоєння території, рівень урбанізації та інтенсивність використання земель – щільність населення. Аналіз щільності населення в територіальних громадах (ТГ) Одеської області показує гостру поляризацію Одеської міської ТГ з показником 6227,79 осіб/км², що обумовлено інтенсивною забудовою, високою концентрацією житлового фонду, комунікаційною інфраструктурою та значною роллю в економічній активності регіону. Аналогічну ситуацію мають, громади Чорноморська міська ТГ (2650,38 осіб/км²), Білгород-Дністровська міська ТГ (2408,01 осіб/км²), Ізмаїльська міська ТГ (1373,33 осіб/км²) та Теплодарська міська ТГ (1287,53 осіб/км²), які представляють собою центри субрегіональної концентрації населення, де високий рівень урбанізації пов'язаний із розвиненою інфраструктурою та економічною спеціалізацією.

В передмісті Одеси (рис 2.8) спостерігається активний процес субурбанізації – сюди відносяться ТГ: Таїровська селищна (378,39 осіб/км²),

**побудовано авторкою*

Рис. 2.8. Щільність населення громад в Одеській області 2022 р.

Южненська міська (326,83 осіб/км²), Авангардівська селищна (294,61 осіб/км²), Фонтанська сільська (201,47 осіб/км²) та Великодолинська селищна (133,87 осіб/км²). Висока щільність населення обумовлена розширенням міських функцій на периферійні території, де відмічається активне переміщення населення з центру в пошуках більш комфортних житлових умов при збереженні доступності до міських ресурсів.

Особливу увагу заслуговую територіальні громад, де спостерігаються найнижчі значення щільності населення. Такі показники характерні для віддалених або менш інфраструктурно забезпечених сільських районів, де демографічна депопуляція поєднується з низькою економічною активністю, як приклад Чогодарівська сільська ТГ – 6,28 осіб/км², Новокальчевська сільська ТГ – 9,00 осіб/км², Стрюківська селищна ТГ – 10,95 осіб/км², Долинська сільська ТГ – 12,68 осіб/км² та Миколаївська селищна ТГ – 12,99 осіб/км². У цих громадах спостерігається процес відтоку населення, що обумовлено як економічними, так і соціальними факторами. Низькі показники щільності населення в зазначених ТГ є наслідком поєднання кількох чинників: обмеженої транспортної інфраструктури, низького рівня інвестування, слабого розвитку соціально-економічної бази, у таких громадах спостерігається тенденція до демографічної депопуляції, що в недалекій перспективі може викликати додаткові проблеми у підтриманні життєздатності громад.

Аналіз щільності населення територіальних громад Одеської області дозволяє визначити структурну нерівномірність між урбанізованими центрами та малозаселеними периферійними територіями, що обумовлено з одного боку історією заселення, міським розвитком та адміністративною централізацією, з другого проблеми депопуляції – громади з найнижчими показниками щільності, такі як Чогодарівська, Новокальчевська та Стрюківська ТГ, є прикладом, де необхідні цілеспрямовані заходи зі стимулювання розвитку та запобігання подальшому зниженню чисельності населення. Такі контрасти свідчать про потребу в розробці диференційованих

регіональних політик, орієнтованих як на підтримку інтенсивно урбанізованих центрів, так і на вирішення проблем сільських громад. Таким чином, комплексний просторово-геодемографічний аналіз територіальних громад Одеської області дозволяє не лише оцінити сучасний стан урбанізації й освоєння території, а й сформулювати обґрунтований підхід до розробки політичних та економічних заходів, спрямованих на збалансований регіональний розвиток та необхідність реформування та вдосконалення існуючого АТУ

Таким чином, на сьогодні система розселення в Одеському регіоні представлена різними ієрархічними рівнями і перебуває на стадії формування та трансформації. На її кількісні та якісні параметри суттєво впливають негативні геодемографічні процесів, особливо в останні роки. Подальший розвиток геодемографічного процесу, його особливості та загальні закономірності завжди будуть тісно пов'язані з поселеннями певного типу та системами розселення, що формуються в Одеському регіоні. Вони значною мірою спираються на об'єктивні, генетично закладені чинники, зумовлені історико-географічними особливостями заселення та господарського освоєння, формуючи системи розселення справжнього, а не штучного, регіонального рівня.

2.4. Аналіз геодемографічних процесів і структурно-вікових деформацій населення Одеського регіону

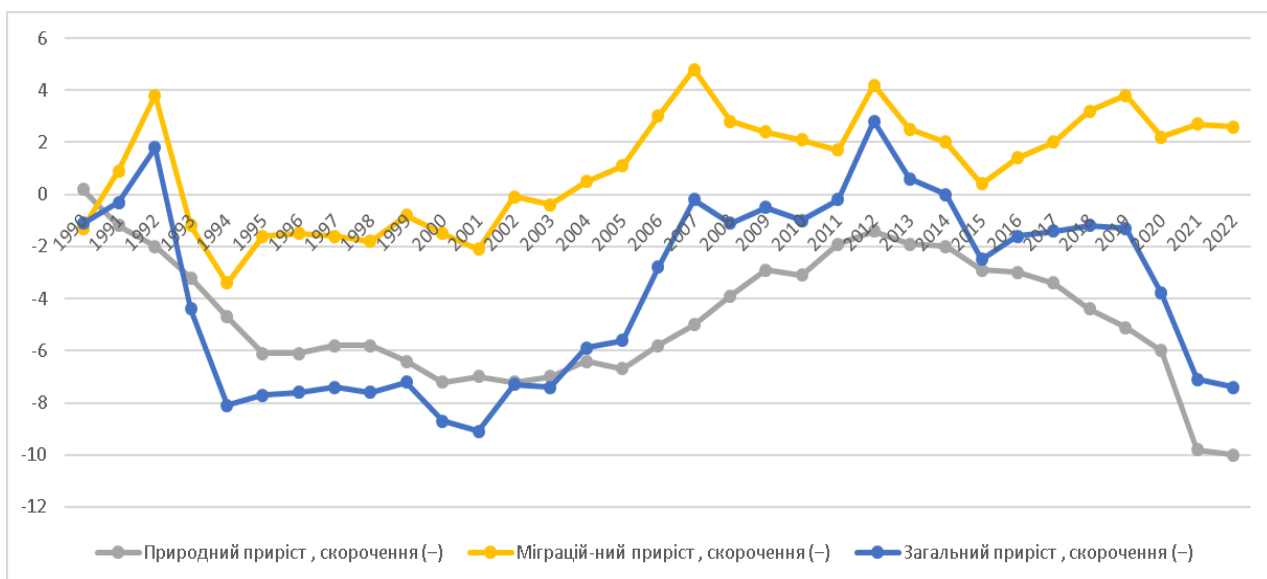
Геодемографічний процес є важливим індикатором соціально-економічного розвитку регіону та одним із ключових чинників, що впливає на майбутні перспективи. Одеський регіон – історично складна та багатонаціональна територія, яка за останні десятиліття зазнала суттєвих змін у структурі та динаміці населення.

Аналіз геодемографічного процесу (ГДП) Одеської області дозволяє виявити основні тенденції змін чисельності населення, оцінити

співвідношення природного та міграційного приросту і визначити домінування негативних або позитивних процесів. Додатково дослідження структурно-вікових деформацій населення за статеві-віковими пірамідами дає змогу глибше зрозуміти якісні зміни у складі населення, виявити слабкі місця у відтворенні населення регіону та спрогнозувати подальші геодемографічні процеси [2, 19].

В даній дисертаційній роботі ми проведемо комплексний аналіз ГДП та структурно-вікових деформацій, що дасть змогу обґрунтувати необхідність перегляду регіональної демографічної політики та адміністративно-територіального устрою для забезпечення сталого розвитку Одеського регіону.

Узагальнюючи уже відомих в соціально-економіко-географічній, демографічній і геодемографічній літературі трактувань, а також авторський пошук і розуміння суттєвості категорії ГДП розуміємо його як єдиний і цілісний процес розвитку у просторі та часі. Використовуючи методику виділення типів ГДП нами було розглянуто зміну ГДП Одеської області. На рис. 2.9 та в Додатку А наведено аналіз динаміки типів геодемографічного процесу (ГДП) Одеського регіону за період 1990–2022 років.

**побудовано авторкою*

Рис. 2.9. Аналіз динаміки типів геодемографічного процесу (ГДП) Одеського регіону за період 1990-2022 р.р.

Аналіз динаміки типів геодемографічного процесу (ГДП) Одеського регіону за період 1990–2022 років (Додаток А) дозволяє зробити висновок про переважання негативних демографічних тенденцій, характерних для III типу ГДП. Протягом останніх трьох десятиліть регіон в основному характеризувався зменшенням населення за рахунок стійкого природного убування, що визначає негативний тип геодемографічного процесу.

Основним типом ГДП для Одеського регіону став тип III.1.6 – зменшення населення за рахунок природного убування за умов незначного механічного приросту. Це свідчить про слабку компенсаційну роль міграції, яка не змогла змінити загальний тренд на депопуляції. У 1993–2003 роках спостерігалось навіть посилення негативних процесів, коли регіон перейшов до типу III.1.a – зменшення населення за рахунок природного убування з слабким механічним відтоком. Єдиним роком позитивного геодемографічного процесу був 1992 рік, коли регіон тимчасово набув позитивний тип I.2.6 – зростання населення за рахунок інтенсивного механічного притоку при незначному природному убутті. Це пояснюється розпадом СРСР у 1991 році та повернення на батьківщину співвітчизників, які мешкали на пострадянському просторі однак цей ефект був короткочасним.

В цілому, впродовж досліджуваного періоду негативний вектор геодемографічного процесу (III тип) став домінуючим і вказує на серйозні виклики для подальшого соціально-економічного розвитку регіону. Тривале перевищення природного убуття потребує перегляду регіональної демографічної політики та впровадження заходів, спрямованих на стимулювання народжуваності та підтримку позитивного міграційного балансу.

Традиційно ГДП розглядають за графіками природного та механічного руху населення, ми пропонуємо розглянути інтегровану модель ГДП Одеської області яка представлена статеві-віковою пірамідою та графіком *структурно-вікові деформації*.

Нами було, розглянуто динаміку статеві-вікової структур населення (СВСН) регіону та її вплив на появу *структурних демографічних деформацій* (СДД).

Статеві-вікові піраміди (СВП) представляють якісну характеристику населення у ГДП на різний час на певній території. Оцінка впливу СВСН на ГДП це відповідь на питання, як кількісно оцінити роль якісних показників ГДП. Розрахунок СДД проведений за методикою В.Яворської [100], а саме:

1) на піраміді статеві-вікової структури населення, складеної з інтервалом в один рік, візуально встановлюють «ями» – вікові групи з малою чисельністю населення, та «максимумами» – вікові групи, що мають відносно вищу чисельність населення;

2) за статистичними даними, що представляють окрему статеві-вікову піраміду(СВП), виділили роки різких зменшень чисельності населення та помітних їх збільшень; перші будемо називати «*демографічними ямами*», другі – «*демографічними піками*», загальна назва таких відхилень – *структурно-демографічні трансформації*;

3) виділили відповідні вікові групи населення та зазначили роки їх народження;

4) обчислили кількість населення, що припадає на виділені роки;

5) для порівняння, обчислили кількість населення за такий самий часовий проміжок, що передує контрольному;

6) для молодих вікових груп таке порівняння робиться з наступними групами населення за відповідний проміжок;

7) визначили різницю чисельності вікових груп населення для контрольного проміжку і попереднього (наступного) відрізка; які називаємо, відповідно, *відносними втратами* та *відносним зростанням* населення, зумовленими деформаціями статеві-вікової структури населення [100].

Нами було розраховано та проведено порівняльний аналіз структурно-вікових деформацій населення Одеського регіону за статеві-віковими пірамідами 2001 та 2022 років на рис. 2.10 і 2.11 та додатках (Додаток В). У

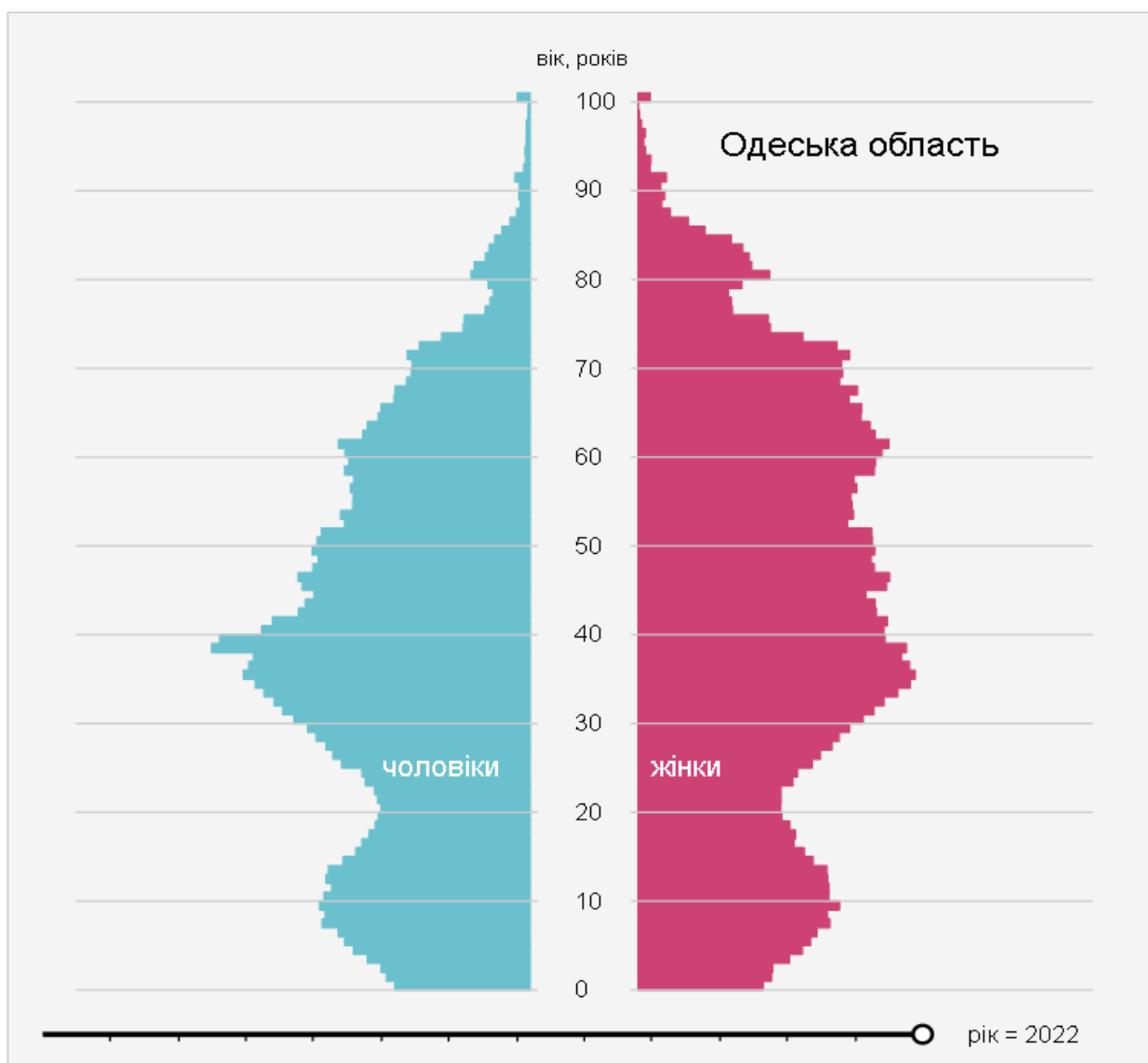
таблиці 2.14 наведені результати обчислень відносних втрат і відносного зростання населення Одеської області за СВП 2001 та 2022 років. Як бачимо масштаби впливу деформацій СВСН на динаміку його чисельності суттєві - 33,9 тис.чол. за відносними втратами (за 0-5років) і 15 тис.осіб за (10-14 років) тобто, роль якісних показників СВСН у ГДП очевидна і значима.

Таблиця 2.14

Обчислення відносних втрат і відносних зростань населення Одеської області методом аналізу статеві-вікових пірамід

2001 р.			2022 р.		
вікові групи	роки народження	втрати(-) зростання(+) тис.осіб	вікові групи	роки народження	втрати(-) зростання(+) тис.осіб
0-3	1998-2001	(ф) 83,4 (к) 102,1 - Δ = 18,6	0-5	2017-2022	(ф) 108,7 (к) 142,6 - Δ = 33,9
17-18	1983-1984	(ф) 83,5 (к) 77,4 + Δ = 6,1	10-14	2008-2012	(ф) 133,4 (к) 146,8 - Δ = 13,4
31-34	1967-1970	(ф) 131,9 (к) 143,6 - Δ = 11,6	19-24	1998-2003	(ф) 134,6 (к) 150,5 - Δ =15,8
39-40	1961-1962	(ф) 78,6 (к) 74,1 + Δ = 4,6	37-39	1983-1985	(ф) 124,2 (к) 122,6 + Δ = 1,5
49-51	19502-1952	(ф) 113,2 (к) 107,9 + Δ = 5,3	53-57	1967-1969	((ф) 123,1 (к) 161,1 - Δ =15,3
55-58	1943-1946	(ф) 88,0 (к) 123,2 - Δ = 35,2	60-63	1959-1962	(ф) 123,1 (к) 120,2 + Δ =2,8
59-63	1938 -1942	(ф) 172,1 (к) 114,3 + Δ = 57,8	70-73	1949-1952	(ф) 89,7 (к) 99,4 - Δ =9,7
66-69	1935-1938	(ф) 75,6 (к) 124,1 - Δ = 48,5	76-79	1943-1946	(ф) 40,1 (к) 70,6 - Δ = 30,5
75-79	1927-1930	(ф) 63,6 (к) 98,6 - Δ = 34,9			

**розраховано авторкою за даними [95]*

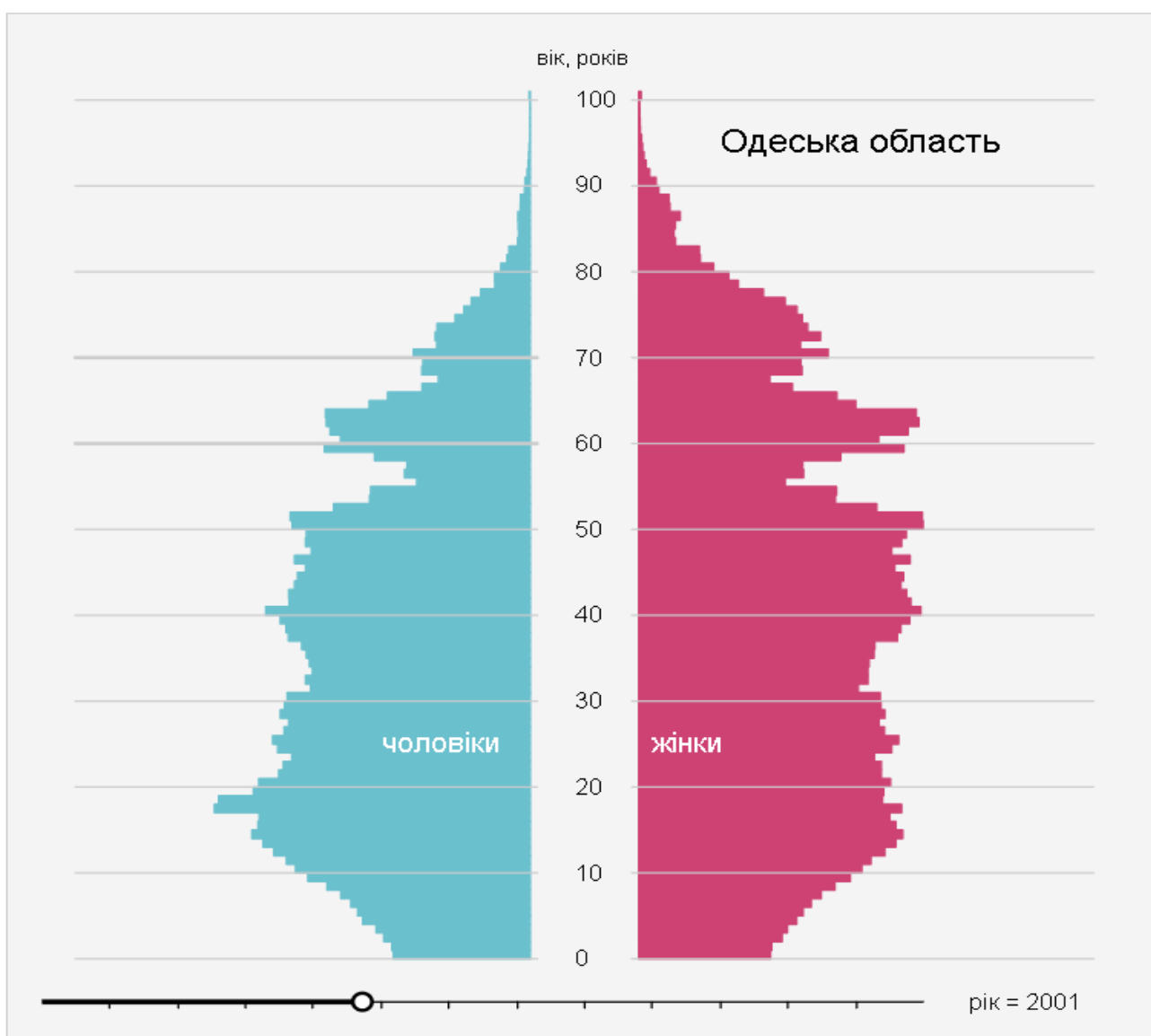
**розроблено авторкою*

Рис. 2.10. Статеві-вікова структура населення Одеського регіону на 2022р.

Звертає на себе увагу, той факт, що структурні деформації для Одеського регіону за пірамідою 2001 року, які представлені в табл. 2.14 та на рис.2.12 характеризуються переважанням негативних деформацій у статеві-віковій структурі населення та становлять приблизно 18-50 тис. осіб відносних втрат населення у вікових групах 0-3; 55-58, 66-69, та 75-79 років (рис. 2.12). Деформації 55-58, 66-69, та 75-79 віку – це відлуння Голодомору та війни.

Новітня негативна деформація, що за відносними втратами населення перевищує 18,6 тис. осіб, буде відчутною у відтворенні населення регіону, починаючи вже з 2025 року.

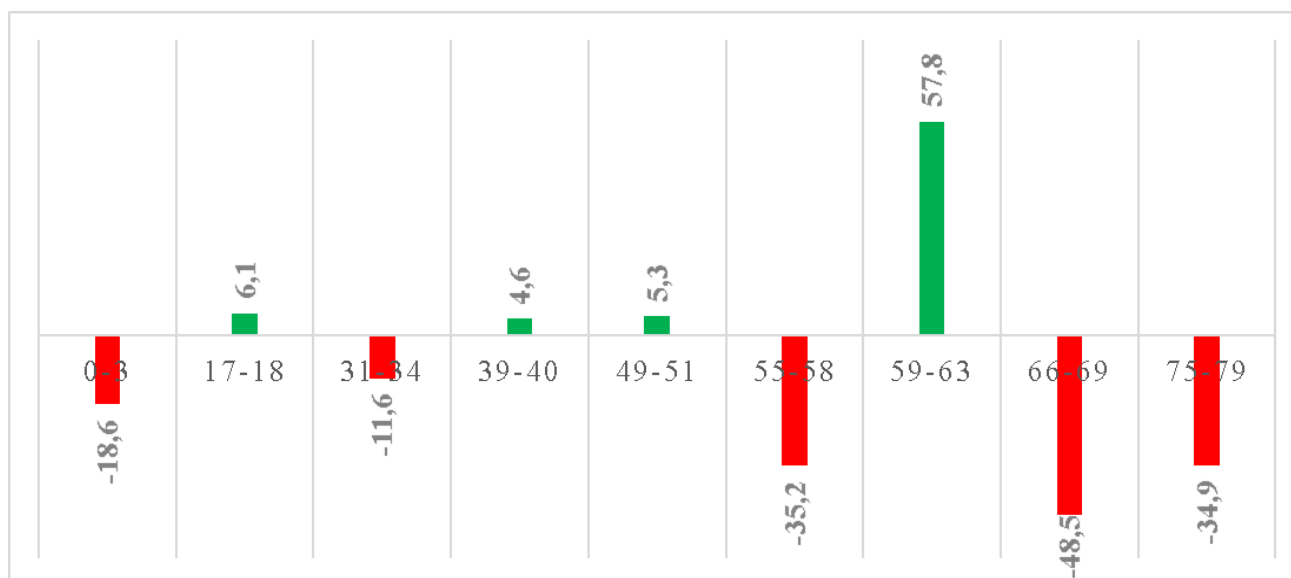
Позитивні деформації у структурі населення Одеської області переважно слабкі: відносні перевищення населення встановлено для вікової групи 17-18 років (понад 6 тис. осіб), 39-40 років (близько 4,6 тис. осіб), 49-51 років (5 тис. осіб). Тільки у віковій групі 59-63 років зберігається помітна демографічна хвиля (+57,8 тис. осіб), обумовлене розвитком портово-промислових комплексів Одещини у передвоєнний час (1938-1941 років).

**розроблено авторкою*

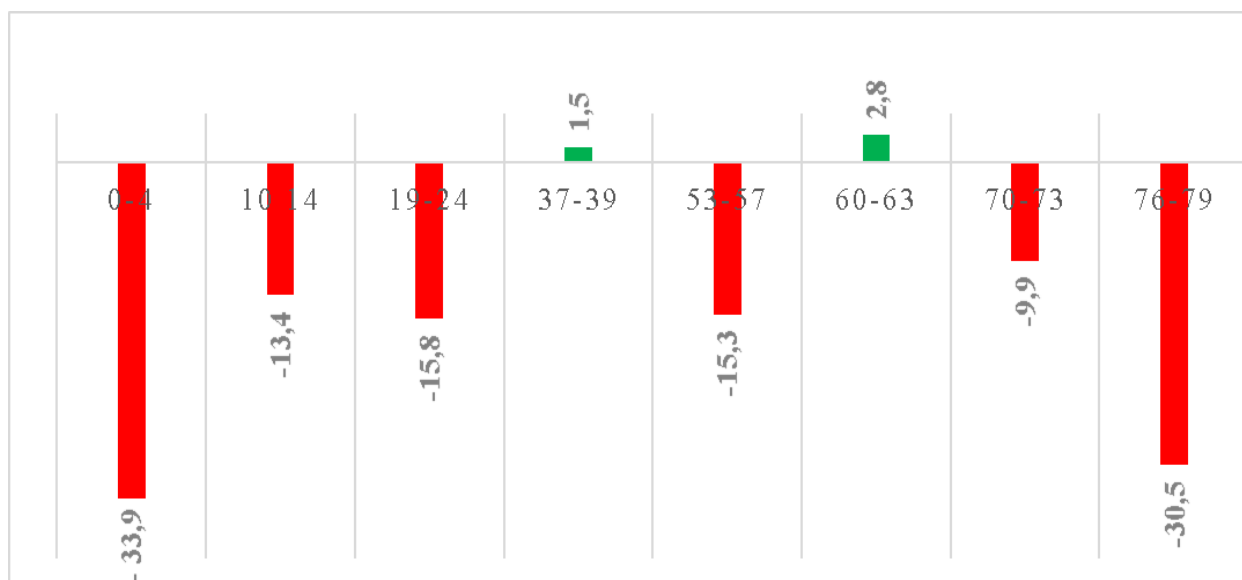
Рис. 2.11. Структурні деформації населення Одеської області за пірамідою 2022 р.

Вікові деформації за пірамідою 2022 року (табл. 2.14 та рис. 2.13) характеризуються негативними деформаціями від 10 до понад 30 тисячними відносними втратами населення, когорта 0-4 роки має відносні втрати 33,9 тис зумовлені втратами когорти 0-3 роки піраміди 2001 року та результат впливу пандемії COVID-19 протягом 2020-2021 рр.

**побудовано авторкою*

Рис. 2.12. Структурні деформації населення Одеської області за пірамідою 2001р.

**побудовано авторкою*

Рис. 2.13. Структурні деформації населення Одеської області за пірамідою 2022 р.

Вікова група 10-14 років відносні втрати становлять 13,4 тис. осіб, що пояснюються низькими показниками народжуваності в період 2008-2012 років, було обумовлено як економічною кризою 2008 року, так і відносно малою чисельністю репродуктивного віку, у віковій групі 19-24 роки негативна деформація обумовлені як значною трудовими міграціями, так відлунням низької народжуваності у 90-і роки ХХст. Негативні деформації у категорії 76-79 років -30,5 тисяч осіб, обумовлені природним скорочення похилого населення, відлунням Другої світової війни, а також високою смертністю серед літніх людей під час пандемії COVID-19.

Позитивні деформації у структурі населення Одеської області дуже слабкі у вікових групах 37-39 та 60-63 і становлять 1,5 та 2,8 тисячі осіб відповідно. Проведений аналіз структурно-вікових деформацій населення Одеського регіону за статеві-віковими пірамідами 2001 та 2022 років вказує на посилення негативних демографічних процесів та зростання якісних втрат населення. Найбільш критичними є відносні втрати у молодших вікових групах: 33,9 тис. осіб у групі 0-5 років та 15 тис. осіб у групі 10-14 років, що вказує на різке зменшення в найближчі роки природного відтворення населення.

Структурні деформації у піраміді, 2001 році у старших вікових групах (55-58, 66-69, 75-79 років), були сформовані як наслідки відлунням Голодомору та Другої світової війни. Окремо у 2022 р. простежується вплив пандемії COVID-19 та економічних криз, які посилили негативні тенденції в групах 0-4, 10-14 та 76-79 років.

Позитивні деформації у структурі населення слабкі й локальні – відмічені лише в окремих вікових групах (37-39 та 60-63 роки), проте вони не здатні компенсувати загальний негативний тренд.

Отже, роль якісних показників статеві-вікової структури населення у формуванні геодемографічного процесу регіону є визначальною. Наявні структурно-вікові деформації свідчать про серйозні виклики для подальшого

демографічного розвитку Одеської області та потребують уваги на рівні регіональної демографічної політики.

Варіанти типологічної систематики ГДП за наведеними ознаками представлені у Додатку Б. Підкреслимо, що це дедуктивна схема, яка повинна охоплювати всі можливі типи ГДП. Наголосимо також, що це була перша спроба типізації ГДП, яка потребує подальшого уточнення.

В рамках адміністративно-територіальної реформи та децентралізації в Україні, Одеська область зазнала суттєвих змін. Замість 490 місцевих рад було створено 91 об'єднану територіальну громаду (ОТГ), а кількість районів скорочено з 26 до 7. Зміни мали на меті підвищення ефективності управління, оптимізацію ресурсів та зміцнення місцевого самоврядування. Однак, як свідчить аналіз, ці процеси мали комплексні наслідки для геодемографії та соціальної структури.

В Одеському регіоні місто Одеса та приміська зона акумулюють людський та економічний потенціал області. Сюди спрямовані основні міграційні потоки, спостерігається концентрація інвестицій та послуг. Натомість периферійні території, особливо південні та північні райони потерпають від тривалої депопуляції, старіння населення та соціально-економічного занепаду. Ситуація ускладнюється історично сформованою етно-національною мозаїкою. Компактне проживання болгар, гагаузів, молдован у південних районах області створює додаткові виклики для регіональної політики та збереження культурної ідентичності.

Проведена адміністративно-територіальна реформа та укрупнення районів, утворення великих об'єднаних територіальних громад призвели до зміни управлінських та соціально-економічних умов розвитку територій. У багатьох випадках громади стали дотаційними, посилюються процеси відтоку населення та інвестицій до центрів. Це особливо відчутно у згаданих районах з компактним проживанням етнічних груп населення.

За таких умов особливої актуальності набуває необхідність перегляду адміністративно-територіального устрою регіону та укрупнення

(дооб'єднання) територіальних громад. Цей процес має базуватися на комплексному врахуванні демографічних показників, етно-національного складу населення, урахування особливостей історико-географічного розселення. Укрупнення громад дозволить підвищити їх соціально-економічну спроможність, оптимізувати управлінські ресурси, зберегти етнокультурну специфіку територій та забезпечити більш ефективне функціонування в умовах депопуляції та старіння населення.

Згідно з даними досліджень М. Кошелюка [105], адміністративна реформа сприяла посиленню концентрації населення навколо обласного центру за рахунок міграційної активності та утворення Одеської агломерації як найбільш економічно активного мікрорегіону. Це відповідає класичній теорії «центр – периферія» Дж. Фрідмана, згідно з якою центри акумулюють людський та економічний потенціал, тоді як периферія занепадає. Внаслідок цього сільські райони Одещини зазнали значних втрат населення, активізувався процес депопуляції та структурно-вікових деформацій.

На рис. 2.14 наведено проєкт формування Одеської агломерації.

Рис. 2.14. Проєкт Одеської агломерації [106]

У свою чергу, концепція Т. Гегерстранда (Hägerstrand T., 1970) дозволяє пояснити ці міграційні потоки як результат нерівномірного розподілу економічних можливостей та соціальних благ. Сильні території притягують населення, що посилює їхній розвиток і водночас поглиблює кризу периферії [106].

Особливої уваги потребує аналіз етно-національних наслідків реформи. Як зазначається у [20] укрупнення районів та змішування громад із різним етнічним складом можуть призвести до розмивання етнокультурної ідентичності болгар, гагаузів, молдован, які традиційно проживають компактно на півдні Одещини. У перспективі це створює ризики асиміляції та втрати культурного надбання.

Соціально-економічні наслідки проявляються у зниженні економічної активності периферійних громад, занепаді інфраструктури та зростанні витрат на підтримку соціальних послуг в умовах зменшення чисельності населення [39,86].

Отже, геодемографічна ситуація в Одеському регіоні потребує термінового комплексного підходу до регіональної політики, де укрупнення громад стане одним із дієвих інструментів стабілізації та подолання негативних геодемографічних процесів.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дослідження висвітлено історію заселення Одеського регіону як передумову формування сучасної демографічної ситуації, проаналізовано ретроспективу змін адміністративно-територіального устрою Одеського регіону, вивчено системи розселення та щільність населення, проаналізовані геодемографічні процеси і структурно-вікові деформації населення Одеського регіону.

Підсумовуючи вище зазначене слід зазначити, за таких умов особливої актуальності набуває необхідність перегляду адміністративно-

територіального устрою регіону та укрупнення (дооб'єднання) територіальних громад. Цей процес має базуватися на комплексному врахуванні демографічних показників, етно-національного складу населення, урахування особливостей історико-географічного розселення. Укрупнення громад дозволить підвищити їх соціально-економічну спроможність, оптимізувати управлінські ресурси, зберегти етнокультурну специфіку територій та забезпечити більш ефективне функціонування в умовах депопуляції та старіння населення. Таким чином, геодемографічна ситуація в Одеському регіоні потребує термінового комплексного підходу до регіональної політики, де укрупнення громад стане одним із дієвих інструментів стабілізації та подолання негативних геодемографічних процесів.

РОЗДІЛ 3. ГЕОДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

3.1. Динаміка чисельності населення Одеського регіону

Динаміка чисельності населення значною мірою відображає геодемографічні особливості історичного розвитку демографічної системи у процесі її функціонування. Зміни в кількості населення зазвичай супроводжуються його перерозподілом у межах певного регіону, активізацією урбаністичних процесів, формуванням міських поселень та концентрацією населення у сприятливіших для життя територіях і зонах розселення. Для Одеського регіону – це передусім прибережна смуга, де останнім часом спостерігається інтенсивна концентрація населення, переважно міського, а також розвиток потужних портово-промислових комплексів, які мають як національне, так і міжнародне значення.

Розглянемо основні тенденції та особливості динаміки чисельності населення Одеського регіону та України в цілому за останні 60 років (1959–2022 рр.), приділяючи особливу увагу останньому десятиліттю (2012–2022 рр.). Статистичні дані надані на 01 січня кожного року аналізованого року.

Загалом за увесь цей період відбулися певні негативні зміни, зумовлені як загальноекономічною кризою в країні, так і суттєвими трансформаціями у демографічній структурі населення, зокрема і обумовлені військовими подіями та анексією Криму і Донбасу, протягом останнього десятиріччя [13]

Слід зазначити, що за період незалежності України демографічна ситуація характеризується поступовим скороченням чисельності населення. Перший і на сьогодні останній перепис населення в незалежній Україні був проведений у 2001 році, у 2014 році Україна втратила території, разом з частиною населення внаслідок агресії Росії. На початок 2014 року населення

України становило 45,245 млн осіб. Після анексії Криму та окупації частини Донецької і Луганської областей спостерігалось різке скорочення чисельності населення, яке на початок 2015 року становило 42,760 млн осіб, та поступово зменшувалась до 24.02.2022 року. З початком повномасштабних військових дій на території України маємо катастрофічне зменшення населення за оцінками Міжнародного валютного фонду (МВФ) чисельність населення України у 2022 році скоротилася до 35,0 млн осіб, у 2023 році – до 33,2 млн осіб зі збереженням чисельності на цьому рівні протягом 2024 і 2025 прогнозного року [8, 28].

Офіційні дані про чисельність населення України та Одеської області за 2023 та 2024 роки наразі відсутні, оскільки Державна служба статистики України на період дії правового режиму воєнного стану не оприлюднює цю інформацію. За даними з соціально-економічного паспорту регіону на 1 січня 2023 року її населення оцінювалося в 2461,3 тис. осіб [20].

Загальна чисельність населення в Одеському регіоні в другій половині ХХ століття систематично збільшувалась до початку 1990-х років, хоча темпи цього збільшення в 1960-1970-і роки вже мали певну тенденцію до скорочення (табл. 3.1, рис 3.1).

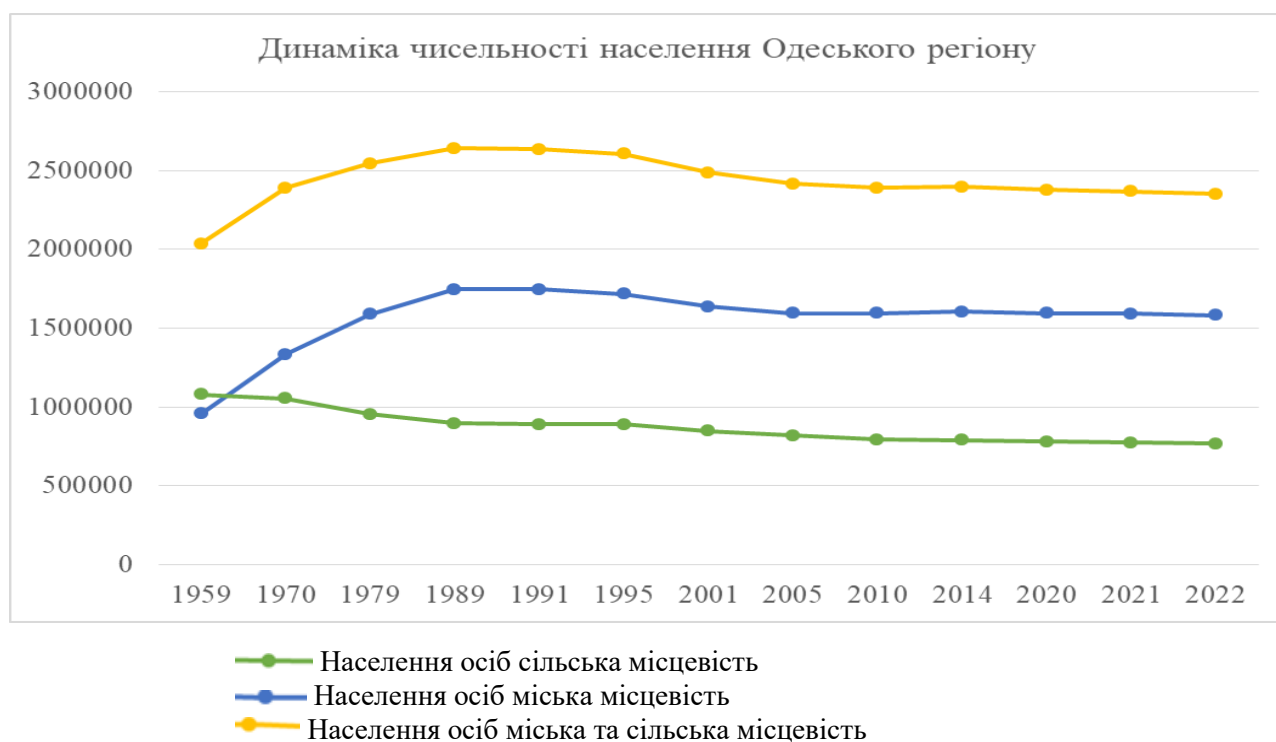
Аналіз територіальних відмінностей динаміки кількості міського населення показує, відносно повільно воно збільшувалось в Одеському регіоні (161,5%) в порівнянні з 1959 роком (рис. 3.2). Такі відмінності зумовлені перш за все тим фактором, що вже на початку 1960-х років ХХ століття вихідний (початковий) рівень урбанізації в Одеському регіоні був значно вищий в порівнянні з рівнем урбанізації в інших областях. Крім того, абсолютні показники зростання міського населення в Одеській області були значно більшими ніж в інших обласних регіонах України. В цілому на карті Одеського регіону за цей період утворилось 12 міст, що значно підвищило частку міського населення Одещини, особливо в приморській смузі.

Таблиця 3.1

Динаміка чисельності населення Одеського регіону (2012-2022 рр.)

Рік	Населення, осіб		
	міська та сільська місцевості разом	міська місцевість	сільська місцевість
2012	2 388 297	1 594 978	793 319
2013	2 395 160	1 602 123	793 037
2014	2 396 493	1 603 792	792 701
2015	2 396 442	1 603 106	793 336
2016	2 390 289	1 597 346	792 943
2017	2 386 516	1 595 708	790 808
2018	2 383 075	1 594 905	788 170
2019	2 380 308	1 595 493	784 815
2020	2 377 230	1 597 062	780 168
2021	2 368 107	1 591 976	776 131
2022	2 351 392	1 581 536	769 856

*складено автором на основі [95]

*Побудовано автором

Рис. 3.1. Динаміка чисельності населення Одеського регіону (1959-2022 рр.)

Стосовно сільського населення можна однозначно стверджувати, що у всі міжпереписні періоди і до 2022 р. спостерігалось досить суттєве його зменшення (див. додаток В і табл. 3.1.-3.2 та рис. 3.1.-3.3.).

**Побудовано авторкою*

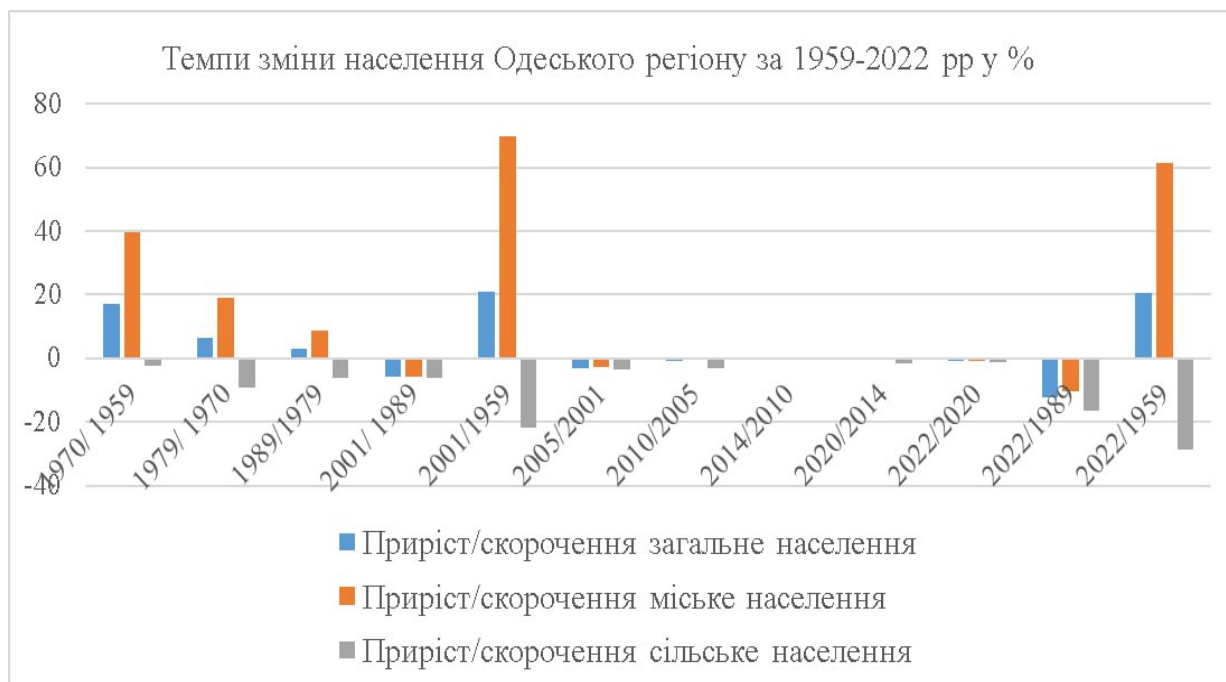
Рис. 3.2. Динаміка чисельності населення Одеського регіону (2012-2022 рр)

Таблиця 3.2

*Темпи зростання (зменшення) загальної чисельності населення
Одеської області в період 1959-2022 рр (в %)*

Темпи росту/ скорочення населення	Загальне населення	Міське населення	Сільське населення	Приріст/ скорочення загальне населення	Приріст/ скорочення міське населення	Приріст/ скороче ння сільське населен ня
1970/ 1959*100	117,2	139,5	97,5	17,2	39,5	-2,5
1979/ 1970*100	106,5	118,9	90,7	6,5	18,9	-9,3
1989/1979*100	103,1	108,6	94,0	3,1	8,6	-6,0
2001/ 1989*100	94,1	94,1	93,9	-5,9	-5,9	-6,1
2001/1959*100	121,1	169,7	78,1	21,1	69,7	-21,9
2005/2001*100	97,0	97,3	96,5	-3,0	-2,7	-3,5
2010/2005*100	99,0	100,0	96,8	-1,0	0	-3,2
2014/2010*100	100,2	100,5	99,6	0,2	0,5	-0,4
2020/2014*100	99,6	99,6	98,4	-0,4	-0,4	-1,6
2022/2020*100	99,0	99,0	98,7	-1,0	-1,0	-1,3
2022/1989*100	87,6	89,6	83,5	-12,4	-10,4	-16,5
2022/1959*100	120,7	161,5	71,5	20,7	61,5	-28,5

**Розраховано авторкою*

**побудовано авторкою*

Рис. 3.3. Темпи зміни населення Одеського регіону за (1959-2022 рр у %)

Загальне скорочення чисельності сільського населення за цей період в Одеському регіоні становило майже 28,5% (по Україні в цілому – 30,1%), а в абсолютному відношенні воно зменшилось на 308 тис.чол.

Зупинимося коротко на показниках динаміки загального, міського та сільського населення в останні 10-ть років XX століття. Саме в цей період, в умовах зростання загальної соціально-економічної кризи, значного погіршення геодемографічної обстановки, депопуляційних процесів як в умовах міст так і в сільській місцевості почали проявлятися досить негативні геодемографічні процеси, які охопили практично всю територію України.

Аналіз статистичних матеріалів в таблицях 3.1.-3.2 показує, що депопуляційні скорочення як міського, так і сільського населення в тій чи іншій мірі торкнулися всієї України. Темпи скорочення загальної чисельності населення Одещини суттєво не відрізняються від середніх по Україні в цілому (6,6%). В хронологічному відношенні зменшення загального, міського і сільського населення почалося спостерігатися в Одеській області з 1993 р. Привертає увагу той факт, що до 2000 року чисельність міського населення

зменшувалась в ці роки на 4,5%, а сільське – лише на 2,9%. Але це не свідчить про кращі умови формування в сільській місцевості геодемографічних процесів. Таке явище пояснюється тим, що значна кількість міських жителів знову повертається в сільську місцевість, де в умовах на той час соціально-економічної кризи, склалася більш сприятлива ситуація для «виживання» населення, ніж в умовах міста.

Детальний аналіз територіальних особливостей динаміки населення Одеського регіону виявляє значні внутрішні відмінності. Зокрема, це стосується змін чисельності міського та сільського населення в межах області, а також специфіки демографічних процесів у північних, центральних та південних районах регіону, з особливостями нашарування приморського та прикордонного положення [39].

Таким чином повертаючись до аналізу розрахованих статистичних показників (табл. 3.2) видно, що найбільш високі темпи зростання загальної чисельності населення спостерігались в міжпереписний період 1959-1970 рр. загальна його кількість тут зросла на 17,2%, в наступне десятиріччя 1970-1979 рр – на 6 %, а між переписами населення 1979 і 1989рр – на 3,1%, зміни між останнім радянськи та єдиним українським переписом складають скорочення 6,1%.

Аналізуючи процеси перерозподілу і концентрації населення в центральних, північних і південних прибережних районах слід зазначити, що на формування як загальної чисельності, так і особливо на кількість міського населення, в значній мірі тут вплинули процеси економічної і демографічної атрактивності (привабливості) морського узбережжя, яка була обумовлена інтенсифікацією морегосподарської діяльності, розвитком гостинності, туризму та рекреації в приморській смузі, відцентрованими субурбанізованими (чи навіть псевдуралізованими) напрямками розвитку приморської розселенської мережі протягом 1990-2000-х років. Це було обумовлено зокрема значним зростанням масштабів і розширенням географії зовнішньоекономічних зв'язків, реалізація яких здійснювалась через портов-

промислові комплекси Одеси, Чорноморська, Південного, Білгород-Дністровського, Рені, Ізмаїлу та інших. В портово-промислових центрах прибережної зони виникла ціла низка виробництв, орієнтованих на експортно-імпортні операції (наприклад, виробництво карбаміду в Південному, переробка нафтопродуктів, сільськогосподарської продукції, транзит контейнерів та ін.), та активним розвитком туристично-рекреаційної діяльності в останні 20-25 років на фоні деградації санаторно-курортної справи. Ці і інші фактори – соціально-економічні, розселенсько-урбаністичні – сприяли інтенсивному зростанню чисельності населення, зокрема міського в приморській зоні Одещини [43].

Детальний аналіз територіальної диференціації динаміки населення приморської зони показує, що в її межах можна виділити групу районів, де інтенсивність зростання кількості населення, зокрема міського, значно перевищує середні показники. Це перш за все стосується територій, які входять до складу міських агломерацій. Так, в межах Одеської агломерації міське населення за вказаний період збільшилась у 2,5 рази.

В приморській смузі Одеської області виникла ціла низка міських поселень (міста і селища міського типу) які суттєво трансформували тут мережу міського розселення і зумовили зростаючий динамізм в кількості жителів приморської смуги. Отже, аналіз динаміки чисельності населення Одеського регіону показує, що найбільш інтенсивне його зростання спостерігалось в приморських районах, де урбаністичні процеси в цей період домінували як в системах міського розселення, так і торкалися сільської місцевості [107]. Така динаміка населення в приморській смузі, яка протягом останніх 50-60 років XX сторіччя визначалась тут не стільки природним рухом, а переважно міграційним притоком населення в прибережні райони, безумовно вплинула як на особливості формування тут статеві-вікової, так і взагалі демографічної (демографічної) структури населення. Протягом 1970-1980-х років XX століття тут склалася досить сприятлива геодемографічна ситуація, що обумовило відносно високі в порівнянні з

центральною і північними районами показниками природного приросту населення напередодні загальної соціально-економічної кризи першої половини 1990-х років. Практично всі приморські райони Одещини в 1980-і роки і включно до 1992-1993 рр. характеризувались позитивним природним приростом населення, в той час як в центральних та північних районах Одещини в цей період вже почали спостерігатись від'ємні параметри демографічного розвитку (смертність перевищувала показники народжуваності), особливо це стосувалось сільської місцевості [107].

В цілому за 60-річний період (1959-2022 рр.) загальна чисельність населення Одеської області зросла більш ніж на 423 тис.чол. (20,7%), що значно вище загальнодержавних (в середньому по Україні – на 15,7%). Міське населення регіону збільшилось за цей період на 61,5% або на 730 тис.чол., натомість як сільське скоротилось на 308 тис. чол. або на 28,5%. Аналіз причин, які обумовили більш високі показники зростання тут чисельності населення в ті роки, показує, що в 1960-1980-і роки в Одеській області, по-перше, були більш високі показники природного руху населення, по-друге, мали місце щорічні позитивні коефіцієнти міграційного сальдо, це було обумовлено процесами урбанізації, особливо в приморських районах, а також розвитком портово-промислового комплексу регіону. Що стосується показників зміни динаміки чисельності населення Одеської області, то треба зазначити, що вони дещо перевищують середні показники по Україні в цілому (на 3-5%). Підтвердженням цього є те, що депопуляційні процеси в Україні розпочались з 1991 року, в той час як Одеській області ці процеси розпочались в 1993 р., що було обумовлено як приморським положенням регіону, так і особливостями етно-національного складу населення. На сьогодні внаслідок військових подій Одеський регіон активно приймає переміщених осіб в основному зі сходу і півдня України, головно з Донецької, Луганської, Запорізької, Миколаївської та Херсонської областей [22, 36, 107].

3.2. Етно-національний склад населення Одеського регіону

Історично склалось так, що Одещина є одним з самих строкатих в етнічному відношенні регіонів України. Багатоетнічний склад населення, безумовно, накладає свій відбиток на розвиток суспільно-політичного життя регіону, викликає численні специфічні проблеми. Етнічна структура населення Одеської області за даними повоєнних переписів була слідуною: у 1959 р. українці тут відповідно становили 55,4%, росіяни – 21,7%; 1970 р. українці – 55,0%, росіяни - 24,2%; 1979 р. українці – 54,7%, росіяни – 25,9%; 1989 р. – українці 54,6%, росіяни 27,4%, в 2001 р. українці – 62,8%, росіяни – 20,7% (див. додатки Г і табл. 3.3) [33].

Таблиця 3.3

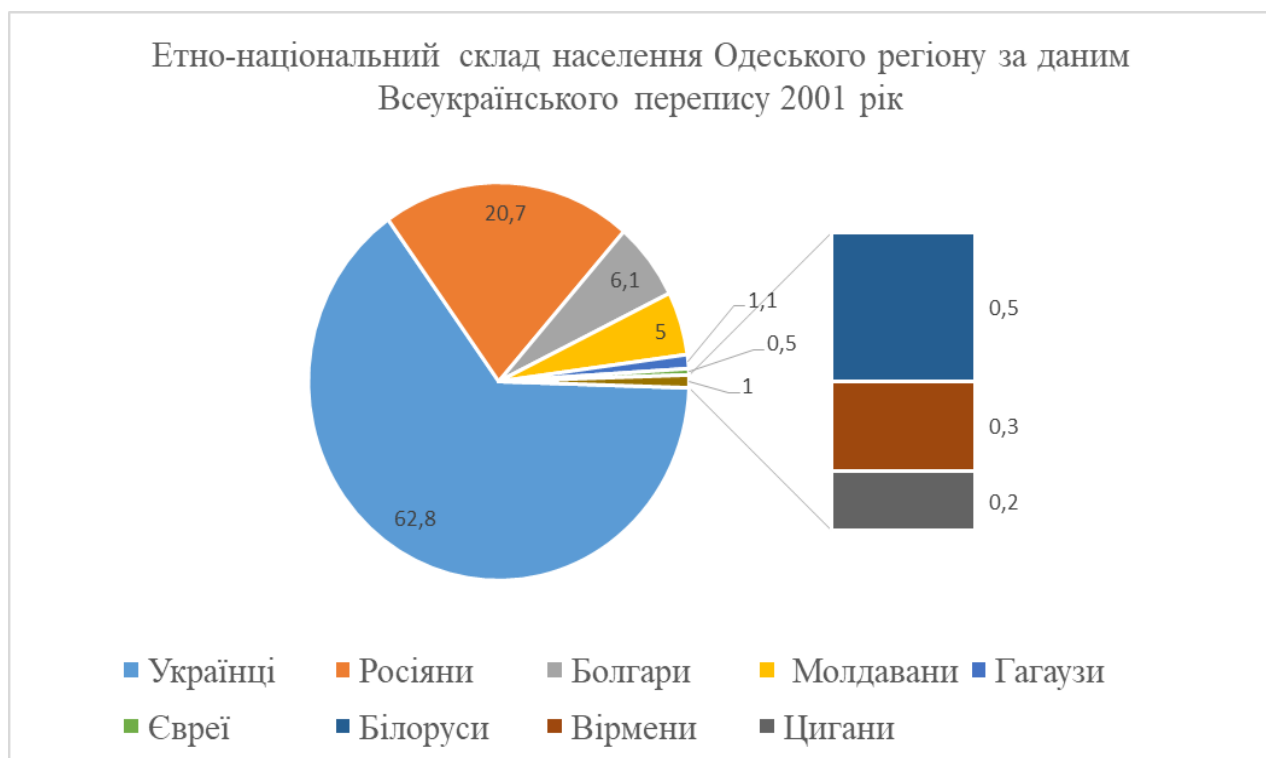
Склад населення Одеського регіону за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [95]

Національність	Кількість осіб(тис.чол).	У % до підсумку		2001 рік у % до 1989
		2001 рік	1989 рік	
1	2	3	4	5
Все населення	2455,7	100	100	93,6
Українці	1542,3	62,8	54,6	107,6
Росіяни	508,5	20,7	27,4	70,7
Болгари	150,6	6,1	6,3	90,9
Молдовани	123,7	5,0	5,5	85,6
Гагаузи	27,6	1,1	1,0	100,9
Євреї	13,3	0,5	2,6	19,4
Білоруси	12,7	0,5	0,8	60,1
Вірмени	7,4	0,3	0,2	142,9
Роми (Цигани)	4,0	0,2	0,1	104,3

Частка українців станом на 2001 р. у загальній чисельності населення Одещини втричі більша ніж частка росіян. Таким чином, українці в регіоні Одеському регіоні становлять абсолютну більшість (рис.3.4).

За національним складом населення Одеського регіону помітно відрізняється від інших регіонів України. В його межах проживає понад 130 національностей і народностей.

Аналізуючи дані перепису 2001 року слід відзначити, що в Одеському регіоні при переважній більшості українців 1542,3 тис.чол (62,8%), мешкало 508,5 тис.чол. росіян (20,7%), болгар – 150,6 тис.чол. (6,1%), молдован – 123,7 тис.чол. (5,0 %), гагаузів – 27,6 тис.чол. (1,1%), євреїв – 13,3 тис.чол. (0,5%), білорусів – понад 12,7 тис.чол. (0,5%), вірменів – 7,4 тис.чол., а також цигани, чехі, албанці, грекі та інші (див. додаток Г).

**побудовано авторкою*

Рис. 3.4. Етно-національний склад населення Одеського регіону за даним Всеукраїнського перепису 2001 р.

За етнічно-національною ознакою населення окремих частин Одещини неоднакове. Виділяється в цьому відношенні регіон південно-західної частини Одеської області багатонаціональним складом з притаманною компактною структурою поселень за етнічними ознаками, що історично склалися в процесі освоєння краю, північні і центральні райони більш однорідні в цьому плані, характеризуються переважанням титульної української нації, що детально демонструє рис.3.5.

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ (%, за адміністративними районами на 2001 р.)

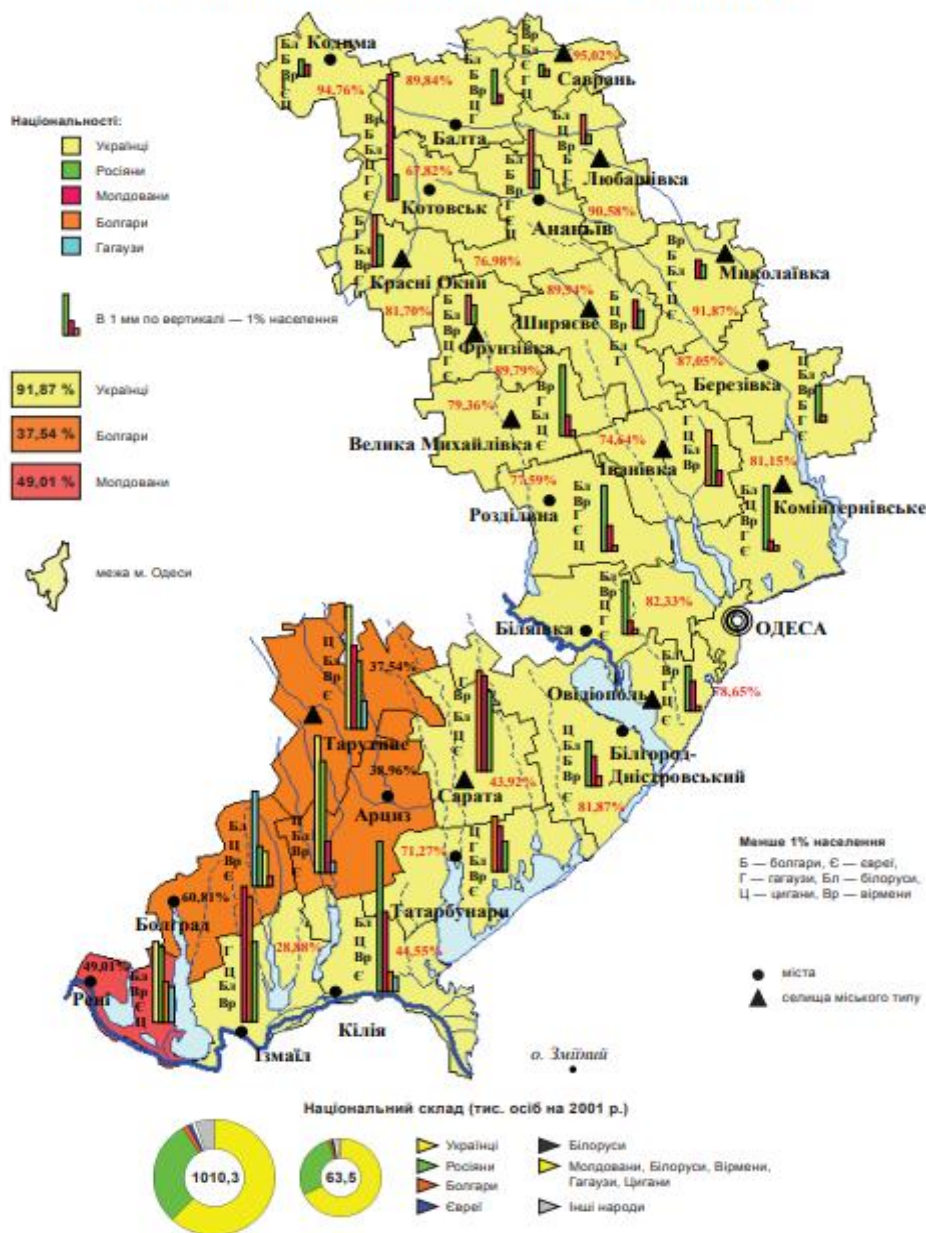

Рис. 3.5. Національний склад населення Одеської області за Всеукраїнським переписом 2001 р. [110]

Найбільша різноманітність в національному складі простежується в південно-західній частині Одеської області, в межах річчя Дністра і Дунаю (Буджак як частина Бессарабії, що воз'єднана з Радянською Україною в 1940 році) [87].

При аналізі територіальних відмінностей національного складу населення регіону звертає на себе увагу наступне. В північних і центральних районах регіону, тобто районах раннього заселення, населення більш

однорідне за національним складом і складається переважно з українців. Так, в Кодимському, Любашівському, Савранському, інших районах питома вага українського населення становить від 88% до 94%, а частка росіян не перевищує 7-4%. В південних районах регіону, тобто в районах більш пізнього заселення, національний склад більш різноманітний. В таких районах, як Роздільнянський, Комінтернівський, Іванівський, Овідіопольський, та інших, частка українців коливається від 67% до 76%, молдован – від 3% до 6%, болгар – від 3% до 14% [109].

Слід особливо відзначити, що історико-географічні особливості заселення території Одещини зумовили формування тут районів з компактним проживанням деяких національних груп – болгар, молдован, гагаузів, росіян (старообрядців), тощо. Серед найбільш чисельних національних меншин в Одеській області поряд з українцями та росіянами виступають болгары.

За станом на 2001 р. в межах Одещини проживало понад 150,6 тис. болгар (6,1% від загальної чисельності населення області). Болгарське населення компактно мешкало в 46 населених пунктах 12 районів Одещини. Найбільша його концентрація спостерігається в межиріччі Дністра і Дунаю. Тут в окремих районах (Арцизький, Болградський, Тарутинський та ін.) питома вага болгарського населення сягає 40-61% від загальної чисельності жителів цих районів. Всього на цій території мешкає більше як 130 тис. болгар, або близько 80% від їх загальної чисельності в Одеській області [110].

Молдавське населення, загальна чисельність якого в регіоні складає майже 124 тис.чол. (5,0% від загального населення), найбільш компактно розселено в південних та прикордонних районах Одещини з республікою Молдова - Котовському, Ренійському, Тарутинському, де їх питома вага в загальній чисельності населення становить 18-47%, а також в Ананьївському – 19,5%, Ізмаїльському – 26,7%, Кілійському – 15,6%, Саратському – 12,3%, Татарбунарському – 11,2%.

На території Одеського регіону мешкає 27,6 тис.чол. (1,1% населення області) гагаузів. Компактними групами вони проживають в бувших Болградському, Ренійському, Тарутинському, Кілійському районах, тобто в південно-західній частині Одещини. Духовна та матеріальна культура цієї національної меншини дуже близька до болгарської, що зумовлено їх тривалим проживанням на спільній території. До середини XX ст. гагаузи з різних причин не мали своєї писемності. В наш час на основі кирилиці створений гагаузький алфавіт. В багатьох загальноосвітніх школах гагаузьку мову, як дисципліну, вивчають близько 400 учнів.

Всього тільки в Одеській області налічується 88 населених пунктів з компактим проживанням населення національних груп. Найбільша їх кількість знаходиться в Тарутинському (23 населених пункти) та в Болградському (18) районах [111].

Структурність етно-національного складу населення в регіоні Одещини певним чином впливала в попередні періоди і продовжує в сучасних умовах впливати на особливості демовітворювальних процесів. На цей фактор звертається увага при аналізі територіальної диференціації геодемографічного процесу, при геодемографічному районуванні Одеського регіону, а також при аналізі основних геодемографічних індикаторів як в часовому так і в просторовому відношенні.

3.3. Стан та тенденції геодемографічного розвитку регіону

З часу здобуття незалежності Україною, а особливо в останні роки, геодемографічна ситуація в Одеській області характеризується стійкою тенденцією до скорочення чисельності населення. Слід зазначити, що розуміння формування геодемографічних процесів відіграє ключову роль у забезпеченні раціонального використання та відтворення трудового потенціалу території, регулюванні міграційних потоків, стимулюванні народжуваності, зниженні рівня смертності, збільшенні природного приросту

населення, уповільненні процесів депопуляції та підвищенні рівня соціального захисту населення.

Геодемографічна ситуація в регіоні формується під впливом сукупності факторів, серед яких ключову роль відіграють природний і міграційний рух населення, структура населення, щільність заселення, а також соціально-економічні та політичні особливості розвитку території.

Серед основних факторів, що вплинули на погіршення геодемографічної ситуації у всіх регіонах України, у т.ч. і в Одеському є загальна економічна криза.

Ця думка є загальновизнаною, однак не єдиною у цьому контексті. Безперечно, соціально-економічна криза, що охопила всі сфери життєдіяльності населення, суттєво вплинула на формування сучасних геодемографічних процесів [1, 112]. Це зумовило відтермінування укладання шлюбів і народження дітей, підвищення рівня смертності серед працездатного населення, поширення різноманітних захворювань, обмежений доступ значної частини громадян до якісного медичного обслуговування через фінансові труднощі та масове скорочення первинних медичних пунктів в умовах реформування АТУ, руйнування державної системи охорони здоров'я, підвищення рівня безробіття та загальне зниження доходів населення [111].

Окрім соціально-економічних чинників, на погіршення геодемографічної ситуації вплинули й суто демографічні аспекти. Серед них – подальше старіння населення, викликане зростанням кількості людей похилого віку, а також вихід у репродуктивний вік відносно малочисельного покоління жінок, народжених у 1995 – 2000-х роках. У цей період рівень народжуваності залишався порівняно низьким, що підтверджується статистичними даними як по Україні, так і по Одеській області. Водночас фіксувалося невпинне зростання показників смертності, які перевищували показники народжуваності у 2,0 – 2,7 рази.

На сьогодні головним негативним фактором, що погіршив геодемографічну ситуацію в країні та безпосередньо в Одеському регіоні, - воєнні дії, які призвели до значних міграційних потоків, руйнування житлової та соціальної інфраструктури, що ускладнює умови проживання населення. Значна частина населення вимушено залишили свої домівки, виїхавши за кордон або перемістившись у більш безпечні регіони країни, що призвело до значного дисбалансу у розселенні населення та посилило депопуляційні процеси.

Війна також спричинила різке зниження рівня народжуваності через нестабільність, невизначеність майбутнього та економічні труднощі. Одночасно зросла смертність не лише внаслідок бойових дій, а й через погіршення доступу до медичних послуг, збільшення рівня стресу та психологічних проблем, що негативно вплинуло на загальний стан здоров'я населення. У сукупності ці фактори ще більше загострили демографічну кризу, з якою країна стикалася протягом останніх десятиліть.

Одним з показників природного приросту населення є насамперед показники його *народжуваності*. За досліджуваний період цей демографічний індикатор систематично зменшувався. Загальне уявлення про динаміку зміни коефіцієнтів народжуваності по Україні та Одеському регіону дають статистичні показники, які наведені в таблиці 3.4 та графічно зображені на рис. 3.6.

З табл. 3.4 та рис.3.6 видно, що показники народжуваності за останні 33 роки знизилися майже удвічі як в цілому по Україні, так і по Одеському регіону. Зокрема в Одеській області вони скоротились з 13,3‰ в 1989 р. до 8,2‰ в 2022р, або на 39,4 відсотків, в міській місцевості – з 12,8 ‰ до 7,5‰ (на 41,5%), а в сільській місцевості це скорочення склало 32,6 % з 14,1 до 9,5 народжених на 1000 чол., що дещо вище загальноукраїнських, де показники загальної народжуваності скоротились на 45,2% та становили у 1989 році – 13,3‰, а у 2022 році – 7,3‰, міські поселення відповідно з 13,6 ‰ до 7,0‰, або на 48,6%, тоді як у сільській місцевості скорочення становило 38,7% та

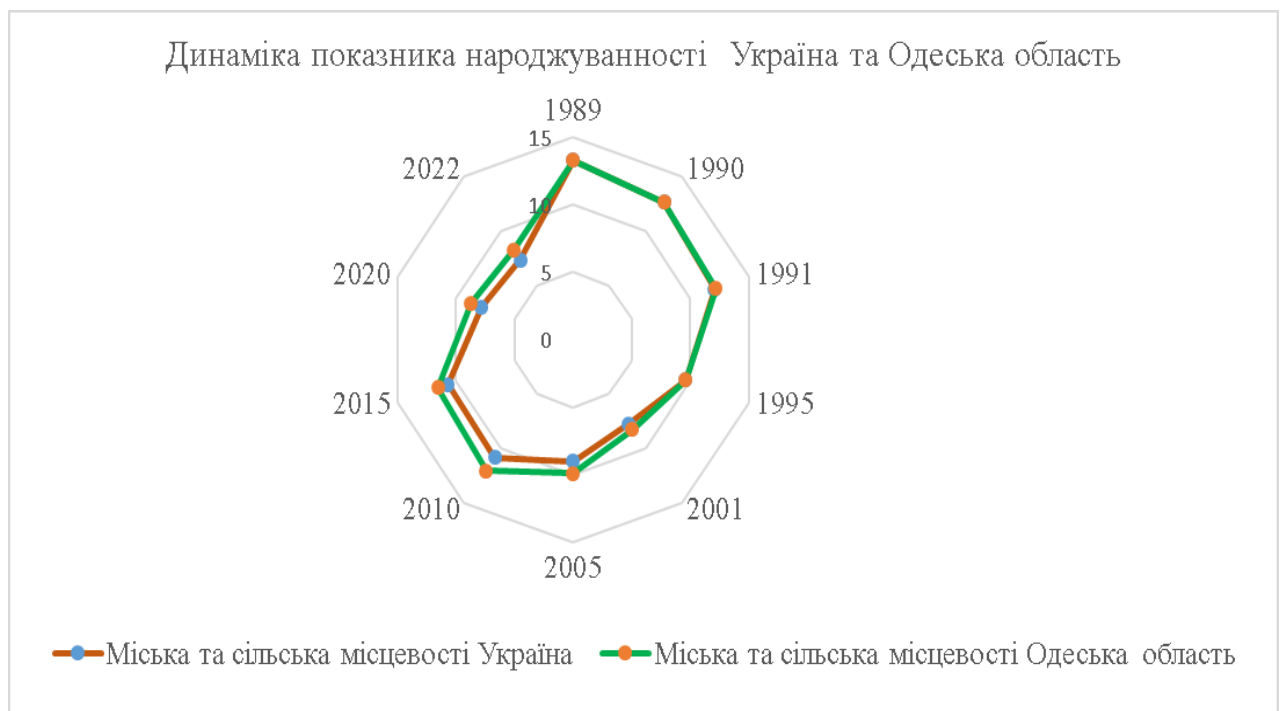
зменшилось з 12,9‰ у 1989 році до 7,9‰ у 2022 році, це характеризує демовідтворювальний процес як такий, що не забезпечує навіть простого типу відтворення населення вже.

Таблиця 3.4

*Динаміка показників народжуваності в Україні та Одеській області
за період 1989-2022 рр.*

Роки	Україна			Одеська область		
	міська та сільська місц- ть	міська місц-ть	сільська місц- ть	міська та сільська місц-ть	міська місц-ть	сільська місц-ть
1989	13,3	13,6	12,9	13,3	12,8	14,1
1990	12,6	12,7	12,7	12,6	11,3	15
1991	12,1	11,9	12,6	12,2	11,0	14,5
1995	9,6	8,8	11,1	9,6	8,3	12,2
2001	7,7	7,2	8,7	8,2	7,3	10,2
2005	9,0	8,9	9,4	9,9	9,2	11,3
2010	10,8	10,4	11,9	12	10,7	14,7
2015	10,7	10,4	11,3	11,5	10,5	13,3
2020	7,8	7,5	8,5	8,7	8,0	10
2022	7,3	7,0	7,9	8,2	7,5	9,5

**складено авторкою на основі [95]*

**побудовано авторкою*

Рис. 3.6 Динаміка показників народжуваності населення за типом поселень
Україна та Одеська область (1989-2022 рр.)

Другим показником природного руху населення є його *смертність*. Аналіз статистичних показників як в цілому по Одеському регіоні показує, що смертність протягом останніх 33 років невинно зростала, особливо в міській місцевості. Зазначимо, що величини коефіцієнтів смертності за типом поселень в Одеському регіоні суттєво не відрізняється від середніх

показників по Україні, що свідчить про наявність загальних закономірностей в розвитку геодемографічного процесу як і в регіоні, так і в країні в цілому. Хочемо звернути увагу що в Одеському регіоні, показник смертності в цілому виріс на 51,2% з 11,9‰ до 18,0‰, в той час як по Україні на 59,4%, з 11,6‰ до 18,5‰ (див. табл. 3.5. рис. 3.7.).

Стосовно показника смертності у міській місцевості за досліджуваний період маємо наступну ситуацію по Одеському регіону збільшення показника смертності відбулось на 75,5% з 10,3‰ у 1989 до 18,1‰ у 2022 році, по Україні ситуація дещо гірша, збільшення становить 81,6% (з 11,6‰ до 17,8‰ відповідно).

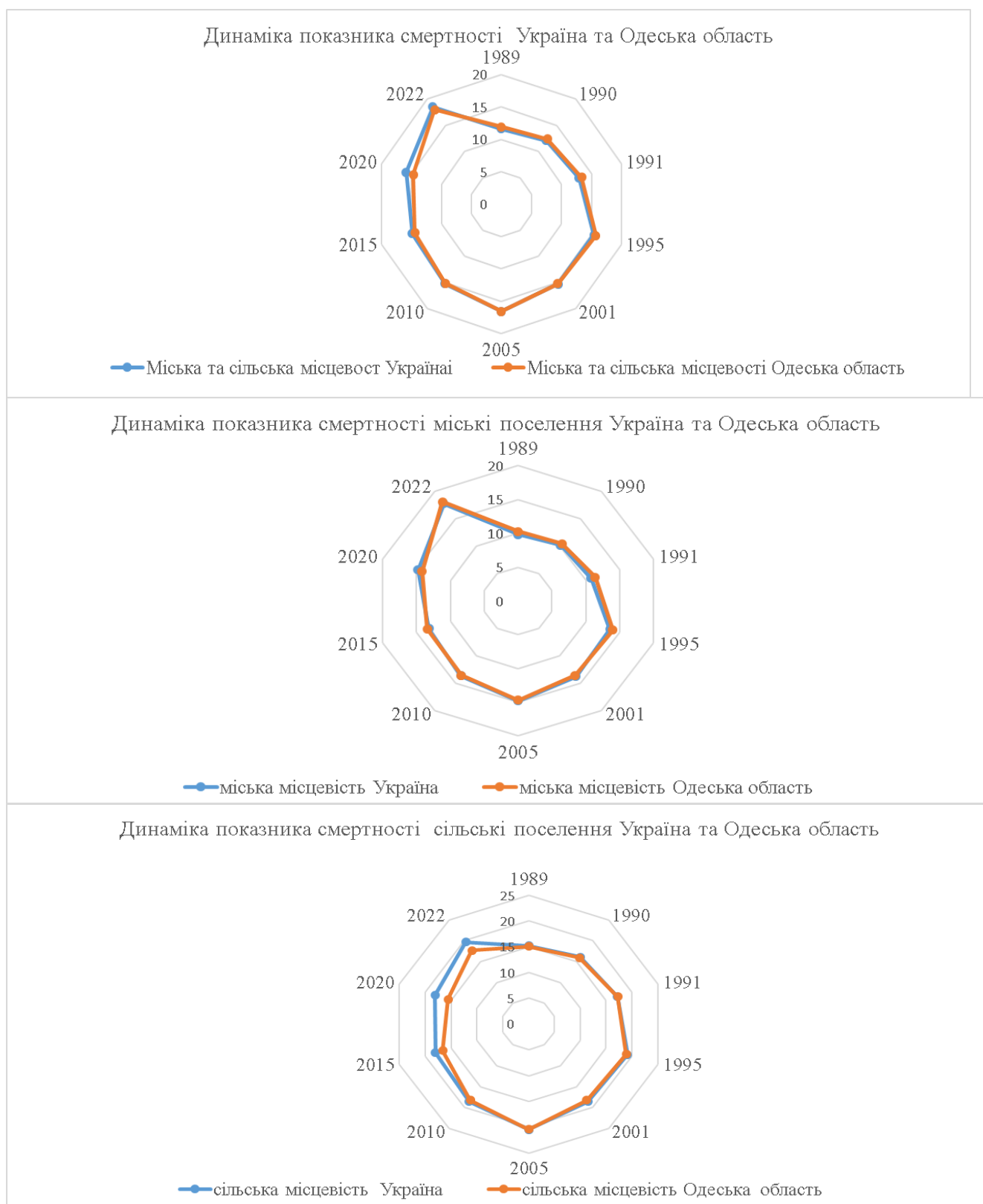
Таблиця 3.5

Динаміка показників смертності в Україні та Одеській області за період 1989-2022рр.

Роки	Україна			Одеська область		
	міська та сільська місц-ть	міська місц-ть	сільська місц-ть	міська та сільська місц-ть	міська місц-ть	сільська місц-ть
1989	11,6	9,8	15,2	11,9	10,3	15,1
1990	12,1	10,2	16,1	12,4	10,5	15,9
1991	12,9	10,8	17,2	13,4	11,4	17,3
1995	15,4	13,6	19,1	15,7	14	18,9
2001	15,3	13,8	18,6	15,2	13,6	18,2
2005	16,6	14,8	20,5	16,6	14,7	20,4
2010	15,2	13,7	18,6	15,1	13,6	18,2
2015	14,9	13,2	18	14,4	13,4	16,6
2020	15,9	14,8	18,1	14,7	14,2	15,6
2022	18,5	17,8	19,7	18	18,1	17,7

**побудовано авторкою*

У сільські місцевості на перший погляд ситуація краще, ніж в міській, так по Одеському регіону показник смертності виріс в період з 1989 по 2022 рік лише на 2,6‰ або на 17,2%, а по Україні відповідно маємо 4,5‰ або 29,6%, проте слід звернути увагу що показники смертності на 1989 рік у сільській місцевості був вищий на 46,6% ніж у міській (Одеська область – 10,3‰ – міська місцевість та 15,1‰ сільська) та на 55,1% по Україні (9,8‰ та

**побудовано авторкою*

Рис. 3.7. Динаміка показників смертності населення за типом поселень Україна та Одеська область (1989-2022 рр.)

5.2‰ відповідно), а це означає що депопуляційні процеси у сільській місцевості розпочались набагато раніше та мали більш високі темпи ніж в міських поселеннях.

Такі показники смертності населення вважаються надвисокими (в умовах мирного часу). Як результат такої ситуації в регіоні та країні спостерігається широкомасштабна депопуляція населення, що прямопропорційно впливає на погіршення умов для формування контингенту трудових ресурсів та обезлюднення сільської місцевості.

Смертність немовлят є одним із ключових індикаторів демографічного стану держави та рівня її соціально-економічного розвитку. Отже дитяча смертність завжди реагує на регіональні особливості умов життєдіяльності населення. Аналізуючи показники дитячої смертності Одеського регіону та України в цілому (табл 3.6, рис. 3.8) спостерігаємо виразну тенденцію до поступового зниження рівня смертності немовлят. У 1989 р. загальнодержавний рівень цього показника становив 12,9‰, тоді як в Одеській області він сягав дещо вищих показників на рівні 15,0‰, що вказує на певні регіональні відмінності в умовах забезпечення життєздатності немовлят.

Таблиця 3.6

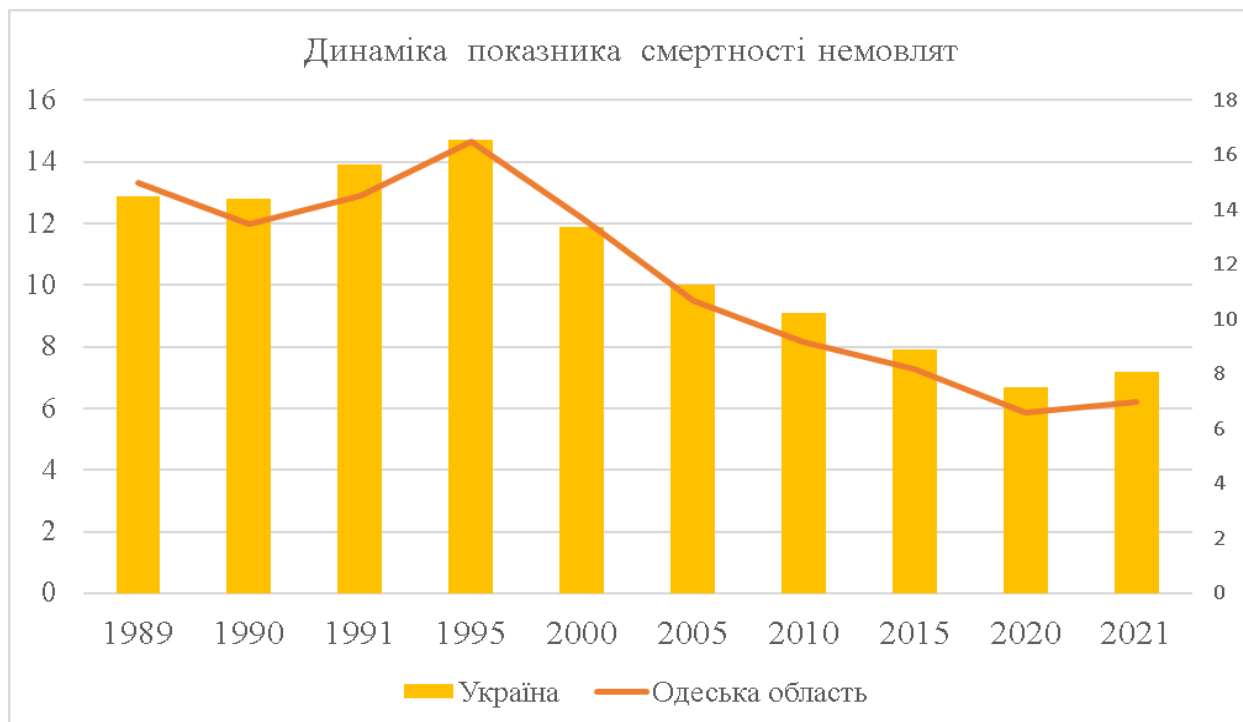
Динаміка показників смертності немовлят в Україні та Одеській області за період 1989-2021рр.(‰)

АТУ	Роки									
	1989	1990	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021
Україна	12,9	12,8	13,9	14,7	11,9	10	9,1	7,9	6,7	7,2
Одеська область	15	13,5	14,5	16,5	13,7	10,7	9,2	8,2	6,6	7

*складено авторкою [95]

З табл 3.6 бачимо, що у 1990-х років спостерігається нестабільність у динаміці дитячої смертності, що пояснюється соціально-економічними трансформаціями після розпаду СРСР. Так, у 1991 р. показники дитячої

смертності в Україні становлять 13,9‰, а в Одеській області – до 14,5‰. У 1995 р. показники досягли свого максимуму 14,7‰ в Україні та 16,5‰ в Одеській області, що зумовлено кризовими явищами в економіці, погіршенням рівня життя населення.

**побудовано авторкою*

Рис. 3.8. Динаміка показників смертності немовлят Україна та Одеська область (1989-2022рр.)

Починаючи з 2000 р. показник смертності немовлят знижується і на 2015 рік становить 7,9‰ в Україні та 8,2‰ в Одеській області, що свідчить про позитивну динаміку в сфері охорони здоров'я. У 2020 р. фіксується мінімальне значення показника смертності немовлят за весь період дослідження: 6,7‰ в Україні та 6,6‰ в Одеській області. Однак у 2021 р. спостерігається незначне зростання рівня смертності до 7,2‰ в Україні та 7,0‰ в Одеській області, що, ймовірно, пов'язано з наслідками пандемії COVID-19.

Аналіз динаміки дитячої смертності в Україні та Одеській області у 1989–2021 рр. (рис. 3.8) вказує на стійку тенденцію зниження цього показника, що відображає покращення медичних послуг, підвищення рівня

життя та впровадження ефективних державних програм у сфері охорони здоров'я матері та дитини. Водночас, незначне зростання рівня смертності у 2021 р. вказує на необхідність подальшого покращення доступності медичних послуг та соціального захисту сімей з дітьми.

Розглянемо детально структуру причин смертності населення Одеського регіону за 2021 рік.

Смертність населення є комплексним показником, що відображає загальний стан здоров'я суспільства, доступність та ефективність медичної допомоги, соціально-економічні умови, а також екологічні та поведінкові фактори.

Аналіз структури причин смертності населення Одеської області у 2021 році засвідчує, що основними чинниками летальності залишаються хвороби системи кровообігу, наслідки пандемії COVID-19, онкологічні захворювання, інфекційні та паразитарні хвороби, та інші. Як представлено на рис. 3.9, табл. 3.7, серед найбільш поширених причин смерті можна виокремити наступні категорії.

**побудовано авторкою*

Рис. 3.9. Структура причин смертності в Одеському регіоні 2021р.

Таблиця 3.7

*Структура причин смертності населення Одеській області за
2021 рік*

Структура причин смертності	Померло осіб	Частка, %
Усього померлих	42 422	100
Інфекційні та паразитарні хвороби	682	1,6
Новоутворення	4 851	11,4
Хвороби системи кровообігу	24 509	57,8
Хвороби органів дихання	1 161	2,7
Хвороби органів травлення	1 562	3,7
Зовнішні причини смерті	1 876	4,4
COVID-19, вірус ідентифікований	6 333	14,9
інші причини смертності	1 448	3,4

**побудовано авторкою за даними [95]*

Хвороби системи кровообігу (58%) – захворювання серцево-судинної системи є провідною причиною смертності, не тільки в Одеському регіоні, а й відповідає загальнонаціональним та світовим тенденціям. Серед основних нозологій, які зумовлюють летальні випадки, виділяються ішемічна хвороба серця, артеріальна гіпертензія, інфаркти міокарда та цереброваскулярні захворювання (інсульти).

COVID-19, вірус ідентифікований (15%). Пандемія COVID-19 стала однією з провідних причин смертності у 2021 році. Вірусні ускладнення, такі як гострий респіраторний дистрес-синдром, тромбози та поліорганна недостатність, значно збільшили загальну смертність населення.

Новотворення (11%). Онкологічні захворювання посідають третє місце серед основних причин летальності. Найпоширенішими формами новоутворень, що призводять до смерті, є рак легенів, шлунково-кишкового тракту, молочної залози тощо [17].

Хвороби органів дихання (4%) – захворювання дихальної системи, зокрема хронічна обструктивна хвороба легень (ХОЗЛ), бронхіальна астма, пневмонія та респіраторні інфекції, є важливими факторами ризику передчасної смертності. Зовнішні причини смерті (4%) – до цієї категорії відносяться травми, нещасні випадки, дорожньо-транспортні пригоди, самогубства та насильницькі дії.

Таким чином, ситуація зі смертністю в Одеській області має типові для України особливості, зокрема домінування серцево-судинних та онкологічних захворювань. Водночас, пандемія COVID-19 спричинила суттєві зміни у структурі смертності [17,18]. Природний приріст (убуття) як результат співвідношення показників народжуваності і смертності, його зміни відображають соціально-економічні, політичні процеси, що безпосередньо впливають на відтворення населення. Аналізуючи динаміку показника природного приросту (убуття) населення України та Одеської області у 1989–2022 рр., які наведені в таблиці 3.8 та рис. 3.10 розглянемо основні тенденції та фактори, що зумовили трансформацію демографічної ситуації.

Таблиця 3.8

Динаміка показників природного приросту (убуття) в Україні та Одеській області за період 1989-2022рр.

Рік	Україна			Одеська область		
	Міська та сільська місцевості	міська місцевість	сільська місцевість	Міська та сільська місцевості	міська місцевість	сільська місцевість
1989	1,7	3,8	-2,3	1,4	2,5	-1
1990	0,5	2,5	-3,4	0,2	0,8	-0,9
1991	-0,8	1,1	-4,6	-1,2	-0,4	-2,8
1995	-5,8	-4,8	-8	-6,1	-5,7	-6,7
2001	-7,6	-6,6	-9,9	-7	-6,3	-8
2005	-7,6	-5,9	-11,1	-6,7	-5,5	-9,1
2010	-4,4	-3,3	-6,7	-3,1	-2,9	-3,5
2015	-4,2	-2,8	-6,7	-2,9	-2,9	-3,3
2020	-8,1	-7,3	-9,6	-6	-6,2	-5,6
2022	-11,2	-10,8	-11,8	-9,8	-10,6	-8,2

*побудовано авторкою на основі [95]

**побудовано авторкою*

Рис. 3.10. Динаміка показників природного приросту (убуття) населення за типом поселень Україна та Одеська область (1989-2022рр.)

З таблиці 3.8 та рис 3.10 бачимо, що ще у 1989 р. показник природного приросту залишався позитивним (1,7‰ для України та 1,4‰ для Одеської області), проте вже у 1991 р. бачимо від’ємні значення (-0,8‰ та -1,2‰ відповідно), це пов’язано не з економічною кризою після розпаду СРСР, падінням рівня життя та погіршенням системи охорони здоров’я, а з систематичним зменшенням сільського населення з 70-років за рахунок підвищення урбанізаційних процесів. В цілому за період 1989-2022р. природний приріст зменшився з 1,7‰ до (11,2‰) по Україні та з 1,4 ‰ до (9,8‰).

У період 2000–2010 рр. природний приріст залишався стабільно негативним, однак темпи скорочення дещо сповільнилися. Зокрема, у 2010 р. показник для України становив -4,4‰, а для Одеської області -3,1‰, починаючи з 2020 р., показники природного убуття мають тенденцію до збільшення за всіма типами поселень, що пояснюється пандемією COVID-19 та повномасштабною війною, що призвело до підвищення смертності. У 2022 р. показник природного приросту в Україні становить (-11,2‰), в Одеській області ситуація дещо краща -9,8‰. Суттєві відмінності спостерігаються за типом поселень, так у сільській місцевості зачно вищі темпи природного скорочення населення порівняно з міськими на 2022рік по Одеській області (-10,6‰ та -8,2‰), Україна відповідно (10,8‰ та 11,8‰). Це пов’язано з більш високими показниками смертності у сільській місцевості, що зумовлено значною часткою населення похилого віку та нижчим рівнем медичного обслуговування, а також міграцією молоді до міст, що сприяє зменшенню народжуваності в сільській місцевості.

Отже, аналіз динаміки основних демографічних показників – народжуваності, смертності та природного приросту (убуття) населення у часовому та просторовому вимірах свідчить про наявність кризової геодемографічної ситуації станом на 2022 рік в Одеському регіоні.

На геодемографічну ситуацію в регіоні суттєвий вплив має його *міграційний рух*. Масштаби міграційного міграційного руху населення в

межах Одеського регіону характеризуються незначними показниками. Загальне уявлення про це можна одержати на основі кількісних коефіцієнтів які наведені в табл 3.9 та з рис. 3.11.

Таблиця 3.9

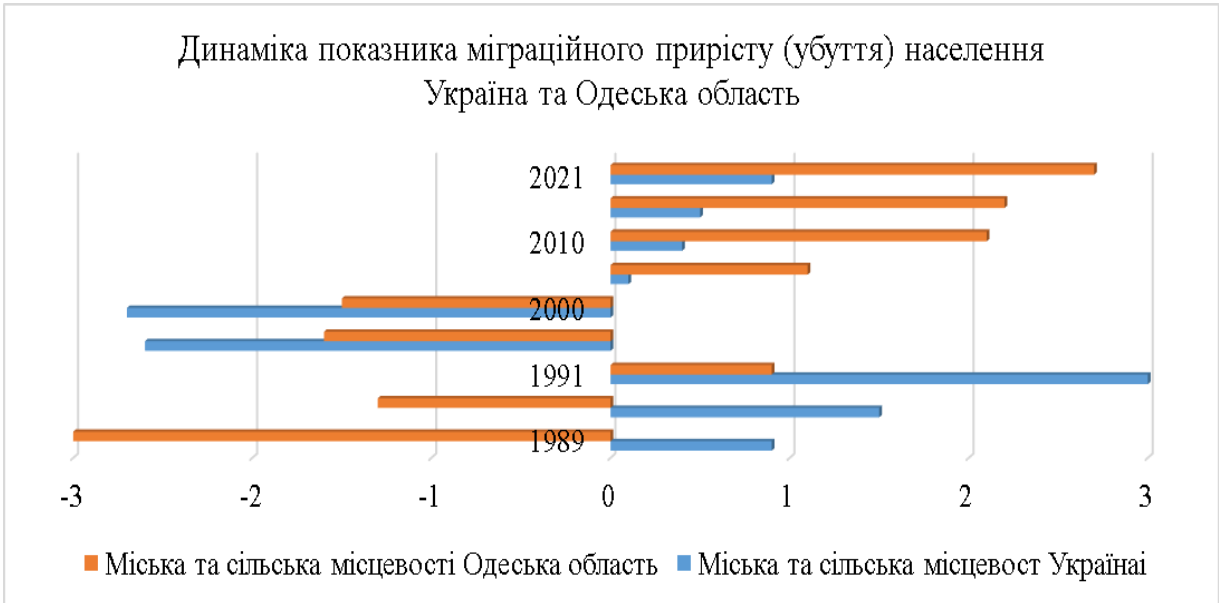
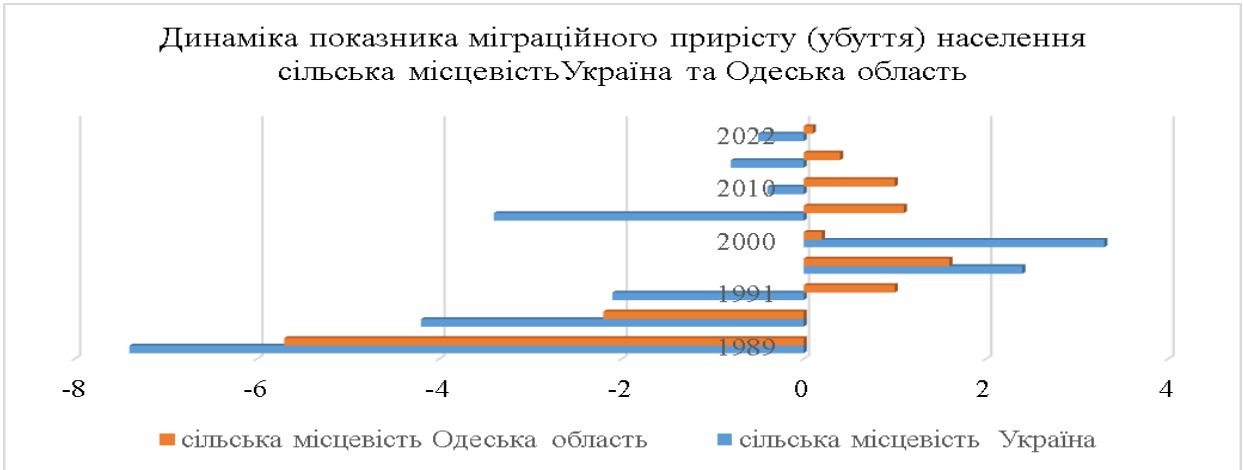
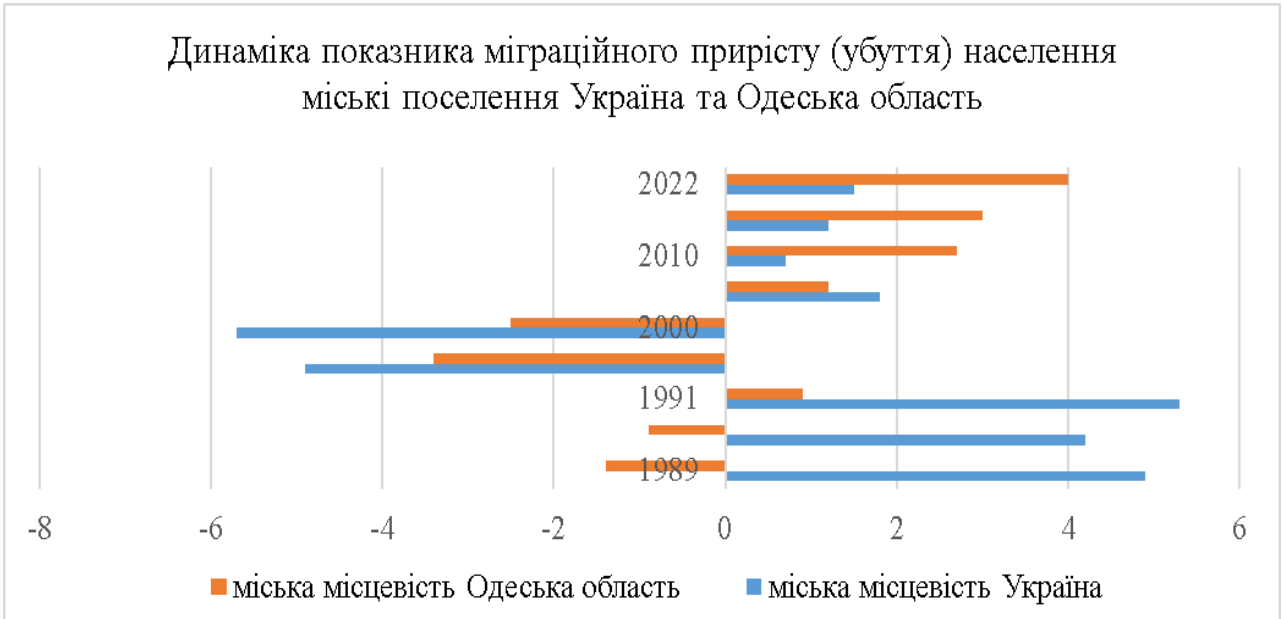
Динаміка показників міграційного приросту (убуття) в Україні та Одеській області 1989-2022 рр.

Рік	Україна на 1000 осіб наявного населення			Одеська область на 1000 осіб наявного населення		
	Міська та сільська місцевості	міська місцевість	сільська місцевість	Міська та сільська місцевості	міська місцевість	сільська місцевість
1989	0,9	4,9	-7,4	-3	-1,4	-5,7
1990	1,5	4,2	-4,2	-1,3	-0,9	-2,2
1991	3	5,3	-2,1	0,9	0,9	1
1995	-2,6	-4,9	2,4	-1,6	-3,4	1,6
2000	-2,7	-5,7	3,3	-1,5	-2,5	0,2
2005	0,1	1,8	-3,4	1,1	1,2	1,1
2010	0,4	0,7	-0,4	2,1	2,7	1
2020	0,5	1,2	-0,8	2,2	3	0,4
2022	0,9	1,5	-0,5	2,7	4	0,1

**складено авторкою на основі [95]*

Аналіз динаміки міграційного приросту (убуття) населення в Одеській області у 1989–2022 рр. виявляє суттєві зміни у структурі міграційних потоків, що пов'язані з соціально-економічними та політичними процесами наведено в табл. 3 даних таблиці 3.9 бачимо, що у 1989 р міграційне сальдо регіону було від'ємним: загальний показник складав (-3,0‰), а в сільській місцевості ще більшого скорочення населення (-5,7‰), що свідчить про масовий відтік населення, проте у міських районах цей показник становив - 1,4‰, що вказує на менш виражений відтік населення порівняно із сільською місцевістю.

Станом на 2022 р. Одеська область зафіксувала найбільший рівень міграційного приросту за весь період дослідження (2,7‰ загалом, 4,0‰ у містах), що вказує на високу привабливість регіону для внутрішніх та зовнішніх мігрантів. Водночас сільські райони практично втратили свій

**побудовано авторкою*

Рис.3.11. Динаміка показників міграційного приросту (убуття) в Україні та Одеській області 1989-2022рр.

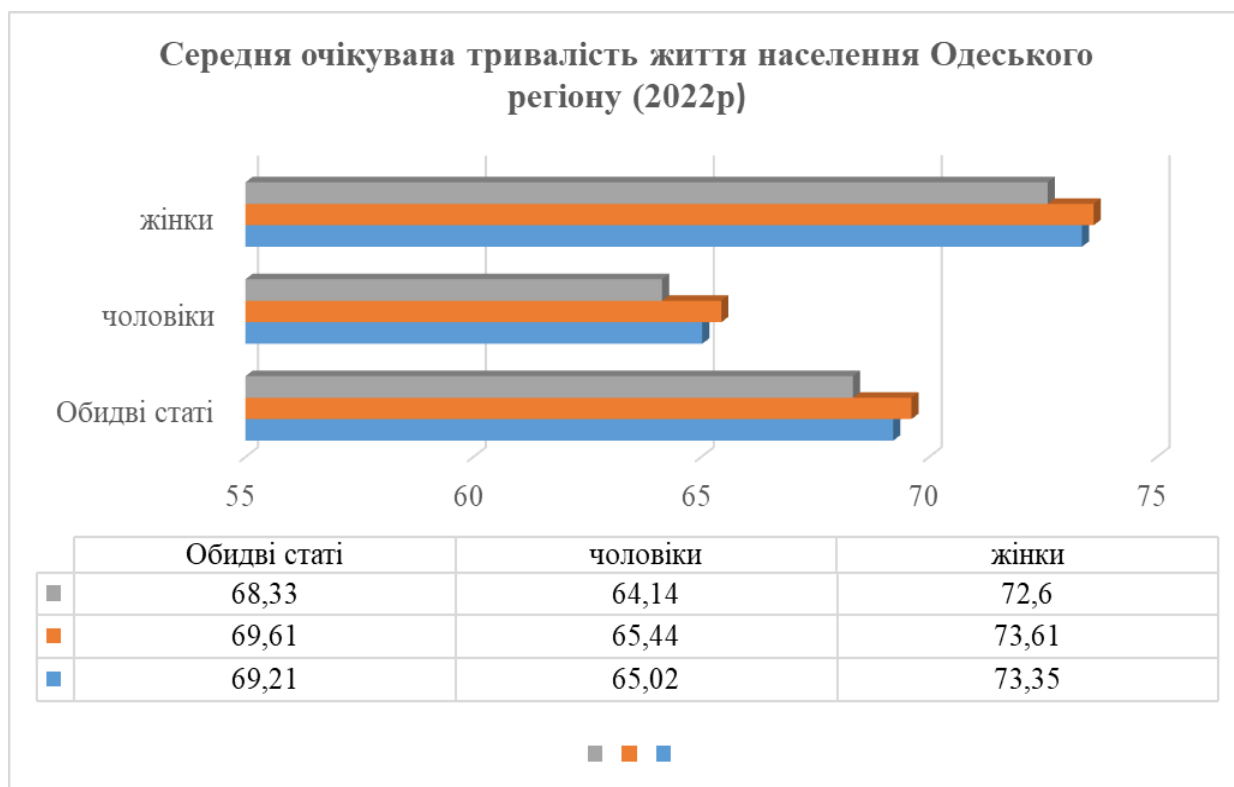
позитивний баланс, маючи показник 0,1‰, що вказує на триваючий процес урбанізації та зменшення чисельності сільського населення.

Порівняно з Україною, Одеська область демонструвала менш виражені негативні тенденції у 1990-х роках та швидше відновила позитивний міграційний баланс. Якщо в Україні у 1995–2000 рр. спостерігався глибокий демографічний спад, то в Одеському регіоні ці показники були менш критичними. Водночас у 2022 р. загальний міграційний приріст населення в Україні складав лише 0,9‰, тоді як в Одеській області він становив 2,7‰, що вказує на регіональну специфіку демографічних процесів. Основною причиною такої динаміки є географічне положення Одещини, її портова та туристична значущість, що сприяє привабливості для мігрантів [105, 107].

Отже, аналіз динаміки міграційного приросту Одеської області у 1989–2022 рр. засвідчує складний процес демографічних змін. Початковий період характеризувався негативними показниками, особливо у сільських районах, тоді як у 2000-х роках почався процес поступового відновлення. У 2010-х роках спостерігається стабільний приріст населення, особливо у міських територіях, що свідчить про активний процес урбанізації. Станом на 2022 рік Одеська область залишається одним із регіонів із найвищими темпами міграційного приросту в Україні, що підтверджує її важливу економічну та соціальну роль у загальнодержавних демографічних процесах

Середня очікувана тривалість життя є ключовим демографічним показником, що безпосередньо впливає на геодемографічні процеси, зокрема на відтворення населення, його вікову структуру та динаміку міграційних потоків. Як бачимо з рис. 3.12 та на 2022 рік в Одеському регіоні цей показник має значні гендерні відмінності, так нижча тривалість життя чоловіків, особливо у сільських районах (64,14 року), спричиняє дисбаланс у віковій структурі населення. Висока смертність чоловіків у працездатному віці, зумовлена як соціально-економічними, так і побутовими факторами (нещасні випадки, захворювання серцево-судинної системи, алкоголізм,

професійні ризики), знижує частку активного населення, що, у свою чергу, негативно позначається на геодемографічній ситуації регіону.

**побудовано авторкою*

Рис. 3.12. Середня очікувана тривалість життя по регіону станом на 2022 р.

Гендерний розрив у тривалості життя спричиняє превищення жінок у старших вікових групах, особливо у міській місцевості, де середня тривалість життя жінок становить 73,61 року. Це призводить до диспропорції між кількістю чоловіків та жінок у старшому віці різниця за вісіма типами поселень і складає до 8 років.

Вищий рівень смертності у сільській місцевості (зокрема, серед чоловіків) та відтік молоді у міста сприяють депопуляції сільських територій, що є характерним для сучасної України. Цей процес призводить до скорочення частки сільського населення, збільшення кількості безлюдних населених пунктів, деградації трудових ресурсів у сільському господарстві та загального зниження рівня життя у цих регіонах.

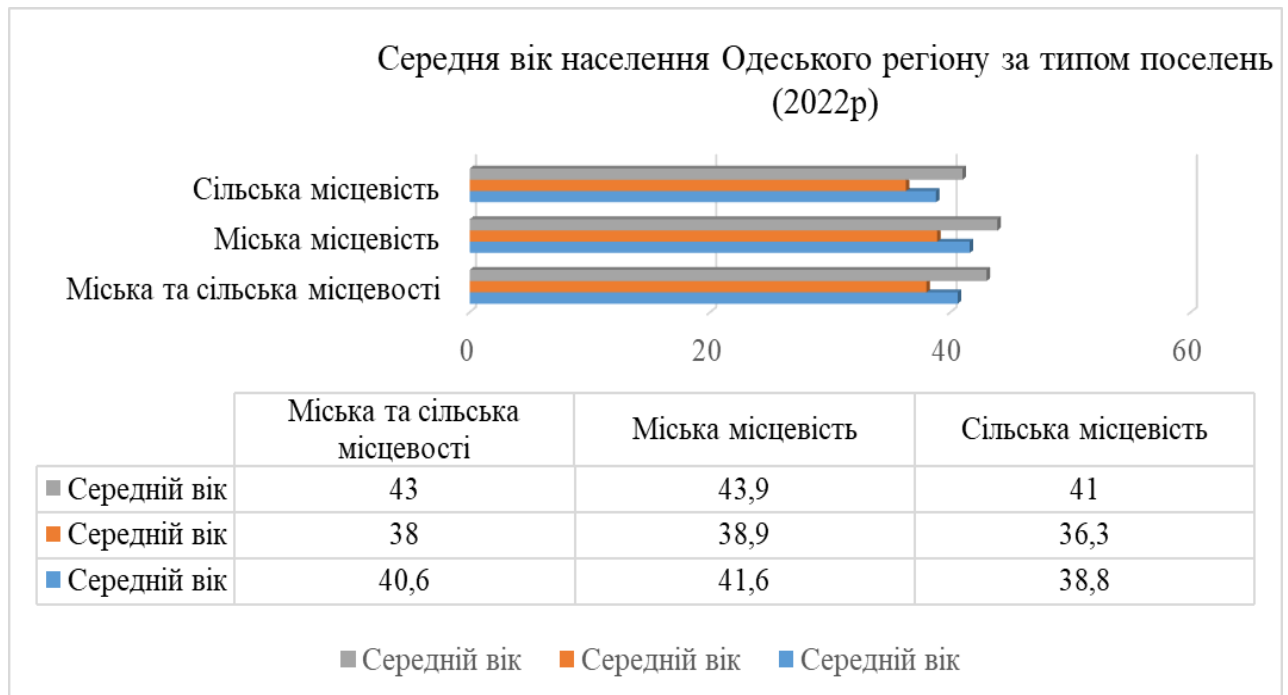
Крім того, середня очікувана тривалість життя впливає на міграційні процеси. Одеський регіон, як один із провідних економічних центрів, приваблює мігрантів, що частково компенсує природне скорочення населення. Вища тривалість життя у містах може виступати додатковим чинником привабливості для внутрішніх мігрантів, особливо з депресивних регіонів з високою смертністю.

Таким чином, середня очікувана тривалість життя в Одеському регіоні є важливим фактором, що визначає геодемографічні тенденції. Вона впливає на вікову та статеву структуру населення, рівень урбанізації, тощо. Розрив між міськими та сільськими територіями, а також між чоловіками та жінками, свідчить про необхідність заходів з покращення умов життя у сільських громадах, підвищення рівня медичного обслуговування та формування політики здорового способу життя серед населення, особливо серед чоловіків працездатного віку.

Середній вік населення. Аналіз показників середнього віку населення Одеського регіону у 2022 році свідчить про значну диференціацію вікових показників (рис. 3.13). Середній вік населення регіону становить 40,6 років, при цьому в міських територіях цей показник є вищим (41,6 років), а в сільській місцевості дещо нижчим (38,8 років). Важливим геодемографічним фактором є гендерний розрив: середній вік жінок є значно вищим, ніж у чоловіків, що підтверджує загальнонаціональну тенденцію до більшої тривалості життя жінок. У міських поселеннях середній вік жінок сягає 43,9 років, а чоловіків – 38,9 років, тоді як у сільських районах середній вік жінок становить 41 рік, а чоловіків 36,3 років, це свідчить про більш виражене старіння міського населення, зокрема жіночого, що може бути наслідком як міграційних процесів, так і вищої смертності серед чоловіків у працездатному віці.

Слід наголосити, що вищі показники середнього віку населення міських територій вказують на меншу їхню демографічну динаміку у порівнянні із сільською місцевістю, де населення відносно молодше, але

активно мігрує до міст, що сприяє процесу урбанізації та подальшому скороченню чисельності сільського населення.

**побудовано авторкою*

Рис. 3.13. Середній вік населення Одеського регіону за типом поселень

Шлюбність є важливим демографічним показником, оскільки вона безпосередньо впливає на рівень народжуваності, вікову структуру населення, інтенсивність міграційних процесів та темпи природного відтворення населення. Аналіз динаміки показника зареєстрованих шлюбів в Одеській області у 1989–2022 рр. дозволяє простежити тісний взаємозв'язок між шлюбною активністю та геодемографічними процесами, що відбуваються в регіоні. На рис. 3.14 наведено динаміку показників зареєстрованих шлюбів в Одеській області станом на 2022 р.

З рис 3.14 бачимо, що в 1989–1991 рр. рівень шлюбності в Одеській області був відносно високим (9,7–9,9‰) і стабільним. Високий рівень шлюбності сприяв підтриманню стабільних показників народжуваності, що забезпечувало позитивний природний приріст населення. Однак вже у 1995 р. спостерігалось різке зниження рівня укладання шлюбів (до 8,6‰), що було прямим наслідком соціально-економічної кризи, зростання безробіття,

зниження рівня життя та зміни цінностей серед молоді. Особливо це відобразилося на сільській місцевості, де рівень шлюбності скоротився до 7,1%, що свідчить про початок процесу депопуляції сільських територій.

**побудовано авторкою*

Рис. 3.14. Динаміка показника зареєстрованих шлюбів
в Одеській області (2022 р.)

Зниження показників шлюбності у 2000 р. до 5,9% загалом по регіону та 5,1% у сільській місцевості вказує на серйозні зміни у геодемографічних процесах.

Період 2005–2015 рр. супроводжувався зростанням рівня шлюбності до 8,0% у 2015 р., що свідчить про відновлення демографічних процесів та адаптацію населення до нових соціально-економічних умов. Вищі показники у міських територіях (8,6%) у порівнянні із сільськими (6,8%) підтверджують тенденцію до концентрації населення у містах, що призвело до подальшого занепаду сільських поселень та скорочення їх демографічного потенціалу.

Пандемія COVID-19 у 2020 р. спричинила падіння рівня шлюбності до 5,2‰. Це не лише було пов'язане із карантинними обмеженнями, але й відображало загальну невизначеність та соціально-економічну напругу, що змусила багатьох людей відкласти створення сім'ї. Вплив пандемії особливо відчувався у сільській місцевості, де рівень шлюбності впав до 4,1‰, що прискорило процеси депопуляції.

Станом на 2022 р. відбулося часткове відновлення рівня укладання шлюбів (6,7‰), що свідчить про поступову нормалізацію геодемографічних процесів. Однак різниця між міськими (7,4‰) та сільськими територіями (5,3‰) залишається значною, що продовжує тенденцію до урбанізації. Це свідчить про те, що демографічний потенціал сільських громад і надалі знижується, що може мати довгострокові наслідки для їх розвитку.

Отже, рівень шлюбності в Одеській області є важливим індикатором геодемографічних процесів. Зміни у кількості укладених шлюбів безпосередньо впливають на народжуваність, природний приріст та вікову структуру населення. Високий рівень шлюбності сприяє відновленню демографічного потенціалу, тоді як його зниження свідчить про зростання міграційних втрат, депопуляцію сільських територій та поглиблення демографічної кризи.

Аналіз динаміки показника розірвань шлюбів в Одеській області у 1989–2022 рр. наведено на рис. 3.15.

Як видно з рис. 3.15, у період 1989–1991 рр. коефіцієнт розлучень залишався відносно стабільним і коливався на рівні 4,5–4,6‰, після 1991 р. показник почав поступово знижуватися, та у 1995 р. досяг 4,1‰, найнижчий рівень розлучень спостерігався у 2010 році - коефіцієнт становив 2,9‰, що може бути наслідком не лише стабілізації економічної ситуації, а й змін у шлюбній поведінці, зокрема зростання популярності незареєстрованих партнерських відносин. У період 2015–2022 рр. показник залишався відносно стабільним у межах 3,4–3,6‰, що свідчить про певну стабільність у демографічних процесах. Незначне зростання розлучень у 2022 р. до 3,6‰

може бути наслідком соціально-економічних викликів, включаючи нестабільність, спричинену пандемією та іншими кризовими явищами.

**побудовано авторкою*

Рис. 3.15. Динаміка показників розірвання шлюбів
в Одеській області станом на 2022 р.

В цілому, зниження рівня розлучень в Одеській області відображає зміни в геодемографічних процесах, зокрема перехід до нових сімейних моделей, посилення соціальних чинників стабільності сім'ї та зміну демографічних структур у бік більшої обережності у прийнятті рішень щодо офіційного шлюбу. Це також відображає загальну тенденцію до зменшення кількості укладених шлюбів та підвищення середнього віку вступу у шлюб, що загалом впливає на рівень народжуваності та формування сімейної структури населення регіону.

Статевो-вікова структура населення відіграє провідну роль у формуванні ГДП. Статеві-вікові піраміди представляють якісну характеристику населення у ГДП на певну дату.

Статеві-вікова структура населення є однією з складових чинників, що впливають на формування ГДП регіону, загальне уявлення про динаміку

зміни показника статтєвої структури населення та показник співвідношення жінок до чоловіків наведено в табл. 3.10 та рис.3.16. За період з 1989 по 2022р. маємо зменшення чисельності жінок на 165,4 тис.чол., серед чоловіків на 118,5 тис. чол. Або на 11,8% та 9,8% відповідно, а показник співвідношення жінок та чоловіків зменшився з 1,149 до 1,122.

В порівнянні з всеукраїнськими показниками слід зазначити, що Одеський регіон поступається за показником співвідношення жінок та чоловіків, так у 2022 році різниця становила - 0,035. Загальне уявлення про динаміку зміни та загальну траєкторію розвитку представлено на рис.3.16 і додатку Г. Протягом досліджувального періоду спостерігалась ідентична динаміка та характер змін.

Таблиця 3.10

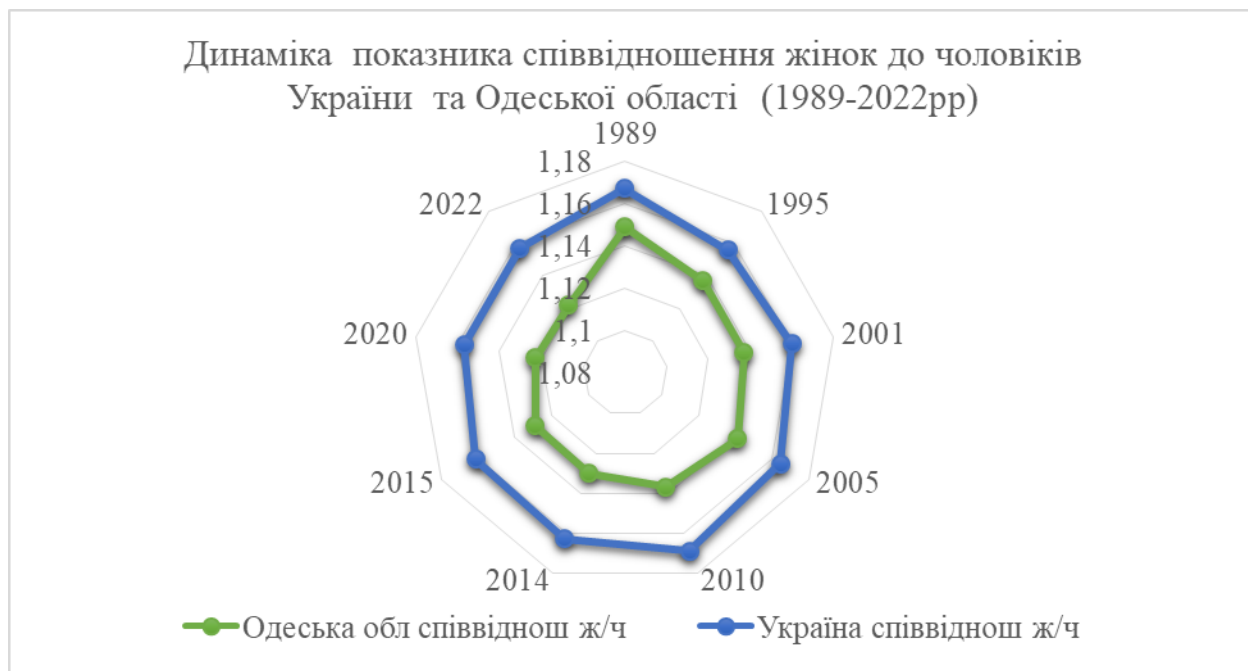
Динаміка співвідношення вікових груп населення Одеської області (1989-2022 рр.)

Рік	Все населення			Міське населення			Сільське населення		
	Діти (0-14 років)	Працездатне населення (15-64 роки)	Пенсіонери (65 років і старше)	Діти (0-14 років)	Працездатне населення (15-64 роки)	Пенсіонери (65 років і старше)	Діти (0-14 років)	Працездатне населення (15-64 роки)	Пенсіонери (65 років і старше)
1989	21,5	67,6	10,9	20,7	69,8	9,5	23,1	63,3	13,6
1991	21,3	67,3	11,4	20,5	69,4	10,1	22,7	63,1	14,2
1995	20,7	67,2	12,1	19,7	69,4	10,9	22,4	63	14,6
2000	17,4	70	12,6	15,6	72,9	11,5	21	64,6	14,4
2005	15,2	70,4	14,4	13,3	72,9	13,8	18,9	65,8	15,3
2010	14,8	70,8	14,4	13,1	72,7	14,2	18,1	67,2	14,7
2015	16,2	69,3	14,5	14,6	70,2	15,2	19,2	67,4	13,4
2020	17	67,1	15,9	15,6	67,6	16,8	19,7	66,1	14,2
2022	16,8	67,1	16,1	15,5	67,5	17	19,5	66,2	14,3

**побудовано авторкою на основі [95]*

У сучасних умовах геодемографічний стан Одеського регіону демонструє стабільні ознаки старіння населення. Аналіз даних за період 1989–2022 років дозволяє виявити основні тенденції змін вікової структури

населення, які мають суттєвий вплив на розвиток ГДП та соціально-економічний розвиток регіону.

**побудовано авторкою*

Рис. 3.16. Динаміка показників співвідношення жінок до чоловіків
України та Одеської області (1989-2022 рр)

З таблиці 3.10 бачимо, що загальна траєкторія розвитку динаміки співвідношення вікових груп населення у сільських та міських поселеннях має однакову тенденцію до зменшення у всіх вікових групах, в сільських поселеннях ці зміни менш суттєві, так в період з 1989 та 2022 рр. частка дітей (0–14 років) зазнала суттєвого скорочення з 21,5% до 16,8%. Зменшення частки цієї вікової групи корелює зі значними соціально-економічними трансформаціями, які розпочалися після здобуття незалежності. Одночасно частка пенсіонерів (65+ років) зросла з 10,9% до 16,1%, що підтверджує процеси старіння населення. Працездатне населення (15–64 роки) залишалося найбільшою групою протягом досліджуваного періоду, проте його частка зменшилася з 67,6% у 1989 році до 67,1% у 2022 році, для міських поселень часта дітей зменшилась на 5,2%, пенсіонерів збільшилась на 7,5%, для сільських поселень – 3,6% та 0,7% відповідно. Відносно кращі показники сільської місцевості обумовлені попередньо високими показниками 1989

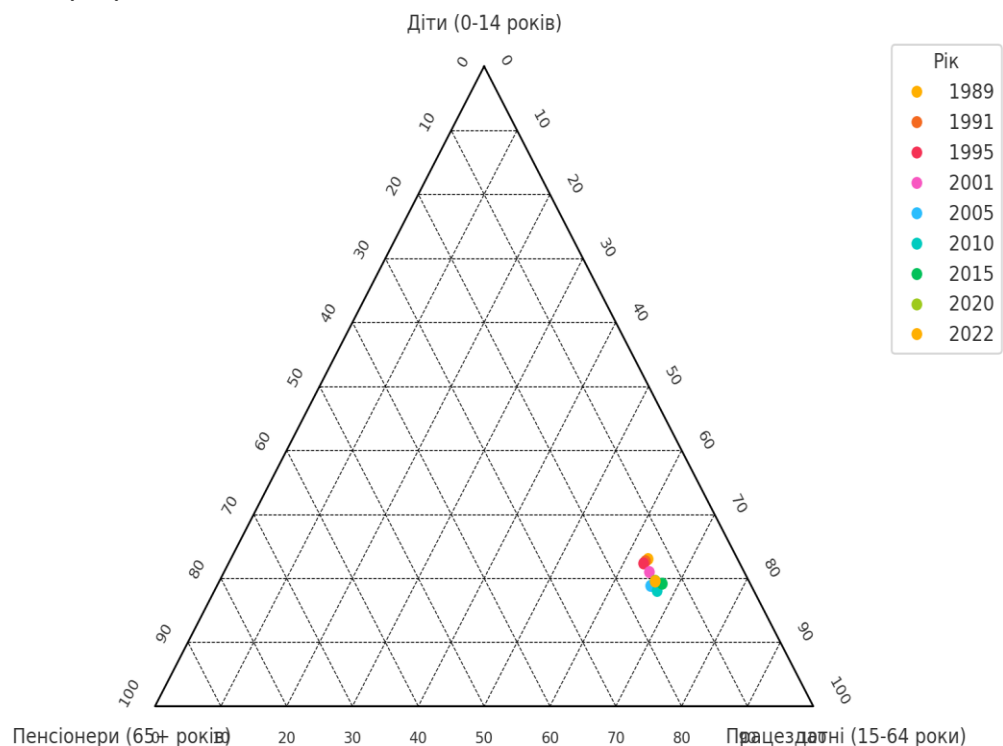
року та більш високими показниками смертності серед осіб старших вікових груп.

Зручним методичним прийомом класифікації вікових структур є показ їх місця у тривимірній системі координат, що дає можливість виявити основні зони концентрації структури за допомогою однієї вагової позиції. Виділені зони концентрації вікових структур дають наглядне уявлення про їхні сучасні варіації, крім того, з'являється можливість їх перспективної оцінки.

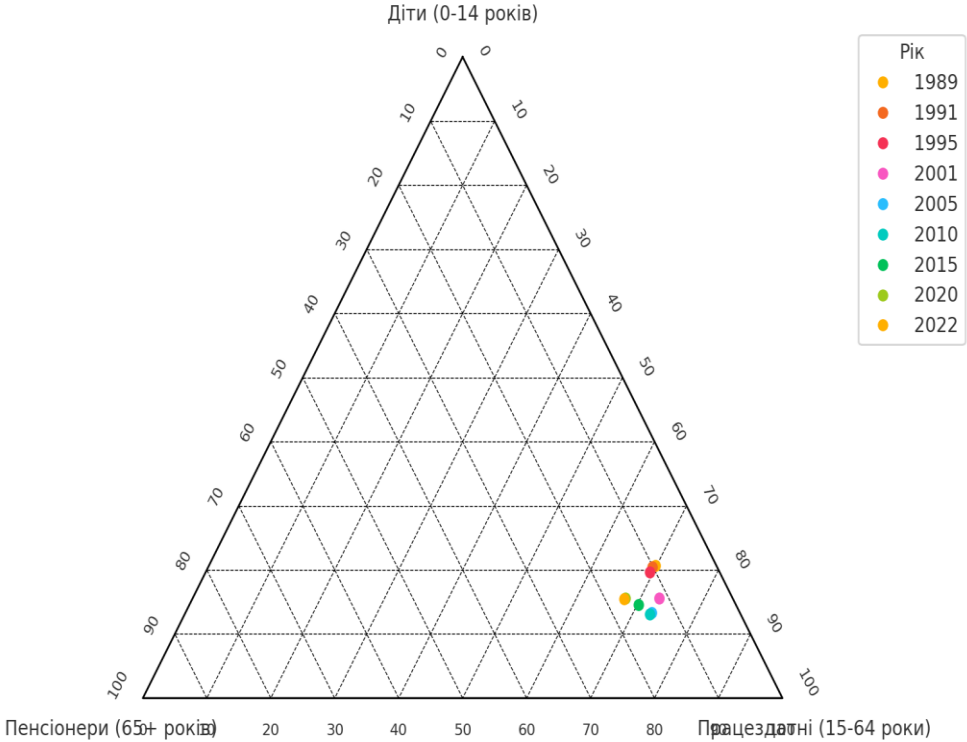
За допомогою трикутної діаграми можна представити трикомпонентну вікову структуру населення в окремих точках, а аналіз сукупності таких точок дає можливість прогнозувати тенденції її змін. Групування вікових структур за рівнем їх концентрації на трикутній діаграмі може служити основою для формування загальної типології сучасних демографічних структур [107, 111].

На основі даних та рис. 3.17 бачимо як змінилась вікова структура населення Одеського регіону за 1989-2022 роки за типом поселень.

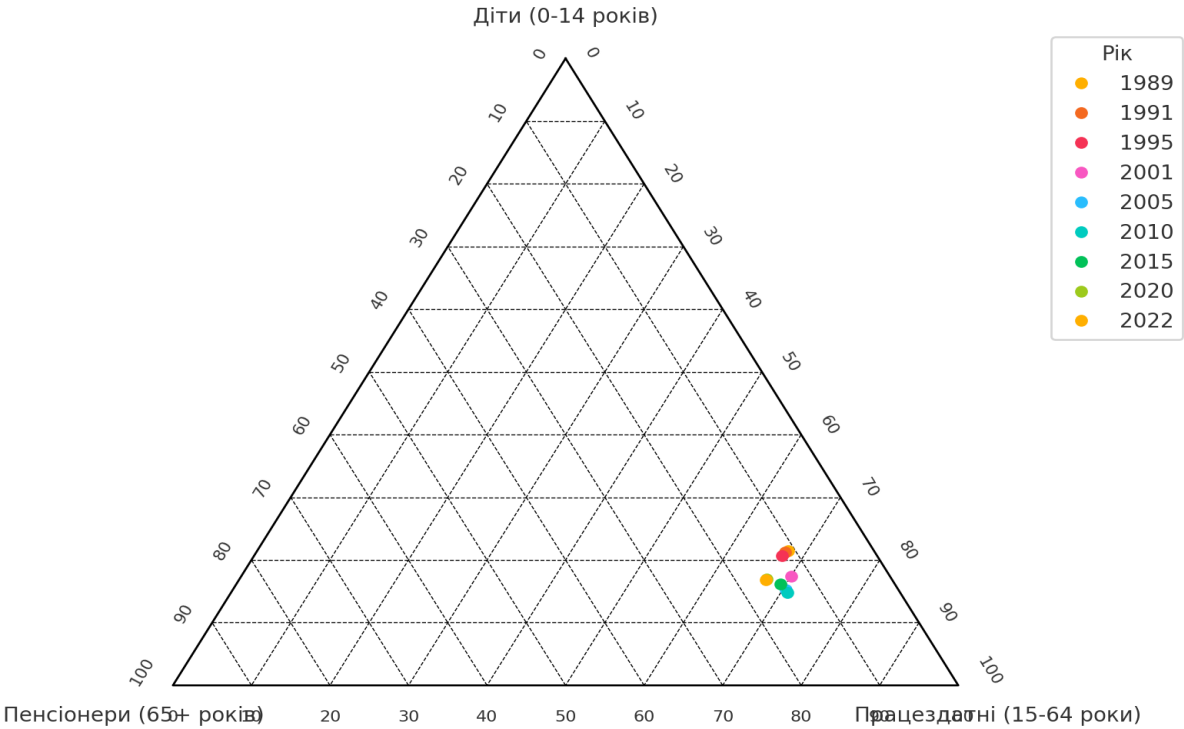
Трикутна демографічна модель для сільської місцевості Одеської області (1989-2022)

Трикутна демографічна модель для міської місцевості Одеської області (1989–2022)

Трикутна демографічна модель для Одеської області (1989–2022)

**побудовано авторкою*

Рис. 3.17. Трикутна демографічна модель для Одеської області
(1989-2022 рр.)

Аналіз трикутних демографічних моделей Одеської області за категоріями поселень демонструє суттєві відмінності у динаміці змін вікових груп населення.

Загальний розподіл населення характеризується поступовим зниженням частки дітей з 21,5% у 1989 році до 16,8% у 2022 році. Одночасно частка працездатного населення досягла максимуму в 2010 році (70,8%), після чого знизилася до 67,1% у 2022 році. Частка пенсіонерів зросла з 10,9% у 1989 році до 16,1% у 2022 році, що свідчить про старіння населення.

Серед міського населення частка дітей знизилася з 20,7% у 1989 році до 15,5% у 2022 році, причому це зниження є поступовим і стабільним. Частка працездатного населення досягла максимуму в 2005 році (72,9%), а до 2022 року знизилася до 67,5%, частка пенсіонерів була найнижчою серед усіх категорій у 1989 році (9,5%), але до 2022 року зросла до 17,0%. Це свідчить про поступове старіння населення в умовах урбанізації, яка, забезпечує більш стабільну економічну активність.

Частка дітей в сільських поселеннях вища порівняно з міською: у 1989 році цей показник складав 23,1%, а у 2022 році – 19,5%. Проте, частка дітей також демонструє загальну тенденцію до зниження. Частка працездатного населення збільшилася з 63,3% у 1989 році до максимуму 67,4% у 2015 році, але до 2022 року скоротилася до 66,2%. Частка пенсіонерів у сільській місцевості завжди була вищою, ніж у міській: 13,6% у 1989 році проти 14,3% у 2022 році. Це свідчить про старіння населення та значний вплив відтоку молодших вікових груп до міст.

Порівняльний аналіз вказує на важливі демографічні відмінності між категоріями. У сільській місцевості спостерігається вища частка дітей та пенсіонерів, що вказує на менший рівень економічної активності. У міській місцевості, натомість, частка працездатного населення є вищою, що пояснюється ширшими можливостями працевлаштування та кращою інфраструктурою. Загальна модель відображає компроміс між цими двома

категоріями, що підкреслює взаємозалежність міської та сільської місцевостей.

Таким чином, аналіз геодемографічної структури Одеської області вказує на необхідність комплексного підходу до вирішення демографічних проблем. Стимулювання народжуваності, реформування пенсійної системи та підтримка економічної активності є ключовими напрямками, які можуть сприяти забезпеченню сталого розвитку регіону [100, 101].

Висновки до розділу 3

В третьому розділі проаналізована геодемографічна ситуація в Одеському регіоні. Проведено аналіз динаміки чисельності населення, етнонаціонального складу населення, загальну оцінку геодемографічної ситуації в регіоні, висвітлено стан та тенденції геодемографічного розвитку регіону.

Встановлено, що сучасна геодемографічна ситуація в регіоні є довготривалим результатом складної сукупності історико-географічних та соціально-економічних чинників, які визначають і характер теперішніх тенденцій геодемографічних трансформацій. По гендерним ознакам на Одещині при загальному тренді зменшення абсолютної кількості населення, відносних змін по цих показниках не спостерігається.

Загальною тенденцією геодемографічної ситуації в регіоні є депопуляція населення. В динаміці чисельності населення регіону та України за 1959–2022 рр., фіксуються негативні зміни, обумовлені як загальноекономічною кризою в країні, так і суттєвими трансформаціями у демографічній структурі населення, зокрема і обумовлені військовими подіями та анексією Криму і Донбасу, протягом останнього десятиріччя. Варто зазначити, що за період незалежності України демографічна ситуація характеризується поступовим скороченням чисельності населення.

РОЗДІЛ 4. ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ГЕОДЕМОГРАФІЧНОГО РАЙОНУВАННЯ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ НА ЗАСАДАХ НОВОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ

4.1. Взаємозв'язок категорій геодемографічного процесу та геодемографічної ситуації у структурі геодемографічного районування на засадах нового адміністративно-територіального устрою

Геодемографічний процес (ГДП), тісно взаємопов'язані з розвитком геодемографічної ситуації (ГДС), яка відбувається в певний час на певній території. На формування ГДП безпосередньо впливає як природний так і механічний рух населення, на формування яких впливає СВСН, сумарний показник народжуваності, показники шлюбності, розлучення та інші.

На формування його типів і підтипів ГДС суттєво впливають зовнішні фактори (система розселення, розвиток урбанізації, історико-географічні особливості заселення, етно-національний склад населення, економічна складова, добробут населення, екологічна ситуація.). Все це в сукупності формують певну ГДС на певну фіксовану дату і є основою для виділення за спеціальною методикою компактних територій за певною ознакою при геодемографічному районуванні (ГДР).

Важливою характерною рисою ГДП є їх динамічність, тобто безперервний рух його складових. Геодемографічний процес за своєю природою та багатокomпонентною структурою є досить інерційною категорією, але при певних екстремальних умовах його параметри можуть змінюватись досить суттєво за відносно короткі проміжки часу [28, 29], що ми спостерігаємо сьогодні.

4.2. Загальні методологічні і методичні положення геодемографічного районування

В суспільній географії районування – одна з основних складових теорії та практики регіоналізації як процесу наукового обґрунтування і практичного виділення територіальних таксонів різного рівня комплексності (від часного до інтегрального) та ієрархізації (мікро-, мезо- та макротериторіальних рівні).

У найбільш узагальненому трактуванні районування – це загальнонауковий метод систематизації інформації у найрізноманітніших цілях.

Районування являє собою не лише науково-методичне, але і важливе практичне значення, особливо в умовах нового АТУ. Районування – це поділ території на райони (окремі складові простору) за певними ознаками.

Районування полягає у глибокому вивченні процесів суспільно-географічного районоутворення, виявленні законів та закономірностей їх протікання, виявленні внутрішніх та зовнішніх зв'язків районів та вдосконаленні існуючих сіток районування.

При районуванні визначається мета, виходячи з якої розробляються принципи та встановлюються критерії районування. Лише після цього обирається певна система показників, на базі якої здійснюється безпосередня ідентифікація районів [2].

Будь-яке районування може бути проведено на різних таксономічних рівнях, що означає поділ території на одиниці з різними масштабами. При цьому кожна сітка районування повинна бути одномасштабною. У сучасній суспільно-географічній літературі виділяють три ієрархічних рівня таксономічного поділу: макрорайонування, мезорайонування та мікрорайонування»[64].

В суспільно-географічній і демографічній літературі за числом критеріїв (ознак) і функціональному значенні демографічних коефіцієнтів виділяється два основних підходи до демографічного районування:

1. Просте (індивідуальне) районування, при якому виділення районів, зон, ареалів проводиться на основі одного демографічного показника (коефіцієнта). Це можуть бути ознаки частка вікових груп населення, показники народжуваності, смертності, природного приросту міграційні критерії, демографічне навантаження тощо.

2. Комплексне (інтегральне) демографічне районування, при якому охоплюється сполучення різних демографічних ознак, а також деякі соціальні критерії.

І в тому і в другому випадках – це перш за все виявлення однорідних за геодемографічними ознаками зон, підзон, ареалів [75].

Геодемографічне районування – це об'єктивний процес формування і розвитку геодемографічних районів. При цьому геодемографічний район розуміється як територія, що характеризується якісно визначеною демографічною цілісністю [76].

Практичне значення геодемографічного районування полягає у:

- виявленні територіальних диспропорцій, територіальних тенденцій розвитку районів;

- вдосконаленні адміністративнотериторіального поділу території;

- забезпеченні територіального прогнозування, тощо, що дає змогу тісніше пов'язати регіональні інтереси із загальнодержавними.

В дисертаційній роботі аналіз ГДП досліджувався в тісному зв'язку і з особливостями ГДС з урахуванням низки факторів соціального, економічного, розселенського характеру. Як результат аналізу і оцінки ГДП і ГДС проведено геодемографічне районування (ГДР) на рівні громад. Значимо, що в Одеській області в 2020 році утворено 7 укрупнених адміністративних райони в межах яких утворено 91 територіальна громада, додатково усі показники будуть розглянуті за 50 км зонами віддалення від

обласного центру, таке районування дасть можливість визначити наскільки відповідає сучасний АТУ області затвердженим районам. В роботі проведено просте (часткове) геодемографічне районування за 11 демографічними показниками, та інтегральне ГДР за узагальненою середньою бальною оцінкою. Таке геодемографічне районування допоможе виявити територіальні диспропорції, визначити територіальні тенденції розвитку районів; вдосконалити адміністративно-територіальний поділ території та забезпечити територіальне прогнозування, що дозволить тісніше пов'язати регіональні інтереси із загальнодержавними.

В дисертаційній роботі при геодемографічному районуванні ми будемо використовувати терміни «геодемографічний кластер» (ГДК), «геодемографічна група» (ГДГ) та «геодемографічний осередок» (ГДО); для більш детального і глибокого аналізу в межах населених пунктів за потреби можна використовувати термін «геодемографічний локус». Реальна ситуація просторового розподілу громад Одеського регіону за однорідними показниками демографічної статистики дає можливість виділити три основних рівня територіальних утворень, при більш ґрунтовному аналізі останній рівень можна поглибити.

1. *Геодемографічний кластер* – найбільша одиниця районування, що об'єднує групу громад (від 8 та більше) із подібними демографічними характеристиками) та компактно розміщених відносно один одного.

2. *Геодемографічна група* – середній рівень районування, що включає кілька суміжних громад (від 4 до 7) які мають спільні демографічні тенденції.

3. *Геодемографічний осередок* – найменша територіальна одиниця, що охоплює окремі громади з локальними демографічними особливостями (не більше 3). В разі необхідності дослідження окремих населених пунктів громади можна додатково застосовувати термін *геодемографічний локус*, який аналізує населення окремих частин громади.

Терміни *«геодемографічний кластер»* і *«геодемографічна група»* добре підходять для поєднання громад, оскільки відображають їхню спільність за демографічними показниками, але не передбачає адміністративного підпорядкування.

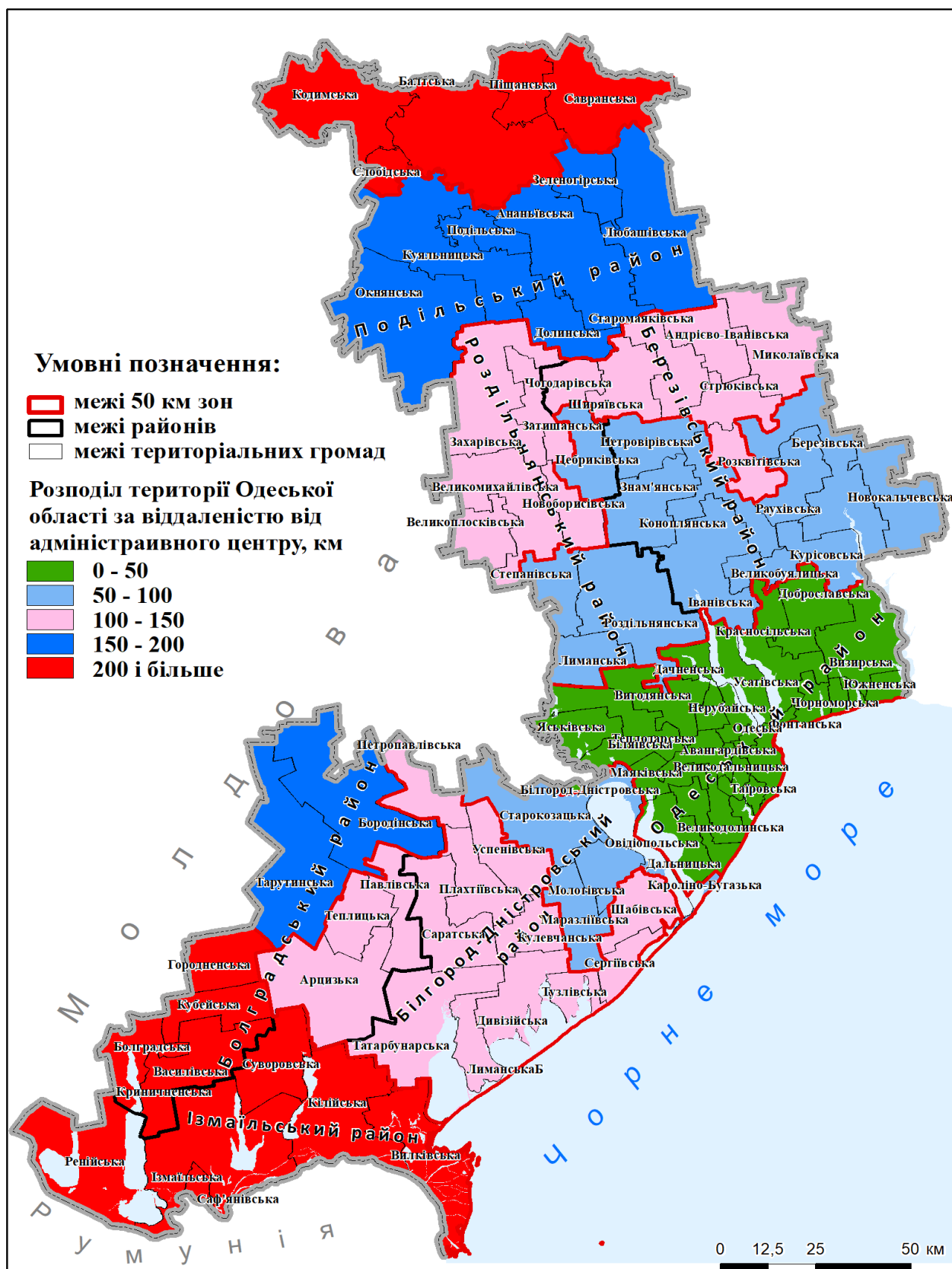
Ми усвідомлюємо, що запропонований підхід має певну умовність, проте він дозволяє структурувати велику кількість (91) операційних одиниць у контексті територіального розподілу Одеського регіону та розробити уніфікований метод аналізу геодемографічних показників і коефіцієнтів. Також паралельно ми розглянемо територіальні відміни геодемографічних показників за 50-км смугами віддалення від центру м.Одеса, будемо розглядати смуги 0-50; 50-100, 100-150, 150-200, 200-250 км (рис. 4.1.).

Загальновідомо, що метод «центр–периферія» є одним із ключових інструментів просторового аналізу, який використовується для вивчення регіональних диспропорцій та моделювання процесів урбанізації. Основою цього підходу є концепція концентричних зон, яка забезпечує розподіл території за рівнем функціонального впливу центрального ядра. Віддаленість від центру розглядається як ключовий фактор, що визначає соціально-економічну активність, рівень урбанізованості та доступність інфраструктури.

Згідно з класичними моделями просторового розвитку (теорія центральних місць К. Крісталлера, концепція концентричних зон Е. Берджеса, модельна радіальна структура міста Хойта), просторовий розподіл соціально-економічних характеристик території є закономірним і може бути описаний шляхом аналізу змін показників у міру віддалення від центру [2, 66, 67].

При виборі показників, які використовувались при геодемографічному районуванні Одеського регіону, процедурі підбору шкал, виділенні територіальних таксонів ми дотримувались наступних методологічних і методичних положень:

- вичерпність, тобто районування охоплює всю досліджувану територію повністю;

**Побудовано авторкою*

Рис. 4.1. Районування Одеського регіону за 50-км зонами атрактивності

При виборі показників, які використовувались при геодемографічному районуванні Одеського регіону, процедурі підбору шкал, виділенні територіальних таксонів ми дотримувались наступних методологічних і методичних положень:

- вичерпність, тобто районування охоплює всю досліджувану територію повністю;
- неповторюваність, тобто жодна з громад не повинна включатися до процесу районування двічі;
- показники, які використовуються у геодемографічному районуванні повинні бути одномасштабними та релевантними для досліджуваного явища;
- при процедурі шкалування (градації) кількісних параметрів геодемографічні показників слід визначити мінімальний і максимальний рівень внутрішньої градації. Такий підхід сприятиме точнішій диференціації територіальних одиниць районування та дозволить врахувати навіть незначні відхилення у загальному діапазоні цих показників для всього масиву даних;
- гнучкість районування, тобто можливість зміни при зміні структури або зв'язків громади в часі чи просторі.

Процес реалізації завдання геодемографічного районування Одеського регіону поділяється на кілька етапів з методичної точки зору (див. рис. 4.2).

1. *Перший етап* включає визначення методологічних та методичних засад геодемографічного районування, а також вибір відповідних критеріїв. На цьому етапі формулюються завдання та цілі дослідження, а також визначається масштаб операційних територіальних одиниць, у межах яких систематизуються демографічні коефіцієнти. До складу Одеського регіону станом на 01.01.2022 року входило 7 адміністративних районів та 91 територіальна громада. Така кількість одиниць забезпечує достатню деталізацію для аналізу територіальної диференціації будь-якого демографічного коефіцієнта в межах регіону.

**побудовано авторкою*

Рис.4.2. Етапи геодемографічного районування

2. *Другий етап* передбачає підготовку та оцінку інформаційної бази, а також відбір і класифікацію демографічних коефіцієнтів, що використовуються для аналізу особливостей геодемографічних процесів та загальної ситуації в окремих територіальних утвореннях (кластері, групі, осередку).

Цей етап є надзвичайно важливим, оскільки методичні підходи в геодемографічних та демографічних дослідженнях відзначаються

різноманітністю та подекуди суперечливістю. Тому питання класифікації демографічних коефіцієнтів розглядається більш детально.

Варто зазначити, що в науковій літературі не існує єдиної загальноприйнятої класифікації демографічних коефіцієнтів. Їх поділ залежить від специфіки та мети дослідження. Найбільш загальний підхід передбачає виділення двох основних груп.

Перша група охоплює демографічні показники, що вимірюють інтенсивність геодемографічних процесів. До неї належать загальні коефіцієнти народжуваності, смертності, приросту населення (незалежно від його чинників), а також коефіцієнти природного та міграційного руху, шлюбності та розлучень.

Друга група включає коефіцієнти, що характеризують структурні параметри геодемографічних явищ.

Така систематизація геодемографічного понятійного апарату не тільки упорядковує систему демографічних показників, але і сприяє з методологічної і методичної точки зору більш повно і всебічно підійти до характеристики геодемографічної ситуації і складових в Одеському регіоні. Аналіз показників в просторовому відношенні по 91 ТГ дозволив розкрити як загальну картину геодемографічної ситуації в Одеському регіоні, так і виявити територіальну їх диференціацію по окремих розселенських системах.

3. *Третій етап* передбачає побудову серії картосхем на основі одиночних (індивідуальних) демографічних показників і коефіцієнтів, виділення на основі просторової диференціації цих показників геодемографічних кластерів, районів, осередків в межах Одеського регіону. Це буде просте (часткове) районування; аналіз серії картосхем дає можливість зробити попередні висновки щодо формування геодемографічних територіальних утворень, особливостей і закономірностей їх просторової диференціації в межах Одеського регіону.

4. Нарешті *четвертий етап* – інтегральне комплексне геодемографічне районування, яке передбачає виділення геодемографічних територіальних утворень (зон, підзон, ареалів, геодемографічних кластерів, районів, осередків) на основі серії індивідуальних картосхем.

Це дає можливість узагальнити попередні висновки і зробити комплексний, взаємозв'язаний аналіз територіальної диференціації геодемографічного процесу в Одеському регіоні.

В таксономічній системі інтегрального геодемографічного районування найпростіша (елементарна) одиниця – геодемографічний осередок, а найскладніша за складом, функціонально-територіальною структурою і тісністю взаємозв'язків між різними факторами, які впливають на її формування (соціальні, економічні, етно-національні, екологічні, розселенські тощо) – це геодемографічний кластер.

При розробці схеми таксономізації Одеського регіону на інтегральному рівні, кожний таксон був поставлений на свій ієрархічний рівень. Таке упорядкування і систематизація дозволило виділити як великі інтегральні геодемографічні кластери, так і виокремити більш менші за територіальним охоптом геодемографічні райони та осередки, які на загальному фоні геодемографічного районування характеризуються досить мозаїчною територіальною диференціацією геодемографічної ситуації і геодемографічного процесу в різних частинах регіону.

4.3. Часткове геодемографічне районування

4.3.1. Індикатор народжуваності населення

Однією з ключових ознак демографічної кризи в Одеській області є стійкий низький рівень народжуваності, який у 2022 році склав 8,2‰, що є значно нижчим за поріг простого відтворення поколінь (орієнтовно 12–14‰). Аналіз територіальної диференціації показника народжуваності дає

можливість виділити декілька груп районів за характером геодемографічної ситуації.

До групи урбанізованих територій належать місто Одеса та Одеський район. У м. Одеса зафіксовано найнижчий рівень народжуваності в регіоні – 7,2‰. Водночас у самому Одеському районі цей показник трохи вищий – 7,8‰. Така ситуація пов'язана з зниження мотивації до народження дітей, поширення відкладеної фертильності, скорочення кількості жінок репродуктивного віку через старіння та міграцію. Також значний вплив має висока вартість життя, обмежений доступ до якісної соціальної інфраструктури (дитячі садки, медичні заклади), а також нестабільність зайнятості.

До другої групи можна віднести сільські райони із відносно збереженим традиційним устроєм, зокрема Березівський та Роздільнянський. Тут спостерігаються порівняно вищі показники народжуваності – відповідно 10,7‰ та 9,6‰. У цих районах зберігаються елементи традиційної репродуктивної поведінки (багатодітність, ранні шлюби), проте навіть ці показники не забезпечують простого відтворення населення, що свідчить про поступову трансформацію демографічної поведінки й у сільській місцевості. Окрему групу формують південні та прикордонні райони – Болградський (8,5‰), Білгород-Дністровський (8,9‰), Ізмаїльський (8,1‰), Подільський (8,4‰), де рівень народжуваності залишається на рівні або трохи нижче середньообласного. Характерною ознакою цих районів є значна зовнішня трудова міграція, особливо серед молоді, що призводить до зменшення фертильного контингенту. До того ж, в цих районах (Болградський, Ізмаїльський) спостерігається зниження ролі традиційної етнокультурної моделі сім'ї (зокрема серед болгарського, гагаузького та молдовського населення), що раніше підтримували вищу народжуваність. Додатковими чинниками є обмежена доступність медичних послуг та нерозвинена соціальна інфраструктура (табл. 4.1, рис. 4.3).

Таблиця 4.1

Показники природнього руху та показник життєвості за адміністративними районами Одеської області на 2022р.

Назва районів	Кількість живонароджених	Кількість померлих	Природний приріст, скорочення (-)	Показник народжуваності ‰	Показник смертності ‰	Природний приріст, скорочення (-) ‰	Коефіцієнт життєвості
Одеська Область	19280	42422	-23142	8,2	18,0	-9,8	0,46
Одеський	10691	24867	-14176	7,8	18,0	-10,3	0,43
м.Одеса	7304	18426	-11122	7,2	18,2	-11,0	0,40
Березівський	1121	1998	-877	10,7	19,0	-8,4	0,59
Білгород-Дністровський	1747	3361	-1614	8,9	17,1	-8,2	0,49
Болградський	1233	2439	-1206	8,5	16,9	-8,4	0,47
Ізмаїльський	1666	3702	-2036	8,1	18,1	-9,9	0,45
Подільський	1847	4330	-2483	8,4	19,6	-11,2	0,46
Роздільнянський	975	1725	-750	9,6	17,0	-7,4	0,53

**розраховано авторкою на основі [95]*

**побудовано авторкою*

Рис.4.3. Показник рівня народжуваності за адміністративними районами Одеської області 2022 р.

Показники загальної і спеціальної народжуваності є важливими для характеристиками інтенсивності геодемографічних процесів у регіоні. У даному дисертаційному дослідженні для аналізу геодемографічної ситуації та її територіальної диференціації у 91 ТГ ми використали коефіцієнт загальної народжуваності (Додаток Ж). Ми усвідомлюємо, що цей показник надає лише загальне уявлення про рівень народжуваності, однак у межах нашого дослідження він достатньо відображає територіальні особливості та загальні тенденції цього ГДП. З огляду на це, використання інших показників, таких як спеціальний коефіцієнт народжуваності, повікові та сумарні коефіцієнти, у даному дослідженні не є необхідним.

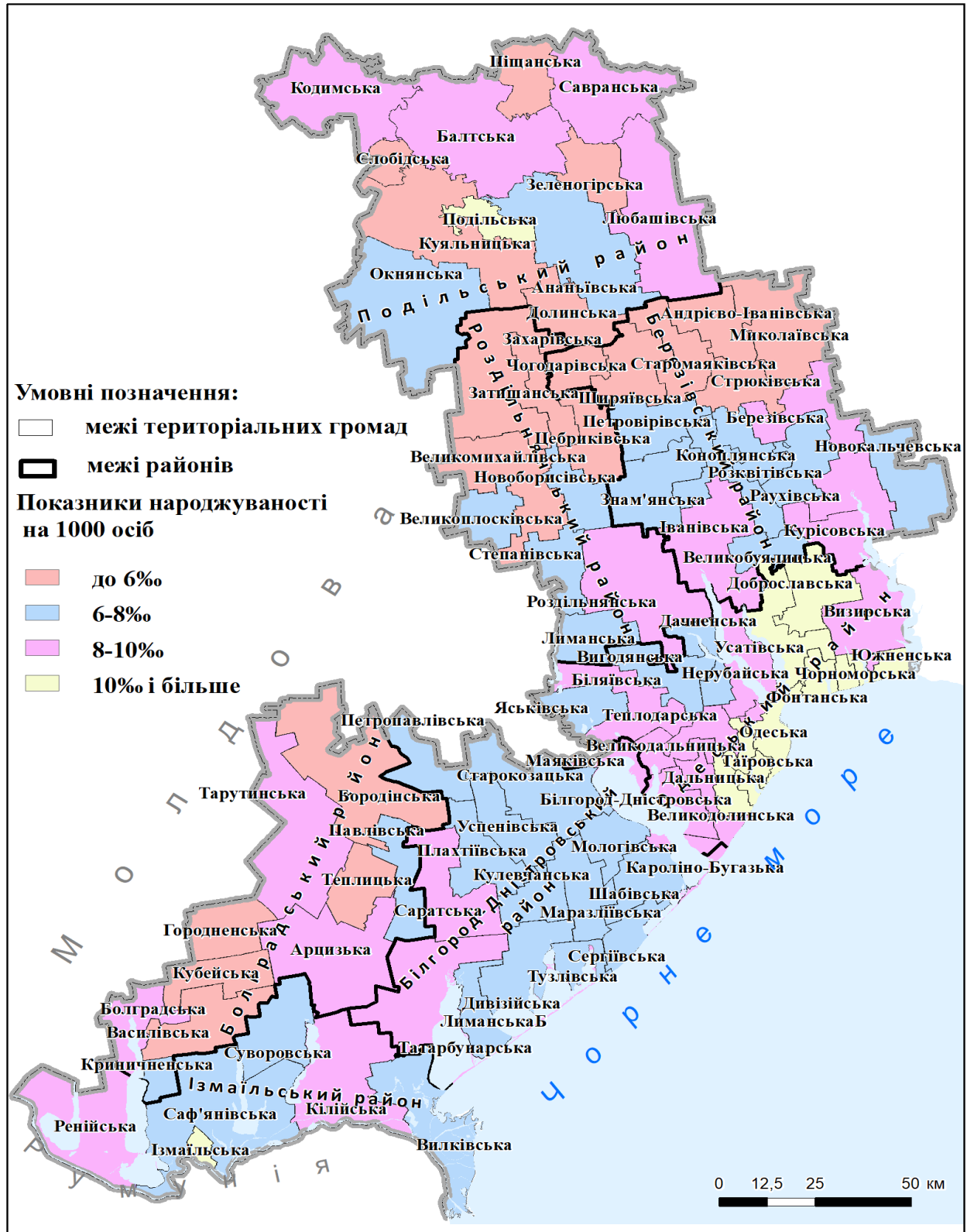
На основі аналізу демографічної статистики та її шкалування (див. Додаток Ж) автором було створено картосхеми (Рис. 4.4 - 4.5), що відображають коефіцієнт народжуваності по 91 територіальній громаді Одеського регіону. Рис. 4.5 показує розподіл показника народжуваності з урахуванням 50 - км смуг віддалення від центру.

Просторовий аналіз показника загальної народжуваності дозволив виокремити кілька геодемографічних кластерів (осередків), які відрізняються за рівнем народжуваності населення.

З рис.4.4 – 4.5 бачимо, що найвищі показники народжуваності характерні для приміської зони найнижчі показники спостерігаються в північних районах області, а амплітуда коливання між мінімальним і максимальним значенням сягає 14,2‰, коливання показника народжуваності сягає від 3,9‰ в Стрюківській сільській ТГ до 18,1‰ – в Одеській міській ТГ.

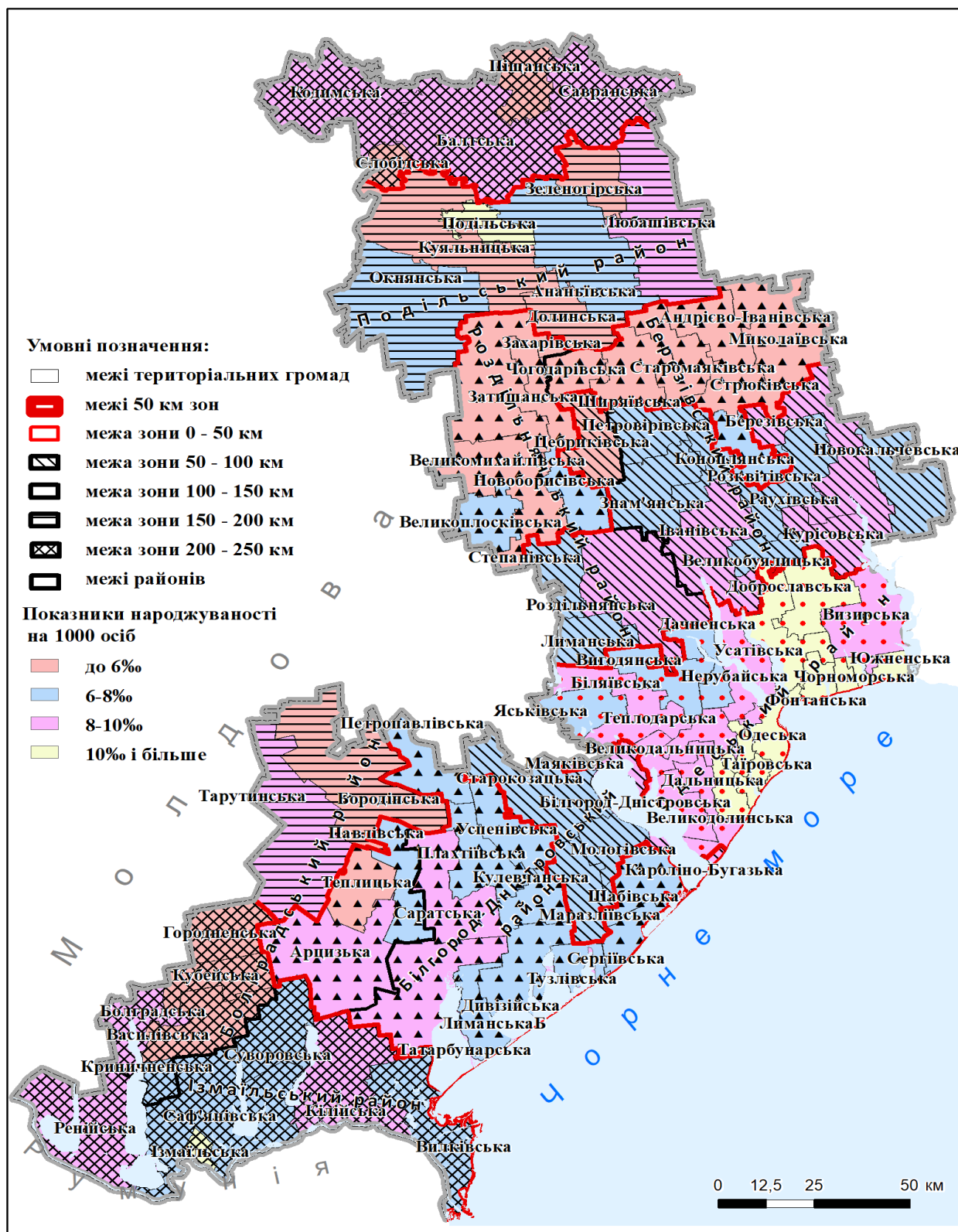
Аналізуючи рис. 4.4 бачимо, що за показником народжуваності виділяється три геодемографічних кластери з дуже низькими та низькими показниками народжуваності та один з середніми та один з високими показниками народжуваності.

Перший ГДК включає 12 ТГ, тут показники народжуваності є низькими та сягають 6-8‰ (Дивізійська сільська, Кулевчанська сільська,

*Побудовано авторкою

Рис. 4.4. Територіальна диференціація показників народжуваності громад Одеської області на 2022 р.

*побудовано авторкою

Рис. 4.5. Територіальна диференціація показників народжуваності громад Одеської області на 2022 р. за 50-км зоною

Лиманська селищна, Маразліївська сільська, Петропавлівська сільська, Тузлівська сільська, Успенівська сільська, Шабівська сільська, Сергіївська селищна, Старокозацька сільська, Мологівська сільська, Плахтіївська сільська).

Другий ГДК включає 10 ТГ в межах більшої частини Березівського, частину Роздільнянського та Одеського районів (Великоплосківська сільська, Вигодянська сільська, Долинська сільська, Знам'янська сільська, Коноплянська сільська, Раухівська селищна, Розквітівська сільська, Петровірівська сільська, Степанівська сільська, Новоборисівська сільська).

Третій ГДК з найнижчими показниками народжуваності до 6‰ (дуже низька народжуваність) розташований в центральній та північній частині Одеської області та включає північні райони Березівського та Роздільнянського районів та південні Подільського району у складі 13 ТГ (Андрієво-Іванівська сільська, Затишанська селищна, Захарівська селищна, Цебриківська селищна, Чогодарівська сільська, Ширяївська селищна, Великомихайлівська селищна, Городненська сільська, Куяльницька сільська, Миколаївська селищна, Старомаяківська сільська, Слобідська селищна, Стрюківська сільська).

Територіальні громади з середніми показниками народжуваності 8-10‰ (середня народжуваність) формують четвертий ГДК в межах південно-західної та центральної частини області – а саме Маяківська сільська, Нерубайська сільська, Овідіопольська селищна, Великодальницька сільська, Великодолинська селищна, Дальницька сільська, Дачненська сільська, Іванівська селищна, Кароліно-Бугазька сільська, Березівська міська, Білгород-Дністровська міська, Біляївська міська, Роздільнянська міська, Курісовська сільська.

Найвищі показники народжуваності спостерігаються в громадах, що входять в зону 50 км відстані від м. Одеса та формують п'ятий ГДК - Авангардівська селищна, Доброславська селищна, Красносільська сільська,

Одеська міська, Таїровська селищна, Усатівська сільська, Фонтанська сільська, Чорноморська міська, Чорноморська селищна, Южненська міська.

При аналізі територіальної деференціації чітко виділяються дві геодемографічні групи (ГДП), які розташовані на півночі Одеської області – Любашівська селищна, Кодимська міська, Балтська міська та Савранська селищна. Тут показники народжуваності коливаються від 8-10‰. Друга ГДП з такими ж показниками знаходиться в південно-західній частині Одещини – Саратська селищна, Тарутинська селищна, Татарбунарська міська, Арцизька міська та Кілійська міська. Решта ТГ утворюють геодемографічні осередки з різними показниками народжуваності. Наявність геодемографічних осередків підкреслює неоднорідність ТГ та динамічність показника народжуваності. Найвищими показниками народжуваності формуються два осередки (ГДО) – це Ізмаїльська міська та Подільська міська ТГ.

Аналізуючи рис. 4.5 за 50-км зонами віддалення від центру бачимо чітку територіальну диференціацію від центра до периферії, тобто найвищі показники фіксуються у зоні 0-50 км.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що в жодному з районів Одеської області не досягається рівень простого відтворення населення. Зниження народжуваності є комплексним наслідком урбанізаційних процесів, соціально-економічної нестабільності, демографічного старіння та зміни життєвих пріоритетів. Ці тенденції є спільними як для міських, так і для сільських районів, що свідчить про глибину та системність демографічної кризи.

4.3.2. Показник життєвості

Демографічний індикатор життєвості, відомий у вітчизняній демографічній літературі як індекс В.І. Покровського, відображає рівень компенсації смертності через народжуваність. Він оцінює, наскільки показники народжуваності перевищують рівень смертності, забезпечуючи

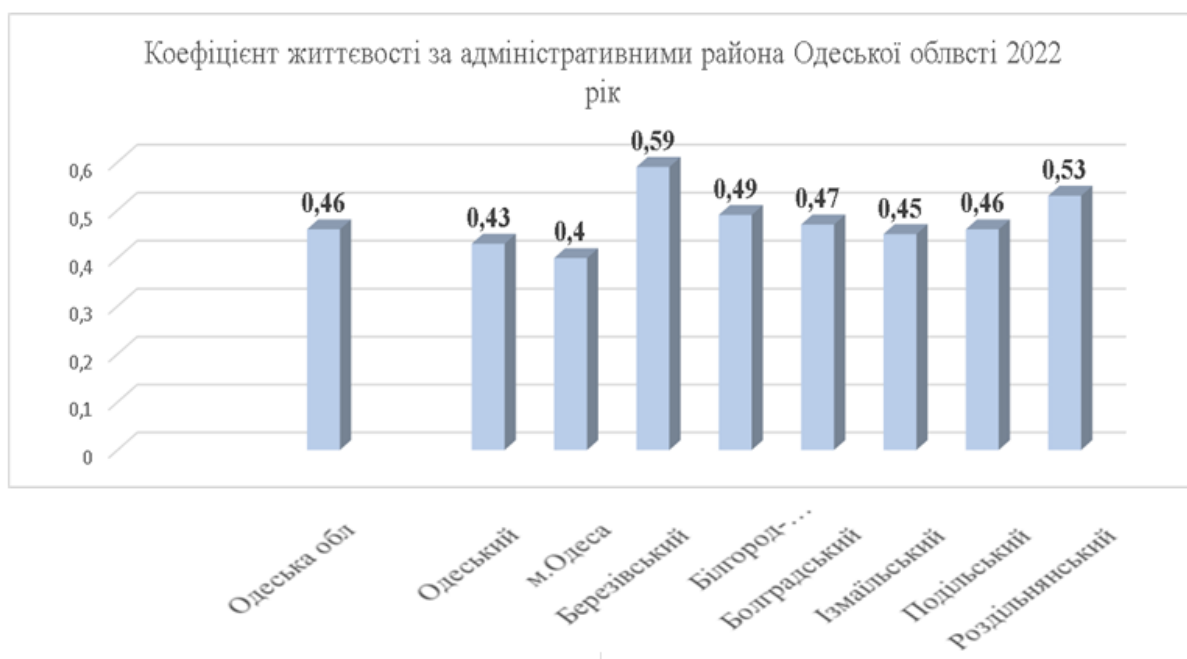
таким чином загальну демографічну динаміку. У кількісному вираженні цей індикатор-показник характеризує співвідношення між коефіцієнтом народжуваності та коефіцієнтом смертності, що дає можливість аналізувати тенденції природного приросту або скорочення населення.

Згідно додатку Г та рис. 4.6-4.7. У 2022 році показник життєвості в Одеській області становив 0,46, що свідчить про стійке перевищення смертності над народжуваністю: на кожні 100 випадків смерті припадало лише 46 народжень. Такий рівень життєвості є критично низьким і вказує на наявність тривалого процесу депопуляції, характерного як для міських, так і для сільських поселень регіону.

Найнижчі показники коефіцієнта життєвості спостерігаються в урбанізованих районах. Зокрема, у місті Одеса він становить 0,40, що є найнижчим показником серед усіх адміністративно-територіальних одиниць області. Це зумовлено одночасним поєднанням найнижчого рівня народжуваності (7,2‰) та одного з найвищих рівнів смертності (18,2‰). Подібна ситуація спостерігається і в Одеському районі, де коефіцієнт життєвості становить 0,43 при народжуваності 7,8‰ і смертності 18,0‰. Ці показники свідчать про глибокий демографічний дисбаланс, спричинений концентрацією старших вікових груп, зменшенням частки жінок фертильного віку та впливом урбанізаційних процесів.

Дещо вищі, проте все ще критично низькі показники життєвості спостерігаються в південних та прикордонних районах області (рис. 4.6). Зокрема, в Ізмаїльському районі цей показник становить 0,45, у Подільському – 0,46, у Болградському – 0,47. Ці території характеризуються поєднанням відносно високої смертності (17–19,6‰) з низьким рівнем народжуваності (8,1–8,5‰). Однією з основних причин цього є інтенсивна трудова міграція, що призводить до втрати репродуктивно активного населення, а також процеси старіння та ослаблення традиційної моделі багатодітної сім'ї. Відносно вищі показники життєвості у Роздільнянському районі цей показник становить 0,53, у Білгород-Дністровському – 0,49, а в

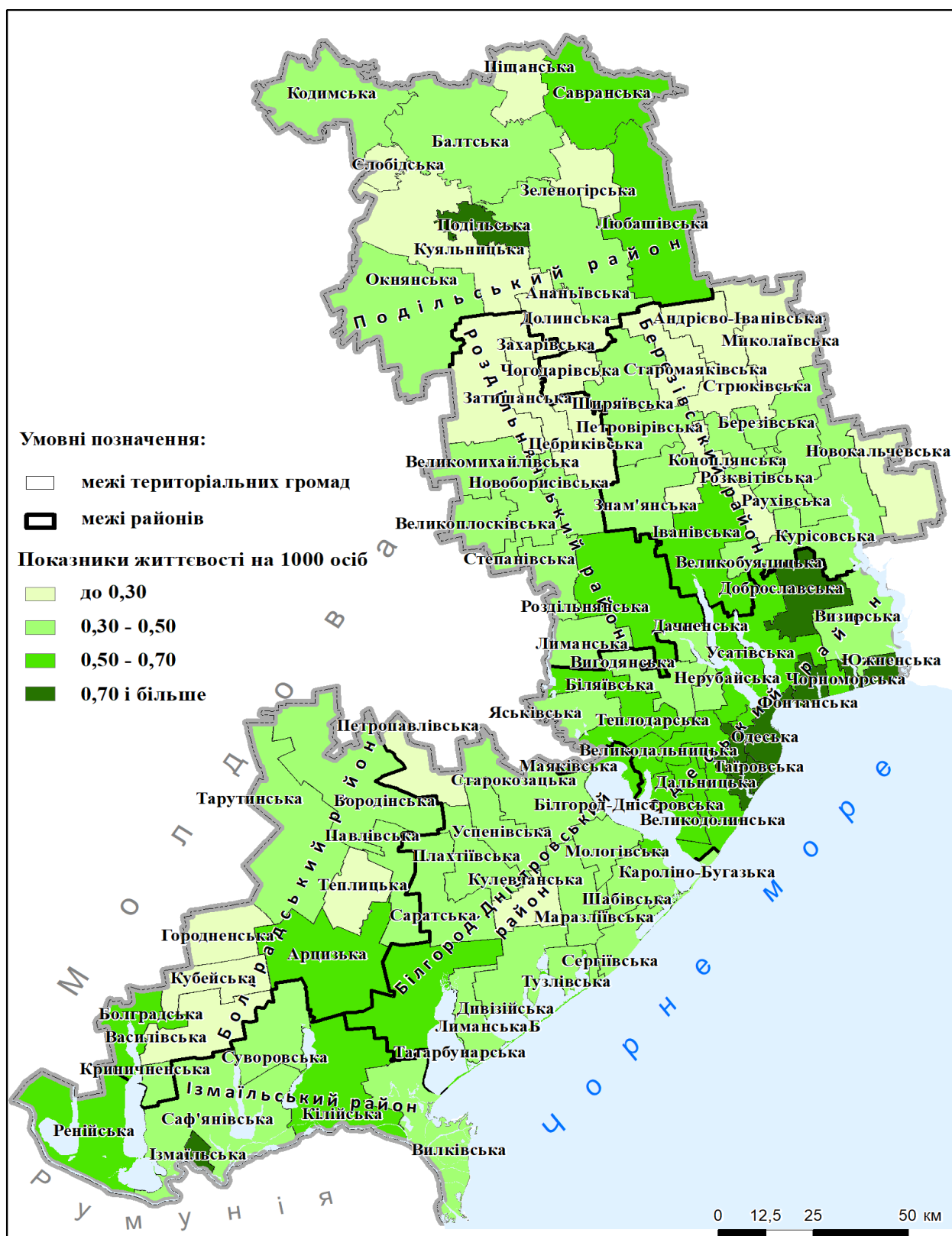
Березівському – 0,59, що є найвищим серед усіх адміністративних одиниць області. Березівський район також демонструє порівняно високий рівень народжуваності (10,7‰), що сприяє менш вираженому природному скороченню. Водночас, навіть ці значення не досягають порогу демографічної стабільності (коефіцієнт життєвості $\geq 1,0$), що підтверджує наявність депопуляційних процесів навіть у потенційно сприятливіших умовах.

побудовано авторкою

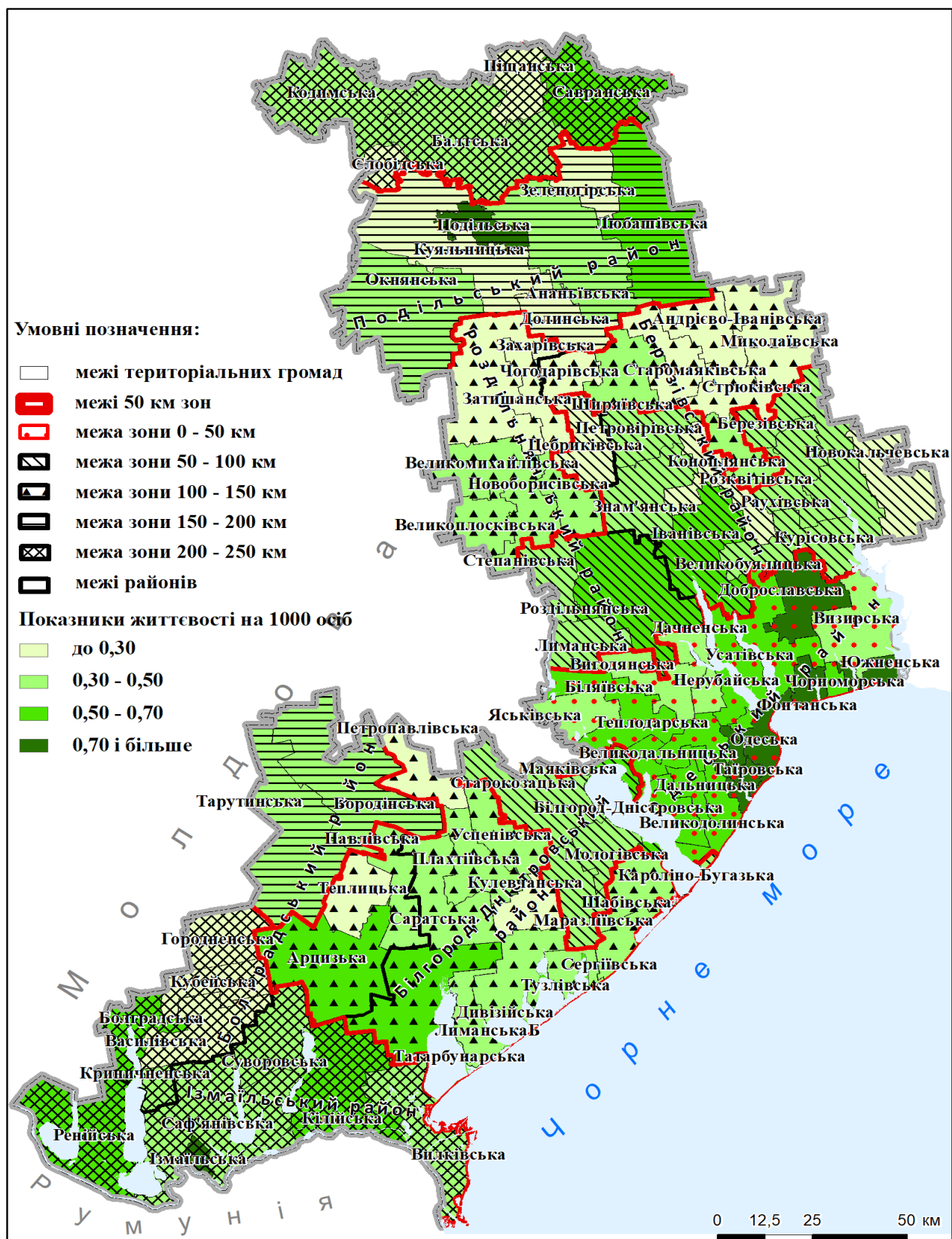
Рис.4.6. Показник життєвості населення по адміністративним районам Одеської області 2022 р.(‰)

Аналіз розрахованих нами коефіцієнтів життєвості станом на 2022 рік по 91 територіальній громаді Одеської області (див. додаток Ж) демонструє фактично домінування від'ємних показників демографічного відтворення населення. Загалом спостерігається досить суттєві територіальні відмінності цього коефіцієнта в межах області, так само як і показників народжуваності і смертності на підставі яких він розрахований. Більш детально зазначені відмінності відображають розроблені картосхеми територіальної диференціації показника життєвості громад Одеської області (рис.4.7.-4.8).

**побудовано авторкою*

Рис. 4.7. Територіальна диференціація показника життєвості
громад Одеської області на 2022 р

**побудовано авторкою*

Рис. 4.8. Територіальна диференціація показника життєвості громад
Одеської області на 2022 р за 50 км зонами

Найвищий коефіцієнт життєвості серед громад регіону – 0,91 в Одеській міській ТГ, а найнижчий – 0,17 в Стрюківській сільській ТГ.

Ретельніший аналіз просторових відмінностей показника життєвості дозволяє в межах регіону виділити декілька геодемографічних ареалів різного таксономічного рівня з близькими за кількісними вираженнями коефіцієнта життєвості. Крім Одеської міської ТГ досить високі показники (коефіцієнт вище 0,70) притаманні для Доброславської селищної ТГ, Ізмаїльської міської ТГ, Подільської міської ТГ, Таїровської селищної ТГ, Фонтанської сільської ТГ, Чорноморської міської ТГ та Южненської міської ТГ, які власне й сформували 5 ГДО з найсприятливішою геодемографічною ситуацією в регіоні. Безпосередньо до центру регіону прилягає ГДК з громадами, в яких коефіцієнт життєвості від 0,50 до 0,70 загальною чисельністю 16 громад в межах Березівського, Білгород-Дністровського та Одеського районів. З такими ж показниками коефіцієнта життєвості в межах регіону сформувались 3 ГДО (1 на півночі та 2 на півдні регіону). Північний осередок сформували Любашівська селищна ТГ та Савранська селищна ТГ.

На півдні один ГДО складається з Ренійської міської ТГ та Болградської міської ТГ, а другий формують Арцизька міська ТГ, Кілійська міська ТГ і Татарбунарська міська ТГ.

Два великих ГДК, в межах яких коефіцієнт життєвості в діапазоні 0,30-0,50 сформувались північніше та південніше Одеського району. Перший включає територію 17 територіальних громад Березівського, Одеського та Роздільнянського районів. До другого кластеру входить 14 громад Білгород-Дністровського та Болградського районів.

Найбільш негативні геодемографічні тенденції спостерігаються в кількох таксонах з коефіцієнтом життєвості менше 0,30, які свідчать про глибоку демографічну кризу в межах цих територій. Серед них північний кластер з 12 громад Березівського, Подільського та Роздільнянського районів. На півночі регіону наявні також три ГДО з такими ж показниками. Перший ключає Новокальчевську сільську ТГ, другий Зеленогірську

селищну ТГ, а третій Піщанську сільську ТГ. В свою чергу на півдні регіону виділяються 4 ГДО, до першого входять Василівська сільська ТГ, Городненська сільська ТГ та Кубейська сільська ТГ та ще три формують просторово відокремлені громади: Кулевчанська сільська ТГ, Петропавлівська сільська ТГ, Теплицька сільська ТГ.

Таким чином, аналіз просторової диференціації коефіцієнта життєвості в Одеській області свідчить про системну демографічну кризу, яка охоплює як великі міські агломерації, так і сільські райони. Основними чинниками низького рівня життєвості є старіння населення, зниження народжуваності, відтік молоді через міграцію та трансформація сімейно-репродуктивної поведінки. Отримані результати визначають нагальну потребу в розробці цілеспрямованої регіональної демографічної політики з акцентом на підвищення народжуваності та подолання негативних тенденцій природного скорочення населення.

4.3.3. Показник смертності населення

Для об'єктивної оцінки геодемографічної ситуації в регіоні після аналізу ключових показників народжуваності логічно провести аналіз показників смертності. Показник смертність є одним із ключових показників геодемографічної ситуації, що безпосередньо впливає на динаміку природного руху населення Додаток Ж та рис 4.9. У 2022 році загальний показник смертності в Одеській області становив 18,0‰, що свідчить про високий рівень смертності серед населення регіону. Такий рівень смертності говорить не лише про демографічне старіння, а й поглиблення соціально-економічних диспропорцій, погіршення стану охорони здоров'я та способу життя.

Найвищий рівень показника смертності у Подільському районі — 19,6‰, також високі показники смертності спостерігаються у Березівському (19,0‰), Ізмаїльському (18,1‰) районах. У Білгород-Дністровському

(17,1‰), Роздільнянському (17,0‰) та Болградському (16,9‰) районах показники дещо нижчі, проте залишаються високими. У Роздільнянському районі, показник смертності є найнижчим серед усіх адміністративних одиниць області 17,0‰, проте що майже вдвічі перевищує рівень народжуваності в цьому ж районі (9,6‰).

Варто зазначити, що загалом смертність по всіх адміністративних районах коливається на рівні 16,9–19,6‰, що є надзвичайно високими показниками для регіону з низькою народжуваністю. Це зумовлює депопуляцію населення. Смертність перевищує допустимі межі навіть у тих районах, де традиційно фіксувалась вища народжуваність, що свідчить про демографічну кризу в регіоні.

**побудовано авторкою*

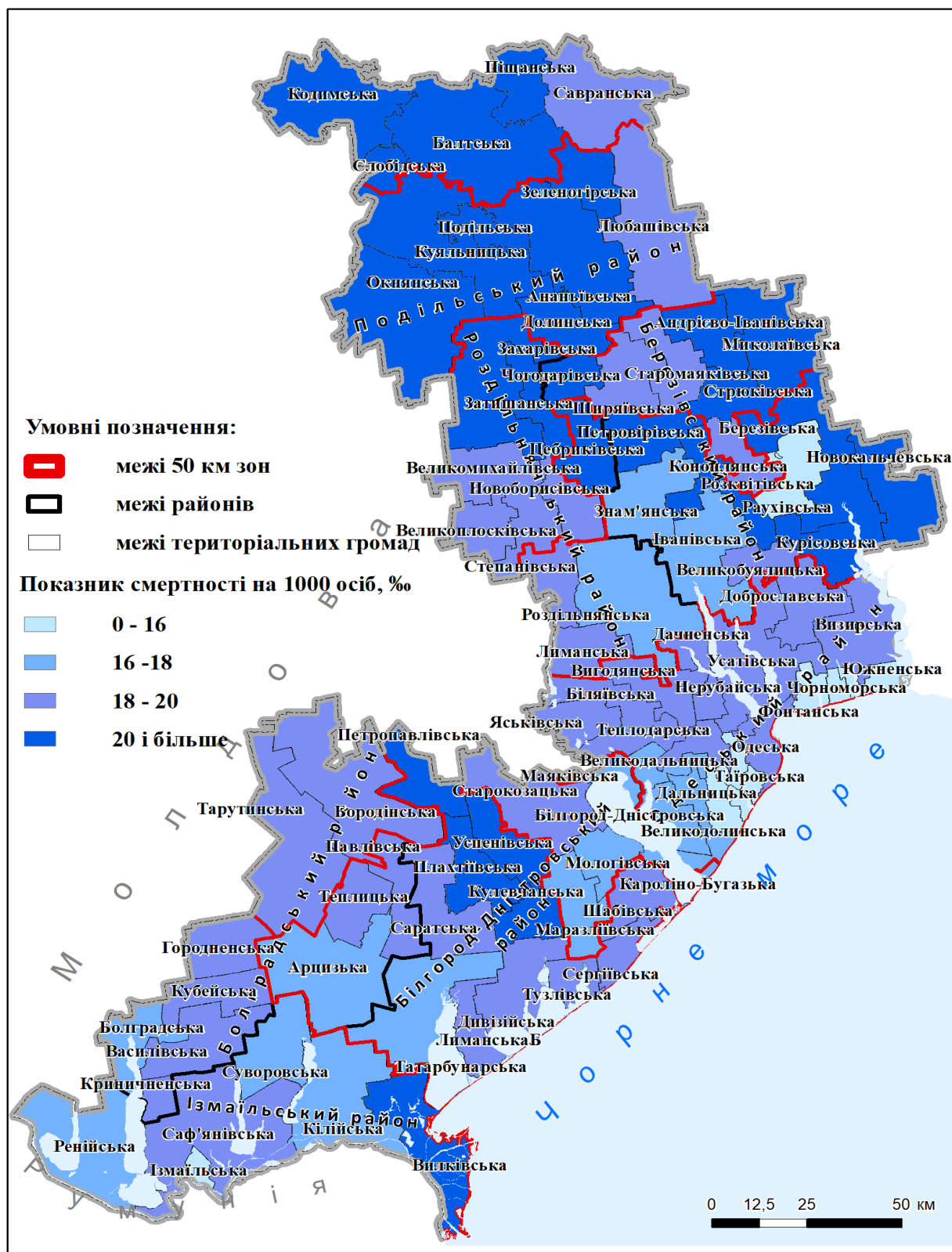
Рис.4.9. Показник смертності населення по адміністративним районам Одеської області 2022 р. (‰)

У нашому дослідженні було проаналізовано територіальну диференціацію показника смертності в громадах Одеської області (Додаток Ж). В регіоні загалом спостерігаються високі показники смертності населення, які значно перевищують показники народжуваності, що, в свою чергу, призводить до скорочення населення (від'ємного природного приросту).

Просторовий аналіз показника смертності дозволяє виділити кілька геодемографічних кластерів (осередків), які відрізняються за визначеним показником. Розроблені на підставі аналітичних досліджень смертності в регіоні картосхеми (Додаток Ж, рис. 4.10-4.11) відображають територіальну диференціацію показника смертності в громадах Одеської області та розподіл показника смертності з урахуванням 50- км смуг віддалення від центру.

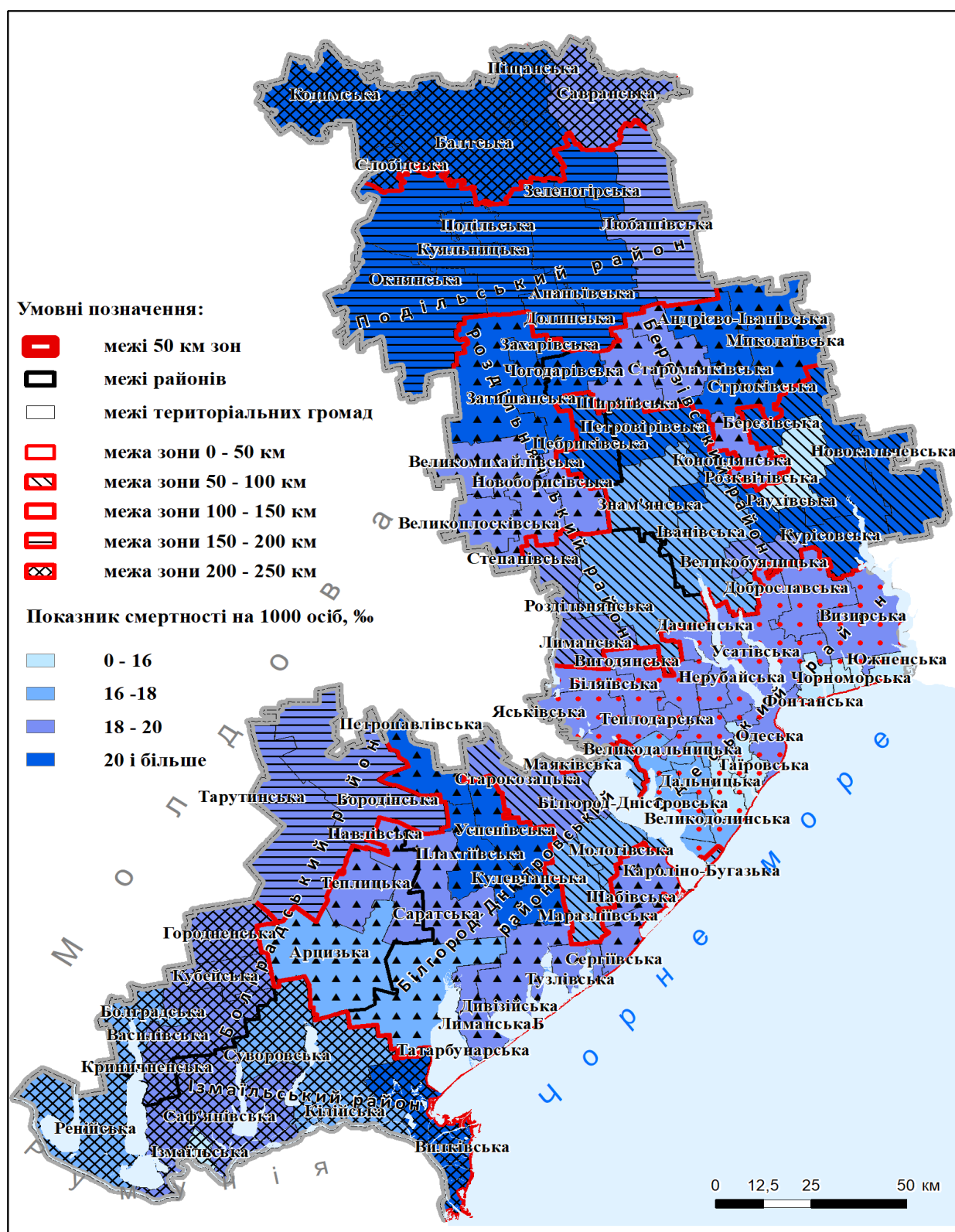
Показники смертності коливаються від 14,9‰ в межах Фонтанської сільської ТГ до 26,7‰ – в Зеленогірській селищній ТГ. Загалом в регіоні найнижчі показники смертності характерні переважно для Ізмаїльської міської ТГ, Раухівської селищної ТГ і приміських громад Одеси, а саме: Великодолинської селищної ТГ, Таїровської селищної ТГ, Фонтанської сільської ТГ, Чорноморської міської ТГ та Чорноморської селищної ТГ, а також Южненської міської ТГ. Найвищі показники смертності – вище 20 ‰ прослідковуються в більшості громад північних адміністративних районів Одеської області, а також Вилківської міської ТГ, Кулевчанської сільської ТГ, Петропавлівської сільської ТГ, Плахтіївської сільської ТГ та Успенівської сільської ТГ у південних районах області, де загалом переважають громади з середніми показниками в діапазоні від 16‰ до 20 ‰. Центральні і південні райони області, за виключенням вищезазначених п'яти громад з високим рівнем смертності, характеризуються низькими та середніми значеннями показника смертності.

Найбільший за чисельністю громад кластер з найвищими показниками смертності (понад 20‰) сформувався на півночі регіону. Він включає 22 громади Подільського, Роздільнянського та Березівського районів. Крім зазначеного кластеру, на півночі Одеської області наявний ГДО з показником смертності 15,8‰ в межах Раухівської селищної ТГ, а також ГДО з показником 16,9‰ – у Розквітівській сільській ТГ. Крім того, тут наявний ГДО з показниками 16-18‰ у складі Іванівської, Знам'янської та Роздільнянської громад.

**побудовано авторкою*

Рис. 4.10. Територіальна диференціація показника смертності громад Одеської області на 2022 р.

*побудовано авторкою

Рис. 4.11. Територіальна диференціація показника смертності громад
Одеської області на 2022 р. за 50 км зонами

В центральній частині області виділяється 2 ГДК: перший з показниками смертності від 16 до 18‰ та другий з показниками 18-20‰. До складу першого входить Авангардівська селищна ТГ, Білгород-Дністровська міська ТГ, Дальницька сільська ТГ, Кароліно-Бугазька сільська ТГ, Маразліївська сільська ТГ, Маяківська сільська ТГ, Мологівська сільська ТГ та Овідіопольська селищна ТГ. Другий кластер, що розташований північніше, об'єднує 19 громад Одеського, Роздільнянського та Березівського районів.

До цього кластеру безпосередньо прилягає приміська ГДГ з низькими показниками смертності у складі: Великодолинської селищної ТГ, Таїровської селищної ТГ, Фонтанської сільської ТГ, Чорноморської міської ТГ та Чорноморської селищної ТГ, а також Южненської міської ТГ.

Південна частина області з показниками 18-20‰ сформувала ГДК з 16 громад Болградського, Ізмаїльського та Білгород-Дністровського районів. На крайньому південному заході регіону виділяється ГДО з двох громад, а саме, Ренійської міської ТГ та Болградської міської ТГ, де показники смертності в межах 16-18‰. Ще одну ГДГ з такими ж показниками формують Арцизька міська ТГ, Кілійська міська ТГ, Суворовська селищна ТГ і Татарбунарська міська ТГ.

На півдні регіону відмінними від домінуючих показників смертності, наявні також ГДГ у складі Кулевчанської сільської ТГ, Петропавлівської сільської ТГ, Плахтіївської сільської ТГ та Успенівської сільської ТГ та ГДО Вилківської міської ТГ, де цей показник вище 20 ‰. На противагу їм виділяється також ГДО з найнижчими показниками смертності в межах Ізмаїльської міської ТГ.

Причинами збереження високої смертності в Одеській області є не лише вікова структура населення, а й соціальні чинники: погіршення доступу до медичної допомоги внаслідок реформування медичної галузі, поглиблення нерівності між сільськими та міськими територіями, високий рівень смертності працездатного населення, зокрема чоловіків. Таким чином, аналіз

територіальної диференціації показника смертності в адміністративних районах та громадах Одеської області підтверджує демографічну кризу. Високий рівень смертності є не лише наслідком причин постаріння населення, але й результатом соціально-економічної кризи, проблем у системі охорони здоров'я та глибоких деформацій у статеві-віковій структурі населення.

4.3.4. Показник природного приросту / скорочення населення

Природний приріст або скорочення населення є інтегральним геодемографічним показником, який визначає різницю між показниками народжуваності та смертності. У 2022 році в усіх адміністративних районах Одеської області спостерігались від'ємні значення цього показника, що вказує на універсальний характер депопуляційних процесів (додаток Ж та рис. 4.12). Природне скорочення населення загалом в Одеській області становить $-9,8\%$, що є одним із найнижчих значень серед південних регіонів України.

Найгірша ситуація спостерігається в Одеській міській агломерації, у місті Одеса природне скорочення становить $-11,0\%$, що є найбільшим на фоні усіх адміністративних районів області. Подібні процеси відбуваються й в Одеському районі, де природне скорочення становить $-10,3\%$, що свідчить про поширення кризових геодемографічних тенденцій.

Один з найвищих показників природного убуття $-11,2\%$ спостерігається у Подільському районі, що зумовлено одночасно високою смертністю ($19,6\%$) та низькою народжуваністю ($8,4\%$). У південних і прикордонних районах, зокрема Ізмаїльському ($-9,9\%$), Болградському ($-8,4\%$), Білгород-Дністровському ($-8,2\%$), також спостерігається значне природне скорочення. Хоча рівень народжуваності в цих територіях дещо вищий за середньо обласний, проте він не компенсує високої смертності. Відносно нижче природне скорочення спостерігається у Роздільнянському

районі (–7,4‰) та Березівському (–8,4‰). Причинами цього є постаріння населення, старіння, висока міграційна активність молоді та зниження репродуктивної активності в етнокультурних групах, які раніше характеризувались вищими показниками народжуваності.

**Побудовано авторкою*

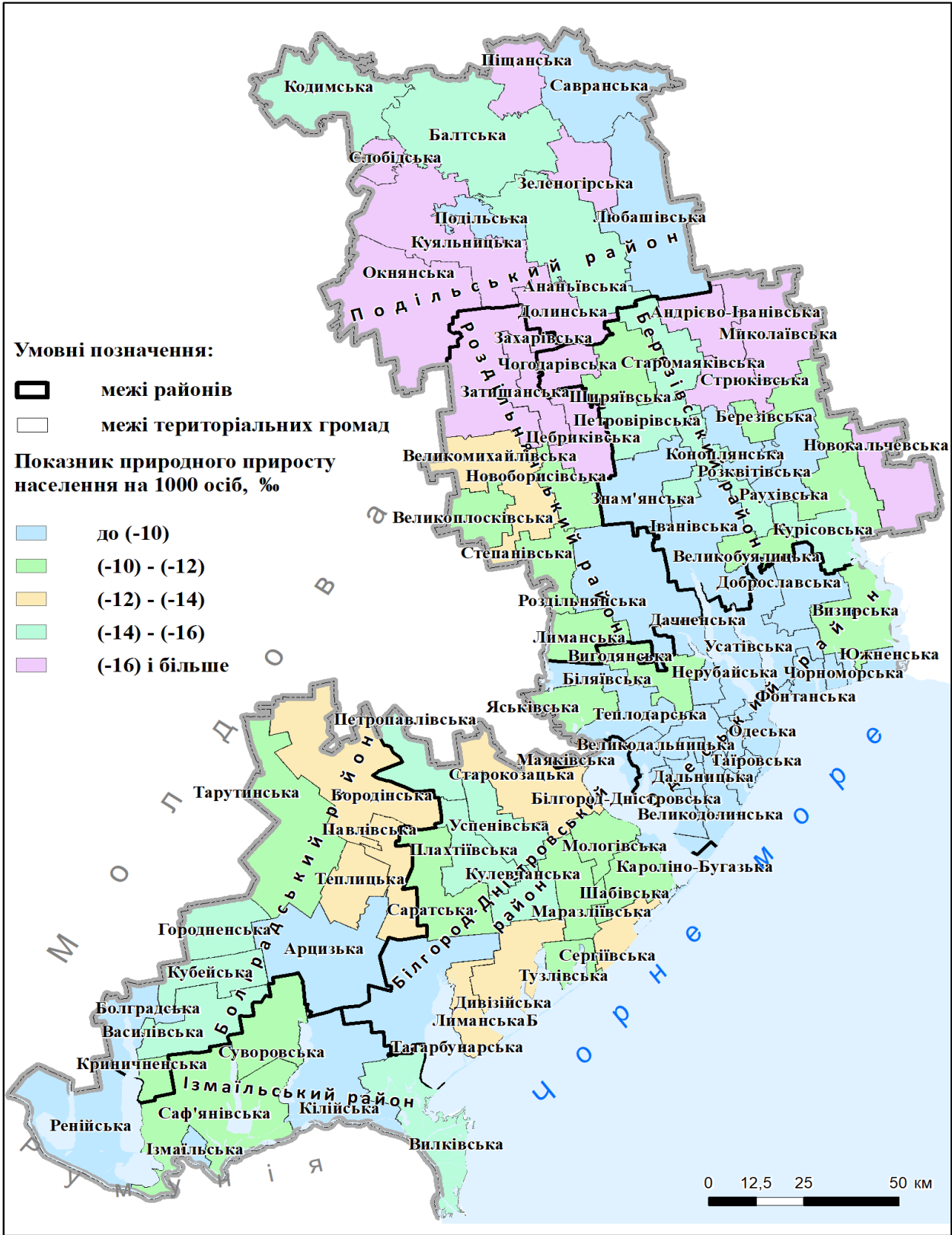
Рис. 4.12. Показник природного приросту / скорочення населення Одеської області на 2022р.

Більш детально територіальну диференціацію цього показника розглянемо за громадами Одеського регіону. Як видно на рис. 4.12, найнижчі показники природного скорочення населення характерні для Одеської міської ТГ та громад приміської зони, а найвищі показники спостерігаються в північних районах області. Відмічаємо, що амплітуда коливання показника між мінімальним та максимальним значенням сягає 19,15‰, від -1,8‰ в Одеській міській ТГ до -20,95‰ в Зеленогірській селищній ТГ. Найбільш критичною ситуація зі скороченням населення виглядає в Зеленогірській селищній ТГ, Куяльницькій сільській ТГ, Миколаївській селищній ТГ та Цебриківській селищній ТГ де від'ємні показники природного приросту нижче -20‰. В свою чергу, відносно сприятливий природний рух населення характерний для Ізмаїльської міської ТГ, Одеської міської ТГ та Южненської міської ТГ з показниками нижче -3‰, тож критичного скорочення населення тут не прослідковується, а за

рахунок традиційно вищої привабливості міських громад для внутрішніх і зовнішніх мігрантів населення не скорочується.

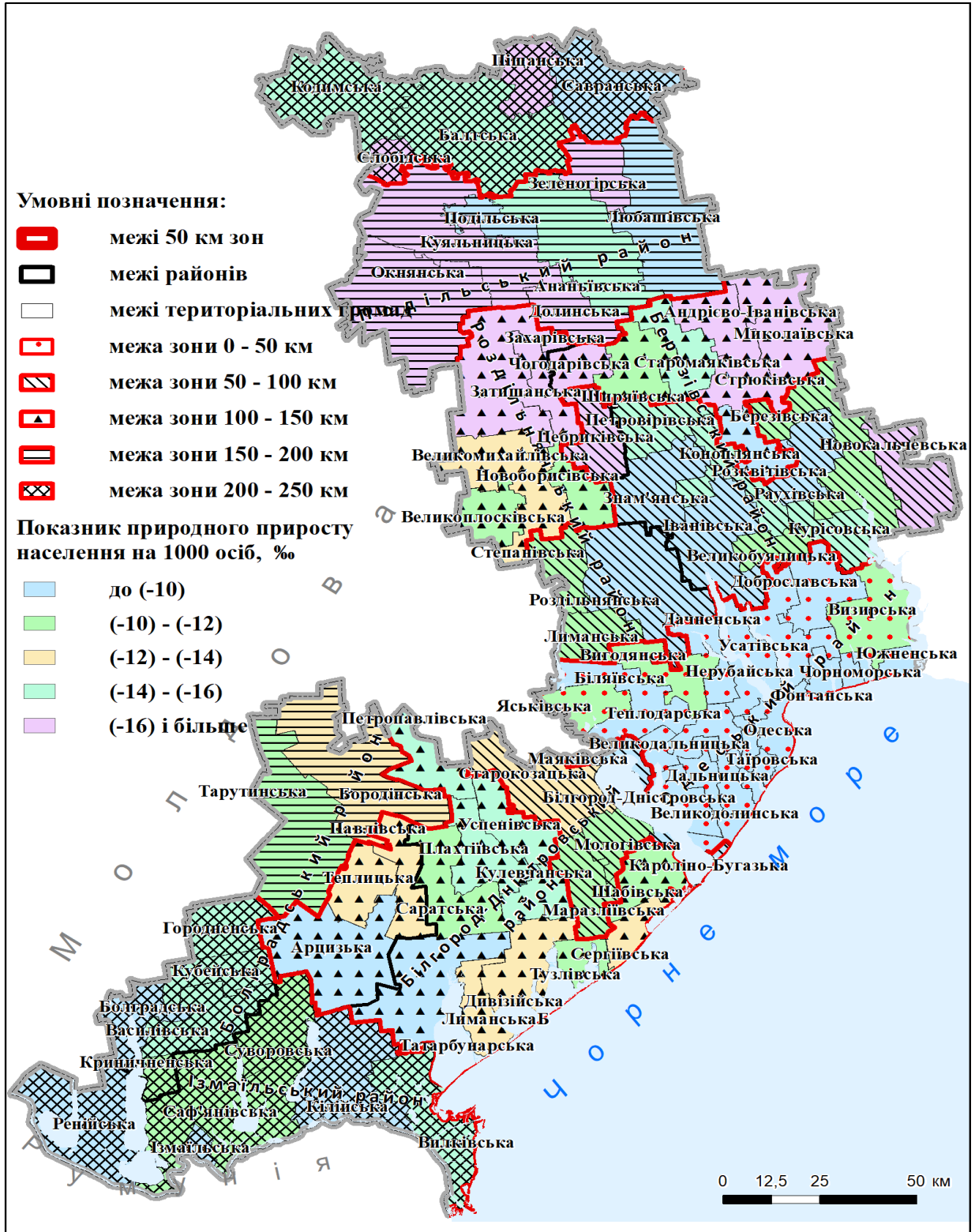
На відміну від інших, попередньо проаналізованих, показників природний приріст/скорочення населення в регіоні характеризується більшою неоднорідністю, що призвело до виділення меншої кількості ГДК і домінування ГДГ в системі геодемографічних таксонів.

На півночі регіону переважають таксономічні утворення з низьким та дуже низьким приростом населення (рис.4.13 -4.14). З показниками нижче -16‰ прослідковується кластер до якого відносяться Долинська сільська ТГ, Затишанська селищна ТГ, Захарівська селищна ТГ, Куяльницька сільська ТГ, Окнянська селищна ТГ, Слобідська селищна ТГ, Цебриківська селищна ТГ та Чогодарівська сільська ТГ. З такими ж показниками наявні три ГДО: перший включає Андрієво-Іванівську сільську ТГ, Миколаївську селищну ТГ та Стрюківську сільську ТГ, другий Зеленогірську селищну ТГ, а третій Піщанську сільську ТГ. Також в північній частині виділяється ГДГ з показниками природного приросту від -14‰ до -16‰, до якої входять Ананьївська міська ТГ, Балтська міська ТГ, Кодимська міська ТГ, Коноплянська сільська ТГ, Курісовська сільська ТГ, Петровірівська сільська ТГ та Старомаяківська сільська ТГ. В Березівському районі виділяються також три ГД осередки з показниками природного приросту від -10‰ до -12‰ локалізовані в межах окремих громад, а саме: Березівської міської ТГ, Великобуялицької сільської ТГ та Ширяївської селищної ТГ. Такі ж показники характерні для ГДО в межах Великоплосківської сільської ТГ Роздільнянського району і ГДГ у складі Вигодянської сільської ТГ, Лиманської селищної ТГ, Новоборисівської сільської ТГ та Степанівської сільської ТГ. Ще одним ГДО є Великомихайліська селищна ТГ з показником -12,05 ‰ та при незначному покращенні цього показника має перспективи об'єднання з попередніми групою та осередком в спільну ГДГ.

**Побудовано авторкою*

Рис. 4.13. Територіальна диференціація показника природного приросту населення Одеської області на 2022 р.

**Побудовано авторкою*

Рис. 4.14. Територіальна диференціація показника природного приросту населення Одеської області на 2022 р. за 50 км зонами

Відносно однорідною можна охарактеризувати геодемографічну ситуацію з природним приростом в Одеському адміністративному районі, де у всіх громадах, за виключенням Визирської, Вигодянської та Ясківської, показники приросту не нижче -14‰. Тож, саме громади Одеського району разом з Роздільнянською громадою однойменного району, Знам'янською та Іванівською громадами Березівського району, а також Білгород-Дністровською та Кароліно-Бугазькою громадами Білгород-Дністровського району формують центральний кластер.

Південна частина регіону наразі характеризується сформованістю кількох ГДГ та ГДО і відсутністю сформованих кластерів. З показниками природного приросту від -10‰ до -12‰ виділяємо ГДГ у складі Маразліївської сільської ТГ, Мологівської сільської ТГ, Сергіївської селищної ТГ і Шабівської сільської ТГ та три ГДО. Найбільшим є осередок до якого включені Криничненська сільська ТГ, Саф'янська сільська ТГ і Суворовська селищна ТГ. Саратська селищна ТГ та Тарутинська селищна ТГ утворюють самостійні осередки. Трохи нижчими, а саме в межах -12 -14‰, є показники природного приросту в межах трьох ГДО: перший в межах Лиманської сільської ТГ та Дивізійської сільської ТГ, другий – Бородинської селищна ТГ, Павлівської сільської ТГ і Теплицької сільської ТГ, та третій – Старокозацької сільської ТГ.

ГДГ з показниками природного приросту від -14‰ до -16‰ включає територію Кулевчанської сільської ТГ, Петропавлівської сільської ТГ, Плахтіївської сільської ТГ та Успенівської сільської ТГ. З такими ж показниками виділяється ГДО Вилківської міської ТГ і ГДО до якого входять Василівська сільська ТГ, Городненська сільська ТГ та Кубейська сільська ТГ. На південному заході регіону виділяється ГДО з Ренійської міської ТГ та Болградської міської ТГ, де показники природного приросту в межах до -10‰, а також ГДО в межах Ізмаїльської міської ТГ. Ще один ГДО з такими ж показниками формують Арцизька міська ТГ, Кілійська міська ТГ і Татарбунарська міська ТГ.

4.3.5. Показник міграційного приросту / скорочення населення

Міграційний рух населення в межах регіону вже досить тривалий час характеризуються невисокими показниками і демонструє стабільну тенденцію до зменшення. Проаналізовані в дослідженні показники механічного руху формують разом з проаналізованими вище параметрами природного руху цілісну картину геодемографічної ситуації в регіоні.

Міграційний рух населення в адміністративних районах Одеської області у 2022 році характеризувався чіткою тенденцією територіальної поляризації між центральними та периферійними зонами регіону. Загалом в області зафіксовано незначне міграційне скорочення – 470 осіб, що становить –0,2%, однак детальний аналіз районного рівня свідчить про суттєві відмінності між окремими територіями.

Центральна частина області, насамперед Одеський район та м. Одеса, зберігають статус основних центрів тяжіння міграційних потоків. Позитивне міграційне сальдо в Одеському районі становило +618 осіб, або +4,5%, а в м. Одеса – +174 особи, або +2,0%. Високі показники прибуття (13,5% в Одеському районі та 10,1% в обласному центрі) визначають атрактивність, що підсилюється концентрацією робочих місць, освітніх установ, медичних та соціальних послуг, розвиненою інфраструктурою, а також кращими умовами життєдіяльності. Таким чином, центральна частина регіону виконує функцію демографічного ядра, що акумулює активне населення з інших частин області.

Натомість у більшості інших адміністративних районів зафіксовано від’ємне міграційне сальдо, що вказує на домінування відтоку населення. Найбільших втрат зазнали Березівський район (–664 особи, або –6,3%), Болградський район (–843 особи, або –5,8%), Роздільнянський район (–427 осіб, або –4,2%) та Подільський район (–1480 осіб, або –3,2%). Основними причинами такої динаміки є низький рівень економічного розвитку, відсутність стабільної зайнятості, обмежені соціальні послуги,

погіршення якості життя та значна віддаленість від обласного (регіонального) центру. У цих районах спостерігається виражена демографічна «депресія», зумовлена інтенсивним виїздом працездатного населення та молоді, що, посилює постаріння демографічної структури.

Дещо кращою є ситуація в Ізмайльському районі (–655 осіб, або –3,2‰) та Білгород-Дністровському районі (–494 особи, або –1,5‰), що пояснюється транзитним розташуванням, розвитком транспортної інфраструктури, прикордонним та прибережним положенням та наявністю локальних центрів економічної активності. Проте, попри ці фактори, міграційний баланс залишився від’ємним, що вказує на недостатність місцевих ресурсів для стабілізації геодемографічної ситуації.

Отже, міграційна ситуація в Одеській області у 2022 році чітко відображає центр-периферійну модель просторового розвитку (табл. 4.2, рис. 4.15).

Таблиця 4.2

*Міграційний рух населення адміністративних районів
Одеської області (2022р.)*

Назва районів	Кількість Прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (–)	Показник прибуття ‰	Показни к вибуття ‰	Мігра ційний приріс т, скороч ення (–) ‰
Одеська Область	23996	24466	-470	10,2	10,4	-0,2
Одеський	1856	1237	618	13,5	9,0	4,5
м.Одеса	1017	843	174	10,1	8,1	2,0
Березівський	727	1391	-664	6,9	13,2	-6,3
Білгород- Дністровський	1993	2487	-494	10,1	12,6	-1,5
Болградський	901	1744	-843	6,2	12,0	-5,8
Ізмайльський	1410	2065	-655	6,9	10,1	-3,2
Подільський	2050	2706	-1480	10,0	13,2	-3,2
Роздільнянський	799	1226	-427	7,9	12,1	-4,2

**Побудовано авторкою на основі [95]*

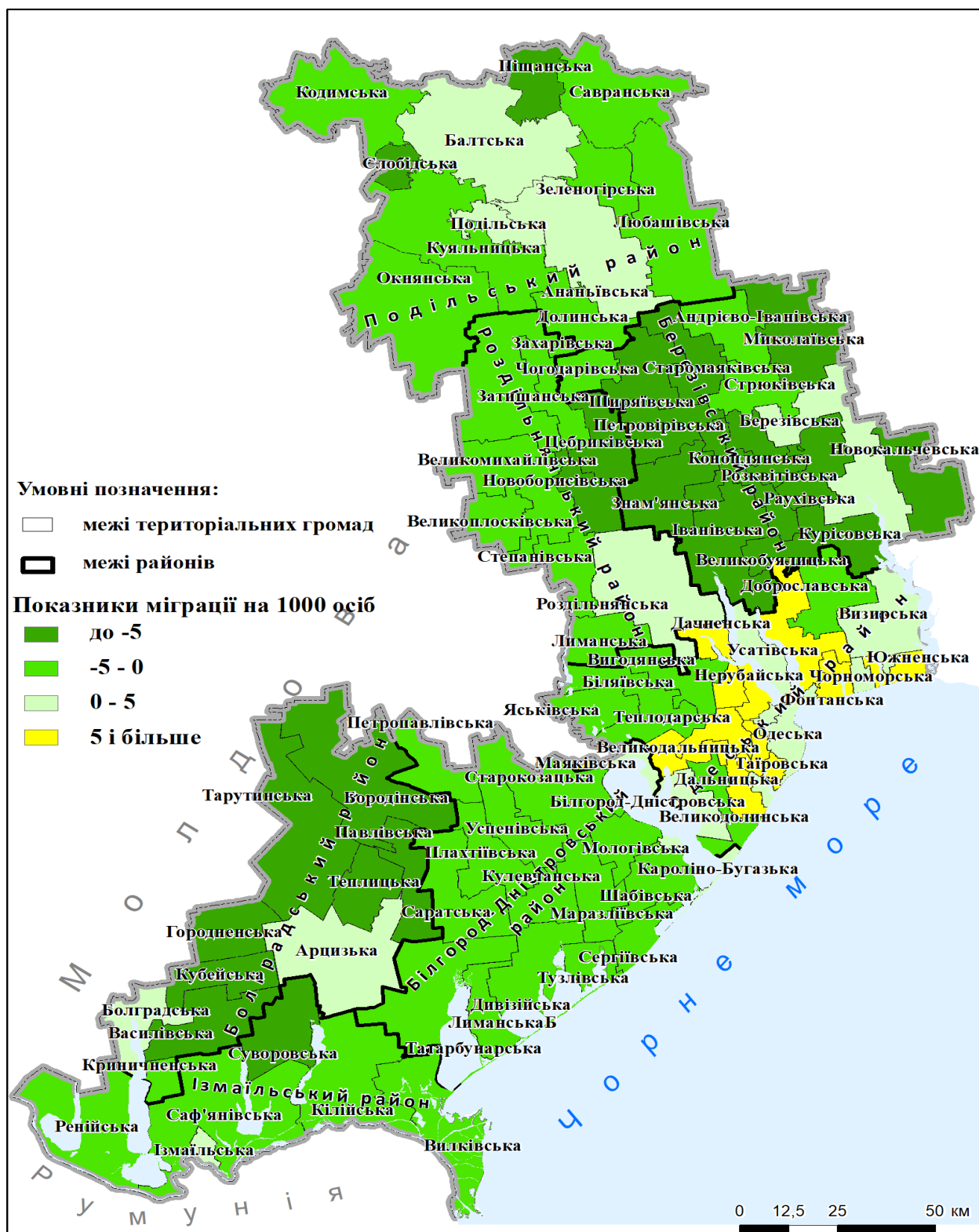
**побудовано авторкою*

Рис. 4.15. Міграційний рух населення в районах Одеської області на 2022 р.

Центр регіону (м. Одеса та Одеський район) утримує позиції демографічного притоку, тоді як периферійні райони, особливо в північній, західній та південній частинах області, втрачають населення через комплекс негативних соціально-економічних і територіальних чинників.

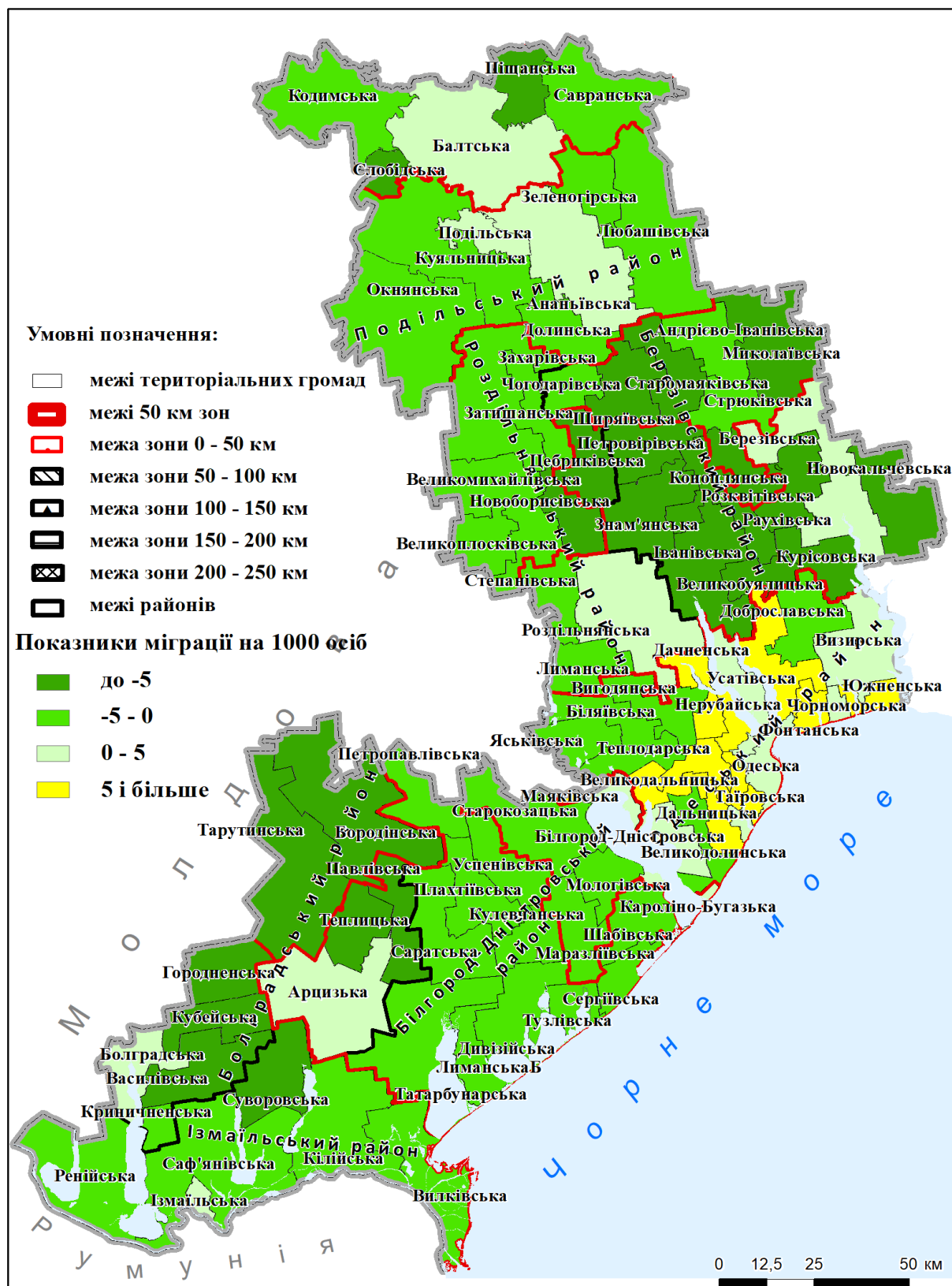
У стратегічному вимірі така ситуація вимагає впровадження регіонально орієнтованої політики, що має передбачати стимулювання інвестицій у периферійні громади, розвиток місцевого підприємництва, транспортної доступності тощо.

Нами було проаналізовано територіальну диференціацію механічного руху населення з метою виявлення основних просторових особливостей міграційних процесів в громадах Одеської області. Розроблені на підставі аналітичних досліджень міграцій в регіоні картосхеми (Рис.4.16 – 4.17) відображають загальну територіальну диференціацію механічного руху населення в громадах Одеської області та особливості міграційних процесів з урахуванням 50- км смуг віддалення від центру. Проведений аналіз дозволяє виділити кілька ареалів різного рівня, де спостерігаються хоча і незначні в кількісному вираженні, але все ж таки позитивні значення механічного

*Побудовано авторкою

Рис. 4.16. Територіальна диференціація показників міграції
в Одеській області на 2022 р.

*Побудовано авторкою

Рис. 4.17. Територіальна диференціація показників міграції в Одеській області на 2022 р. за 50 км зонами

приросту. Вони сформувались переважно навколо Одеси у вигляді окремих ГДГ і ГДО. Крім того, помітні осередки з позитивними значеннями в межах Болградської, Ізмаїльської та Арцизької міських громад на півдні регіону, а також Ананьївська, Балтська та Подільська міські громади на півночі регіону. В інших громадах спостерігається скорочення населення за рахунок від'ємних показників як природного, так і механічного руху.

Переважна більшість громад регіону характеризуються показниками міграції на північ $-5...0\%$, які сформували кілька ГДК, ГДГ і ГДО. На півдні ГДК з такими показниками поєднує 18 громад Білгород-Дністровського, Болградського та Ізмаїльського районів. Північніше Одеси сформувався ГДК з 14 громад Березівського, Одеського, Подільського та Роздільнянського районів. Крім того, на північному сході сформувалась ГДГ у складі Зеленогірської селищної ТГ, Савранської селищної ТГ, Любашівської селищної ТГ, Андрієво-Іванівської сільської ТГ та Стрюківської сільської ТГ. В центральній та північній частинах регіону з такими ж показниками наявні три ГДО.

Найбільш небезпечні міграційні тенденції з показниками нижче -5% прослідковуються в двох ГДК та чотирьох ГДО Одеської області. Перший кластер включає повністю територію Болградського району (за виключенням Болградської та Арцизької міських громад) і Суворовської селищної громади. Другий ГДК охоплює 12 громад Березівського та Роздільнянського районів. З такими ж показниками наявні три ГДО: перший включає Слобідську селищну ТГ, другий – Піщанську сільську ТГ, третій – Миколаївську селищну ТГ, четвертий Новокальчевську сільську ТГ.

Таким чином, аналіз територіальної диференціації міграційного руху підтверджує концентрацію населення регіону навколо Одеського урбанізованого ядра та ослаблення периферійних районів, що поглиблює територіальні диспропорції і потребує зваженої сталої регіональної політики вирівнювання умов життя та підтримки депресивних територій.

4.3.6. Показники вікової структури населення

Вікова структура населення є одним із провідних геодемографічних показників, за допомогою якого характеризується геодемографічна ситуація і її територіальна диференціація.

У сучасній практиці демографічного аналізу, зокрема при здійсненні геодемографічного районування, структура населення за укрупненими віковими групами (до працездатного/діти, працездатного та після працездатного/пенсіонери віку) виступає одним з ключових критеріїв для виділення геодемографічних кластерів, геодемографічних груп та геодемографічних осередків. Залежно від співвідношення частки вікових груп у загальній чисельності населення, умовно розрізняють три типи вікової структури:

- *Прогресивний тип* характеризується перевищенням частки осіб допрацездатного віку над післяпрацездатним. Цей тип вікової структури зазвичай відповідає високим темпам природного приросту населення, інтенсивному оновленню трудового потенціалу та потенційній демографічній динаміці з позитивним вектором розвитку.

- *Стабільний тип* відзначається приблизною рівновагою між часткою населення допрацездатного та післяпрацездатного віку. У таких випадках спостерігається стабільність відтворення населення, незначний або нульовий природний приріст, а в окремих випадках – перехід до початкової стадії депопуляційних процесів.

- *Регресивний тип* визначається домінуванням осіб післяпрацездатного віку над допрацездатним, що свідчить про інверсію у відтворювальній структурі населення. Така структура характерна для територій із хронічно низькими показниками народжуваності, зі значними показниками природного убуття. Подібні ситуації сьогодні спостерігаються в багатьох адміністративних областях України.

Згідно з критеріями типологізації вікових структур населення, до прогресивного типу віднесено ті райони, в яких частка осіб допрацевоздатного віку (у цьому випадку – дітей віком 0–15 років) хоча б на 1,0 % перевищує частку осіб післяпрацевоздатного віку (60 років і старше). Регресивний тип характеризується перевищенням частки осіб пенсійного віку над часткою дітей, а стабільний тип включає такі структури, де різниця між цими категоріями є незначною (до 1 %). Варто підкреслити умовність цих підходів, однак введення кількісних порогів дозволяє уніфікувати аналіз та забезпечити логічну послідовність у межах геодемографічного підходу [68,76].

Показники частки дітей є важливими для характеристики інтенсивності геодемографічних процесів в Одеській області (Додаток Ж). На рис 4.18 представлена класифікації вікових структур, яка показує їх місця у тривимірній системі координат, що дає можливість виявити основні зони концентрації структур різноманітних ієрархічних рівнів, а саме районів Одеської області. Угрупування вікових структур по ступені їх концентрації на трикутній діаграмі можна розглядати як вихідну базу для розробки загальної типології сучасних структур населення.

В табл. 4.4 наведено типи вікової структури населення в Одеському регіоні.

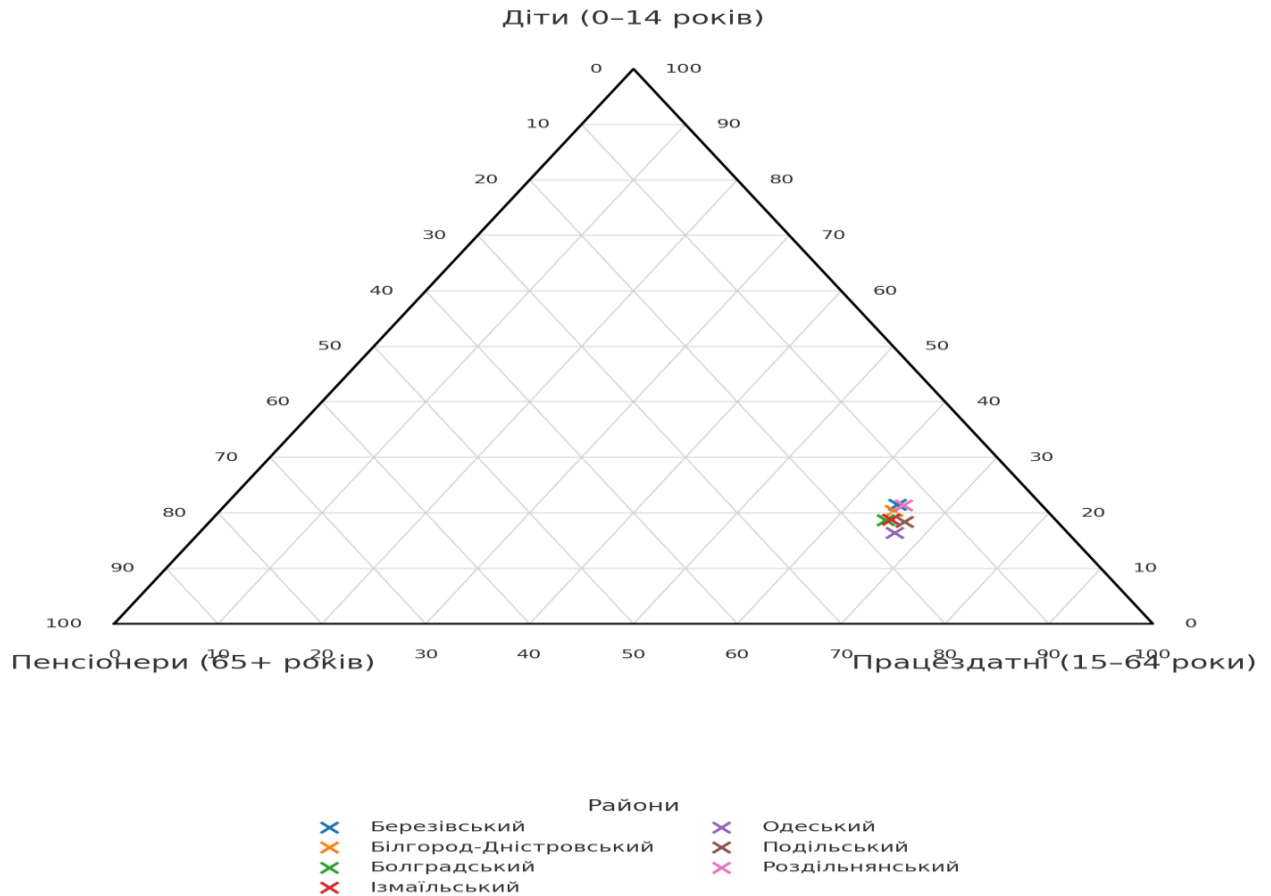
Таблиця 4.3

Частки категорій груп населення в загальній структурі регіону

Райони	Все населення	0-15	16-59	60 і старше	0-15	16-59	60 і старше
Одеська область	2 340 332	418 889	1393 241	528 202	17,9	59,5	22,6
Березівський	105 510	22 943	61 046	21 521	21,7	57,9	20,4
Білгород-Дністровський	196 074	40 480	113 676	41 918	20,6	58,0	21,4
Болградський	145 954	27 606	84 892	33 456	18,9	58,2	22,9
Ізмаїльський	207 246	39 411	120 276	47 559	19,0	58,0	22,9
Одеський	1 362 029	225 140	821 382	315 507	16,5	60,3	23,2
Подільський	221 796	41 259	132 146	48 391	18,6	59,6	21,8
Роздільнянський	101 723	22 050	59 823	19 850	21,7	58,8	19,5

**побудовано авторкою на основі [95]*

Трикутна демографічна модель для районів Одеської області

**Побудовано авторкою*

Рис 4.18. Трикутна демографічна модель для районів Одещини

Таблиця 4.4

Типи вікової структури населення регіону

Район	Частка 0–15 (%)	Частка 60+ (%)	Різниця (0–15 – 60+)	Тип вікової структури
Одеська область	17,9	22,6	-4,7	Регресивний
Березівський	21,7	20,4	+1,3	Прогресивний
Білгород-Дністровський	20,6	21,4	-0,8	Стабільний
Болградський	18,9	22,9	-4,0	Регресивний
Ізмаїльський	19,0	22,9	-3,9	Регресивний
Одеський	16,5	23,2	-6,7	Регресивний
Подільський	18,6	21,8	-3,2	Регресивний
Роздільнянський	21,7	19,5	+2,2	Прогресивний

**Складено та розраховано авторкою на основі [95]*

На основі статистичних даних щодо вікової структури населення адміністративних районів Одеської області здійснено типологізацію

відповідно до вищезазначених критеріїв. Встановлено, що регресивний тип структури населення переважає у більшості районів, зокрема в Болградському, Ізмаїльському, Одеському, Подільському районах, а також в цілому по області. У цих адміністративно-територіальних одиницях частка осіб віком 60 років і старше суттєво перевищує частку дітей (різниця коливається від 3,2 % до 6,7 %), що свідчить про процеси старіння населення, низьку інтенсивність відтворення та значне демографічне навантаження на працездатну частину населення. Особливо виразним є регресивний тип в Одеському районі, де частка осіб старшого віку (23,2 %) перевищує частку дітей (16,5 %) на 6,7 %, що може бути наслідком урбанізаційних процесів, зростання тривалості життя та зосередження осіб похилого віку в обласному центрі та його передмістях.

До стабільного типу належить лише Білгород-Дністровський район, у якому різниця між часткою дітей (20,6 %) та осіб післяпрацездатного віку (21,4 %) становить менше 1 %, тобто спостерігається умовна рівновага між поколіннями. Це свідчить про збереження певної демографічної стабільності, однак з потенційним ризиком переходу до регресивного типу за умов збереження нинішніх тенденцій.

Прогресивний тип вікової структури населення зафіксовано у Березівському та Роздільнянському районах. У Березівському районі частка дітей (21,7 %) перевищує частку осіб пенсійного віку (20,4 %) на 1,3 %, а в Роздільнянському – на 2,2 %. Це свідчить про наявність локальних центрів демографічної активності, з вищим рівнем народжуваності або нижчим рівнем старіння. Умовно позитивна динаміка у цих районах може бути зумовлена збереженням традицій сільського способу життя, відносно вищою народжуваністю, меншою міграцією молоді порівняно з іншими територіями області.

Отримані результати вказують на значну територіальну диференціацію геодемографічної ситуації в межах Одеської області. У більшості районів проявляються ознаки демографічного старіння та

регресивного типу вікової структури, що свідчить про негатвні депопуляційні процеси. Разом із тим, наявність прогресивних типів у окремих районах відкриває можливості для формування осередків демографічної стабільності. Територіальне картографування таких типів може слугувати важливим інструментом моніторингу геодемографічних процесів, зокрема для виділення зон ризику та потенційного зростання.

Проаналізуємо територіальну диференціацію часток вікових груп, а саме дітей, пенсіонерів та працездатного населення в розрізі територіальних громад.

Перший показник – частка дітей. Аналіз частки дітей у віковій структурі населення адміністративних районів Одеської області дає змогу виявити інтенсивність природного відтворення населення, демографічну активність та перспективи довгострокового збереження трудового потенціалу регіону. Частка дітей віком 0–15 років є важливим індикатором демографічної динаміки, що відображає рівень народжуваності, специфіку міграційних процесів та вплив соціально-економічних умов на репродуктивну поведінку населення.

У середньому по Одеській області частка дітей становить 17,9 %, що свідчить про загальну тенденцію до зниження частки молодших вікових груп та старіння населення. Проте на рівні районів спостерігається суттєва варіативність цього показника, яка демонструє внутрішньорегіональні особливості геодемографічного розвитку (рис. 4.19).

Найвищу частку дітей (рис. 4.19) зафіксовано у Березівському та Роздільнянському районах – по 21,7 %. Це є свідченням відносно високої народжуваності, збереження традицій багатодітності у сільських поселеннях та менш інтенсивного виїзду молоді за межі району. Значна частка дітей також спостерігається у Білгород-Дністровському районі (20,6 %), що можна пояснити більш збалансованим міграційним режимом, меншою депопуляцією та більш стабільними соціально-економічними умовами.

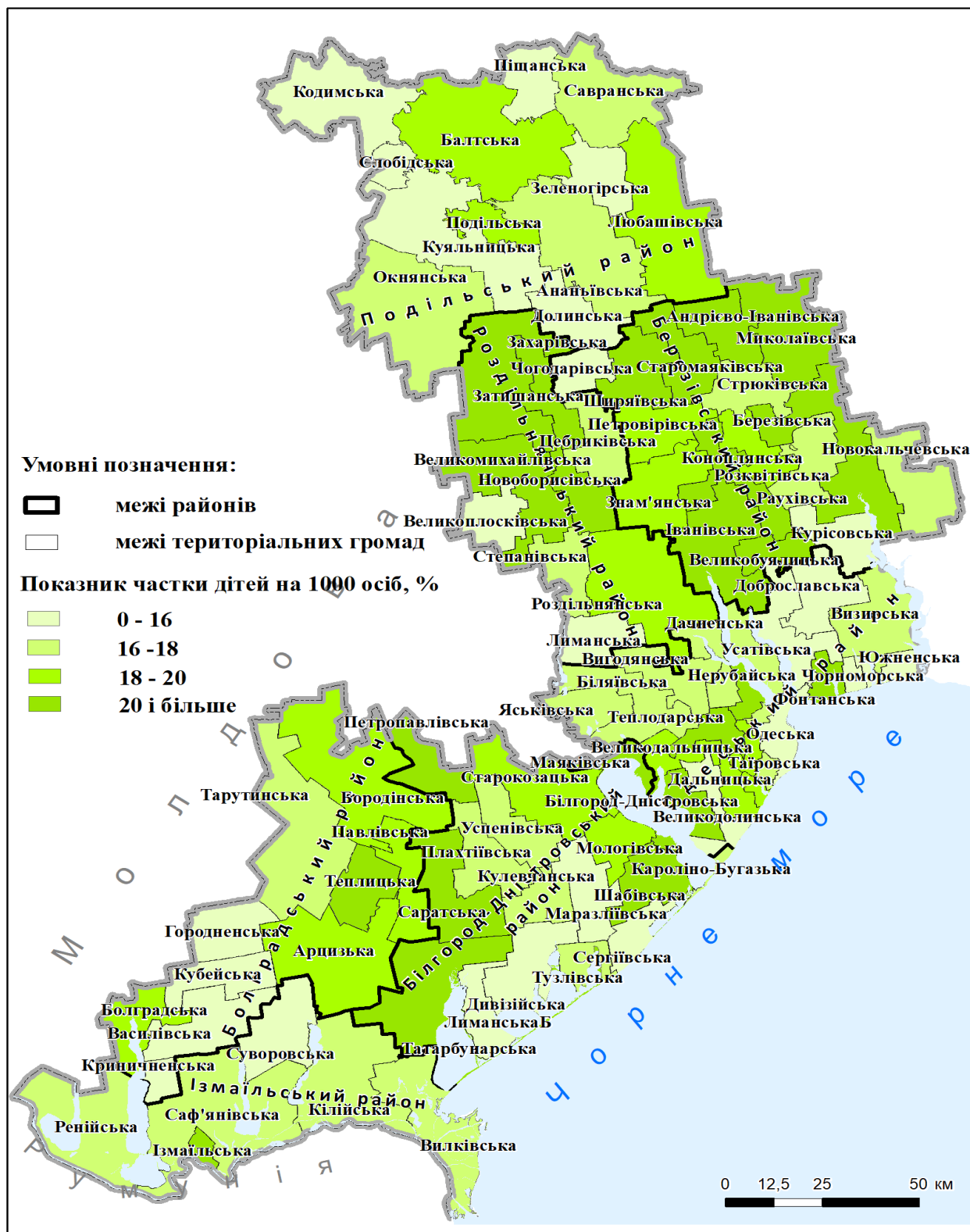
**Побудовано авторкою*

Рис.4.19. Частка дітей у розрізі районів Одещини на 2022 р.

До районів із середніми значеннями частки дітей (у межах 18,6–19,0 %) належать Болградський, Ізмаїльський та Подільський райони. У цих районах спостерігається поступове зменшення частки дитячого населення, що свідчить про початок переходу до постаріння населення. У Болградському та Ізмаїльському районах, незважаючи на наявність етнічних груп із традиційно вищими рівнями народжуваності, все ж фіксується зниження частки дітей. Це може бути пов'язано із соціально-економічними труднощами, еміграцією молоді та зміною репродуктивних установок.

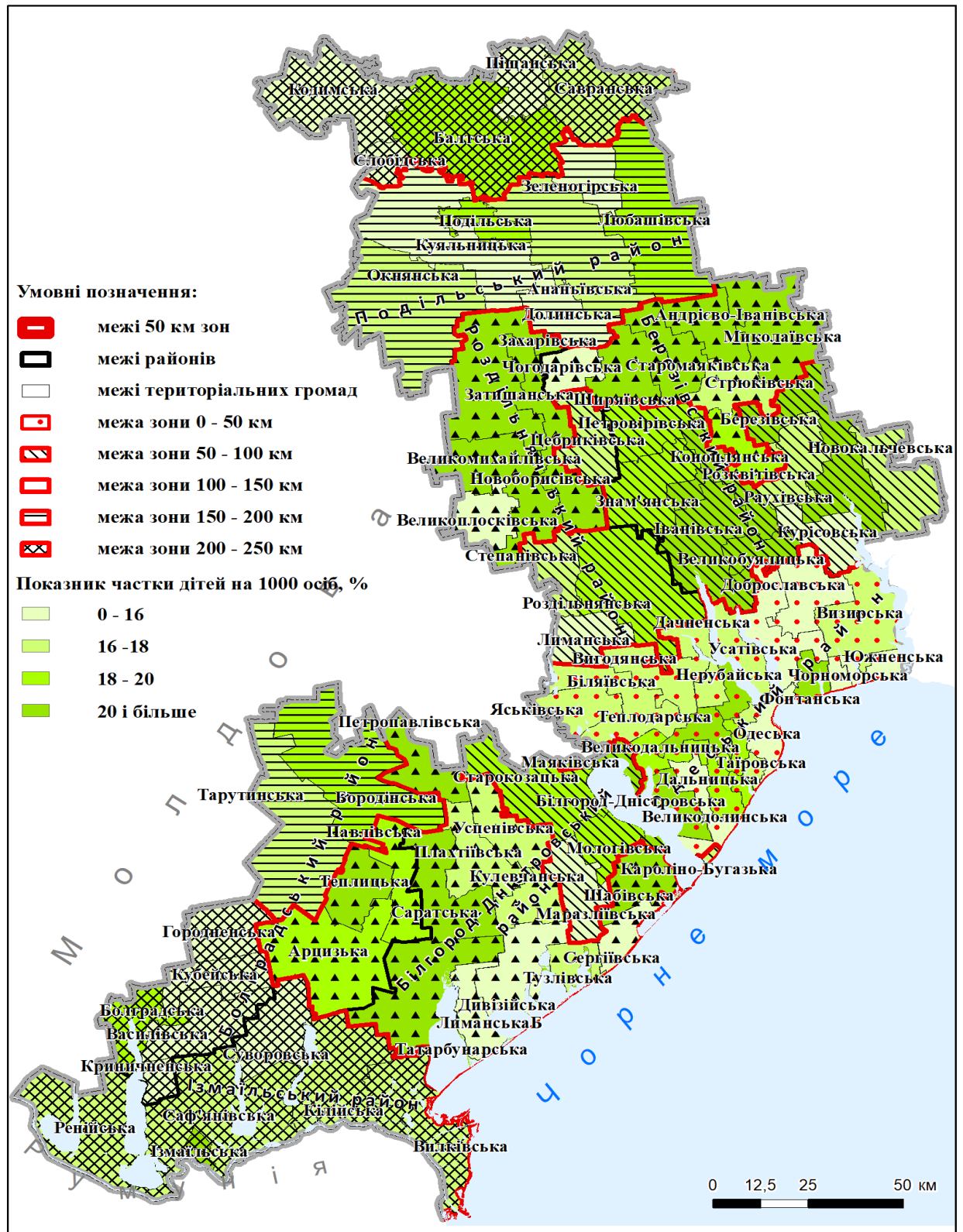
Розглянемо територіальну диференціацію цього показника за громадами Одеського регіону (рис. 4.20, 4.21). З урахуванням статистичних даних та методики геодемографічного районування визначено просторові закономірності розподілу частки дітей.

У межах Одеської області виділено один ГДК з високим показником частки дітей, який охоплює 8 ТГ: Ширяївську селищну, Старомаяківську сільську, Миколаївську селищну, Андрієво-Іванівську сільську, Березівську

**Побудовано авторкою*

Рис. 4.20. Територіальна диференціація показника частки дітей в Одеській області на 2022 р.

Побудовано авторкою

Рис. 4.21. Територіальна диференціація показника частки дітей в Одеській області на 2022 р. за 50 км зонами

міську, Великобуялицьку сільську, Іванівську селищну та Коноплянську сільську громади. Більшість цих громад розташовані на значній відстані від Одеси, що забезпечує відносну ізоляцію від урбанізаційних впливів, а також стабільний рівень народжуваності.

Окрім ГДК, визначено шість ГДГ, сформованих на основі низьких або перехідних значень частки дітей:

Перша група – громади півдня області: Ренійська, Криничненська, Василівська, Суворівська, Кубейська, Городненська ТГ. Тут частка дітей становить менш ніж 16%. Це демографічно виснажені території, де переважають процеси старіння населення, інтенсивна трудова міграція та негативні природні прирости. Значна віддаленість від обласного центру та прикордонне положення ускладнюють доступ до послуг, спричиняючи посилення депопуляційних трендів.

Друга група – територіальні громади Білгород-Дністровського району: Лиманська, Дивізійська, Маразліївська, Сергіївська ТГ. За показником частки дітей (до 16%), ці громади ближче до обласного центру, однак мають високі міграційні показники та низьку народжуваність.

Третя група – приміські громади Одеського району: Біляївська, Ясківська, Теплодарська, Вигодянська, Дачненська, Усатівська ТГ. Частка дітей у цих громадах становить 16–18%, що відповідає помірно низькому рівню. Території тяжіють до міської агломерації м. Одеси та зазнають впливу урбанізаційних процесів: зростання вартості життя, зменшення народжуваності через зміни репродуктивної поведінки.

Четверта група – найбільш урбанізовані громади області: Одеська міська, Красносільська, Доброславська, Чорноморська, Південна, Курісовська ТГ. Частка дітей тут також нижча за 16%, що свідчить про концентрацію депопуляційних процесів саме в ядрі урбанізованого простору.

П'ята група – території з найвищими показниками частки дітей (понад 20%): громади Роздільнянського району – Захарівська, Затишненьська, Великомихайлівська, Новоборисівська ТГ. Ці громади вирізняються

відносною соціально-економічною стабільністю, меншим рівнем урбанізаційного тиску та позитивними демографічними установками, що формують природну демографічну активність.

Шоста група – громади північного заходу області, розташовані на периферії Подільського та частково Березівського районів: Кодимська, Слобідська, Куяльницька, Долинська, Чогодарівська ТГ. Частка дітей тут є однією з найнижчих в області. Переважає демографічне старіння, занепад інфраструктури, трудова міграція та слабкий природний приріст. Це території з перевагою вікових груп старшого покоління.

Окремо слід виокремити низку ГДО з високими показниками частки дітей. Серед них: Шабівська сільська ТГ, Білгород-Дністровська міська ТГ, Овідіопольська селищна ТГ, Саратська селищна ТГ – 23,79%, Великодальницька сільська ТГ – 22,2%, Ізмаїльська міська ТГ – 21,0%, Татарбунарська міська ТГ – 20,77%. В цих громадах спостерігаються високі показники частки дітей, що в першу чергу пов'язано з тим, що майже всі вони були центрами адміністративних районів до реформування АТУ.

Другий показник – частка пенсіонерів. Аналіз частки населення пенсійного віку (60 років і старше) є ключовим елементом дослідження демографічного старіння населення, оцінки навантаження на соціальну сферу та прогнозування змін у структурі трудових ресурсів. Цей показник відображає не лише геодемографічні, а й соціально-економічні процеси, що відбуваються в регіоні. Середнє значення цього показника в Одеській області становить 22,6 %, що говорить про досить високий рівень постаріння населення (Рис. 4.22).

Найвищі показники частки пенсійного населення спостерігаються в Одеському районі – 23,2 % та перевищує середньообласні значення. До адміністративних районів із відносно високим рівнем пенсійного населення відносяться Болградський та Ізмаїльський райони, де частка осіб віком 60+ становить по 22,9 %. Це свідчить про демографічну трансформацію у південних районах області. Висока частка пенсіонерів у

цих районах, ймовірно, є наслідком еміграції молоді, зниження народжуваності та поступового зростання тривалості життя.

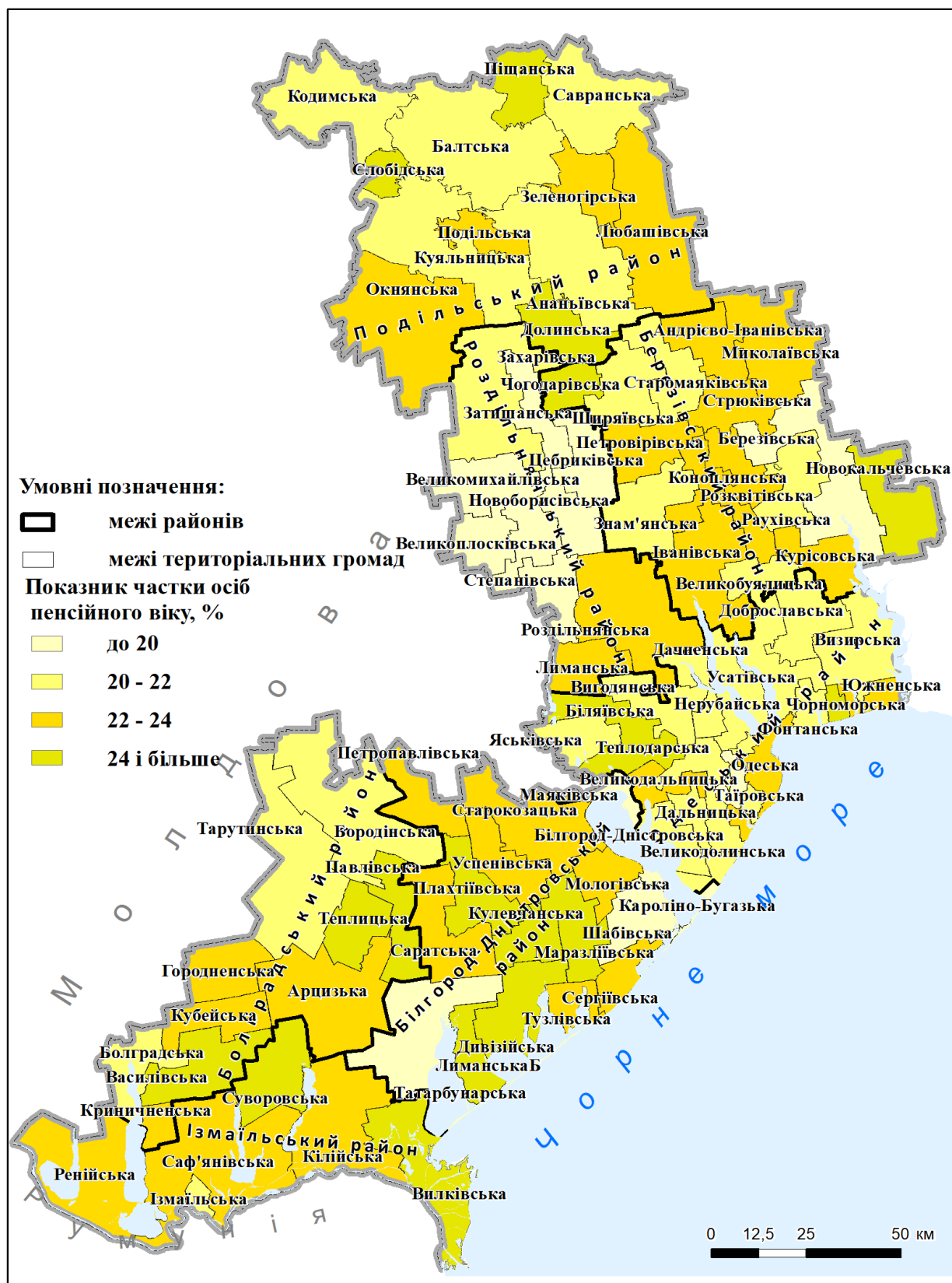

Рис. 4.22. Частка осіб похилого віку за адміністративними районами Одещини на 2022 р.

Дещо нижчі показники характерні для Подільського (21,8 %) та Білгород-Дністровського районів (21,4 %), що свідчить про збільшення процесів постаріння, однак не таких інтенсивних, як в урбанізованих та прикордонних районах. Частка осіб пенсійного віку в Березівському районі становить 20,4 %, а в Роздільнянському – 19,5 %, що є найнижчими значеннями серед усіх адміністративно-територіальних одиниць області. Це може свідчити про більш сприятливу вікову структуру, відносно вищу частку молоді, які зменшують питому вагу осіб старшогопохилого віку в загальній структурі.

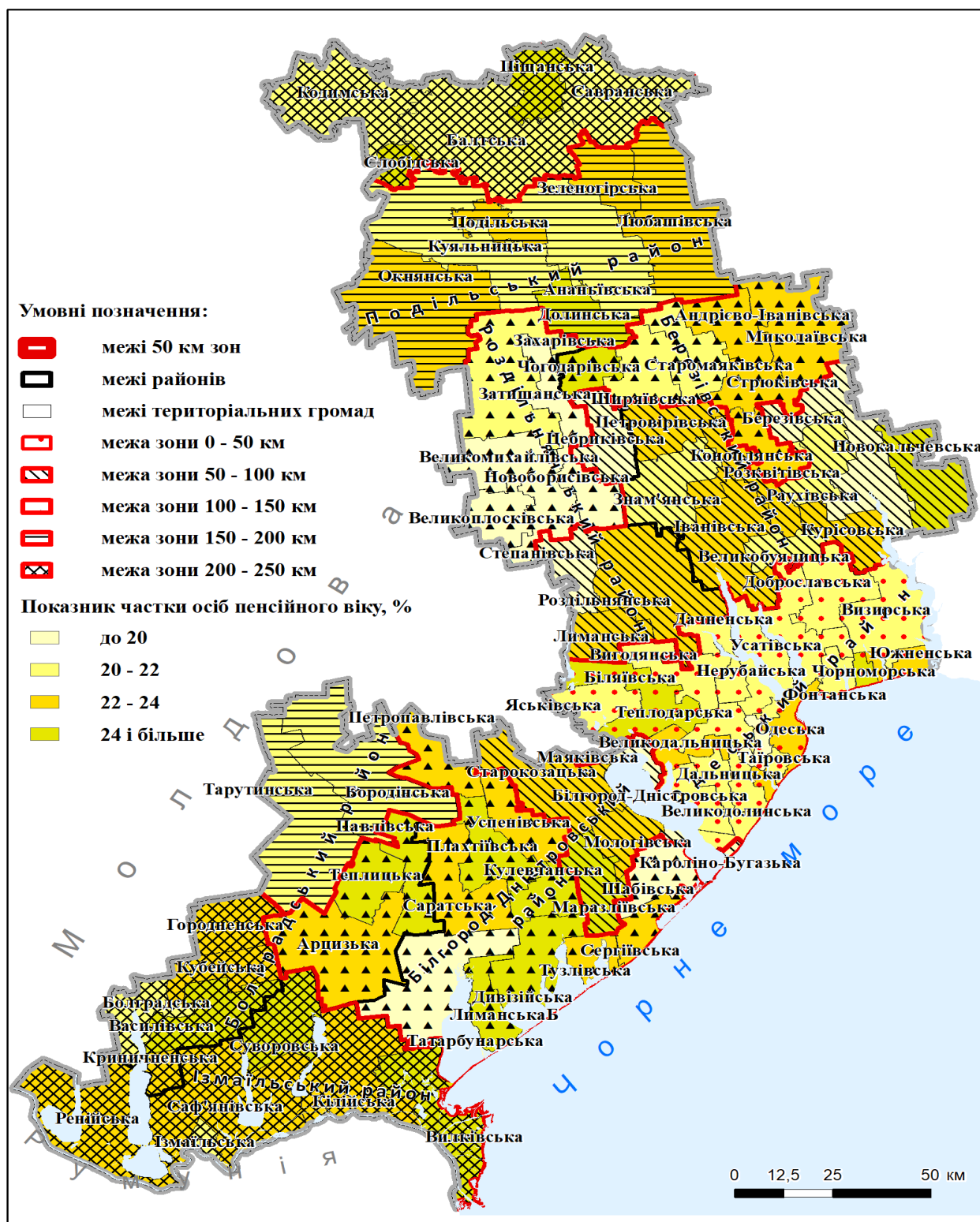
Таким чином, зростання частки осіб пенсійного віку в більшості районів регіону відображає загальноукраїнську тенденцію до депопуляції та постаріння населення.

Аналіз просторового розподілу частки осіб пенсійного віку серед населення територіальних громад Одеської області представлений (рис. 4.23, рис. 4.24) і показує розподіл показника частки пенсіонерів з урахуванням 50 – км смуги віддалення від центру дозволяє виявити чітко виражену

*Побудовано авторкою

Рис. 4.23. Територіальна диференціація показника частки осіб пенсійного віку Одеської області на 2022 р.

*побудовано авторкою

Рис. 4.24. Територіальна диференціація показника частки осіб пенсійного віку Одеської області на 2022 р. за 50 км зонами

кластеризацію, що зумовлена поєднанням демографічних, соціально-економічних та адміністративно-територіальних чинників. Рис. 4.24. показує розподіл показника частки пенсіонерів з урахуванням 50 – км смуги віддалення від центру. У межах області можна виділити три умовно сформовано три основні кластери за рівнем частки осіб пенсійного віку, а також декілька окремих геодемографічних груп із характерними локальними особливостями.

Перший ГДК охоплює громади з часткою осіб пенсійного віку в межах 22–24 % і більше, що свідчить про відносно низький рівень старіння порівняно з середньообласними показниками. До цього кластеру входять Зеленогірська (22,3 %) та Любашівська (22,3 %) територіальні громади Подільського району, Андрієво-Іванівську (22,2 %), Миколаївську (22,3 %), Стрюківську (23,4 %), Петровірівську (23,8 %), а також Розквітівську, Коноплянську, Іванівську і Курісовську територіальні громади Березівського району та Роздільнянська та Лиманська громади - Роздільнянського району. Сукупно ці території утворюють кластер з дещо пом'якшеними ознаками демографічного старіння, що може бути результатом збереження трудового потенціалу, меншого міграційного відтоку.

Другий ГДК об'єднує громади з часткою осіб пенсійного віку в межах 20 –22 %, що вказує на відносно сприятливу вікову структуру населення. Цей кластер охоплює 8 громад із Подільського, Роздільнянського та Березівського районів, а саме: Кодимську, Балтську, Куяльницьку, Захарівську, Ананіївську, Савранську, Ширяївську та Старомаяківську територіальні громади.

До третього ГДК входить значна частина громад Одеського району, зокрема: Вигодянська, Нерубайська, Дачненська, Усатівська, Красносільська, Доброславська, Визирська, Фонтанська, Великодальницька, Чорноморська міська, Дальницька, Великодолинська та Овідіопольська громади та Великобуялицька громада Березівського району. Вказані території характеризуються певною демографічною стабільністю, що пояснюється їх

географічним розташуванням у зоні соціально-економічного тяжіння м. Одеса, розвиненою інфраструктурою, а також наявністю трудових ресурсів, що забезпечують збереження відносно молодого вікового складу населення.

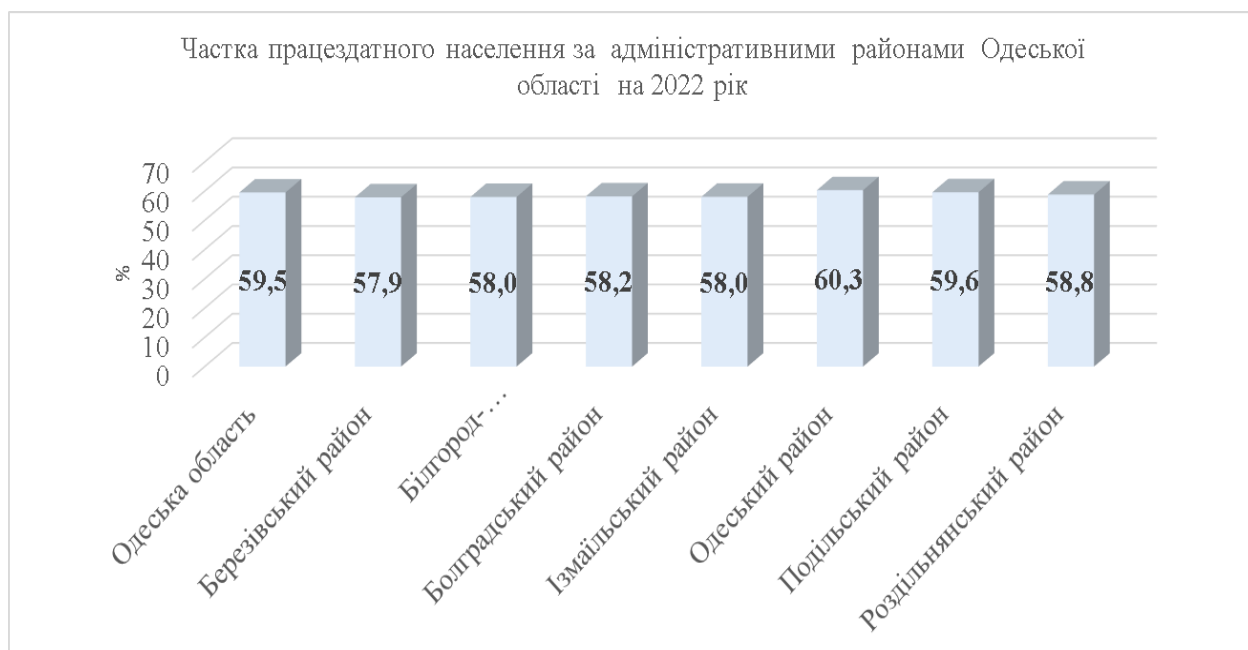
Окрему ГДГ формують громади з найнижчими показниками частки пенсіонерів – до 20 %, що локалізуються переважно у Роздільнянському районі. До цієї групи належать Затишненьська, Цебриківська, Великомихайлівська, Новоборисівська, Великопосківська та Степанівська територіальні громади, це говорить про збереження більшої частки населення працездатного віку. Також у структурі регіону виділяються ще дві ГДГ з відносно низькими показниками частки пенсіонерів (у межах 22–24 %), Одна ГДГ розташована – у Білгород-Дністровському районі та включає Петропавлівську, Успенівську, Мологівську, Старокозацьку громади, а також одну громаду Одеського району – Маяківську. Друга ГДГ сформувалась у південній частині області, на території Болградського та Ізмаїльського районів – Городненська, Кубейська, Арцизька, Кілійська, Саф'янівська, Криничненська та Ренійська громади, це пояснюється як етнокультурними особливостями, так і функціональними характеристиками соціально-економічного середовища.

Найвищі показники частки осіб пенсійного віку – 24 % і більше – зафіксовано в окремих громадах Білгород-Дністровського району. Йдеться про Плахтіївську, Маразліївську, Кулевчанську, Дивізійську та Лиманську громади, такий рівень свідчить про високий рівень постаріння населення, що супроводжується значним демографічним навантаженням на соціальну інфраструктуру та зменшенням трудового потенціалу.

Решта громад, що не увійшли до наведених кластерів або груп, утворюють окремі ГДО, які потребують подальшого індивідуалізованого аналізу для з'ясування особливостей формування їх вікового складу населення.

Таким чином просторовий розподіл частки осіб пенсійного віку в межах громад Одеської області є виразно неоднорідним і демонструє чітко виражений центр-периферійний контраст, який формується під впливом комплексу демографічних, соціально-економічних та міграційних чинників.

Третя складова – показник частки працездатного віку. Аналіз частки населення працездатного віку (у цьому випадку – 16–59 років) є важливим для розуміння сучасного та перспективного стану трудового потенціалу регіону. Середнє значення по Одеській області частки працездатного населення становить 59,5 %, що свідчить про відносно збережений трудовий ресурс, однак за умов поступового старіння населення ця частка має тенденцію до зниження (рис. 4.25).

**Побудовано авторкою*

Рис 4.25. Частка працездатного населення у розрізі районів
Одеської області на 2022 р.

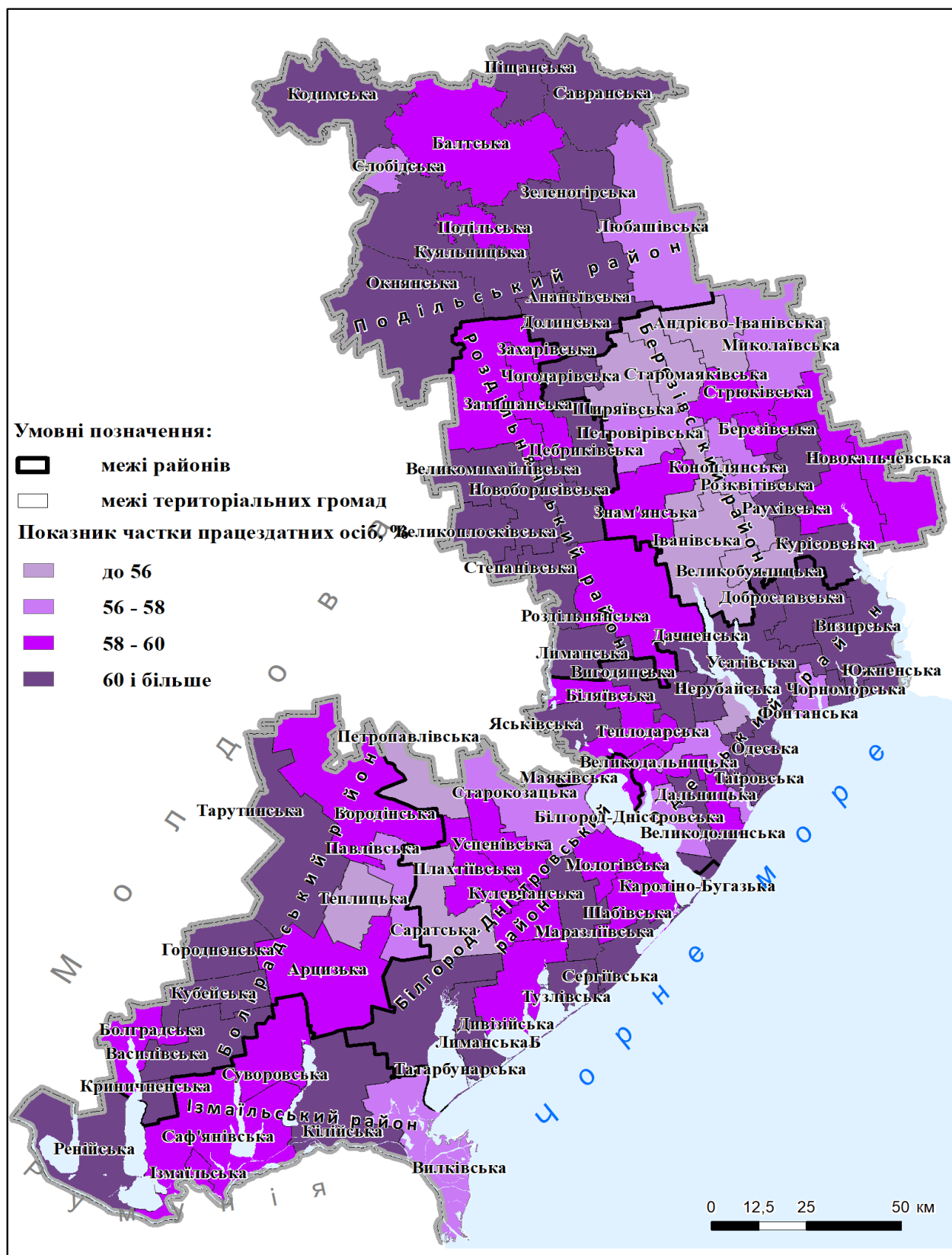
Найвища частка працездатного населення спостерігається в Одеському районі – 60,3 %. Це є типовою ознакою урбанізованих територій, де сконцентровано найбільше економічно активного населення, у тому числі за рахунок внутрішньої міграції молоді та населення працездатного віку з інших районів. Також дещо вищими за середні обласні значення є показники в

Подільському (59,6 %) та Роздільнянському (58,8 %) районах, що створює потенціал для економічного розвитку. Близькими до середньообласного значення є Білгород-Дністровський (58,0 %), Болградський (58,2 %) та Ізмаїльський (58,0 %) райони. Найнижчий показник частки працездатного населення спостерігаються в Березівському районі – 57,9 %, що хоч не значно, але нижче за обласний рівень. Це може бути пов'язано з вищою питомою вагою дітей (21,7 %) у структурі населення, тобто трудовий потенціал у цьому районі має перспективу зростання, але наразі характеризується певним дисбалансом.

Отже, аналіз частки працездатного населення виявляє відносну збалансованість трудових ресурсів в області із помірними територіальними коливаннями. У перспективі важливо враховувати міграційні потоки, демографічну політику та соціально-економічні умови для підтримання і розширення трудового потенціалу регіону.

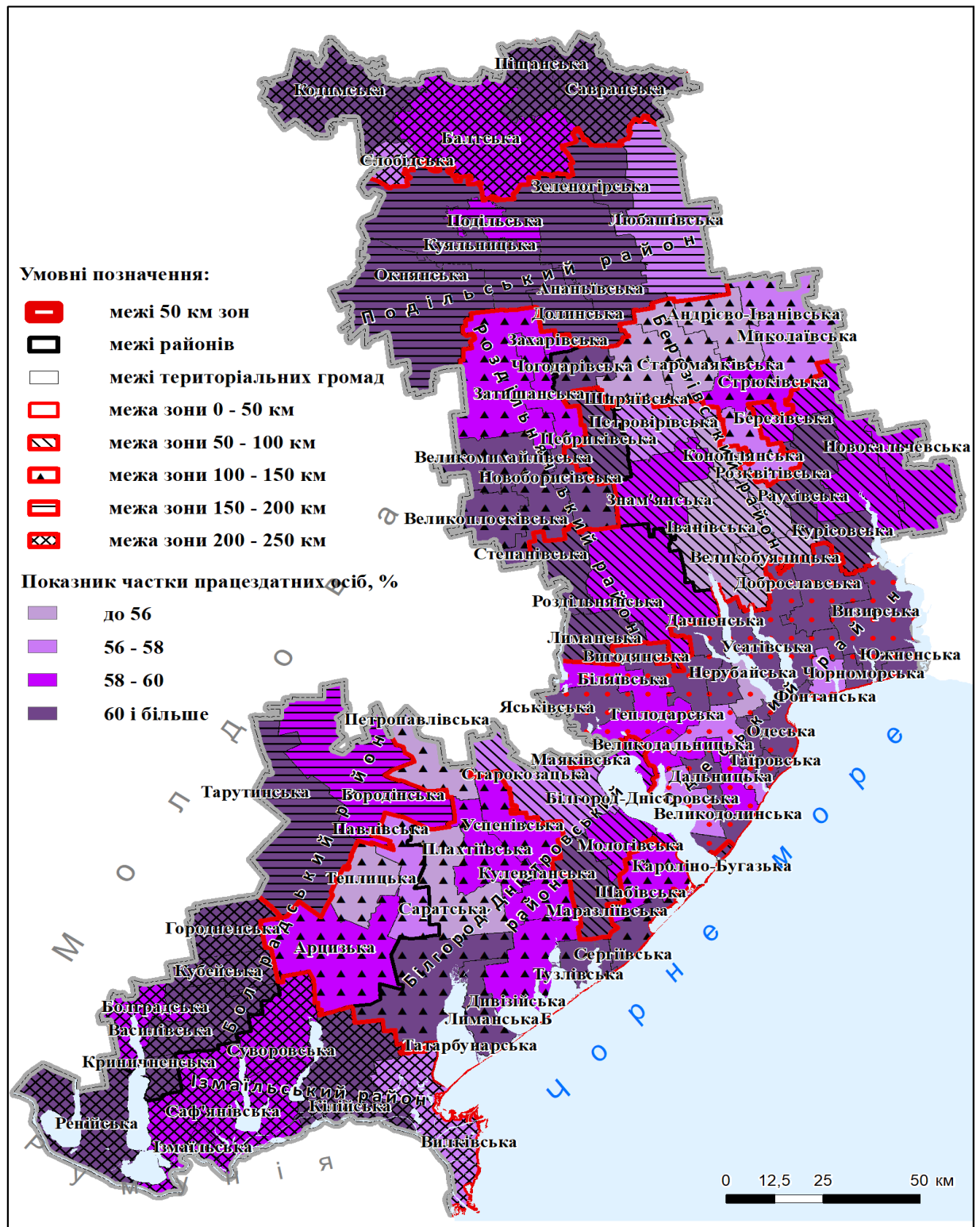
На основі аналізу демографічної статистики було створено картосхеми (рис. 4.26, рис.4.27). Ці дані відображають показник частки працездатного віку по 91 територіальній громаді в регіоні. Рис. 4.27. показує розподіл показника частки працездатних осіб з урахуванням 50 – км смуг віддалення від центру.

Аналіз показника частки населення працездатного віку дозволяє виокремити один чітко сформований ГДК, який суттєво вирізняється підвищеними значеннями цього демографічного показника. Як свідчать дані (рис. 4.26), до зазначеного кластеру входять 25 ТГ Одеського, Березівського, Роздільнянського та Подільського районів: Раухівська, Курісовська, Доброславська, Визирська, Південна, Чорноморська селищна, Красносільська, Усатівська, Одеська, Вигоднянська, Авангардівська, Дачненська, Таїровська, Лиманська, Степанівська, Великопосківська, Новоборисівська, Чогодарівська, Долинська, Окнянська, Ананьївська, Куяльницька, Зеленогірська, Савранська та Піщанська ТГ. Усі вони характеризуються дуже високими значеннями частки працездатного

**Побудовано авторкою*

Рис.4.26. Територіальна диференціація показника частки працездатних осіб Одеської області на 2022 р.

*побудовано авторкою

Рис. 4.27. Територіальна диференціація показника частки працездатних осіб громад Одеської області на 2022 р. за 50 км зонами

населення – понад 60 %, що свідчить про наявність значного трудового ресурсу та потенційно сприятливої демографічної ситуації.

Поряд із цим ГДК, виділяються також п'ять ГДГ, у яких показники частки осіб працездатного віку коливаються в межах 58–60 %. Перша з них сформована громадами Одеського та Білгород-Дністровського районів: Біляївська, Теплодарська, Маяківська, Білгород-Дністровська, Мологівська, Великодолинська, Шабівська та Кароліно-Бугазька ТГ. Ці громади демонструють стабільні демографічні пропорції з високою часткою економічно активного населення, що є позитивною ознакою для розвитку місцевої економіки.

Наступні дві ГДГ охоплюють громади Білгород-Дністровського, Болградського та Ізмаїльського районів. Перша з них включає Бородинську, Успенівську, Плахтіївську, Кулевчанську та Дивізійську ТГ. Друга сформована з громад, розташованих у південній частині області – Ізмаїльська, Саф'янівська, Суворовська та Арцизька громади, тут спостерігається збереження значної частки працездатного населення, що створює передумови для відносної демографічної стабільності. Окрему ГДГ становлять громади з найвищими значеннями показника частки працездатного населення – понад 60 %. – Маразліївська, Сергіївська, Тузлівська, Лиманська, Татарбунарська громади Білгород-Дністровського району та Кілійська громада Ізмаїльського району. Ще одна ГДГ з аналогічно високими показниками представлена Ренійською, Криничненською, Василівською, Городненською та Тарутинською ТГ. Високий рівень частки працездатного населення в цих громадах може бути пов'язаний із високими показниками народжуваності в попередні роки, етно-національними особливостями та наявністю можливостей працевлаштування.

Водночас виявлено ГДО з дуже низьким рівнем частки працездатного населення – до 56 %, що свідчить про зростання демографічного навантаження на економічно активну частину суспільства. До таких належать Ширяївська, Андрієво-Іванівська та Старомаяківська громади

Березівського району. Ще один подібний осередок сформовано Іванівською, Великобуялицькою та Коноплянською ТГ. Дані території потребують цільових заходів з боку органів регіонального управління для стабілізації трудового потенціалу.

Найвищий показник частки населення працездатного віку зафіксований в Кубейській сільській територіальній громаді Болградського району – 65,23 %, що є винятковим явищем у межах області та може свідчити про значний демографічний ресурс. Трохи інша конфігурація поєднання громад спостерігається за 50 км зонами тяжіння до центру.

Загалом, просторовий аналіз частки населення працездатного віку дозволяє не лише окреслити геодемографічні кластери та групи, а й виокремити осередки з підвищеним або пониженим демографічним потенціалом, що є важливим підґрунтям для планування соціально-економічного розвитку територій.

4.3.7. Територіальна диференціація показників демографічного навантаження на працездатне населення

Демографічне навантаження на працездатне населення є важливим індикатором, що відображає кількість осіб непрацездатного віку (0–16 років та 59+ років) на 1000 осіб працездатного віку (16–60 років). В Одеській області загальне демографічне навантаження становить 680 осіб, з домінуванням навантаження особами пенсійного віку (379 проти 301 дітьми), що свідчить про тенденції до постаріння населення (табл.4.5, рис.4.28).

Найвищий рівень демографічного навантаження спостерігається в Березівському (728 осіб) та Білгород-Дністровському (725 осіб) районах, де відносно збалансоване співвідношення навантаження дітей і пенсіонерів. В Ізмаїльському (723 осіб) та Болградському (719 осіб) районах домінує пенсійне навантаження, що свідчить про глибші процеси постаріння.

Водночас у Роздільнянському районі (700 осіб) переважає навантаження дітьми, що вказує на збереження молодших вікових груп.

Найменші показники демографічного навантаження зафіксовано в Одеському районі (658 осіб), з мінімальним навантаженням дітьми (274 осіб) при навантаженні пенсіонерів (384 осіб), що характерно для урбанізованих територій з концентрацією трудових ресурсів і низькою народжуваністю.

Загалом по області спостерігається чітка територіальна диференціація показників демографічного навантаження, що потребує врахування в соціально-економічному плануванні на рівні районів.

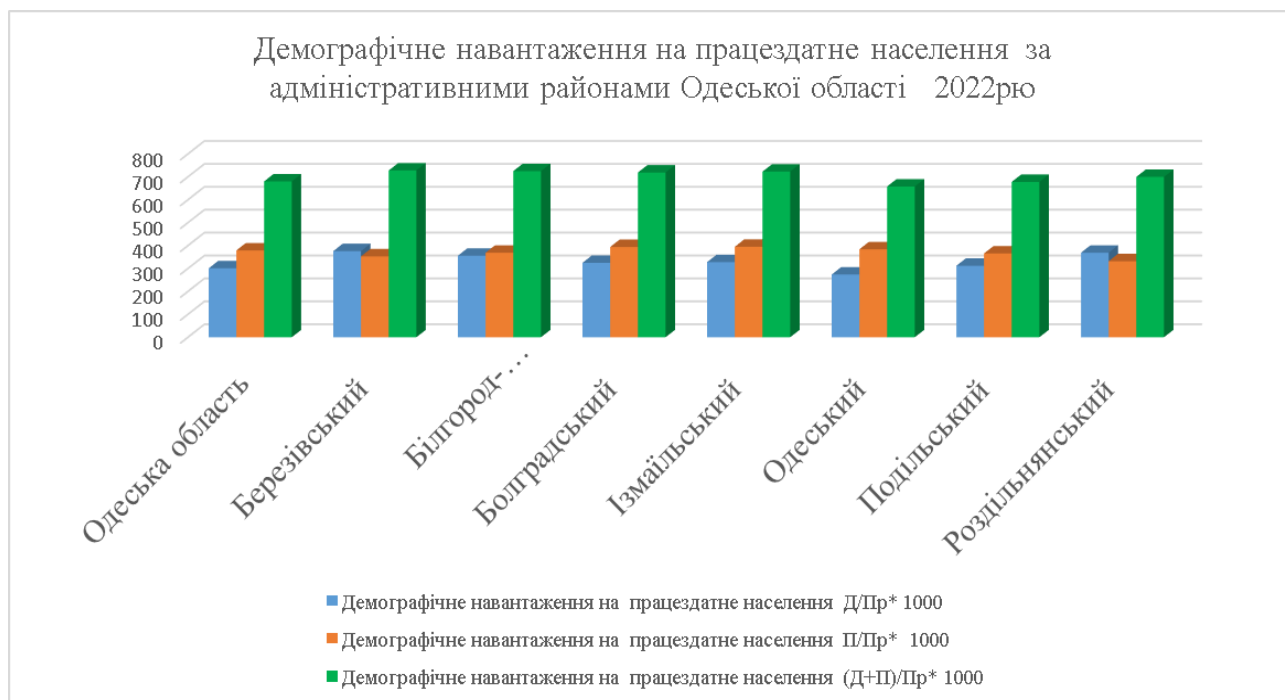
Окремо розглянемо демографічне навантаження дітьми, демографічне пенсіонерпми та загальне демографічне навантаження дітьми та пенсіонерами та визначимо територіальні відмінності за 91 громадою в межах Одеської області та з врахуванням 50 км смуг віддалення від м. Одеса.

Таблиця 4.5

*Показники навантаження на працездатне населення
в Одеському регіоні*

Райони	Населення за віковими категоріями				Демографічне навантаження на працездатне населення		
	Все населення	0-15	16-59	60 і старше	Д/Пр* 1000	П/Пр* 1000	(Д+П)/Пр* 1000
Одеська область	2 340 332	418 889	1393 241	528 202	301	379	680
Березівський	105 510	22 943	61 046	21 521	376	353	728
Білгород-Дністровський	196 074	40 480	113 676	41 918	356	369	725
Болградський	145 954	27 606	84 892	33 456	325	394	719
Ізмаїльський	207 246	39 411	120 276	47 559	328	395	723
Одеський	1 362 029	225 140	821 382	315 507	274	384	658
Подільський	221 796	41 259	132 146	48 391	312	366	678
Роздільнянський	101 723	22 050	59 823	19 850	369	332	700

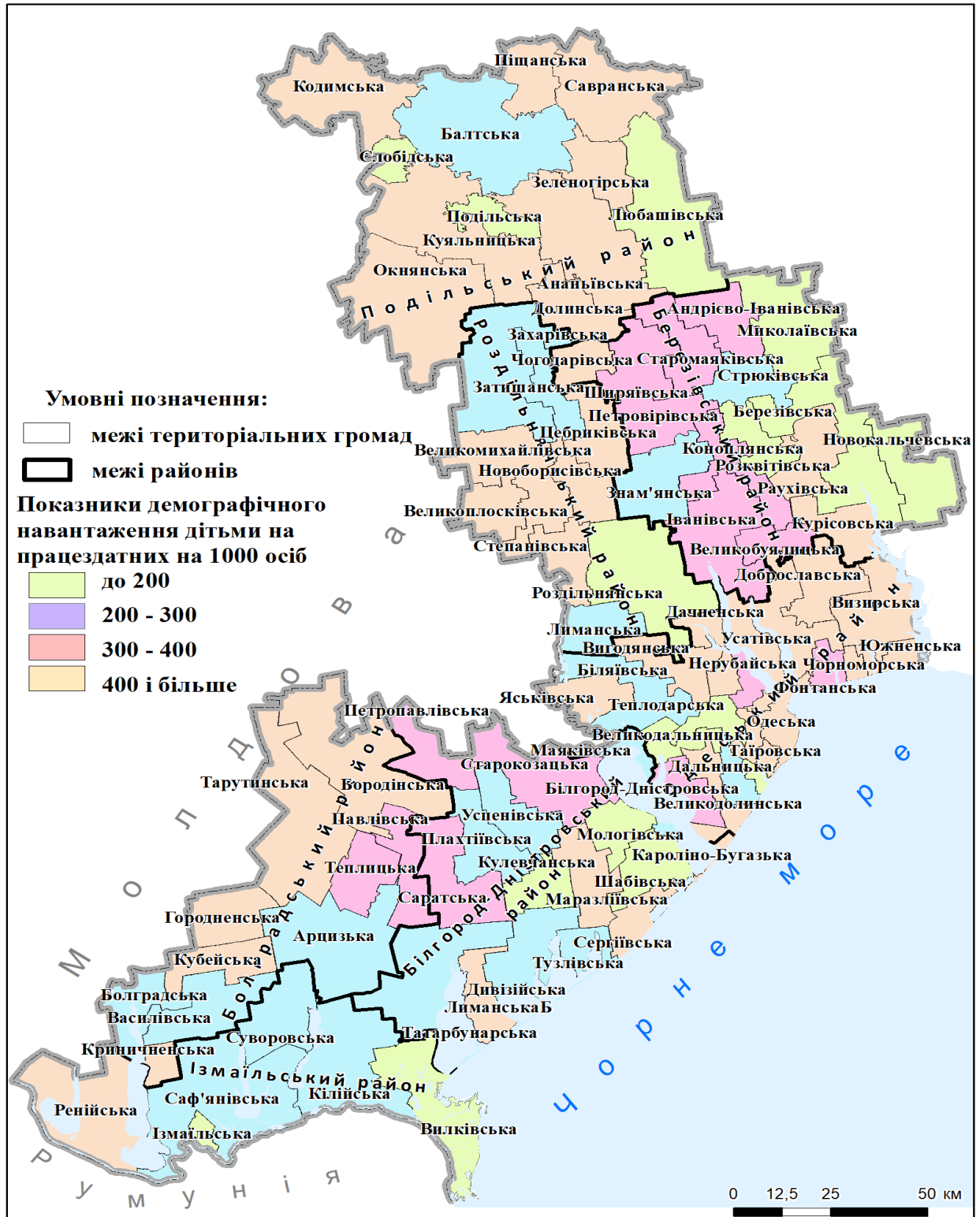
**Складено та розраховано авторкою на основі [95]*

**Побудовано авторкою*

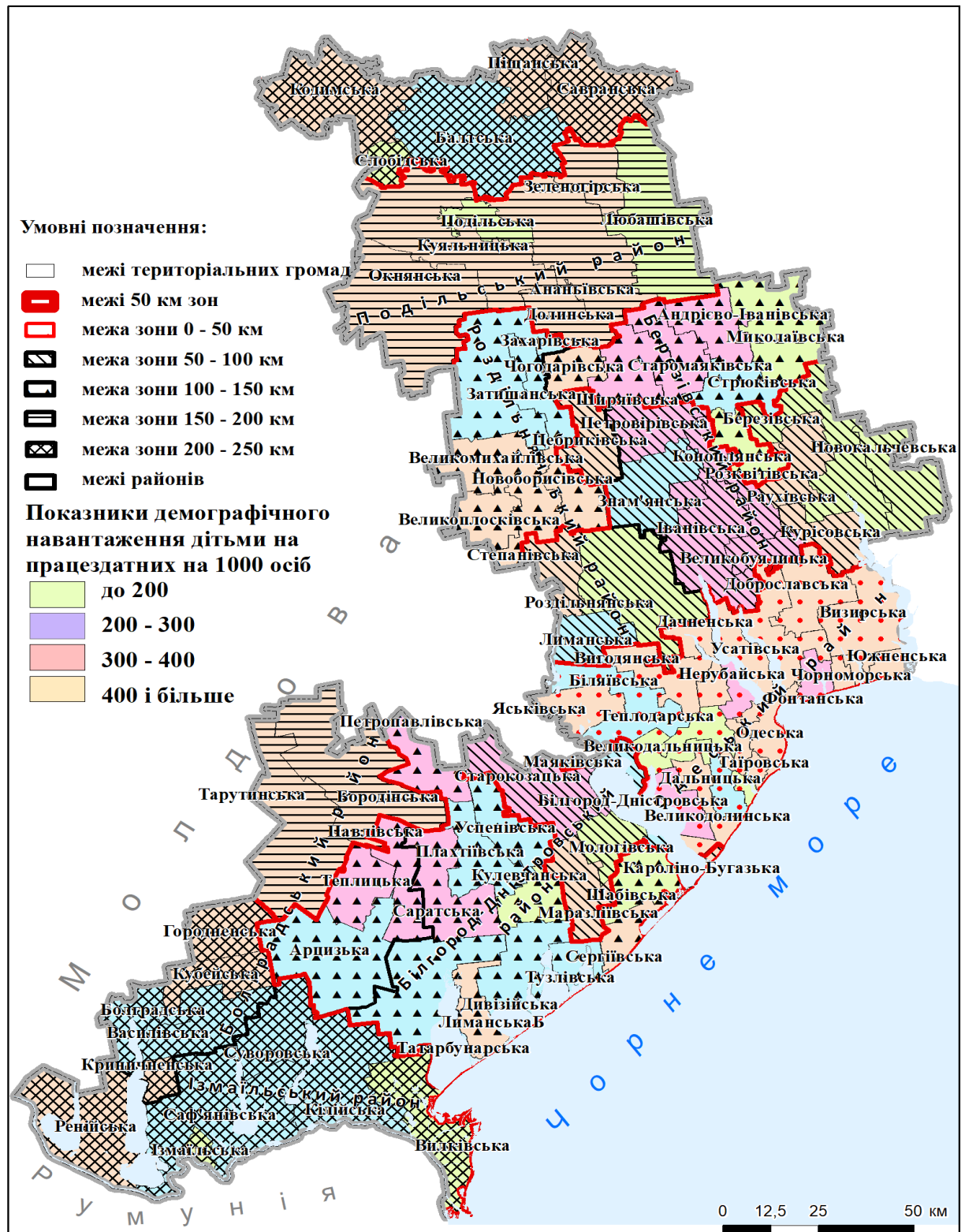
Рис. 4.28. Демографічне навантаження на працездатне населення за адміністративними районами Одеської області 2022р.

Демографічне навантаження дітьми на працездатне населення. На рис. 4.29 і рис. 4.30 представлено територіальну диференціацію показника демографічного навантаження дітьми на працездатне населення, що дало змогу виокремити п'ять просторово впорядкованих ГДК демографічного навантаження дітьми на працездатне населення, а також окреслити локальні осередки з екстремальними значеннями. Такий підхід дозволяє виявити регіональні закономірності геодемографічного розвитку та їхню залежність від рівня урбанізації, соціально-економічної ситуації, етнокультурних особливостей і ступеня периферійності територій.

*Побудовано автором

Рис. 4.29. Територіальна диференціація показників демографічного навантаження (діти – працездатні) на 2022 р.

**Побудовано автором*

Рис. 4.30. Територіальна диференціація показника демографічного навантаження (діти-працездатні) Одеської області на 2022 р. за 50 км зонами

Перший ГДК з високими значеннями демографічного навантаження 300–400 дітей на 1000 працездатних осіб охоплює північну частину області, та включає 11 територіальних громад Роздільнянського, Подільського та Березівського районів, зокрема: Захарівську, Затишанську, Великомихайлівську, Новоборисівську, Роздільнянську, Знам'янську, Петровірівську, Розквітівську, Миколаївську, Березівську та Любашівську.

Другий ГДК з аналогічно високими показниками сформувався у центральній та частково південно-західній частині Одеської області та включає громади Одеського, Білгород-Дністровського, Болградського та Ізмаїльського районів. У межах цього кластеру 15 громад, серед яких: Великодолинська, Велькодальницька, Чорноморська міська, Маяківська, Білгород-Дністровська, Шабівська, Мологівська, Старокозацька, Петропавлівська, Бородінська, Теплицька, Павлівська, Арцизька, Татарбунарська, Вилківська. Ці громади розташовані у прибережній зоні або поблизу транспортних вузлів і показують позитивну демографічну динаміку.

На противагу їм, три ГДК з помірно низькими значеннями демографічного навантаження (200–300 дітей на 1000 працездатних осіб) виявлено в окремих частинах Подільського, Роздільнянського, Одеського та Білгород-Дністровського районів. Перший з них включає 11 громад переважно в Подільському районі: Кодимську, Слобідську, Куяльницьку, Окнянську, Долинську, Ананіївську, Зеленогірську, Савранську, Піщанську, Чогодарівську та Цебриківську. Характерною рисою цього кластеру є «демографічна депресія», інтенсивна трудова міграція та постаріння населення, що зумовлює зниження частки дітей.

Другий кластер із середньо-низькими показниками включає громади центральної частини Одеського району, серед яких: Авангардівська, Біляївська, Вигодянська, Одеська, Дачненська, Красносільська, Таїровська, Теплодарська, Усатівська, Ясківська, Лиманська та Степанівська. Цей кластер представлений здебільшого урбанізованими або субурбанізованими громадами, де спостерігається зниження рівня народжуваності через

трансформацію репродуктивних орієнтацій і високий рівень економічної зайнятості жінок.

Третій кластер із аналогічними демографічними характеристиками утворився в межах Білгород-Дністровського району. До нього входять: Успенівська, Плахтіївська, Маразліївська, Кулевчанська, Сергіївська, Тузлівська, Дивізійська та Лиманська ТГ. В цих громадах зниження природного приросту супроводжується збільшенням навантаження на систему соціального захисту в умовах постаріння населення.

Додатково можна виокремити дві локальні геодемографічні групи з помірно низькими значеннями демографічного навантаження (200–300 дітей на 1000 працездатних) у східній частині регіону. Перша з них охоплює громади Одеського району — Південну, Чорноморську селищну, Визирську, Доброславську, а також Курісовську й Раухівську громади Березівського району. Їх об'єднує приміське розташування, значна маятникова міграція та переважання одномалодітних родин.

На полюсах розподілу спостерігаються три осередки з екстремальними значеннями. Два з них (Ширяївська, Старомаяківська, Андрієво-Іванівська; Іванівська, Великобуялицька, Коноплянська громади) мають найвищі показники — демографічного навантаження понад 400 дітей на 1000 працездатних осіб. Це громади з домінуванням традиційного сільського укладу, багатодітних родин та молодого вікового профілю населення. Водночас у Болградському та Ізмаїльському районах виокремлено ГДО з наднизькими показниками навантаження (менше 200 на 1000), що включає Городненську, Кубейську та Суворовську громади. Ці території є прикладом глибокої демографічної кризи, інтенсивної міграції та старіння населення.

Демографічне навантаження пенсіонерами на працездатне населення.

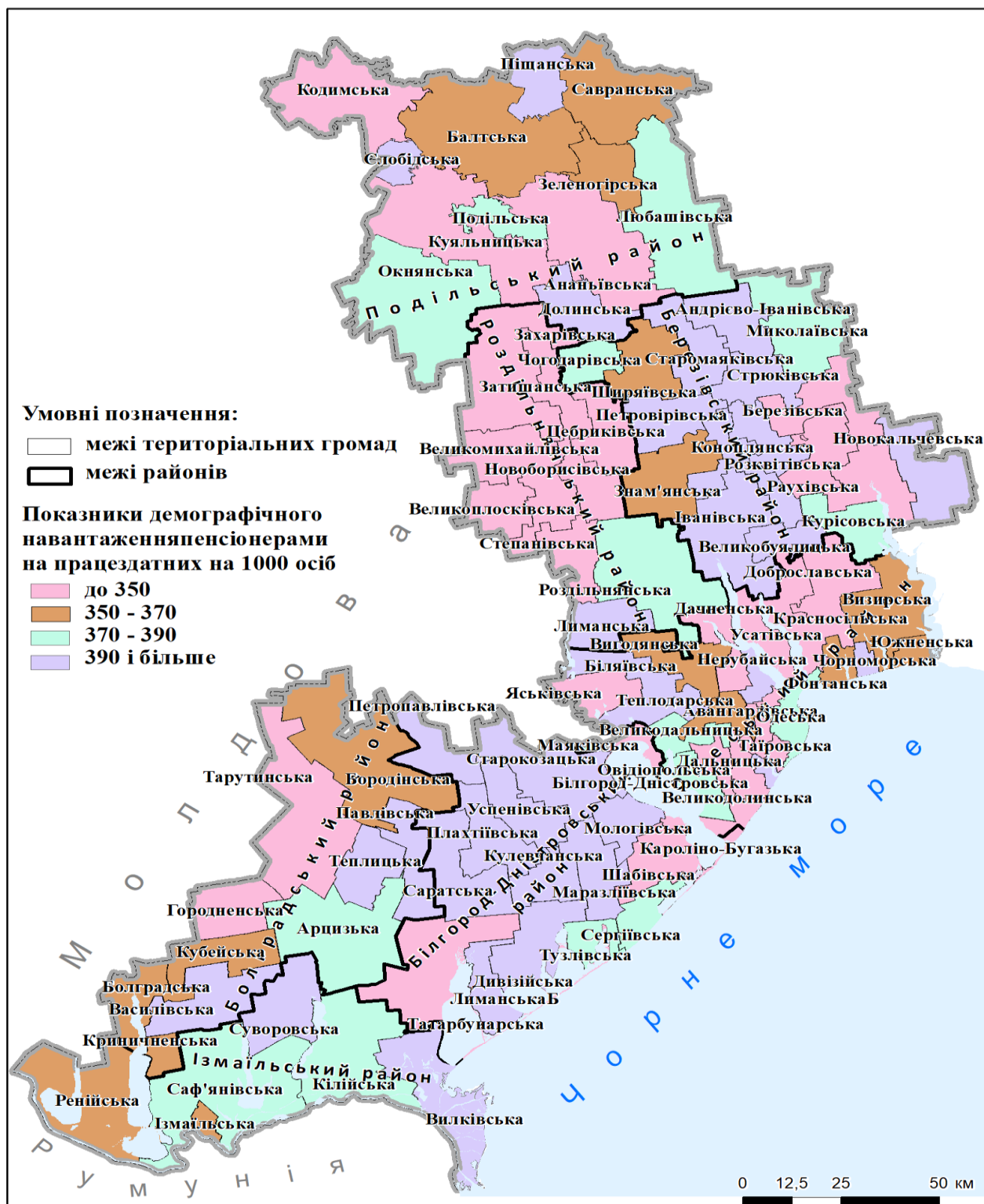
На основі аналізу (рис. 4.31, 4.32) територіальної диференціації показників демографічного навантаження пенсіонерами на працездатне населення в розрізі територіальних громад Одеської області за 2022 рік було виокремлено чотири геодемографічні кластери та декілька локальних

осередків. Просторові відмінності у значеннях показника свідчать про наявність виразної регіональної поляризації, що зумовлена як соціально-економічними чинниками, так і відмінностями у віковій структурі, рівнях урбанізації та міграційних процесах.

Перший кластер з дуже високими значеннями демографічного навантаження пенсіонерами (350–389 осіб на 1000 працездатних) формується переважно в межах Одеського району та частини Білгород-Дністровського району та включає 10 громад - Доброславську, Красносільську, Усатівську, Дачненську, Авангардівську, Таїровську, Дальницьку, Великодолинську, Кароліно-Бугазьку та Шабівську. Їх об'єднує приміське або прибережне положення, що сприяє концентрації осіб пенсійного віку через високий рівень комфортності проживання, розвинену інфраструктуру та близькість до медичних закладів.

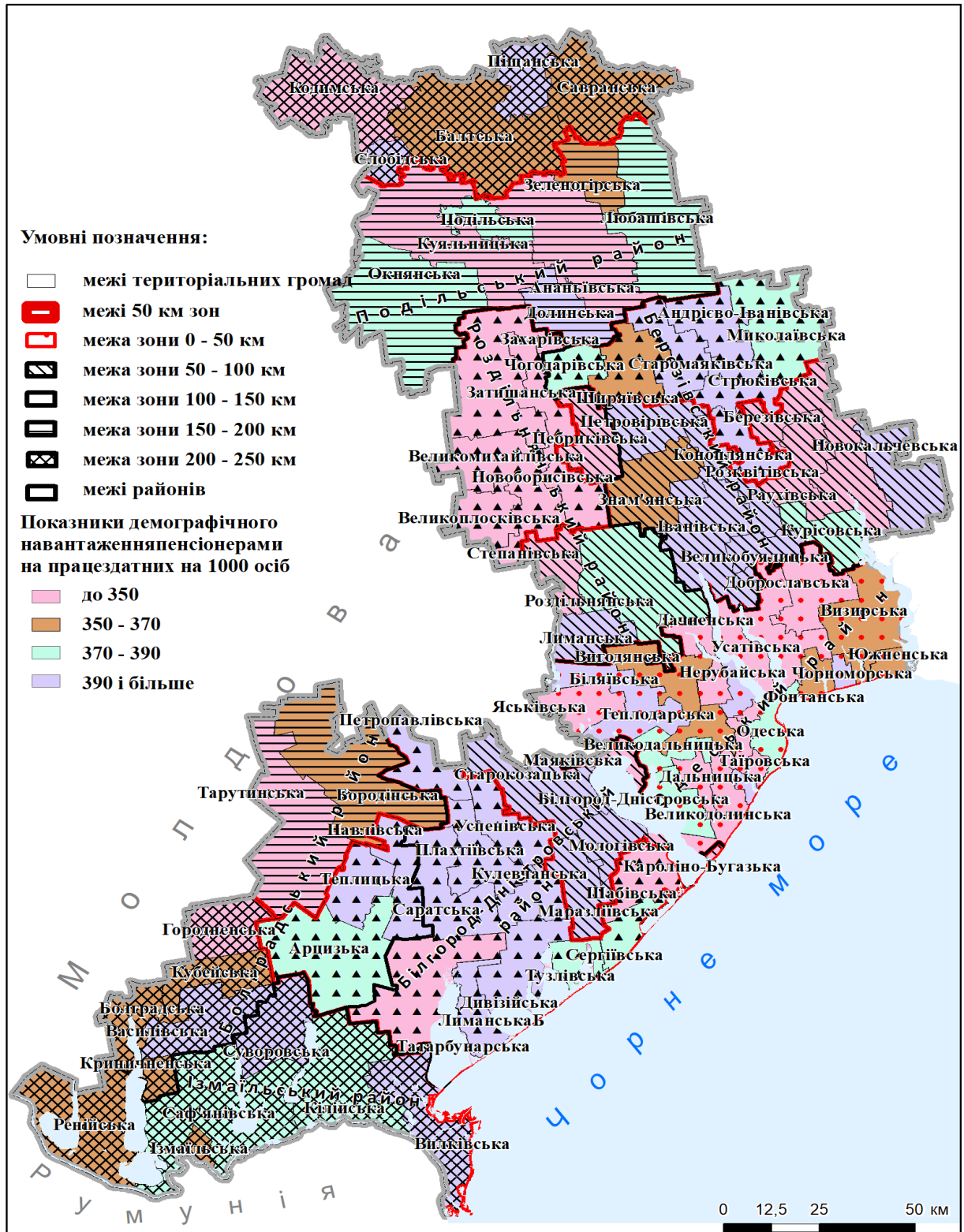
Другий ГДК з аналогічно високими показниками включає 9 громад Роздільнянського та Подільського районів – Степанівську, Великопосківську, Новоборисівську, Цебриківську, Великомихайлівську, Затишнєнську, Захарівську, Куяльницьку та Ананіївську. Цей кластер відображає наслідки тривалих депопуляційних процесів у сільських районах північного сходу області, деформованість вікової структури із домінуванням осіб пенсійного віку.

Третій ГДК з високими показниками демографічного навантаження формується у центральній та південно-східній частині області. До нього увійшли - Великобуялицька, Іванівська, Коноплянська, Розквітівська, Петровірівська, Стрюківська, Старомаяківська, Андрієво-Іванівська, Долинська ТГ.

*Побудовано авторкою

Рис. 4.31. Територіальна диференціація показника демографічного навантаження (пенсіонери-працездатні) Одеської області на 2022 р.

**Побудовано авторкою*

Рис. 4.32. Територіальна диференціація показника демографічного навантаження (пенсіонери-працездатні) Одеської області на 2022 р. за 50 км зонами

У цих громадах зареєстровані найвищі показники навантаження – понад 400 осіб пенсійного віку на 1000 працездатного населення, що є результатом системного постаріння населення та низького рівня соціально-економічної мобільності. Найвищі значення показника зафіксовано в Павлівській ТГ (443), Теплицькій ТГ (507), Коноплянській ТГ (420), Андрієво-Іванівській ТГ (412), Великобуялицькій ТГ (402).

Четвертий ГДК охоплює 12 територіальних громад, 10 з яких у Білгород-Дністровському районі Лиманська сільська ТГ, Дивізійська сільська ТГ, Саратська селищна ТГ, Плахтіївська сільська ТГ, Успенівська сільська ТГ, Кулевчанська сільська ТГ, Маразліївська сільська ТГ, Мологівська сільська ТГ, Старокозацька сільська ТГ, Петропавлівська сільська ТГ та 2 у Болградському районі Павлівська сільська ТГ та Теплицька сільська ТГ.

На півдні Одеської області сформувалась ГДГ з чотирьох громад з високими показниками демографічного навантаження 350-370 осіб на 1000 працездатних. Це територіальні громади Болградського та Ізмаїльського районів Ренійська міська ТГ, Криничненська сільська ТГ, Болградська міська ТГ та Кубейська сільська ТГ. Для цих громад характерна ґрунтова етнокультурна структура населення, збереження стабільного осілого контингенту старших вікових груп і одночасний відток молоді до великих міст або за кордон.

Окремі ГДО з відмінними тенденціями сформувались на півночі та півдні регіону. На півночі – у Подільському районі – виділяються громади з високими показниками демографічного навантаження пенсіонерами – Балтська, Зеленогірська та Савранська ТГ. Натомість на півдні Ізмаїльського та Болградського районів спостерігається зворотна ситуація – у Саф'янівській, Кілійській та Арцизькій ТГ показники демографічного навантаження пенсіонерами залишаються відносно низькими.

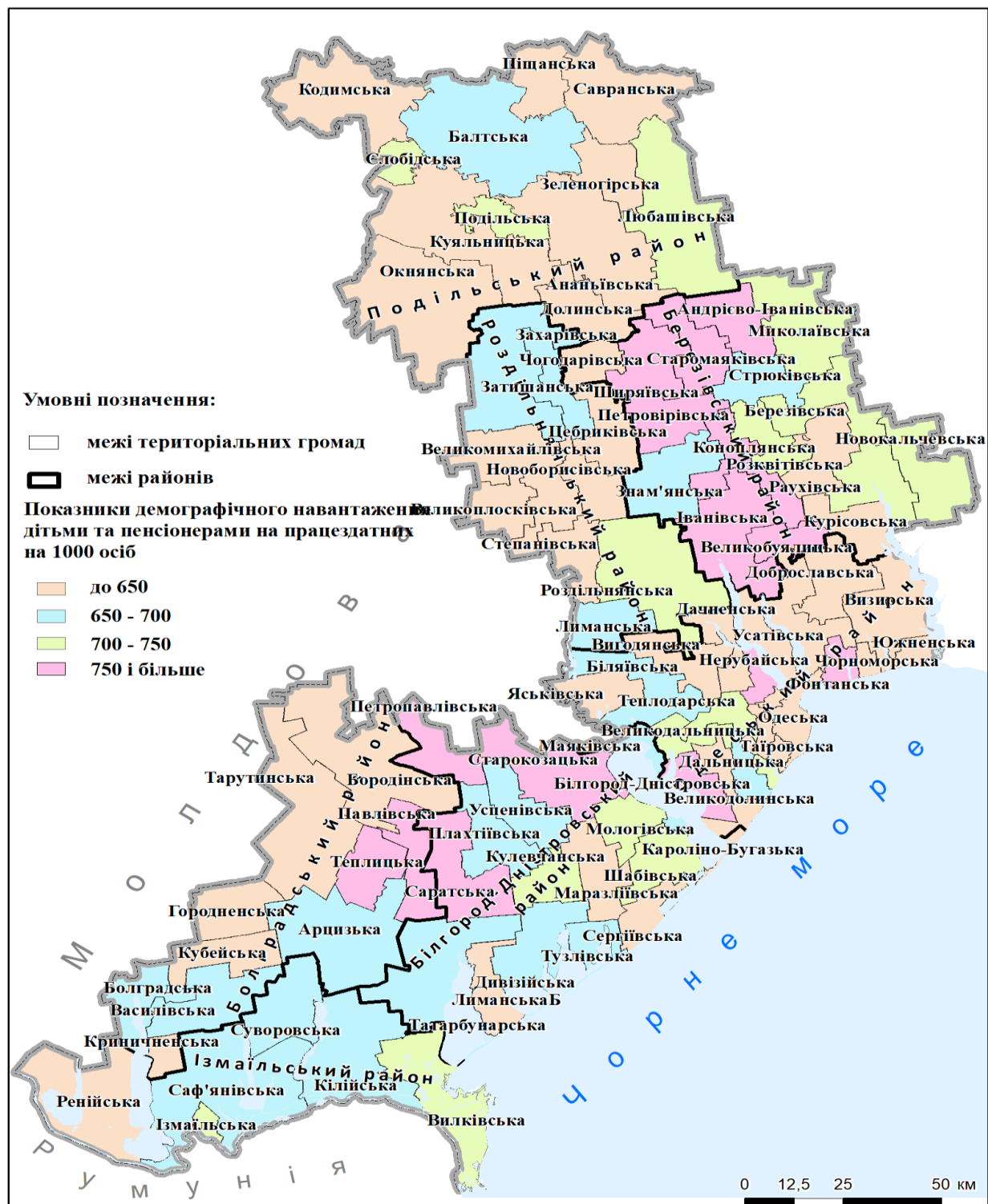
Загальне демографічне навантаження дітьми і пенсіонерами на працездатне населення.

Аналізуючи картографічні матеріали (рис. 4.33 та рис. 4.34), які відображають територіальну диференціацію показника загального демографічного навантаження дітьми та пенсіонерами на працездатне населення в територіальних громадах Одеської області, нами виокремлено просторово впорядковані ГДК, ГДГ і локальні ГДО.

Такий підхід дає змогу комплексно оцінити демографічне навантаження як сукупний тиск утриманців на працездатне населення, що особливо важливо для регіональної соціально-демографічної політики. На основі інтегрованого показника демографічного навантаження (суми дітей віком 0–16 років та осіб пенсійного віку на 1000 працездатних) виділено три основні ГДК з високими та дуже високими значеннями.

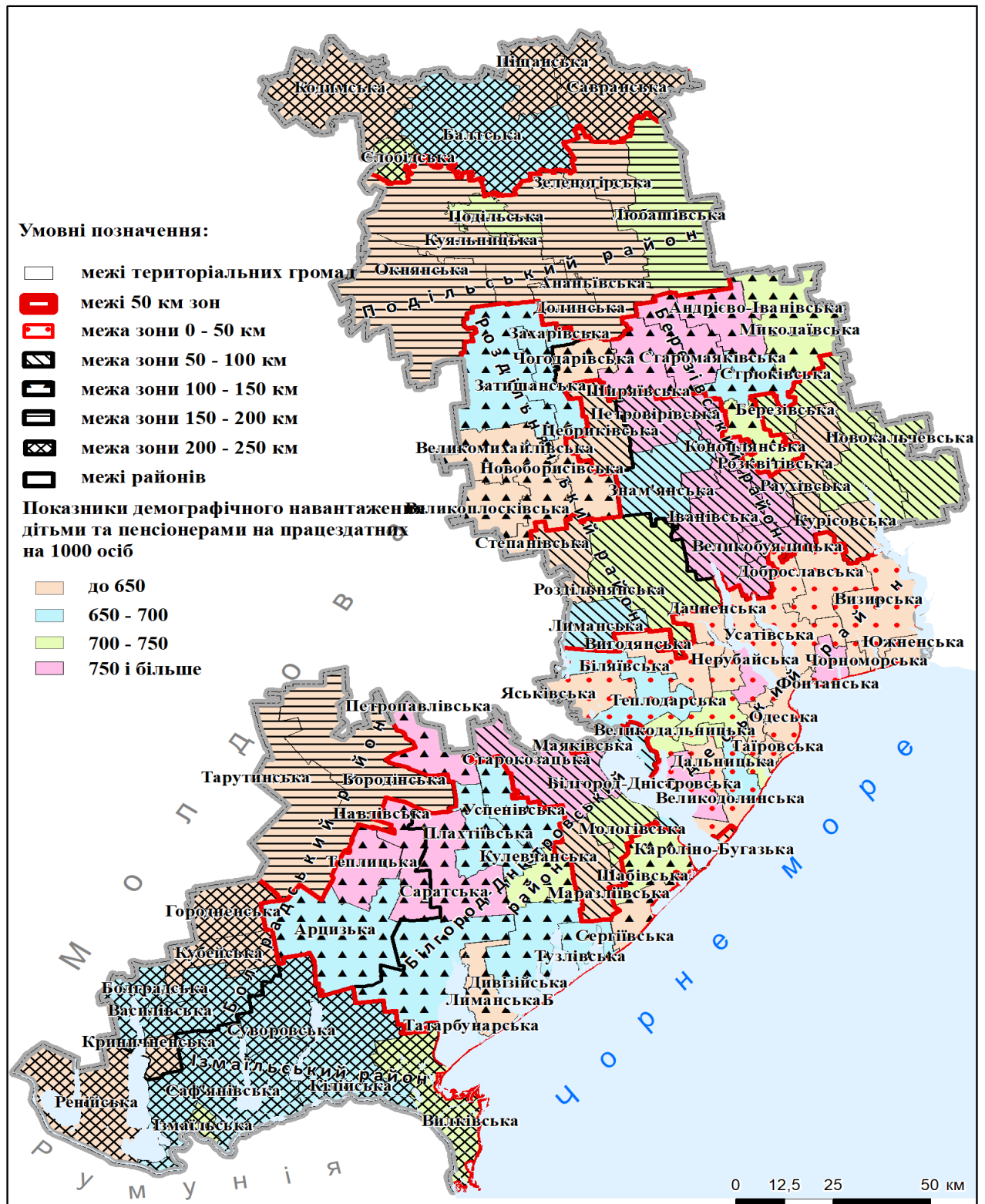
Два ГДК з відносно низькими показниками (до 650 осіб на 1000 працездатних). Перший ГДК охоплює переважно північну та північно-східну частину регіону – громади Подільського, Роздільнянського та Березівського районів – Куяльницька, Окнянська, Ананьївська, Зеленогірська, Савранська, Піщанська, Кодимська, Долинська, Чогодарівська, Цебриківська, Новоборисівська, Великомихайлівська, Великопосківська та Степанівська громади. Високі значення загального навантаження в цьому кластері пояснюються поєднанням двох чинників: з одного боку, тут ще зберігається помірний рівень народжуваності, з іншого – фіксується значна частка населення пенсійного віку, ці громади переважно сільські, віддалені від обласного центру.

Другий ГДК з відносно низькими показниками охоплює значну частину Одеського району та окремі громади Березівського району. До нього входять Раухівська, Курісовська, Доброславська, Чорноморська, Південна, Визирська, Красносільська, Усатівська, Вигодянська, Одеська, Авангардівська та Таїровська територіальні громади.

**Побудовано авторкою*

Рис. 4.33. Територіальна диференціація показника демографічного навантаження (діти і пенсіонери -працездатні) Одеської області на 2022 р.

**Побудовано авторкою*

Рис. 4.34. Територіальна диференціація показника демографічного навантаження (діти і пенсіонери -працездатні) Одеської області на 2022 р. за 50 км зонами

Цей кластер характеризується подвійним навантаженням: високий рівень пенсійного навантаження зумовлений концентрацією осіб похилого віку в комфортних для проживання передмістях, а відносно високий рівень дитячого населення – концентрація молодих родин у новобудови навколо Одеси. Таким чином, тут спостерігається накладання двох демографічних векторів – урбанізаційного та субурбанізаційного, що формує своєрідний демографічний баланс, проте водночас створює високе навантаження на соціальну інфраструктуру.

Третій ГДК з високими показниками (650–700 осіб на 1000 працездатних) формується на півдні області та включає громади Болградського, Ізмаїльського та Білгород-Дністровського районів – Болградську, Василівську, Саф'янівську, Суворовську, Кілійську, Татарбунарську, Арцизьку, Дивізійську, Тузлівську ТГ.

Наявність високого рівня демографічного навантаження зумовлена етнокультурними особливостями (болгарські, гагаузькі, молдавські громади), помірними показниками народжуваності та стабільною пенсіонерів, які не виїжджають з територій. Проте трудова еміграція молоді та середнього покоління поступово призводить до зростання загального демографічного навантаження на працездатне.

Виділяються також дві геодемографічні групи з дуже високими показниками загального демографічного навантаження (700–750 і більше осіб на 1000 працездатних). Перша спостерігаються в центральній частині області та включає Новокальчевську, Березівську, Розквітівську, Миколаївську громади, що розташовані у зоні 50-150 км віддалення від центрів зайнятості, що спричиняє відтік населення працездатного віку, а отже, зростання навантаження за рахунок осіб пенсійного віку. До складу другої геодемографічної групи з дуже високими показниками демографічного навантаження (750 і більше) входить Великобуялицька, Іванівська, Коноплянська, Петровірівська, Ширяївська, Старомаяківська, Андрієво-Іванівська. громадами. Фактично, ці території вже перебувають у

стані демографічного навантаження, близького до критичного, що потребує державного і регіонального втручання через загрозу занепаду соціально-економічної системи.

Здійснений просторовий аналіз засвідчив, що загальне демографічне навантаження в громадах Одеської області має чітко виражений кластерний та центр-периферійний характер. Центральні та приміські громади (особливо в Одеському районі) мають змішану структуру навантаження: вони приваблюють як молодь, так і пенсіонерів, створюючи значне навантаження на систему послуг. Периферійні та віддалені сільські громади, особливо в Березівському та Подільському районах, зазнають подвійного тиску: зниження народжуваності, виїзд молоді й одночасне зростання питомої ваги пенсіонерів формує дуже високі показники навантаження.

Ці дані підтверджують, що регіональна демографічна політика має враховувати як структурну, так і просторову складову геодемографічних процесів, адаптуючи соціальні програми до потреб як старіючих сільських периферій, так і динамічних, але навантажених центрів.

4.4. Інтегральне геодемографічне районування

У процесі дослідження геодемографічних процесів в Одеській області особливу увагу було приділено аналізу низки базових демографічних показників, що визначають сучасний стан територіальної диференціації населення. Зокрема, встановлено, що показники вікової структури населення, рівня демографічного навантаження, показники природного й механічного приросту (скорочення), коефіцієнти смертності та народжуваності, рівень постаріння населення, а також інтегральні показники життєвості мають суттєвий на формування типів і підтипів геодемографічних ситуацій.

Проведене часткове районування на основі окремих показників дозволило виявити просторові відмінності між територіальними громадами, які, показують наявні закономірності у формуванні геодемографічної

ситуації. Це створює передумови для подальшої деталізації геодемографічного аналізу шляхом розширення переліку показників, удосконалення їх сегментації (розробки шкал) та застосування комплексного підходу до формування інтегральних оцінок (додаток Ж).

У межах другого етапу дослідження було здійснено спробу інтегрального геодемографічного районування, яке ґрунтувалося на сукупності 11 ключових демографічних показників, зібраних по 91 територіальній громаді Одеської області. З метою забезпечення порівненності показників, для кожного показника було запропоновано бально-градаційний підхід: значення кожного показника поділялись на чотири шкали (від "дуже низького" до "дуже високого") із відповідною бальною оцінкою від 1 до 4. Такий метод дозволив кількісно охарактеризувати кожну громаду та забезпечити єдину основу для інтегрального аналізу.

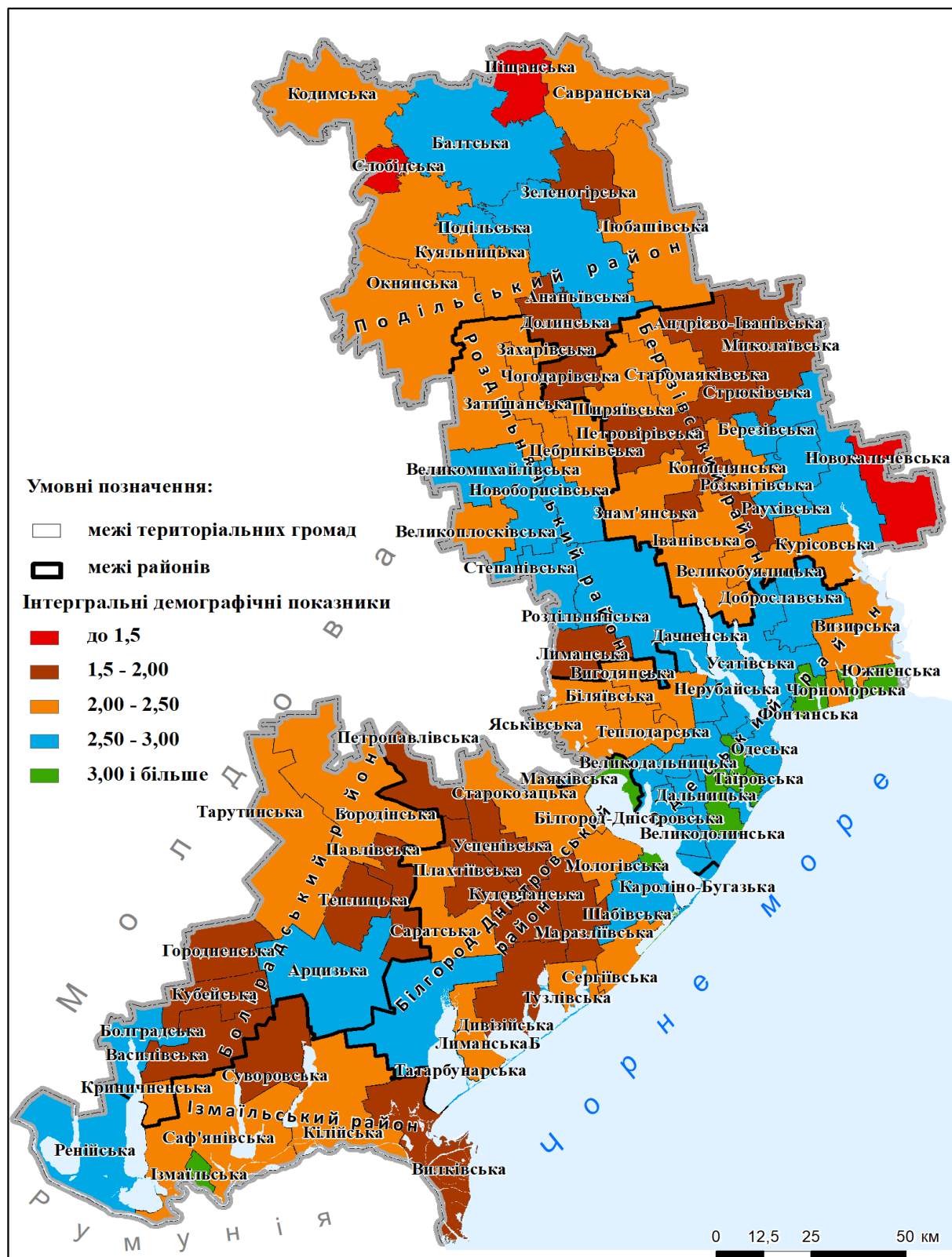
З огляду на загальну депресивність демографічної ситуації в регіоні, яка проявляється в негативній динаміці природного руху, високій частці населення пенсійного віку, низькому рівні народжуваності та підвищених показниках смертності, бали вищої градації присвоювалися саме тим громадам, де спостерігалися найбільш демографічні характеристики.

Середня сумарна кількість балів по всім 11-ти індикаторам дозволила розрахувати усереднене значення для кожної громади. Цей інтегральний показник слугував основою для картографічного моделювання, що дало змогу візуалізувати демографічну поляризацію області та виокремити стійкі просторові структури з подібним профілем геодемографічного розвитку. Зведення цих індикаторів в уніфіковану середню бальну шкалу дало змогу здійснити комплексне зіставлення геодемографічної ситуації в межах кожної територіальної громади. За результатами класифікації були виділені п'ять рівнів (Додаток Л) (рис. 4.35, рис. 4.36): уже низький (до 1,5 балів), низький (1,5–2,0), середній (2,0–2,5), високий (2,5–3,0) та дуже високий (понад 3,0 балів), що дозволило побудувати картограму та відобразили просторову

організацію геодемографічних кластерів, геодемографічних груп та геодемографічних осередків в межах Одеської області.

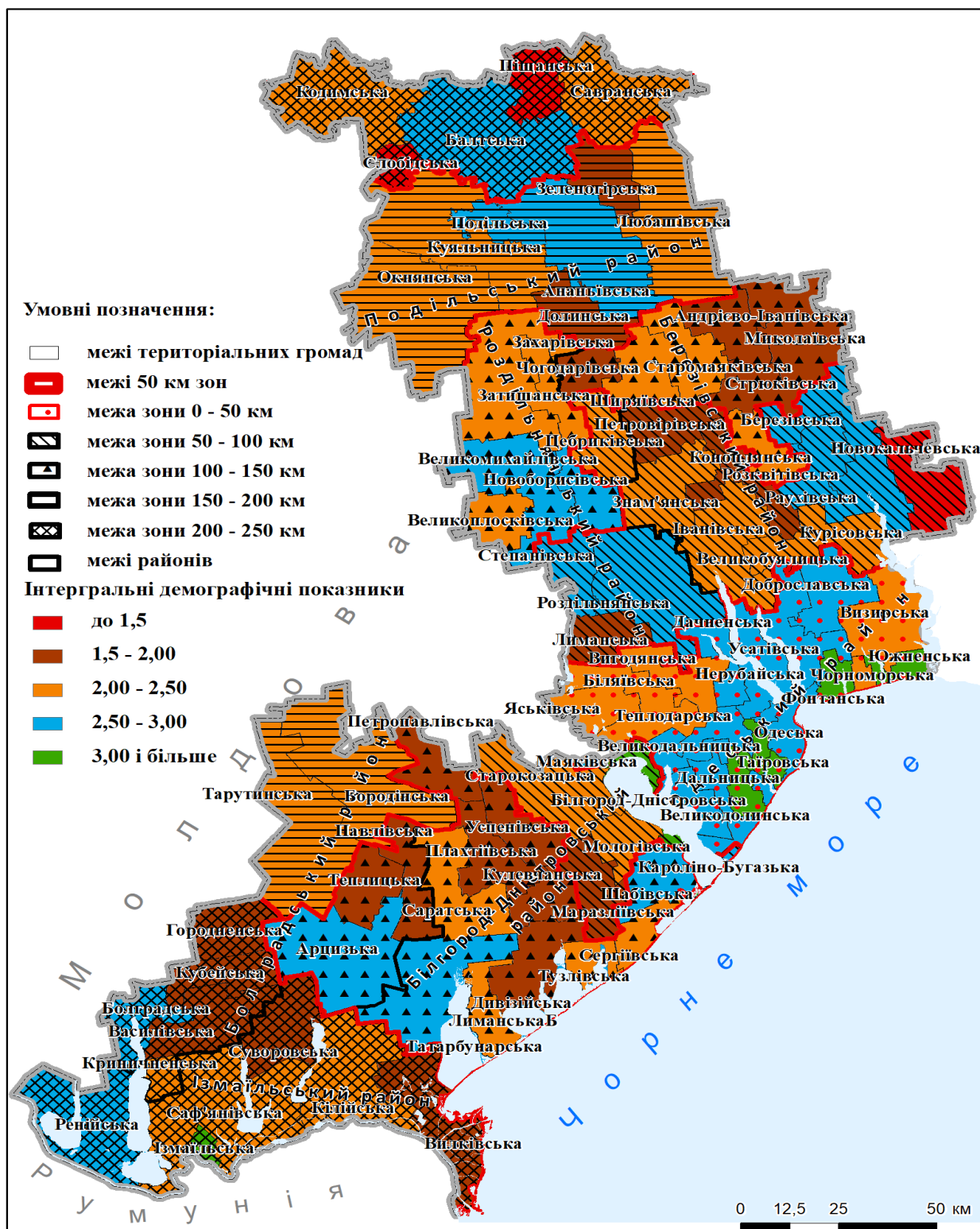
До першого ГДК з високими показниками (2,5 – 3,0 бали), входять 13 ТГ Одеського та Роздільнянського районів, зокрема Великомихайлівська, Новоборисівська, Степанівська, Роздільнянська, Красносільська, Доброславська, Усатівська, Нерубайська, Дачненська, Одеська, Великодальницька, Маяківська, Овідіопольська. Це громади з позитивною або близькою до нуля динамікою природного приросту, помірним рівнем смертності, високою часткою дітей, відносно низьким демографічним навантаженням і позитивними міграційними трендами, це обумовлено як природними чинниками (розташування в зоні тяжіння до обласного центру), так і соціально-економічними (розвинена інфраструктура, доступ до послуг, привабливість для молодих сімей). Цей ГДК формує ядро центру регіону, з чітко вираженою урбанізованою, функціонально інтегрованою та інфраструктурно забезпеченою зоною.

Другий ГДК сформовано громадами із середніми значеннями інтегрального балу (2,0 – 2,5). До нього увійшли території Подільського, Роздільнянського, Березівського та Одеського районів, зокрема: Куяльницька, Окнянська, Захарівська, Затишянська, Цебриківська, Ширяївська, Любашівська, Старомаяківська, Знам'янська, Іванівська, Великобуялицька, Курісовська, Визирська громади. Геодемографічна ситуація тут є більш стабільною, хоча помітні тенденції до старіння населення та незначного відтоку молоді. Частина цих громад тяжіє до центральної смуги області, інші розташовані в умовах напівпериферії, де функціональний вплив обласного центру ще зберігається, але стає менш визначальним.

*Побудовано автором

Рис. 4.35. Територіальна диференціація показників інтегрального геодемографічного районування Одеської області на 2022 р.

*Побудовано автором

Рис.4.36. Територіальна диференціація показників інтегрального геодемографічного районування Одеської області на 2022 р. за 50 км зонами

Чітко виділяються чотири ГДГ громад, з яких 3 з низькими показниками (1,5–2,0 бали). Перша ГДГ включає 5 громад Березівського району – Андрієво-Іванівською, Миколаївською, Стрюківською, Петровірівською та Коноплянською, де фіксується високе навантаження на працездатне населення, значне перевищення смертності над народжуваністю, а також негативне міграційне сальдо. Друга ГДГ охоплює 5 громад Білгород-Дністровського району – Петропавлівську, Успенівську, Плахтіївську, Маразліївську, Кулевчанську та Дивізійську, які мають подібні негативні тенденції. Третю ГДГ становлять 4 громади Болградського та Ізмаїльського районів – Городненська, Кубейська, Василівська, Суворовська, в яких також спостерігається низький демографічний потенціал. Усі зазначені території відносяться до периферійної зони регіону – з низькою щільністю заселення, низькою мобільністю, демографічним виснаженням і частковою соціальною ізоляцією.

Окремо виділяється ще одна ГДГ з помірно середніми показниками (2,0–2,5), до якої належать 4 громади Одеського району – Біляївська, Яськівська, Теплодарська та Вигодянська. Ці громади мають відносну демографічну стабільність завдяки близькості до Одеси, що компенсує дефіцит внутрішніх ресурсів за рахунок доступу до ринку праці, сфери послуг та освіти. Вони формують приміський пояс (внутрішня напівпериферія), що поступово інтегрується у центр за рахунок функціональної урбанізації.

Всі інші громади утворюють ГДО. ГДО Одеської області являють собою локалізовані просторово-демографічні групування територіальних громад, що мають схожі кількісні й якісні характеристики демографічного розвитку, але не досягають рівня групи. Розглянемо деякі з них, так ГДО з найнижчими інтегральними показниками – до 1,5 бали утворюють Піщанська, Новокальчевська та Слобідська територіальні громади, які розташовані в межах центральної частини області. Вказані громади мають спільні ознаки глибокої демографічної кризи: негативний природний приріст,

високу смертність при низькому рівні народжуваності, а також домінування перевищення осіб старших вікових груп у загальній структурі населення. Два ГДО утворюють громади з низькими показниками – від 1,5 до 2,0 бали - Зеленогірська, Долинська, Чогодарівська, Лиманська, Теплицька, Павлівська та Вилківська громади. Основними рисами цих осередків є негативні тенденції у відтворенні населення, висока частка осіб пенсійного віку, міграційна втрата молоді та недостатній рівень забезпеченості базовими послугами. Частина громад (зокрема Вилківська) має прикордонно-портовий потенціал, проте не реалізовує його в повному обсязі через соціально-економічні обмеження. Просторово осередки охоплюють південно-західну частину області. Найбільша кількість, ГДО, це осередки з середніми інтегральними показниками – від 2,0 до 2,5 бали, що представлені громадами Великоп'ясовська, Розквітівська, Кодимська, Сергіївська, Тузлівська, Лиманська (сільська), Старокозацька, Мологівська, Тарутинська, Бородинська, Саратська, Криничненська, Саф'янівська та Кілійська громади, ці осередки охоплюють різні частини області – від півночі до узбережжя Дунаю, об'єднуючи території з помірним демографічним зростанням або стабілізацією. Характерними ознаками є збалансована, хоча й дещо зсунута в бік старших вікових груп вікова структура, помірний міграційний відток та стабільна або незначно зменшена частка дітей. Ці осередки можна охарактеризувати як *зони демографічного потенціалу помірної стійкості*, де можливе посилення геодемографічних процесів за умови цільової соціальної та інфраструктурної підтримки.

Наступні ГДО з високими показниками – від 2,5 до 3,0 балів входять Балтська, Подільська, Ананьївська, Березівська, Шабівська, Арцизька, Татарбунарська, Ренійська та Болградська територіальні громади. Ці громади мають сформовану систему соціального обслуговування, є колишніми або нинішніми адміністративними центрами, і характеризуються відносно стабільною часткою дітей, відносно низьким навантаженням пенсіонерів на працездатних, стабільним або незначно позитивним сальдо міграції. Це

геодемографічні *осередки стабілізаційного типу*, що мають стратегічне значення для забезпечення балансу регіонального розвитку.

Виділяється ще одна група ГДО з найвищими інтегральними показниками – понад 3,0 бали, до них входять Ізмаїльська міська, Білгород-Дністровська міська, Авангардівська селищна, Фонтанська сільська та Південна міська територіальні громади. Ці громади демонструють високий рівень демографічної привабливості, структурну рівновагу населення, позитивну динаміку як природного, так і механічного приросту, а також потужний соціально-економічний потенціал. Це зумовлено вигідним географічним положенням (приміська зона Одеси, узбережжя Чорного моря, прикордонне розташування), наявністю портів, промислових підприємств, закладів освіти, сфери послуг та активного житлового будівництва.

Таким чином, інтегральне геодемографічне районування виявило виразну просторову поляризацію територіальних громад Одеської області. Високі та дуже високі показники характерні для центрального ядра, приміських зон та портових міст, тоді як периферійні та напівпериферійні райони, особливо на півночі та півдні області, демонструють демографічну стагнацію або регрес. Це, у свою чергу, створює науково обґрунтовану основу для формування регіональної демографічної політики, оптимізації просторової організації територій та підтримки прийняття сталих стратегічних управлінських рішень на рівні адміністративних одиниць.

Висновки до розділу 4

Четвертий розділ присвячено просторовому аналізу геодемографічних показників та геодемографічному районуванню Одеського регіону на засадах нового адміністративно-територіального устрою, виявленню взаємозв'язку категорій геодемографічного процесу та геодемографічної ситуації у структурі геодемографічного районування. За результатами дослідження обґрунтовано загальні методологічні і методичні положення

геодемографічного районування, проаналізовано часткове геодемографічне районування та проведено комплексне інтегральне геодемографічне районування в Одеському регіоні на новій адміністративно-територіальній основі.

Для комплексного геодемографічного аналізу обґрунтовано використання термінів «геодемографічний кластер» (ГДК), «геодемографічна група» (ГДГ) та «геодемографічний осередок» (ГДО). Для детальнішого аналізу ГДП в межах ТГ запропоновано використовувати термін «геодемографічний локус».

Проаналізовані демографічні показники, що вимірюють інтенсивність ГДП, а саме коефіцієнти народжуваності, смертності, приросту населення, коефіцієнти природного та міграційного руху, коефіцієнти життєвості та демографічного навантаження. Для комплексного інтегрального геодемографічного районування використано 11 геодемографічних показників. За результатами ГДР виокремлені ГДК, ГДГ і ГДО, які можуть слугувати практичною основою удосконалення АТУ регіону, дооб'єднання громад, розробки стратегій їх сталого розвитку за комплексу оціночних геодемографічних показників.

Встановлені закономірності геодемографічної ситуації та геодемографічної трансформації в Одеському регіоні на основі нового адміністративно-територіального устрою є базою територіального планування, оптимізації мережі соціальної інфраструктури та управління міграційними процесами, обґрунтування меж територіальних громад та адміністративних районів на основі реальних демографічних і просторових відмінностей.

ВИСНОВКИ

Розуміння сучасного геодемографічного розвитку є важливою передумовою наукового обґрунтування соціально-економічної політики на різних рівнях управління, особливо регіональному. Комплексний аналіз геодемографічної ситуації дозволяє враховувати вплив демографічних чинників на розвиток територій.

У контексті трансформаційних змін, зокрема нового адміністративно-територіального устрою, геодемографічний аналіз Одеського регіону дає змогу виявити просторові диспропорції, оцінити демографічний потенціал й сформувати підґрунтя для ефективного регіонального планування. Отримані результати в дисертаційному дослідженні дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. У роботі поглиблено теоретико-методологічні основи геодемографічного аналізу, зокрема категоріальний апарат, який включає поняття «геодемографічна ситуація», «геодемографічний процес» та «геодемографічне районування». Узагальнено міжнародний досвід дослідження демографічних трансформацій, що дозволило розширити аналітичний інструментарій для дослідження змін у геодемографічних процесах Одеського регіону. Поглиблено методичний підхід до визначення геодемографічного процесу в Одеському регіоні. Проаналізовано статеві-вікові деформації, які дають змогу краще зрозуміти особливості геодемографічного розвитку регіону та є важливим аспектом досліджень у контексті депопуляції та адміністративно-територіальних змін.

2. Доведено, що сучасна геодемографічна ситуація в Одеському регіоні є результатом тривалого впливу складного комплексу історико-географічних і соціально-економічних чинників, що визначають сучасні тенденції адміністративно-територіальної реформи. Станом на 1 січня 2022 року адміністративний склад Одещини включав 7 районів і 91 громаду, в яких налічувалось 1174 населені пункти, серед яких 52 міських,

1122 сільських. Переважна більшість міського населення (67%) зосереджена в одному великому місті – Одесі, що є центром регіону, тоді як 33% мешкають у сільській місцевості. Враховуючи, що для аналізу обрано дані станом на початок 2022 року, до початку повномасштабної війни, цей період є важливим етапом для вивчення геодемографічних процесів, оскільки після цього динаміка значно змінилась, а також через відсутність актуальної статистики під час дії воєнного стану. Оцінено наслідки децентралізаційної реформи, яка трансформувала просторову організацію соціальної взаємодії, спричинила переформатування центрів тяжіння, загострила проблеми доступу до послуг у периферійних громадах та посилила просторову поляризацію.

3. Аналіз сучасної геодемографічної ситуації Одеського регіону свідчить про наявність негативних тенденцій, характерних для більшості депопуляційних процесів, зокрема зниження народжуваності, природне скорочення населення, міграційні дисбаланси та інтенсивне старіння населення, особливо у сільських районах. Міграційні потоки мають чітку орієнтацію до приміських та приморських громад, що свідчить про зміну просторової структури населення регіону. Суттєвими є зміни в етно-національному складі населення, що зумовлені укрупненнями адміністративних районів, що призвело до зменшення питомої ваги етно-національних груп у населенні району, хоча етнічна специфіка південних і західних мікрорегіонів Одещини зберігається. Оцінка геодемографічної ситуації на рівні територіальних громад виявила значну просторову диференціацію, зокрема в показниках щільності населення, рівнів народжуваності та старіння, а також в сальдо міграції та демографічному потенціалі, що демонструє значні контрасти між функціональними центрами та периферією.

4. Розроблено та апробовано методику геодемографічного районування Одеського регіону, що базується на засадах нового адміністративно-територіального устрою та враховує просторові відмінності

геодемографічного процесу та геодемографічної ситуації регіону. На основі розроблених автором методичних підходів і застосування комплексного аналізу множини демографічних показників по 91 територіальній громаді вперше здійснено геодемографічне районування території Одеського регіону. Методика поєднує кількісний і якісний аналіз одинадцяти ключових демографічних показників, серед яких: народжуваність, смертність, природний приріст (скорочення), вікова структура, рівень старіння, демографічне навантаження, міграційне сальдо тощо, що дозволило здійснити комплексну оцінку демографічного потенціалу територіальних громад.

На основі аналізу геодемографічних показників виділено низку геодемографічних кластерів, груп і осередків, що відображають реальні просторові особливості демографічного розвитку.

5. Виявлено просторові розбіжності у формуванні геодемографічних кластерів, груп та осередків в межах Одеського регіону, що виникають внаслідок невідповідності між сучасними адміністративними межами районів і фактичними ареалами поширення демографічно однорідних територій. На основі отриманих даних виділено низку геодемографічних кластерів, груп і осередків, що відображають реальні просторові особливості демографічного розвитку. Зазначені одиниці районування не завжди збігаються з сучасними адміністративними межами, оскільки побудовані на принципах функціональної цілісності, демографічної подібності та соціально-географічної взаємозалежності. Запропонована типологізація дозволяє не лише точніше виявити таксони різного рівня демографічної стабільності та депопуляції, але й окреслити напрями регіонального планування, адресного втручання державної та місцевої політики у сферу демографічного розвитку, соціального забезпечення та просторової організації населення.

6. Проаналізовані часткові демографічні показники, що вимірюють інтенсивність ГДП, а саме коефіцієнти народжуваності, смертності, приросту населення, коефіцієнти природного та міграційного руху, коефіцієнти

життєвості та демографічного навантаження. Для комплексного інтегрального геодемографічного районування використано 11 геодемографічних показників, на основі яких проведено інтегральне комплексне районування за 91 територіальною громадою. За результатами ГДР виокремлені ГДК, ГДГ і ГДО, які можуть слугувати практичною основою удосконалення АТУ регіону, дооб'єднання громад, розробки стратегій їх сталого розвитку за комплексу оціночних геодемографічних показників.

7. На основі інтегрального районування встановлені закономірності геодемографічної ситуації та геодемографічної трансформації в Одеському регіоні на основі нового адміністративно-територіального устрою, що є базою територіального планування, оптимізації мережі соціальної інфраструктури та управління міграційними процесами, обґрунтування меж територіальних громад та адміністративних районів на основі реальних демографічних і просторових відмінностей.

Встановлено відповідність між типами геодемографічного районування і моделлю «центр–периферія», що дало змогу виявити дисбаланси у територіальній структурі населення та спрогнозувати ризики посилення маргіналізації окремих територій. В Одеському регіоні чітко спостерігається модель «центр-периферія» і проявляється у вигляді концентрації населення та ресурсів у м. Одеса та Одеській агломерації, а також прибережної (приморської) смуги, тоді як віддалені сільські території, особливо на півночі та півдні області, демонструють стійкі депопуляційні тренди.

8. Для покращення геодемографічної ситуації на Одещині мають бути прийняті необхідні регіональні програми, які повинні бути направлені на підвищення народжуваності, створення нових робочих місць, покращення життя населення і підвищення її якості, зменшення показників смертності, підтримка молодих сімей та ін. Для реалізації заходів потрібен системний підхід і виважені рішення органів регіональної та державної влади.

9. Оцінено ефективність нового адміністративно-територіального устрою з точки зору зміцнення внутрішньорегіональної інтеграції, але також зафіксовано ризики посилення периферійності в окремих слабонаселених громадах, що потребує подальшого удосконалення просторової організації управління.

Обґрунтовано прикладне значення результатів дослідження для практики управління, зокрема для формування регіональної демографічної політики, удосконалення АТУ, оптимізації соціальної інфраструктури, територіального планування та подолання диспропорцій у сталому розвитку громад.

10. Рекомендовано результати дослідження використовувати органами державної влади та місцевого самоврядування при формуванні та реалізації демографічної, соціальної та регіональної політики, зокрема в аспектах територіального планування, оптимізації мережі соціальної інфраструктури та управління міграційними процесами. Виділені геодемографічні кластери, геодемографічні групи та геодемографічні осередки можуть бути використані як аналітична основа для виявлення регіональних диспропорцій у демографічному розвитку, прогнозування трансформацій у структурі розселення та підвищення ефективності управління демографічним потенціалом територій. Також результати дослідження можуть бути використані у процесі вдосконалення адміністративно-територіального устрою, зокрема для обґрунтування меж територіальних громад та адміністративних районів на основі реальних демографічних і просторових відмінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яворська В.В. Регіональні геодемографічні процеси в Україні: теоретико-методологічні аспекти. дис. д-ра географ. наук. 11.00.02 Одеса, 2016. 448 с.
2. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії Одеса: Астропринт, 2009. 542 с.
3. Шаблій О.І. Суспільна географія Львів: ЛНУ, 2001. 574с.
4. Яковенко Р. В. Доробок Т. Мальтуса і К. Маркса як фундамент розробки виробничих важелів соціально-економічного впливу на виробничі процеси. URL: <https://tusovka.kr.ua/news/2020/02/16/teoretichna-spadschina-k-marksa-i-t-maltusa-jak-fundament-sotsialnoi-vidpovidalnosti-virobnichih-protsesiv>
5. Данильян О., Дзьобань О. Географічний детермінізм: класичні та посткласичні концепції. Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 1(56). 2023. С. 6-23. URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.56.274326>
6. Копачинська Г., Ревага Л. Особливості формування Французької школи геополітики. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. Вип. 3 (14), 2022. С. 148-164.
7. Прибиткова І.М. Основи демографії. К.: АртЕк, 1995. 265 с.
8. Цвігун І. Теорія демографічного переходу в умовах пандемії. Theoretical foundations for the implementation and adaptation of scientific achievements in practice. 2020. 291 с.
9. Мезенцева Н., Кондрась Н. Другий демографічний перехід: витоки та концепції. Збірник наукових праць. Київ, 2015. Вип. С. 73. Вип. 3. С. 51-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esg_2015_3_10.
10. Буяновська Л. Ю., Яворська В. В. Географічні аспекти сучасної демографічної Атрансформації Одеського регіону. Вісник ОНУ. Серія: Географічні та геологічні науки. 29(2), 2024. С. 56-70.
11. Медіна Т. В. Демографічні процеси у сучасній Україні: соціологічний аналіз. Чернівці: Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича, 2023. URL: <http://info-center24.com/work/demohrafichni-protsesy-u-suchasni-ukraini-sotsiologichnyi-analiz>

12. Гудзеляк І. Географія населення: навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 232 с.

13. Курило І.О. Демографічні процеси та структури в Україні: сучасні регіональні особливості». Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2014. 10(2). С. 141-148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2014_10%282%29__24

14. Слащук А. М., Поручинська І. В. Географія населення з основами демографії. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. 36 с.

15. Фащевський М.І. Методологічні аспекти дослідження географії населення. Укр. геогр. журн. 2004. № 3. С. 58-62.

16. Прибиткова І. Україна в демографічному вимірі: кризові явища у сфері відтворення населення (1991–2021). Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2022, №3. С. 81-104.

17. Іщейкін Т.Є. Вплив війни на демографічні процеси в Україні. Полтава: Полтавський державний аграрний університет. 2022. С.147-150.

18. Авраменко О.Ю. Демографічні проблеми Херсонської області. Збірник тез Всеукраїнської конференції. 2021. С. 150-152.

19. Буяновська Л. Ю., Григор'єв О. В., Яворська В. В. Сучасний стан геодемографічних процесів в Одеському регіоні на засадах нового адміністративного устрою. Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки, Т. 27, Вип. 2(41), 2022. С. 137-146.

20. Буяновська Л.Ю., Яворська В.В., Безуглий В.В. Демографічний потенціал Одещини: регіональні особливості. Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки, 28(2), 2023. С. 25-38.

21. Яковенко Р.В. Регіонально-географічні фактори соціально-економічного впливу на демографічні процеси. Київський національний

університет ім. Т. Шевченка. 2022. С.1-8. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/aa5d6215-11c7-4a0e-9ae4-49c83b0f0be6/content>

22. Дністрянський М. С., Чайка І. М.. Етнографічні особливості, просторові форми та демографічний потенціал поселень Українських Карпат у контексті перспектив розвитку регіону. *Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica et Recreatio*, (3), 2024. 38-47.

23. Дністрянський М. С. Демографічна криза в Україні: об'єктивні історико-географічні передумови та суб'єктивні геополітичні інтерпретації. 2012. № 9. С. 76-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnug_2012_9_16

24. Котик Л. І. Демогеографічні передумови трансформації господарського комплексу Львівської області. 2015. С. 140-145. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10224/Kotyky.pdf?sequence=3>

25. Заставецька О. В., Заставецький Б. І., Заставний Ф. Д., Ткач, Д. В., Фащевський, М. І. Статистична характеристика демографічних чинників формування ринку праці регіону. економічний аналіз. 2008. 72 с.

26. Заставний Ф. Д. Населення України. Львів: Край, Просвіта, 1993. 224 с.

27. Гукалова І. В., Молікевич Р. С. Історичні аспекти розвитку геодемографії та її інтеграції в медико-географічні дослідження. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки», (1), 2014. 36-44с.

28. Гукалова І. В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація. Київ: ДП «Друкарня МВС України. 2009. 174 с. URL: <https://old.igu.org.ua/sites/default/files/pdf-text/life-quality.pdf>

29. Руденко Л. Г. Атлас «Населення України та його природна і культурна спадщина»: Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 3 лютого 2021 року. *Visnik Nacionalnoi akademii nauk Ukraini*, (3), 2021. 29-34с.

30. Лейберюк О. М. Передумови картографічного моніторингу демографічного розвитку регіону та його складові. Науковий вісник Чернівецького університету. Географія, (762-763), 2015. С. 165-171.

31. Немець К.А. Деякі концептуальні питання розвитку географічної науки і освіти в Україні Географічна освіта і наука в Україні. Тези доповідей II міжнар. наук. практ. конференції. Київ, 2003. С. 60 – 62.

32. Немець К. А., Кравченко К. О., Сегіда К. Ю. Зміна ролі міст Харківської області–ретроспективний аналіз. Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія», 44, 2016. 123-129 с.

33. Заблотовська Н. Формування демогеографічної ситуації в поселеннях етноконтактних територій Чернівецької області. Науковий вісник Чернівецького університету. Географія, (616), 2012. С. 65-69.

34. Костащук І. І. Історико-географічні особливості заселення території Чернівецької області. Науковий вісник Чернівецького університету. Географія, (616), 2012. С. 75-80.

35. Джаман В. О. До проблеми територіальних особливостей демографічних процесів в Україні. Український географічний журнал, (3), 1998. С. 13-18.

36. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. Чернівці: Рута, 2. 2003. 392 с.

37. Криштанович М., Гонтар З. Характеристика інформаційного забезпечення демографічної безпеки: засади для удосконалення державного управління. 2024. С. 311-319. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/15034/1/15812-%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-15878-1-10-20241103%20%281%29.pdf>

38. Сіденко Н., Гмиря В. Оцінка рівня демографічної безпеки в Україні. здоров'я і суспільство в умовах війни. 2022. 332 с.

39. Яворська В. Формування геодемографії як нової міждисциплінарної предметної області. Часопис соціально-економічної географії, (17), 2014. С. 41-46. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c1d5c4bf-3e99-40b9-8025-bd0ad1d5462d/content>

40. Терещук В. Депопуляція в Україні: Детермінанти, особливості та наслідки. Автореферат дисертації. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. 2011. 20 с.

41. Lutz, W., Gailey, N. (2020). «The Future of World Population Growth: The Role of Migration and Urbanization». Population and Development Review.

42. Caldwell, J. C. (2006). «Demographic Transition Theory». Springer.

43. Пальян З. Демографічна ситуація в Україні: другий демографічний перехід та невизначеність. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка 2022; 3 (220) : С. 32-40

44. Устінова І. І. Поняття сталість у контексті управління розвитком територій. Містобудування та територіальне планування, (35), 2009. 462-467 с.

45. Raymer J., Willekens F. (2011). «International Migration in Europe: Data, Models and Estimates». Wiley.

46. Krumins J., Lece K. (2023). «Demographic Challenges of Rural Areas in Latvia: Reflections of the COVID-19 Pandemic». University of Latvia.

47. Matthews S. A., Parker D. M. (2013). «Progress in Spatial Demography». Demographic Research.

48. Diez Modino J., Pardo Fanjul M. (2020). «Depopulation and Ageing: The European Experience». Journal of Population Studies.

49. Долінченко О. М., Кризина, Н. П. Досвід європейських країн щодо державного регулювання демографічних процесів у великих містах. Державне управління: удосконалення та розвиток, (3) 2014. С. 1 - 6.

50. Reynaud C., Miccoli S. (2018). «Demographic Sustainability in Italian Territories: The Link Between Depopulation and Population Ageing». Vienna Yearbook of Population Research.
51. Eurostat (2021). «Demographic Trends in the European Union». European Commission.
52. Meladze G. (2023). «Low Fertility – the Challenge of Demographic Security of Georgia». Georgian Geographical Journal.
53. Moving Europe: EU research on migration and policy needs. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 2012. 43p.
54. United Nations (2022). «World Population Prospects 2022». UN Department of Economic and Social Affairs.
55. Бочарова Ю. Г., Іщенко О. В., Білаковська А. Д. Детермінанти рівня зовнішньоекономічної безпеки України у 2010-2022 рр. Вісник ДонНУЕТ «Економічні науки», Т1 2024. С. 80-85.
56. Демченко К. Демографічна та соціальна безпека України як взаємопов'язані елементи національної безпеки. Економіка та суспільство. 2022. С. 46-53.
57. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX-XXI ст.: Нові пріоритети: Наукова думка. Київ. 2006. 511 с.
58. Стратегія сталого розвитку Одеської області на період 2021-2027 рр. Додаток до рішення обласної ради від 03 березня 2020 року №1228-VII. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiya-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-roky.pdf>
59. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
60. Reynaud C., Miccoli S. (2019). «Demographic Resilience and Ageing in European Territories». European Population Journal.

61. Benassi F., Marinucci M. (2022). «Artificial Intelligence and Big Data in Demographic Forecasting: Applications and Challenges». *Journal of Population Studies*.

62. Pylypenko I., & Malchykova D. (2022). Regression analysis of demographic processes: spatial results (kherson region case, ukraine). *SGEM WORLD SCIENCE (SWS) Scholarly Society*, 9(1).
https://ssalibrary.at/sgem_jresearch_publication_view.php?page=view&editid1=4976

63. Палінчак М. М., Кубіній Н. Ю., Кубіній В. В. Демографічні аспекти євроінтеграції України. 78 підсумкова наукова конференція професорсько-викладацького складу ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2024. С. 121-125. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/69571>

64. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Яворська В. В. Регіоналістика: Географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Херсон: 2015. 370 с.

65. Friedmann, J. *Territory and Function: The Evolution of Regional Planning*. London: Edward Arnold, Ltd., 1979.

66. Пилипенко І.О. Центропериферійна організація суспільства та адміністративно-територіальна реформа. Економічна та соціальна географії, (3), 2015. С.44–50.

67. Пилипенко І.О. Методи та прийоми розподілу геопростору за ознаками «центр–периферія» Економічна та соціальна географія: 2010. В. 60. С.29–37.

68. Гудзеляк, І. Верчин Н. Суспільно-географічні аспекти інтегральної оцінки демографічної безпеки України та Львівської області. Часопис соціально-економічної географії. В.19(2).2015. С. 84-88.

69. Нємець Л. М., Сегіда К. Ю, Гусєва Н. В., Основи соціальної географії. Навчальний посібник: Харків 2016. 230 с.

70. Koltun V., Omelchuk O., Deineha O., Popov M., Korchynska O., Trusii O. Reforming management activities to improve the efficiency and effectiveness of public administration. International Journal of Scientific & Technology Research. IJSTR. Vol. 9 - Iss. 3, March 2020 Edition.

71. Рябов І. Особливості демографічної ситуації в сучасній Україні Розбудова держави. 1998. №1/2. С. 31-34.

72. Реформа децентралізації. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>

73. Топчієв О. Г. Безверхнюк Т. М. Тітенко З. В. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. 224с.

74. Сегіда К., Карайченцева Г. Внутрішні чинники геодемографічного процесу (на прикладі народжуваності в регіонах України). Часопис соціально-економічної географії, 30, 2021. С. 85-94.

75. Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Пилипенко І.О., Яворська В.В. Методологічні засади географії. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2019. 352 с.

76. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.

77. Паспорт Одеської області – 2022 р. URL: <https://oda.od.gov.ua/aboutodessa/pasport-oblasti>

78. Верменич Я.В. Одеська область // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ «Наукова думка», 2010. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Odeska_oblast

79. Одеська область. Інформація зі сторінки Інституту історії України <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21R>

EF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Odeska_oblast

80. Історія та становлення Одещини. URL:
<https://archive.od.gov.ua/main/vystavky-on-lajn/istoriya-ta-stanovlennya-odeshhyny/>

81. Одеська область URL:<https://ukraine.ua/uk/regions-of-ukraine/odesa-region/>

82. Конституція України: офіц. текст. 1996. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

83. Бюджетний Кодекс України Київ 8 липня 2010 року № 2456-VI
 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text>

84. Гурбик Ю.Ю., Біляєв С.С., Сальнікова М.В. Основні підходи, принципи та методи публічного адміністрування. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Випуск 5 (16) 2018. С.61-65.

85. Регіональні профілі громадського здоров'я. 2021. URL:
https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/profil-gz_odeska-oblast_pdf-1.pdf

86. Паспорт Одеської області – 2020 р. URL: https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/pasport-oblasty-2020_compressed.pdf

87. Наулко В. Етнодемографічний розвиток людства в Україні. Нар.творчість та етнографія. 2003. N5/6. С.22-26.

88. Попов М. П., Коренєв М. С. Етапи проведення реформи децентралізації та нові виклики для її продовження. Матеріали XIII наукової Інтернет-конференції за міжнародною участю для аспірантів та докторантів. Одеса. 2022. URL:
https://op.edu.ua/sites/default/files/publicFiles/studolympconf/materialy_naukovoy_i_internet-konferenciyi_zh_mizhnarodnoyu_uchastyu_dlya_aspirantiv_ta_doktorantiv.pdf

89. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

90. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад: Закон України від 16.04.2020 № 562-IX.: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-20#Text>

91. Постанова ВР України № 807-IX від 17.07.2020 р. «Про утворення та ліквідацію районів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 33, ст.235 URL: Про утворення та ліквідацію районів| від 17.07.2020 № 807-IX (rada.gov.ua)

92. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.ua/>

93. Герасименко О. Демографічні особливості Одеської області <https://pnp.udpu.edu.ua/article/view/322077>

94. Офіційний портал Верховної Ради України. Адміністративно-територіальний устрій Одеської області. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/240587.html

95. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>

96. Гладкий О. Міські системи розселення: становлення та структура. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економічна географія. 2014. С. 16-22. URL: <https://visnyk-geo.knu.ua/wp-content/uploads/2016/04/6-62.pdf>.

97. Заставний Ф. Д. Населення України. Львів: Край, Просвіт. 1993. 224с.

98. Заблотовська Н.В., Левіцька І.В. Сучасні особливості формування та розвитку Хмельницької міжрайонної системи розселення. Науковий вісник Чернівецького університету. Географія, 2013. 672-673, С 92-94.

99. Шулевський С. О. Використання правила ранг–розмір у дослідженні міських систем розселення для формування нового адміністративно-територіального устрою України. Науковий вісник

Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. 2018. 8: С. 155-163.

100. Яворська В. В. Генетично-типологічний підхід до систематики розселення. Економічна та соціальна географія, 2, 2012. С. 52-60.

101. Березорудський А. М. Аналіз особливостей просторового розселення населення Одеської області. Ефективна економіка. 2024. № 10. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/4900/4944>

102. Омельченко Н. В Просторово-часовий розподіл міських поселень Херсонської області за правилом ранг-розмір. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки, 5, 2016. 48-53. URL: <https://www.gj.journal.kspu.edu/index.php/gj/article/view/184/178>

103. Сегіда К., Венгрин В. Групування областей України за правилом «ранг-розмір». Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали III Міжнар. наук. практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 15-16 грудня 2015 р.). 2015. С. 116-121.

104. Сегіда К., Венгрин В. Дослідження міського розселення за правилом «ранг-розмір» (на прикладі Кіровоградської, Закарпатської та Одеської областей). Регіон – 2016: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 14-15 квітня 2016 р.). Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2016. С. 93-96.

105. Звіт про дослідження перспектив формування Одеської агломерації. URL: <https://rm.coe.int/zvit-pro-doslidzhennia-formuvannia-odeskoi-aglomeratsii/1680b314a2>

106. Hägerstrand T. (1985). «Time-Geography: Focus on the corporeality of man, society, and environment», The Science and Praxis of Complexity, The United Nations University.

107. Топчієв О. Г. Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства. Одеса: Астропринт, 2012. 332 с.

108. Яворська В.В. Основні категорії та поняття геодемографічного процесу. Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. Чернівці, Чернівецький нац. ун, 2013. Вип. 655. Серія: Географія. С. 134-138.

109. Яворська В.В. Депресивні території Українського Причорномор'я. Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки. Одеса, 2012. Вип. 2 (15). С. 109-116.

110. Яворська В.В. Етнонаціональний склад населення Українського Причорномор'я (на прикладі Одеської області). Географія і сучасність: Зб. наук. пр. НПУ ім. М.П.Драгоманова. Вип. 2. 1999. С. 51-56.

111. Яворська В.В. Демографічна ситуація в регіоні Придунав'я. Географічні проблеми розвитку півдня України у ХХІ столітті: Збірн.наук.праць. Частина 2. Одеса-Мелітополь: 2000. С.12-17.

112. Руденко Л. Г. Атлас «Населення України та його природна і культурна спадщина»: Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 3 лютого 2021 року. Visnik Nacionalnoi akademii nauk Ukraini, (3), 2021. С. 29-34.

113. Розселення населення Приморської зони Одеської області. URL: <http://www.bukvar.su/geografija/40506-Rasselenie-naseleniya-Primorskoiy-zony-Odesskoiy-oblasti.html>

114. Сич В.А, Шашеро А. М., Коломієць К.В. Каркас антропогенно-техногенних навантажень на територію регіону Українського Причорномор'я. Вісник Одеського національного університету. Серія Географічні та геологічні науки. 2019. Том 24. Вип. 1. С. 130-140.

115. Топчієв О. Г., Мальчикова Д.С., Сич В. А., Яворська В. В. Територіальна організація суспільства – стрижень становлення екологічного імперативу географії. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки, 2019. Вип. 11. С. 73-80.

116. Одеса та всесвітня спадщина ЮНЕСКО. Питання та відповіді. Офіційний сайт міста Одеса. 2022. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/230078/>

117. Сталый розвиток міст (містобудівний аспект): матеріали міжнар. конф. Харків, листопад 2017 р. / редкол.: В. Т. Семенов. Харків: ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. 239 с.

118. Буяновська Л. Ю. Яворська В. В. Методика суспільно-географічного дослідження геодемографічних процесів регіонального рівня: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті та 85-річчю з Дня народж. проф. О. Г. Топчієва. Одеса, 22 лип. 2024 р С. 21–24. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/40234>

ДОДАТКИ

Додаток А

Динаміка типів ГДП Одеського регіону

Роки	Природний приріст +(-)	Міграційний приріст +(-)	Загальний приріст +(-)	Тип ГДП
1990	0,2	-1,3	-1,1	III.2.6
1991	-1,2	0,9	-0,3	III.1.6
1992	-2	3,8	1,8	I.2.6
1993	-3,2	-1,2	-4,4	III.1.a
1994	-4,7	-3,4	-8,1	III.1.a
1995	-6,1	-1,6	-7,7	III.1.a
1996	-6,1	-1,5	-7,6	III.1.a
1997	-5,8	-1,6	-7,4	III.1.a
1998	-5,8	-1,8	-7,6	III.1.a
1999	-6,4	-0,8	-7,2	III.1.a
2000	-7,2	-1,5	-8,7	III.1.a
2001	-7	-2,1	-9,1	III.1.a
2002	-7,2	-0,1	-7,3	III.1.a
2003	-7	-0,4	-7,4	III.1.a
2004	-6,4	0,5	-5,9	III.1.6
2005	-6,7	1,1	-5,6	III.1.6
2006	-5,8	3	-2,8	III.1.6
2007	-5	4,8	-0,2	III.1.6
2008	-3,9	2,8	-1,1	III.1.6
2009	-2,9	2,4	-0,5	III.1.6
2010	-3,1	2,1	-1,0	III.1.6
2011	-1,9	1,7	-0,2	III.1.6
2012	-1,4	4,2	2,8	III.1.6
2013	-1,9	2,5	0,6	III.1.6
2014	-2	2	0,0	III.1.6
2015	-2,9	0,4	-2,5	III.1.6
2016	-3	1,4	-1,6	III.1.6
2017	-3,4	2	-1,4	III.1.6
2018	-4,4	3,2	-1,2	III.1.6
2019	-5,1	3,8	-1,3	III.1.6
2020	-6	2,2	-3,8	III.1.6
2021	-9,8	2,7	-7,1	III.1.6
2022	-10	2,6	-7,4	III.1.6

*Складено автором за даними держстатистики [95]

Додаток Б

Методика типології геодемографічних процесів (ГДП) за складовими
відтворення населення [1]

Таксономічні Одиниці ГДП	Ознаки для виділення таксонів	Пропоновані ГДП	позначення
Типи ГДП	Співвідношення загального приросту (ЗП) та загального зменшення (ЗЗ) населення ЗП>ЗЗ ЗП=ЗЗ ЗП<ЗЗ	I II III	
Підтипи ГДП	Співвідношення природного приросту (ПП) та міграційного сальдо(МС) Зростання населення за рахунок природного приросту: *ПП(+)>МС(+) *ПП(+)>МС(-) Зростання населення за рахунок механічного притоку: *МС(+)>ПП(+); *МС(+)>ПП(-); Стабілізація кількості населення *ПП=0; МС=0; *ПП(+)=МС(-); *ПП(-)=МС(+); - Зменшення населення за рахунок природного убуття; *ПП(-)>МС(-); *ПП(-)>МС(+); Зменшення населення за рахунок механічного убуття: *МС(-)>ПП(-); *МС(-)>ПП(+).	I.1 I.1.a I.1.б I.2 I.2.a I.2.б II II.1 II.2 II.3 III.1 III.1.a III.1.б III.2 III.2.a III.2.б	
Види ГДП	За ступенем стабільності чи варіативності траєкторії ГДП: Стійкий ГДП(С); Нестійкий ГДП(Н).	22 види I-С; II-С; III-С; I-Н; II-Н; III-Н.	
Підвиди ГДП	За темпом розвитку геодемографічних процесів: *динамічний ГДП (Д); *малодинамічний ГДП (М)	16 підвидів I-С(Д); I-С(М);і т.д.	

Додаток В

Середня очікувана тривалість життя населення Одеського регіону за статеві-віковою структурою та типом місцевості(2022 р.)

Вік	Міська та сільська місцевості			міська місцевість			сільська місцевість		
	Обидві статі	Чоловіки	Жінки	Обидві статі	Чоловіки	Жінки	Обидві статі	чоловіки	жінки
0	69,21	65,02	73,35	69,61	65,44	73,61	68,33	64,14	72,67
1–4	68,70	64,52	72,82	69,09	64,88	73,14	67,84	63,75	72,06
5–9	64,76	60,59	68,87	65,13	60,92	69,17	63,94	59,85	68,17
10–14	59,81	55,64	63,92	60,18	55,99	64,22	58,99	54,91	63,20
15	54,88	50,72	58,98	55,25	51,04	59,30	54,07	50,02	58,23
15–19	54,88	50,72	58,98	55,25	51,04	59,30	54,07	50,02	58,23
20–24	50,04	45,91	54,11	50,45	46,26	54,46	49,17	45,15	53,30
25–29	45,25	41,18	49,22	45,63	41,51	49,58	44,42	40,47	48,45
30–34	40,54	36,60	44,35	40,97	36,98	44,72	39,62	35,79	43,51
35–39	36,09	32,29	39,71	36,52	32,69	40,06	35,18	31,45	38,90
40–44	31,72	28,08	35,08	32,13	28,47	35,39	30,86	27,27	34,39
45	27,60	24,18	30,64	28,02	24,62	30,93	26,71	23,30	29,97
45–49	27,60	24,18	30,64	28,02	24,62	30,93	26,71	23,30	29,97
50–54	23,59	20,39	26,34	23,99	20,81	26,63	22,73	19,53	25,69
55–59	19,81	16,87	22,21	20,19	17,28	22,47	18,99	16,02	21,62
60–64	16,29	13,76	18,20	16,62	14,11	18,43	15,56	13,00	17,64
65	13,15	11,00	14,64	13,45	11,36	14,84	12,47	10,21	14,15
65–69	13,15	11,00	14,64	13,45	11,36	14,84	12,47	10,21	14,15
70–74	10,40	8,75	11,41	10,61	9,03	11,56	9,88	8,05	11,04
75–79	8,19	7,11	8,73	8,33	7,36	8,82	7,84	6,47	8,53
80–84	6,21	5,87	6,36	6,29	6,14	6,33	6,01	5,09	6,40
85 і старше	4,84	5,29	4,64	4,84	5,53	4,51	4,82	4,38	4,93

*Складено автором за матеріалами держстатистики [95].

Додаток Г

**Національний склад населення найбільш чисельних національностей
Одеської області (1970,1979 та 1989 роки)**

Національність	Всього осіб			В % до підсумку		
	1970р	1979р	1989р	1970р	1979р	1989р
1	2	3	4	5	6	7
Все	2389006	2527858	2624245	100	100	100
Українці	1313767	1382135	1432737	55,0	54,7	54,6
Росіяни	578201	656806	719039	24,2	26,0	27,4
Болгари	166522	170004	165821	7,0	6,7	6,3
Молдавани	135979	143109	144534	5,7	5,7	5,5
Євреї	117184	92132	69105	4,9	3,6	2,6
Гагаузи	24376	26784	27369	1,0	1,1	1,0
Білоруси	15852	18032	21251	0,7	0,7	0,8
Поляки	7282	6706	5458	0,3	0,3	0,2
Вірмени	3588	3989	5208	0,2	0,2	0,2
Цигани	2245	2590	3870	0,1	0,1	0,1
Татари	2604	3104	3747	0,1	0,1	0,1
Німці	3349	3778	3551	0,1	0,1	0,1
Азербайдж	663	1123	2488	0,03	0,04	0,1
Грузини	1615	1752	2404	0,1	0,1	0,1
Албанці	2115	2123	1788	0,1	0,1	0,1

*Складено автором за матеріалами за джерелом [110]

Додаток Д

Динаміка зміни показника співвідношення жінок та чоловіків України та
Одеської області (1989-2022 роки)(тис.осіб)

роки	1989	1995	2001	2005	2010	2014	2015	2020	2022
Одеська область									
жінки	1402,9	1376,4	1315,5	1281,6	1266,1	1265,7	1264,8	1251,4	1237,5
чоловіки	1221,3	1210,5	1157,1	1123,0	1113,8	1119,7	1120,6	1114,7	1102,8
разом	2624,2	2586,9	2472,6	2404,6	2379,9	2385,4	2385,3	2366,2	2340,3
співвідношення ж/ч	1.149	1.137	1.137	1.141	1.137	1.130	1.129	1.123	1.122
Україна									
жінки	27706,9	27508,0	26133,2	25346,5	24675,5	24327,6	22971,8	22389,3	21990,7
чоловіки	23745,1	23792,3	22530,4	1753,9	21107,1	20918,3	19787,8	19343,4	19006,9
разом	51452,0	51300,4	48663,6	47100,4	45782,5	45245,9	42759,7	41732,8	40997,7
співвідношення ж/ч	1.167	1.156	1.160	1.165	1.169	1.163	1.161	1.157	1.157

*Складено автором за даними держстатистики [95].

Додаток Е

Розрахунок щільності населення Одеської області в розрізі громад

№	Назва ТГ	Чисельність, осіб	Площа, км ²	Щільність, осіб/км ²
1	Авангардівська селищна ТГ	20505	69,6	294,61
2	Ананіївська міська ТГ	21387	832	25,71
3	Андрієво-Іванівська сільська ТГ	5111	306,5	16,68
4	Арцизька міська ТГ	30882	762,5	40,50
5	Балтська міська ТГ	32937	1041,8	31,62
6	Березівська міська ТГ	16248	686,9	23,65
7	Білгород-Дністровська міська ТГ	47197	19,6	2408,01
8	Біляївська міська ТГ	22479	398,7	56,38
9	Болградська міська ТГ	25519	295,5	86,36
10	Бородинська селищна ТГ	15341	933,3	16,44
11	Василівська сільська ТГ	11297	406,4	27,80
12	Великобуялицька сільська ТГ	5926	165,9	35,72
13	Великодальницька сільська ТГ	12242	146,6	83,51
14	Великодолинська селищна ТГ	16894	126,2	133,87
15	Великомихайлівська селищна ТГ	13211	589,7	22,40
16	Великопосківська сільська ТГ	4865	238,9	20,36
17	Вигодянська сільська ТГ	12079	289,6	41,71
18	Визирська сільська ТГ	9812	419,1	23,41
19	Вилківська міська ТГ	12441	585,9	21,23
20	Городненська сільська ТГ	14416	297,6	48,44
21	Дальницька сільська ТГ	14271	214	66,69
22	Дачненська сільська ТГ	10538	174,9	60,25
23	Дивізійська сільська ТГ	5567	347,7	16,01
24	Доброславська селищна ТГ	15162	313,9	48,30
25	Долинська сільська ТГ	3866	304,8	12,68
26	Затишанська селищна ТГ	6428	231,6	27,75
27	Захарівська селищна ТГ	12922	723,3	17,87
28	Зеленогірська селищна ТГ	7199	265,7	27,09
29	Знам'янська сільська ТГ	8215	411	19,99
30	Іванівська селищна ТГ	7932	431,4	18,39
31	Ізмаїльська міська ТГ	69216	50,4	1373,33
32	Кароліно-Бугазька сільська ТГ	4716	21,7	217,33
33	Кілійська міська ТГ	32789	713,7	45,94
34	Кодимська міська ТГ	23833	703	33,90
35	Коноплянська сільська ТГ	6191	445	13,91
36	Красносільська сільська ТГ	12872	294,6	43,69
37	Криничненська сільська ТГ	4200	97,2	43,21
38	Кубейська сільська ТГ	9274	270,7	34,26
39	Кулевчанська сільська ТГ	5640	211,8	26,63
40	Курісовська сільська ТГ	8306	257,6	32,24
41	Куяльницька сільська ТГ	21047	916,5	22,96
41	Лиманська селищна ТГ	14027	253,4	55,36
43	Лиманська сільська ТГ	4497	205,4	21,89
44	Любашівська селищна ТГ	20869	834,7	25,00

45	Маразліївська сільська ТГ	6532	296,1	22,06
46	Маяківська сільська ТГ	12406	149,7	82,87
47	Миколаївська селищна ТГ	6973	537	12,99
48	Мологівська сільська ТГ	12826	207,9	61,69
49	Нерубайська сільська ТГ	12686	97,5	130,11
50	Новоборисівська сільська ТГ	5201	229,9	22,62
51	Новокальчевська сільська ТГ	3908	434	9,00
52	Овідіопольська селищна ТГ	15275	238,4	64,07
53	Одеська міська ТГ	1003919	161,2	6227,79
54	Окнянська селищна ТГ	18917	1012,5	18,68
55	Павлівська сільська ТГ	5007	288,3	17,37
56	Петровірівська сільська ТГ	4734	293,3	16,14
57	Петропавлівська сільська ТГ	7621	276,9	27,52
58	Піщанська сільська ТГ	5145	275,2	18,70
59	Плахтіївська сільська ТГ	8117	310,3	26,16
60	Подільська міська ТГ	42247	136,9	308,60
61	Раухівська селищна ТГ	7676	280,8	27,34
62	Ренійська міська ТГ	34819	521,4	66,78
63	Роздільнянська міська ТГ	32297	766,4	42,14
64	Розквітівська сільська ТГ	3996	236,8	16,88
65	Савранська селищна ТГ	17477	619,2	28,23
66	Саратська селищна ТГ	16332	451,7	36,16
67	Саф'янська сільська ТГ	41776	995,1	41,98
68	Сергіївська селищна ТГ	9231	149,5	61,75
69	Слобідська селищна ТГ	3372	114,4	29,48
70	Старокозацька сільська ТГ	17995	556,7	32,32
71	Старомаяківська сільська ТГ	4411	305,2	14,45
72	Степанівська сільська ТГ	6880	252,2	27,28
73	Стрюківська сільська ТГ	2720	248,5	10,95
74	Суворовська селищна ТГ	11719	370,9	31,60
75	Таїровська селищна ТГ	14795	39,1	378,39
76	Тарутинська селищна ТГ	21888	872,9	25,08
77	Татарбунарська міська ТГ	23647	616	38,39
78	Теплицька сільська ТГ	5374	265,4	20,25
79	Теплодарська міська ТГ	9914	7,7	1287,53
80	Тузлівська сільська ТГ	3445	124,8	27,60
81	Усатівська сільська ТГ	14984	253,5	59,11
82	Успенівська сільська ТГ	6925	292	23,72
83	Фонтанська сільська ТГ	18132	90	201,47
84	Цебриківська селищна ТГ	4825	286,8	16,82
85	Чогодарівська сільська ТГ	2039	324,9	6,28
86	Чорноморська міська ТГ	70235	26,5	2650,38
87	Чорноморська селищна ТГ	7789	43,5	179,06
88	Шабівська сільська ТГ	14671	279,6	52,47
89	Ширяївська селищна ТГ	9648	181,3	53,22
90	Юженська міська ТГ	35134	107,5	326,83
91	Ясківська сільська ТГ	8584	216,3	39,69

*Складено автором за даними держстатистики [95].

Додаток Ж

Показники інтегрального і часткового геодемографічного районування

Назва територіальної громади	Н,‰	С,‰	Пр.пр‰	Коеф Ж, ‰	Щільність, осіб/км ²	Частка дітей%	Частка працездатних осіб%	Частка осіб пенсійного віку%	Д на пр., осіб	П на пр., осіб	Д+П на пр., осіб	Міграція‰
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Авангардівська селищна ТГ	14,4	17,7	-3,3	0,95	294,61	18,46	62,04	19,5	297,65	314,3	612	11,9
Ананіївська міська ТГ	10,55	24,8	-14,25	0,78	25,71	16,22	62,88	20,9	257,9	332,4	590,3	0,5
Андрієво-Іванівська сільська ТГ	5,5	25,9	-20,4	1,02	16,68	22,71	58,78	17,8	412,2	403,5	815,1	-4,9
Арцизька міська ТГ	9,8	16,7	-6,9	0,81	40,50	18,25	59,15	22,6	308,6	382,1	690,7	0,3
Балтська міська ТГ	9,2	23,8	-14,6	0,88	31,62	18,72	59,98	21,3	312,02	355,1	667,1	0,6
Березівська міська ТГ	9,9	21,2	-11,3	1,30	23,65	23,32	58,78	17,9	396,6	304,5	701,1	1,4
Білгород-Дністровська міська ТГ	9,9	17,4	-7,5	1,30	2408,01	22,71	59,79	17,5	379,8	292,7	672,5	0,7
Біляївська міська ТГ	9,9	17,8	-7,9	0,68	56,38	16,5	59,2	24,3	278,63	410,4	689,1	-1
Болградська міська ТГ	9,9	19,6	-9,7	0,87	86,36	18,62	59,98	21,4	310,4	356,8	667,2	0,9
Бородинська селищна ТГ	5,9	17,6	-11,7	0,89	16,44	19,15	59,35	21,5	322,6	362,2	684,8	-6
Василівська	4,9	19,6	-14,7	0,60	27,80	14,96	60,24	24,8	248,3	411,7	660	-5,3

сільська ТГ												
Великобугацька сільська ТГ	7,6	18,4	-10,8	1,10	35,72	24,05	54,15	21,8	444,1	402,6	846,7	-6,6
Великобугацька сільська ТГ	9,9	18,2	-8,3	1,09	83,51	22,2	57,5	20,3	386,16	353,1	739,2	7,5
Великобугацька сільська ТГ	8,2	15,4	-7,2	0,96	133,87	19,6	59,9	20,5	327,18	342,2	669,4	7,3
Великобугацька сільська ТГ	5,85	17,9	-12,05	1,11	22,40	20,45	61,15	18,4	334,37	300,9	635,3	-3,8
Великобугацька сільська ТГ	6,1	17,6	-11,5	0,76	20,36	14,21	67,19	18,6	211,45	276,8	488,3	-4,1
Вигорацька сільська ТГ	7,5	19,4	-11,9	0,79	41,71	17,33	60,77	21,9	285,18	360,4	645,6	-1,5
Вигорацька сільська ТГ	7,7	19,2	-11,5	0,73	23,41	16,02	62,08	21,9	258,06	352,8	610,8	3,5
Вигорацька сільська ТГ	7,5	22,8	-15,3	0,70	21,23	17,55	57,55	24,9	304,84	432,6	737,5	-4,5
Вигорацька сільська ТГ	5,7	22,9	-17,2	0,53	48,44	11,92	65,68	22,4	181,4	341	522,4	-5,5
Вигорацька сільська ТГ	9,5	16,7	-7,2	0,60	66,69	12,55	66,65	20,8	188,27	312,1	500,3	-2
Вигорацька сільська ТГ	9,2	18,5	-9,3	0,87	60,25	17,62	62,18	20,2	283,37	324,9	608,2	13,2
Вигорацька сільська ТГ	7,2	19,3	-12,1	0,61	16,01	15,16	59,94	24,9	252,8	415,4	668,2	-2
Вигорацька сільська ТГ	15,3	19,8	-4,5	0,69	48,30	14,55	64,24	21,2	226,66	330	556,7	-1,5
Вигорацька сільська ТГ	7	25,8	-18,8	0,54	12,68	13,65	61,15	25,2	223,27	412,1	635,4	-2,3

Затишанська селищна ТГ	5,5	24,6	-19,1	1,19	27,75	22,18	59,12	18,7	375,12	316,3	691,4	-3
Захарівська селищна ТГ	5,3	24,4	-19,1	1,02	17,87	20,47	59,43	20,1	344,35	338,2	682,5	-4,3
Зеленогірська селищна ТГ	5,75	26,7	-20,95	0,69	27,09	15,48	62,22	22,3	248,71	358,4	697,1	-1,4
Знам'янська сільська ТГ	7,6	16,4	-8,8	0,89	19,99	19,21	59,09	21,7	325	367,2	692,2	-6,7
Іванівська селищна ТГ	9,5	16,2	-6,7	1,02	18,39	23,03	54,47	22,5	422,9	413,1	836	-6,3
Ізмаїльська міська ТГ	12,6	15,4	-2,8	1,01	1373,33	21,02	58,18	20,8	361,24	357,5	718,7	0,5
Кароліно-Бугазька сільська ТГ	8,6	17,5	-8,9	0,89	217,33	17,43	63,07	19,5	276,4	309,2	585,6	2,5
Кілійська міська ТГ	9,8	17,6	-7,8	0,71	45,94	16,49	60,21	23,3	273,97	387	661	-3
Кодимська міська ТГ	9,32	23,5	-14,18	0,70	33,90	15,24	62,96	21,8	242,06	346,3	588,3	-4,6
Коноплянська сільська ТГ	6,4	21,7	-15,3	1,12	13,91	24,97	52,83	22,2	472,5	420,2	892,7	-5,5
Красносільська сільська ТГ	10,1	18,9	-8,8	0,56	43,69	11,76	67,34	20,9	174,62	310,4	485	5,9
Криничненська сільська ТГ	7,5	18,4	-10,9	0,69	43,21	15,5	62	22,5	250	362,9	612,9	-2,4
Кубейська сільська ТГ	5,3	18,9	-13,6	0,51	34,26	11,67	65,23	23,1	178,9	354,1	533	-6,5
Кулевчанська сільська ТГ	6,4	23,1	-16,7	0,72	26,63	17,43	58,37	24,2	298,5	414,6	713,1	-2,1
Курісовська	8,9	23,8	-14,9	0,67	32,24	15,39	61,61	23,1	250,2	375,5	625,7	-6,7

сільська ТГ												
Куяльницька сільська ТГ	4,9	25,7	-20,8	0,71	22,96	15,04	63,86	21,1	235,52	330,4	565,9	-3,8
Лиманська селищна ТГ	6,9	18,5	-11,6	0,66	55,36	15,7	60,4	23,9	259,88	395,7	655,6	-4,2
Лиманська сільська ТГ	6,1	18,5	-12,4	0,58	21,89	14,2	61,3	24,5	231,6	399,7	631,3	-3,1
Любашівська селищна ТГ	9,6	17,9	-8,3	0,89	25,00	19,88	57,82	22,3	343,77	385,7	729,4	-4,2
Маразліївська сільська ТГ	6,7	17,2	-10,5	0,54	22,06	13,29	62,11	24,6	214	396,1	610	-1,8
Маяківська сільська ТГ	9,6	17,5	-7,9	0,88	82,87	19,35	58,55	22,1	330,42	377,4	707,9	5,7
Миколаївська селищна ТГ	5,3	25,7	-20,4	0,92	12,99	20,48	57,22	22,3	357,9	389,7	747,6	-6,5
Мологівська сільська ТГ	6,9	17,8	-10,9	0,79	61,69	18,48	58,12	23,4	318	402,6	720,7	-1,6
Нерубайська сільська ТГ	9,5	18,6	-9,1	1,25	130,11	26,33	52,57	21,1	500,72	401,3	902	8,6
Новоборисівська сільська ТГ	7,1	18,7	-11,6	1,12	22,62	20,71	60,79	18,5	340,75	304,3	645,1	-7,7
Новокальчевська сільська ТГ	6,4	23,6	-17,2	0,72	9,00	17,41	58,49	24,1	297,7	412	709,7	-14,3
Овідіопольська селищна ТГ	9,9	16,3	-6,4	1,10	64,07	23,06	56,04	20,9	411,46	372,9	784,4	0,8
Одеська міська ТГ	18,1	19,9	-1,8	0,66	6227,79	15,76	61,24	23,4	250,89	382,1	633	2
Окнянська селищна ТГ	7,9	25,8	-17,9	0,71	18,68	16,16	61,14	22,7	264,24	371,3	635,5	-3,7
Павлівська	7,1	19,6	-12,5	0,76	17,37	18,9	56,2	24,9	336,3	443,1	779,4	-6,2

сільська ТГ												
Петровірівська сільська ТГ	7,3	22,4	-15,1	0,81	16,14	19,16	57,04	23,8	336	417,3	753,3	-7,2
Петропавлівська сільська ТГ	6,5	23,2	-16,7	0,94	27,52	21,43	55,87	22,7	383,7	406,3	790	-2
Піщанська сільська ТГ	5,8	25,5	-19,7	0,53	18,70	13,62	60,88	25,5	223,7	418,9	642,5	-6,8
Плахтіївська сільська ТГ	7,7	22,8	-15,1	0,66	26,16	16,03	59,67	24,3	268,7	407,3	676	-1,8
Подільська міська ТГ	17,9	23,3	-5,4	0,82	308,60	18,59	58,61	22,8	317,09	389	706,1	2,1
Раухівська селищна ТГ	6,3	15,8	-9,5	0,77	27,34	16,52	62,08	21,4	266,2	344,7	610,9	-7,7
Ренійська міська ТГ	9,6	16,7	-7,1	0,73	66,78	16,5	61	22,5	270,59	368,9	639,5	-3,5
Роздільнянська міська ТГ	9,2	17,3	-8,1	0,88	42,14	19,41	58,49	22,1	331,8	377,8	709,6	0,4
Розквітівська сільська ТГ	7,1	16,9	-9,8	0,80	16,88	18,78	57,82	23,4	324,8	404,7	729,5	-7,3
Савранська селищна ТГ	9,08	19,5	-10,42	0,77	28,23	16,75	61,55	21,7	272,16	352,6	624,7	-4,3
Саратська селищна ТГ	8,9	19,3	-10,4	1,06	36,16	23,79	53,71	22,5	442,9	418,9	861,8	-1,6
Саф'янська сільська ТГ	7,9	19,7	-11,8	0,75	41,98	17,22	59,68	23,1	288,61	387,1	675,7	-2,8
Сергіївська селищна ТГ	6,9	19,7	-12,8	0,53	61,75	12,69	63,29	24,02	200,6	379,5	580,1	-1,4
Слобідська селищна ТГ	3,9	22,1	-18,2	0,60	29,48	15,69	58,01	26,3	270,49	453,4	723,9	-10,1

Старокозацька сільська ТГ	6,5	19,3	-12,8	0,82	32,32	19,62	56,88	23,7	341,5	416,7	758,2	-1,8
Старомаяківська сільська ТГ	3,4	17,7	-14,3	1,78	14,45	36,15	43,55	20,3	830,1	466,1	1296,2	-7
Степанівська сільська ТГ	7,5	19,6	-12,1	0,84	27,28	16,74	63,36	19,9	264,16	314,1	578,2	-4,4
Стрюківська сільська ТГ	3,9	22,7	-18,8	0,73	10,95	17,14	59,46	23,4	288,3	393,5	681,8	-4,8
Суворовська селищна ТГ	6,5	19,7	-13,2	0,36	31,60	10,6	59,6	29,8	177,82	500	677,8	-6
Таїровська селищна ТГ	12,5	15,7	-3,2	0,77	378,39	16,01	63,09	20,9	253,86	331,3	585,2	8,3
Тарутинська селищна ТГ	8,6	19,3	-10,7	0,79	25,08	17,01	61,49	21,5	276,7	349,7	626,4	-6
Татарбунарська міська ТГ	9,8	16,9	-7,1	1,10	38,39	20,77	60,33	18,9	344,3	313,3	657,5	-1,7
Теплицька сільська ТГ	5,8	19,5	-13,7	0,76	20,25	20,35	52,85	26,8	385	507,1	892	-5,4
Теплодарська міська ТГ	8,3	17,4	-9,1	0,66	1287,53	16,57	58,33	25,1	283,97	430,3	714,3	3,1
Тузлівська сільська ТГ	7,4	19,2	-11,8	0,82	27,60	16,42	60,57	23,1	271,1	329,9	651	-2,9
Усатівська сільська ТГ	11,9	19,2	-7,3	1,11	59,11	16,93	61,67	21,4	274,5	247	621,5	3,8
Успенівська сільська ТГ	6,8	22,4	-15,6	0,73	23,72	17,16	59,34	23,5	289,1	396	685,1	-2,2
Фонтанська сільська ТГ	11,7	14,9	-3,2	1,13	201,47	23,3	56,1	20,6	415,38	367,2	782,6	10,9
Цебриківська	5,02	25,8	-20,78	0,92	16,82	16,98	64,62	18,4	262,83	284,8	547,6	-7

селищна ТГ												
Чогодарівська сільська ТГ	5,2	27,4	-22,2	0,58	6,28	13,87	24,1	62,03	223,6	388,5	612,1	-4,9
Чорноморська міська ТГ	11,72	15,8	-4,08	0,80	2650,38	18,73	57,87	23,4	323,65	404,4	728	4,4
Чорноморська селищна ТГ	10,68	15,6	-4,92	0,48	179,06	12	63,2	24,8	189,95	392,4	582,4	2,6
Шабівська сільська ТГ	7,9	18,4	-10,5	1,11	52,47	21,96	58,24	19,8	377	339,9	716,8	-1,6
Ширяївська селищна ТГ	5,9	16,7	-10,8	1,21	53,22	24,32	55,58	20,1	437,6	361,6	799,2	-5,7
Юженська міська ТГ	14,01	15,9	-1,89	0,64	326,83	14,75	62,35	22,9	236,62	367,3	603,9	7
Ясківська сільська ТГ	7,2	18,3	-11,1	0,77	39,69	16,48	62,22	21,3	264,86	342,3	697,2	-1,4

*Складено автором за матеріалами держстатистики [95].

Примітки:

Н – народжуваність

С – смертність

Пр.пр. – природний приріст

Коеф. Ж – коефіцієнт життєвості

Д на пр. – Співвідношення дітей до працездатних осіб

П на пр. - Співвідношення пенсіонерів до працездатних осіб

Д=П на пр. - Співвідношення дітей і пенсіонерів до працездатних осіб

Додаток К

Зонування території області за 50-км смугами

№	Назва територіальної громади	0-50	51-100	101-150	151-200	201-250	Більше 251
1	Андрієво-Іванівська сільська			✓			
2	Березівська міська		✓				
3	Великобуялицька сільська		✓				
4	Знам'янська сільська		✓				
5	Іванівська селищна		✓				
6	Коноплянська сільська		✓				
7	Курісовська сільська		✓				
8	Миколаївська селищна				✓		
9	Новокальчевська сільська		✓				
10	Петровірівська сільська		✓				
11	Раухівська селищна		✓				
12	Розквітівська сільська			✓			
13	Старомаяківська сільська			✓			
14	Стрюківська сільська			✓			
15	Чогодарівська сільська			✓			
16	Ширяївська селищна			✓			
17	Білгород-Дністровська міська		✓				
18	Дивізійська сільська			✓			
19	Кароліно-Бугазька сільська		✓				
20	Кулевчанська сільська			✓			
21	Лиманська сільська				✓		
22	Маразліївська сільська		✓				
23	Мологівська сільська		✓				
24	Петропавлівська сільська			✓			
25	Плахтіївська сільська			✓			
26	Саратська селищна			✓			
27	Сергіївська селищна			✓			
28	Старокозацька сільська		✓				
29	Татарбунарська міська			✓			
30	Тузлівська сільська			✓			

31	Успенівська сільська			✓			
32	Шабівська сільська			✓			
33	Арцизька міська			✓			
34	Болградська міська					✓	
35	Бородинська селищна				✓		
36	Василівська сільська				✓		
37	Городненська сільська					✓	
38	Криничненська сільська					✓	
39	Кубейська сільська					✓	
40	Павлівська сільська		✓				
41	Тарутинська селищна				✓		
42	Теплицька сільська			✓			
43	Вилківська міська					✓	
44	Ізмаїльська міська					✓	
45	Кілійська міська				✓		
46	Ренійська міська						✓
47	Саф'янська сільська					✓	
48	Суворовська селищна					✓	
49	Авангардівська селищна	✓					
50	Біляївська міська	✓					
51	Великодальницька сільська	✓					
52	Великодолинська селищна	✓					
53	Вигодянська сільська	✓					
54	Визирська сільська	✓					
55	Дальницька сільська	✓					
56	Дачненська сільська	✓					
57	Доброславська селищна	✓					
58	Красносільська сільська	✓					
59	Маяківська сільська	✓					
60	Нерубайська сільська	✓					
61	Овідіопольська селищна	✓					
62	Одеська міська	✓					
63	Таїровська селищна	✓					
64	Теплодарська міська	✓					
65	Усатівська сільська	✓					
66	Фонтанська сільська	✓					
67	Чорноморська міська	✓					

68	Чорноморська селищна	✓					
69	Юженська міська	✓					
70	Ясківська сільська		✓				
71	Ананьївська міська				✓		
72	Балтська міська					✓	
73	Долинська сільська				✓		
74	Зеленогірська селищна				✓		
75	Кодимська міська						✓
76	Куяльницька сільська				✓		
77	Любашівська селищна				✓		
78	Окнянська селищна				✓		
79	Піщанська сільська					✓	
80	Подільська міська				✓		
81	Савранська селищна					✓	
82	Слобідська селищна					✓	
83	Великомихайліська селищна			✓			
84	Великопосківська сільська			✓			
85	Затишанська селищна			✓			
86	Захарівська селищна			✓			
87	Лиманська селищна		✓				
88	Новоборисівська сільська			✓			
89	Роздільнянська міська		✓				
90	Степанівська сільська		✓				
91	Цебриківська селищна		✓				

*Складено автором

Додаток Л

Інтегральне геодемографічне районування Одеської області

бали		народж уваність	смертн ість	природ ний приріс т	щільні сть	частка дітей	частка працездатних	частка пенсіонерів	діти* 1000/ пр.	п*1000 /пр	(д+п)* 1000/п р.	міграція	кофіцієнт життєвості
1	дуже низький	до 6	понад 20	понад (- 14)	до 25	до 16	до 56	понад 24	до 200	понад 390	понад 750	до -5	до - 0,4
2	Низький	6.0– 8.0	18– 20	-12 – -14	25– 100	16.0 – 18.0	56 – 58	22 – 24	200 – 300	370 – 390	700– 750	- 5 – 0	0,41 – 0,8
3	високий	8.0 – 10.0	16.0– 18.0	- 10 – - 12	100– 1000	18.0 – 20.0	58 – 60	20 – 22	300 – 400	350 – 370	650– 700	0 – 5	0,81 – 1,2
4	дуже високий	понад 10	до 16	до 10	понад 1000	понад 20	понад 60	до 20	понад 400	до 350	до 650	понад 5	понад 1,21

*Складено автором за матеріалами Додатку Ж

Примітки: п – пенсіонери, д+п – діти і пенсіонери

Додаток М

Бальне оцінювання демографічних показників для геодемографічного районування Одеського регіону

Бали	народ жуван ість	смертн ість	при родн ий при ріст	щіль ніст ь	частк а дітей	частк а праце здатн их	частк а пенсі онері в	діти* 1000/ пр.	п*1000 /пр	Міграція	Кж	Інтегральний показник
Авангардівська селищна ТГ	4	4	4	3	3	4	4	2	4	4	4	3,45
Ананіївська міська ТГ	4	1	4	2	2	4	3	2	4	3	2	2,64
Андрієво-Іванівська сільська ТГ	1	1	1	1	4	1	2	4	1	2	1	1,73
Арцизька міська ТГ	3	3	1	2	3	3	2	3	2	3	3	2,64
Балтська міська ТГ	3	1	4	2	3	3	3	3	3	3	2	2,55
Березівська міська ТГ	3	1	4	1	4	3	4	3	4	3	2	2,73
Білгород-Дністровська міська ТГ	3	3	2	4	4	3	4	3	4	3	3	3,27
Біляївська міська ТГ	3	3	1	2	2	3	1	2	1	2	3	2,18
Болградська міська ТГ	3	3	2	2	3	3	3	3	3	3	3	2,82
Бородинська селищна ТГ	1	2	3	1	3	3	3	3	3	1	2	2,18
Василівська сільська ТГ	1	2	3	2	1	4	1	2	1	1	1	1,64

Великобуялицька сільська ТГ	2	2	1	2	4	1	3	4	1	1	2	2,18
Великодальницька сільська ТГ	3	3	3	2	4	2	3	3	3	1	3	2,64
Великодолинська селищна ТГ	3	4	4	3	3	3	3	3	4	4	3	3,18
Великомихайліська селищна ТГ	1	3	4	1	4	4	4	3	4	2	2	2,73
Великопосківська сільська ТГ	2	3	2	1	1	4	4	2	4	2	2	2,45
Вигодянська сільська ТГ	2	2	3	2	2	4	3	2	3	2	2	2,36
Визирська сільська ТГ	2	2	3	1	2	4	3	2	3	3	2	2,36
Вилківська міська ТГ	2	1	3	1	2	2	1	3	1	2	2	1,73
Городненська сільська ТГ	1	2	1	2	1	4	2	1	4	1	1	1,91
Дальницька сільська ТГ	3	3	1	2	1	4	3	1	4	2	3	2,55
Дачненська сільська ТГ	3	2	4	2	2	4	3	2	4	4	2	2,73
Дивізійська сільська ТГ	2	2	4	1	1	2	1	2	1	2	2	1,64
Доброславська селищна ТГ	4	3	2	2	1	4	3	2	4	2	4	2,82
Долинська сільська ТГ	2	1	4	1	1	4	1	2	1	2	2	1,73

Затишанська селищна ТГ	1	1	1	2	3	3	4	3	4	2	1	2,27
Захарівська селищна ТГ	1	1	1	1	4	3	3	3	4	2	1	2,18
Зеленогірська селищна ТГ	1	1	1	2	1	4	2	2	3	2	1	1,82
Знам'янська сільська ТГ	2	3	2	1	3	3	3	3	3	1	2	2,36
Іванівська селищна ТГ	3	3	3	1	4	1	2	4	1	1	3	2,27
Ізмаїльська міська ТГ	4	4	4	4	4	3	3	3	3	3	4	3,36
Кароліно-Бугазька сільська ТГ	3	3	4	3	2	4	4	2	4	3	2	2,91
Кілійська міська ТГ	3	3	4	2	2	4	2	2	2	2	3	2,45
Кодимська міська ТГ	3	1	3	2	1	4	3	2	4	2	2	2,27
Коноплянська сільська ТГ	2	1	1	1	4	1	2	4	1	1	1	1,82
Красносільська сільська ТГ	4	2	1	2	1	4	3	1	4	4	3	2,73
Криничненська сільська ТГ	2	2	3	2	1	4	2	2	3	2	2	2,18
Кубейська сільська ТГ	1	2	3	2	1	4	2	1	4	1	1	1,91
Кулевчанська сільська ТГ	2	1	2	2	2	3	1	2	1	2	1	1,64
Курісовська сільська ТГ	3	1	1	2	1	4	2	2	2	1	2	2,00
Куяльницька сільська ТГ	1	1	1	1	1	4	3	2	4	2	1	2,00

Лиманська селищна ТГ	2	2	1	2	1	4	2	2	1	2	2	2,00
Лиманська сільська ТГ	2	2	3	1	1	4	1	2	1	2	2	1,82
Любашівська селищна ТГ	3	3	2	1	3	2	2	3	2	2	3	2,36
Маразліївська сільська ТГ	2	3	3	1	1	4	1	2	1	2	2	1,91
Маяківська сільська ТГ	3	3	3	2	3	3	2	3	4	4	3	2,91
Миколаївська селищна ТГ	1	1	3	1	4	2	2	3	2	1	1	1,73
Мологівська сільська ТГ	2	3	1	2	3	3	2	3	1	2	2	2,27
Нерубайська сільська ТГ	3	2	2	3	4	1	3	4	1	4	3	2,73
Новоборисівська сільська ТГ	2	2	2	1	4	4	4	3	4	1	2	2,64
Новокальчевська сільська ТГ	2	1	1	1	2	3	1	2	1	1	1	1,45
Овідіопольська селищна ТГ	3	3	1	2	4	2	3	4	2	3	3	2,82
Одеська міська ТГ	4	2	4	4	1	4	2	2	2	3	4	2,73
Окнянська селищна ТГ	2	1	2	1	2	4	2	2	2	2	2	2,00
Павлівська сільська ТГ	2	2	2	1	3	2	1	3	1	1	2	1,82
Петровірівська сільська ТГ	2	1	2	1	3	2	2	3	1	1	2	1,82

Петропавлівська сільська ТГ	2	1	1	2	4	1	2	3	1	2	1	1,82
Піщанська сільська ТГ	1	1	1	1	1	4	1	2	1	1	1	1,36
Плахтіївська сільська ТГ	2	1	1	2	2	3	1	2	1	2	2	1,82
Подільська міська ТГ	4	1	1	3	3	3	2	3	2	3	4	2,73
Раухівська селищна ТГ	2	4	2	2	2	4	3	2	4	1	2	2,55
Ренійська міська ТГ	3	3	2	2	2	4	2	2	3	2	3	2,55
Роздільнянська міська ТГ	3	3	2	2	3	3	2	3	2	3	3	2,64
Розквітівська сільська ТГ	2	3	2	1	3	2	2	3	1	1	2	2,00
Савранська селищна ТГ	3	2	2	2	2	4	3	2	3	2	2	2,45
Саратська селищна ТГ	3	2	2	2	4	1	2	4	1	2	2	2,27
Саф'янська сільська ТГ	2	2	2	2	2	3	2	2	2	2	2	2,09
Сергіївська селищна ТГ	2	2	2	2	1	4	1	2	3	2	2	2,09
Слобідська селищна ТГ	1	1	1	2	1	3	1	2	1	1	1	1,36
Старокозацька сільська ТГ	2	2	1	2	3	2	2	3	1	2	2	2,09
Старомаяківська сільська ТГ	1	3	2	1	4	1	3	4	1	1	1	2,00
Степанівська сільська ТГ	2	2	1	2	2	4	4	2	4	2	2	2,55

Стрюківська сільська ТГ	1	1	2	1	2	3	2	2	1	2	1	1,55
Суворовська селищна ТГ	2	3	1	2	1	3	1	1	1	1	2	1,73
Таїровська селищна ТГ	4	4	2	3	2	4	3	2	4	4	4	3,27
Тарутинська селищна ТГ	3	2	2	2	2	4	3	2	4	1	2	2,45
Татарбунарська міська ТГ	3	2	2	2	4	4	3	3	4	2	3	2,91
Теплицька сільська ТГ	1	2	2	1	4	1	1	3	1	1	1	1,64
Теплодарська міська ТГ	3	3	2	4	2	3	1	2	1	3	2	2,36
Тузлівська сільська ТГ	2	2	2	2	2	4	2	2	2	2	2	2,18
Усатівська сільська ТГ	4	2	2	2	2	4	3	2	4	3	3	2,82
Успенівська сільська ТГ	2	1	2	1	2	3	2	2	1	2	1	1,73
Фонтанська сільська ТГ	4	4	1	3	4	2	3	4	3	4	4	3,36
Цебриківська селищна ТГ	1	1	1	1	2	4	4	2	4	1	1	2,00
Чогодарівська сільська ТГ	1	1	1	1	1	4	1	2	2	2	1	1,55
Чорноморська міська ТГ	4	4	1	4	3	2	2	3	1	3	4	2,91
Чорноморська селищна ТГ	4	4	2	3	1	4	1	1	1	3	3	2,45
Шабівська сільська ТГ	2	2	2	2	4	3	4	3	4	2	2	2,73
Ширяївська селищна ТГ	1	3	2	2	1	1	3	4	3	1	2	2,09

Юженська міська ТГ	4	4	2	3	1	4	2	2	3	4	4	3,11
Ясківська сільська ТГ	2	2	2	2	2	4	3	2	4	2	2	2,45

Примітки: П- пенсіонери, Кж- коефіцієнт життєвості

Акти впровадження результатів дисертаційної роботи

Н1. Акти впровадження в навчальний процес

«ЗАТВЕРДЖУЮ» Проректор з наукової роботи д.б.н., проф. <u>Болондир ІВАНІЦЯ</u> « <u>5</u> » <u>03</u> 2025 р.	«ЗАТВЕРДЖУЮ» Проректор з науково-педагогічної роботи д.б.н., проф. <u>Ірина ПОМАЧИНСЬКА</u> « <u>5</u> » <u>03</u> 2025 р.
АКТ Впровадження результатів дисертаційної роботи Буяновської Лесі Юріївни на тему: «Геодемографічний аналіз Одеського регіону в умовах зміни адміністративно-територіального устрою» поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 «Географія»	
В рамках дисертаційної роботи Буяновської Лесі Юріївни досліджено вплив адміністративно-територіального устрою на формування геодемографічних процесів в Одеському регіоні. У роботі проаналізовано сучасні тенденції розселення населення, структурно-вікових деформацій, природного та механічного руху населення регіону. Особлива увага приділяється геодемографічному районуванню на основі аналізу множини демографічних показників та аналізу сучасної геодемографічної ситуації в розрізі територіальних громад на засадах нового АТУ. Одержані результати дослідження, виділені геодемографічні кластери, геодемографічні райони та геодемографічні осередки можуть бути використані як аналітична основа для виявлення регіональних диспропорцій у демографічному розвитку та у процесі вдосконалення адміністративно-територіального устрою, зокрема для обґрунтування меж територіальних громад та адміністративних районів на основі реальних демографічних і просторових відмінностей.	
Результати наукового дослідження впроваджено в навчальний процес геолого-географічного факультету, зокрема під час проведення лекційних і семінарських занять із дисциплін: «Основи суспільної географії», «Основи регіоналістики» та «Основи просторового планування».	
Заст. декана ГГФ з наукової роботи к.геол.н., доц. <u>Наталія ФЕДОРОНЧУК</u> « <u>5</u> » <u>03</u> 2025 р.	Заст. декана ГГФ к.пед.н., доц. <u>Марія АДОБОВСЬКА</u> « <u>5</u> » <u>03</u> 2025 р.
Науковий керівник д.г.н., проф. <u>Вікторія ЯВОРСЬКА</u> « <u>5</u> » <u>03</u> 2025 р.	

Н2. Акти впровадження в практичній діяльності

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Професор з наукової роботи
 ОНУ імені І. Мечникова, д.б.н., проф.
 Володимир ІВАНИЦЯ
 «25» 03 2025 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 В.о. Директора АТС «ЄНД»
 Одеської обласної ради
 Людмила МАЛЮТА
 «25» 03 2025 р.

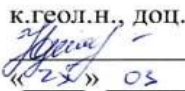
АКТ

впровадження результатів дисертаційної роботи **Буяновської Лесі Юріївни**
 на тему: «Геодемографічний аналіз Одеського регіону в умовах зміни
 адміністративно-територіального устрою» поданої на здобуття ступеня
 доктора філософії за спеціальністю 106 «Географія»

Цим актом, від імені Агентства транскордонного співробітництва
 «Єврорегіон Нижній Дунай» Одеської обласної ради (далі - АТС «ЄНД»)
 підтверджуємо, що результати наукового дослідження Буяновської Лесі
 Юріївни впроваджено при виконанні статутної діяльності АТС «ЄНД» в
 частині консультування громад регіону при створенні і поданні заявок
 соціально-економічної направленості на грантове фінансування за рахунок
 коштів ЄС.

В рамках дисертаційного дослідження встановлені географічні
 передумови формування геодемографічних процесів в Одеському регіоні в
 контексті адміністративного реформування та децентралізації, виявлені
 закономірності та зроблені прогнози геодемографічних деформацій в регіоні,
 які є вихідними даними при розробці стратегії розвитку як регіону, так і
 окремих громад регіону, зокрема в межах прикордонних зон підвищеної
 міграційної активності (Болградський та Ізмаїльський райони).

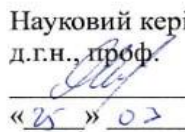
Заст. декана
 з навчальної та наукової роботи ГГФ
 к.геол.н., доц.
 «25» 03 2025 р. **Наталя ФЕДОРОНЧУК**

В.о. Директора АТС «ЄНД»
 Одеської обласної ради
 Людмила МАЛЮТА
 «25» 03 2025 р.

Науковий керівник
 д.г.н., проф.
 «25» 03 2025 р. **Вікторія ЯВОРСЬКА**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Професор з наукової роботи
 ОНУ імені Н. Мечникова, д.б.н., проф.
 Володимир ІВАНІЦЯ
 «25» 04 2025 р.
 М.П.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Голова Березівської районної
 ради Одеської області
 Віталій МОСІЙЧУК
 «25» 04 2025 р.
 М.П.

АКТ

впровадження результатів дисертаційної роботи **Буяновської Лесі Юріївни**
 на тему: «Геодемографічний аналіз Одеського регіону в умовах зміни
 адміністративно-територіального устрою» поданої на здобуття ступеня
 доктора філософії за спеціальністю 106 «Географія»

Цим актом підтверджуємо, що результати наукового дослідження Буяновської Лесі Юріївни є важливими вихідними даними при розробці соціально-економічних програм розвитку району та окремих його громад, а саме в сфері охорони здоров'я, соціального забезпечення, визначення потреби населення в робочих місцях, забезпеченні соціальною інфраструктурою, тощо, на основі отриманих розрахунковим методом і моделюванням показників демографічного навантаження на територію громад і району загалом. Дані про чисельність та щільність населення, тренди геодемографічних деформацій в районі можуть використовуватися для оптимізації адміністративно-територіального устрою, укрупнення та дослідження окремих громад в частині удосконалення адміністративної реформи та подальшої децентралізації при визначенні обґрунтованості спроможності громад.

Заст. декана
 з навчальної та наукової роботи ГГФ
 к.геол.н., доц.
 «25» 04 2025 р. Наталія ФЕДОРОНЧУК
 М.П.

Голова Березівської районної
 ради Одеської області
 Віталій МОСІЙЧУК
 «25» 04 2025 р.
 М.П.

Науковий керівник
 д.г.н., проф.
 «25» 04 2025 р. Вікторія ЯВОРСЬКА
 М.П.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Проректор з наукової роботи
 ОНУ імені Л. Мечникова
 Володимир ІВАНИЦЯ
 «25» 04 2025 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Директор ПП «ТЕРРА ІНЖИНІРИНГ»
 Валентин ЄВДОКИМЕНКО
 «25» 04 2025 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційної роботи **Буяновської Лесі Юріївни**
 на тему: «Геодемографічний аналіз Одеського регіону в умовах зміни
 адміністративно-територіального устрою» поданої на здобуття ступеня
 доктора філософії за спеціальністю 106 «Географія»

Цим актом, від особі директора ПП «ТЕРРА ІНЖИНІРИНГ» підтверджуємо, що результати наукового дослідження Буяновської Л.Ю. використано при комплексному просторовому плануванні територіальних громад Одещини, а саме при плануванні демографічного навантаження на одиницю території (врахування частки дітей, частки працездатних осіб та осіб пенсійного віку для розвитку соціальної інфраструктури), загального демографічного навантаження для проектування житлових масивів (прогнозування потенційно можливих земель житлової та громадської забудови), тощо.

Результати дисертаційного дослідження Буяновської Л.Ю. планується використовувати в подальшому при розробці комплексних планів територіальних громад Одеської області.

Заст. декана
 з навчальної та наукової роботи ГГФ
 к.геол.н., доц.
 Наталя ФЕДОРОНЧУК
 «25» 04 2025 р.

Директор ПП «ТЕРРА ІНЖИНІРИНГ»
 Валентин ЄВДОКИМЕНКО
 «25» 04 2025 р.

Науковий керівник
 д.г.н., проф.
 Вікторія ЯВОРСЬКА
 «25» 04 2025 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Проректор з наукової роботи
 ОНУ імені П. Мечникова, д.б.н., проф.
 Володимир ІВАНІЦЯ
 « 28 » 04 2025 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Аршизький міський голова
 Сергій ПАРИПУЛАНСЬКИЙ
 « 28 » 04 2025 р.

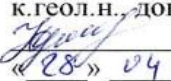

АКТ

впровадження результатів дисертаційної роботи **Буяновської Лесі Юріївни**
 на тему: «Геодемографічний аналіз Одеського регіону в умовах зміни
 адміністративно-територіального устрою» поданої на здобуття ступеня доктора
 філософії за спеціальністю 106 «Географія»

Цим актом підтверджуємо, що результати наукового дослідження
 Буяновської Лесі Юріївни є важливими вихідними даними при розробці
 соціально-економічних програм розвитку громади, а саме в частині розвитку
 соціальної інфраструктури, планування потреби населення в нових робочих
 місцях, забезпеченні соціальною інфраструктурою, що базується на
 розрахованих показниках демографічного навантаження (за частками категорій
 діти, пенсіонери, працездатні особи) на територію громад. Отримані результати
 дослідження планується використати при розробці стратегії розвитку громади.

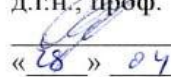
Заст. декана
 з навчальної та наукової роботи ГТФ
 к.геол.н. доц.
 Наталя ФЕДОРОНЧУК
 « 28 » 04 2025 р.

Аршизький міський голова
 Сергій ПАРИПУЛАНСЬКИЙ
 « 28 » 04 2025 р.

Науковий керівник
 д.г.н., проф.
 Вікторія ЯВОРСЬКА
 « 28 » 04 2025 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з наукової роботи
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова
д.б.н., проф.

Володимир ІВАНИЦЯ

«28» квітня 2025 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Департаменту цифрового
розвитку, інформаційної політики
та туризму Одеської обласної
державної адміністрації

Іван ТИМОШЕНКО

«28» квітня 2025 р.**АКТ**

впровадження результатів дисертаційної роботи **Буяновської Лесі Юріївни**
на тему: «Геодемографічний аналіз Одеського регіону в умовах зміни
адміністративно-територіального устрою» поданої на здобуття ступеня
доктора філософії за спеціальністю 106 «Географія»

Цим актом, від імені Департаменту цифрового розвитку, інформаційної політики та туризму Одеської обласної державної адміністрації (далі - Департамент) підтверджуємо, що результати наукового дослідження Буяновської Лесі Юріївни впроваджено при здійсненні Департаментом інформаційної політики та розвитку туризму в Планах заходів до Стратегії розвитку Одеського регіону в частині консультування громад регіону при створенні і поданні заявок соціально-економічної направленості на грантове фінансування за рахунок коштів бюджетів різного рівня та позабюджетних (інших) джерел.

В рамках дисертаційного дослідження встановлені демографічні тенденції в Одеському регіоні в контексті адміністративного реформування та децентралізації, виявлені закономірності та зроблені прогнози геодемографічних деформацій як в регіоні загалом, так і в розрізі громад, слугують вихідними даними при розробці стратегій та плану заходів з розвитку територій.

Заст. декана
з навчальної та наукової роботи ГТФ
к.геол.н., доц.

Наталія ФЕДОРОНЧУК
«28» квітня 2025 р.

Науковий керівник
д.г.н., проф.

Вікторія ЯВОРСЬКА
«28» квітня 2025 р.

Директор Департаменту
цифрового розвитку, інформаційної
політики та туризму Одеської
обласної державної адміністрації

Іван ТИМОШЕНКО
«28» квітня 2025 р.

НЗ. Довідка впровадження в практичній роботі

Україна

ОДЕСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ОДЕСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЦИФРОВОГО РОЗВИТКУ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ ТА ТУРИЗМУ

65032, м. Одеса, пр. Шевченка, 4, e-mail: digital@od.gov.ua
web: https://digital.od.gov.ua, код ЄДРПОУ 44389282

від 28.04.2025 № 01

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Буяновської Лесі Юріївни

на тему: «Геодемографічний аналіз Одеського регіону в умовах зміни адміністративно-територіального устрою» поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 «Географія» в роботі Департаменту цифрового розвитку, інформаційної політики та туризму Одеської обласної державної адміністрації

Цим актом, від імені Департаменту цифрового розвитку, інформаційної політики та туризму Одеської обласної державної адміністрації (згідно до Положення про Департамент) фактично підтверджуємо, що результати дисертаційного дослідження Буяновської Лесі Юріївни впроваджено при виконанні статутної діяльності Департаменту щодо інформаційної політики та розвитку туризму, а саме при проектуванні Планів заходів до Стратегії розвитку Одеського регіону в частині консультування громад регіону при створенні і поданні заявок соціально-економічної направленості на бюджетне та позабюджетне фінансування.

Директор

Іван ТИМОШЕНКО